

ODESA **ВІСНИК**
NATIONAL UNIVERSITY **ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО**
HERALD **УНІВЕРСИТЕТУ**
2007 * Volume 12 * Issue 4 2007 * Том 12 * Випуск 4
SERIES ***СЕРІЯ***
LIBRARY STUDIES БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО
BIBLIOGRAPHY STUDIES БІБЛІОГРАФІОЗНАВСТВО
BIBLIOLOGY КНИГОЗНАВСТВО

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odessa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD

2007* Volume 12* Issue 4

Series: Library studies, Bibliografy studies, Bibliology

2007

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

2007 * Том 12 * Випуск 4

*Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство,
книгознавство*

До 190-річчя Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова

09.10.07

1516924

НЕ ОНУ

2007

Редакційна колегія журналу:

В. А. Сминтина (головний редактор), О. В. Запорожченко (заступник головного редактора), В. О. Іваниця (заступник головного редактора), Є. Л. Стрельцов (заступник головного редактора), С. Н. Андрієвський, Ю. Ф. Ваксман, Л. М. Голубенко, В. В. Заморов, І. М. Коваль, В. Г. Кушнір, В. В. Менчук, В. І. Труба, А. В. Тюрін, Є. А. Черкез, Є. М. Черноіваненко

Редакційна колегія серії:

В. О. Іваниця, д-р біол. наук (науковий редактор); М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки (заступник наукового редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук; В. М. Хмарський, д-р іст. наук; І. С. Гребцова, д-р іст. наук; О. А. Бачинська, д-р іст. наук; В. П. Пружина, заступник директора Наукової бібліотеки; В. В. Самодурова, головний бібліограф

Мова видання: українська, російська

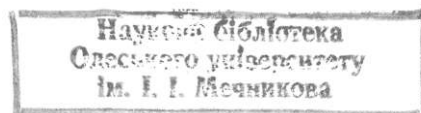
Адреса редколегії:

65026, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Затверджено до друку Вченою радою

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
15.06.2007 року, протокол № 9.

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2007

ЗМІСТ

Сминтина В. А.

Вступне слово ректора ОНУ ім. І. І. Мечникова 7

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: ШЛЯХАМИ ІСТОРІЇ

Подрезова М. О.

Науково-дослідна діяльність університетської бібліотеки: історія розвитку, традиційні напрямки та сучасні пріоритети
..... 10

Полевщикова Е. В.

Библиотека Ришельевского лицея в 1817-1828 гг. (По материалам Государственного архива Одесской области) 29

Ноткина О. Ю.

Аббат Николь — первый директор Ришельевского лицея:
Библиографический указатель 96

Самодурова В. В.

Научные династии в Новороссийском университете 108

Полевщикова Е. В.

О. Л. Вайнштейн и изучение именных фондов Научной
библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова в 1920-е гг. 119

Савельєва Є. В.

Дослідження історії України в науково-бібліографічній діяльності
Ф. Є. Петруня 134

КОЛЕКЦІЇ ТА КОЛЕКЦІОНЕРИ

Фельдман В. С.

Фонд А. Г. Строганова в Научной библиотеке Одесского
национального университета им. И. И. Мечникова 144

Великодная А. В., Полевщикова Е. В.

Редкие издания в книжном собрании А. Кухарского 153

Алексеев М. В.

Испанские издания XVI-XVII вв. из коллекции Ромуальда Губе
в фондах Научной библиотеки Одесского национального
университета им. И. И. Мечникова 169

Полевщикова Е. В.

Роман Илларионович Воронцов — основатель семейной
библиотеки 190

Пигулевская И. В.

Книги из коллекции В. Н. Габбе 200

БІБЛІОТЕЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Подрезова М. О., Суровцева О. В.

Місце бібліотек вищих навчальних закладів півдня України
в інформаційній підтримці учбового і наукового процесів 208

Пружина В. П.

Модель інформаційно-бібліографічного обслуговування
в Науковій бібліотеці Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова 217

Зайченко А. В.

Модернізація процесів роботи в новому інформаційно-
технологічному середовищі 223

Бахчиванжи Г. П.

Бібліотечно-інформаційне забезпечення в НБ ОНУ
імені І. І. Мечникова науки та освіти 228

Пясецька М. П.

Новітні технології у роботі відділу комплектування документів
НБ ОНУ ім. І. І. Мечникова 235

Мусієнко Н. В.

Сучасний стан і можливості вдосконалювання наукової обробки документів у Науковій бібліотеці Одеського
національного університету ім. І. І. Мечникова 239

РЕЦЕНЗІЇ**Гребцова І. С.**

Одно из ярких изданий коллектива Научной библиотеки
Одесского национального университета 244

Кузнецов П. В.

Рец.: Каталог изданий XVI века. Из фондов Научной библиотеки
ОНУ им. И. И. Мечникова 247

Малютіна Н. П.

Рец.: Україністика в іменних фондах Наукової бібліотеки ОНУ
ім. І. І. Мечникова 249

Чешельский Т.

Рец.: Гартман Шедель. Об европейской области Сарматии 252

Непомнящий А.

Нове науково-довідкове видання з етнічної історії
Півдня України 253

Губарь О.

Рец.: Італійська книга епохи Відродження у фондах Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова 255
В. А. Сминтина
ректор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова,
доктор фізико-математичних наук, професор

ВСТУПНЕ СЛОВО

В травні 2007 року виповнилось 190 років Науковій бібліотеці Одеського національного університету, яка бере початок з Рішельєвського ліцею, попередника імператорського Новоросійського університету. Вона є свідком та літописцем історії Одеського університету. Це одна з найбільших наукових бібліотек України. Біля витоків бібліотеки та її фондів стояли такі визначні особистості, як А. Е. Рішельє, М. І. Пирогов, М. С. та С. М. Воронцови, професори Рішельєвського ліцею, а потім Новоросійського університету К. К. Зеленецький, В. І. Григорович, І. С. Некрасов, Ф. І. Леонтович та багато інших.

Протягом всього свого існування Наукова бібліотека поступово набувала статусу наукового закладу у складі університету. Росли фонди бібліотеки, співробітники не тільки систематизували, але й вивчали їх. Результатами цього наукового пошуку стали публікації з історії та складу іменних фондів та рідкісних видань, створення друкованого каталогу бібліотеки Новоросійського університету, пізніше — з комплексного вивчення книжкових багатств.

Сьогодні НБ ОНУ — інформаційний банк, де зберігаються мільйони сторінок, які розкривають історію, науку, культуру минулих поколінь та наших сучасників. Він налічує близько 4 млн. примірників, серед яких визначне місце належить старовинним виданням ХУ-ХУІІІ ст., часто унікальним не тільки для нашої країни, але й для Європи. Значний обсяг і наукова цінність фондів ставлять Наукову бібліотеку ОНУ в перший ряд вітчизняних бібліотек. Невипадково з 2004 р. фонд стародруків та рукописів НБ ОНУ є об'єктом національного надбання нашої держави.

На новому етапі історії незалежної України Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова і його Наукова бібліотека вийшли на новий рівень розвитку міжнародних зв'язків, сучасну інтелектуальну роботу, розвиток новітніх технологій. Динамізм соціально-економічного життя, інформатизація суспільства, підвищення наукового і культурного рівня людей, інформаційних потреб обумовили необхідність трансформації роботи бібліотеки.

Сьогодні бібліотека виконує роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачами інформації, при цьому відбираючи, систематизуючи, зберігаючи та пропонуючи краще із величезного інформаційного масиву.

В. А. Сминтина

ректор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова,
доктор фізико-математичних наук, професор

ВСТУПНЕ СЛОВО

В травні 2007 року виповнилось 190 років Науковій бібліотеці Одеського національного університету, яка бере початок з Рішельєвського ліцею, попередника імператорського Новоросійського університету. Вона є свідком та літописцем історії Одеського університету. Це одна з найбільших наукових бібліотек України. Біля витоків бібліотеки та її фондів стояли такі визначні особистості, як А. Е. Рішельє, М. І. Пирогов, М. С. та С. М. Воронцови, професори Рішельєвського ліцею, а потім Новоросійського університету К. К. Зеленецький, В. І. Григорович, І. С. Некрасов, Ф. І. Леонтович та багато інших.

Протягом всього свого існування Наукова бібліотека поступово набувала статусу наукового закладу у складі університету. Росли фонди бібліотеки, співробітники не тільки систематизували, але й вивчали їх. Результатами цього наукового пошуку стали публікації з історії та складу іменних фондів та рідкісних видань, створення друкованого каталогу бібліотеки Новоросійського університету, пізніше — з комплексного вивчення книжкових багатств.

Сьогодні НБ ОНУ — інформаційний банк, де зберігаються мільйони сторінок, які розкривають історію, науку, культуру минулих поколінь та наших сучасників. Він налічує близько 4 млн. примірників, серед яких визначне місце належить старовинним виданням XV-XVIII ст., часто унікальним не тільки для нашої країни, але й для Європи. Значний обсяг і наукова цінність фондів ставлять Наукову бібліотеку ОНУ в перший ряд вітчизняних бібліотек. Невипадково з 2004 р. фонд стародруків та рукописів НБ ОНУ є об'єктом національного надбання нашої держави.

На новому етапі історії незалежної України Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова і його Наукова бібліотека вийшли на новий рівень розвитку міжнародних зв'язків, сучасну інтелектуальну роботу, розвиток новітніх технологій. Динамізм соціально-економічного життя, інформатизація суспільства, підвищення наукового і культурного рівня людей, інформаційних потреб обумовили необхідність трансформації роботи бібліотеки.

Сьогодні бібліотека виконує роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачами інформації, при цьому відбираючи, систематизуючи, зберігаючи та пропонуючи краще із величезного інформаційного масиву.

На високому сучасному рівні формуються фонди бібліотеки, обслуговування користувачів ведеться з використанням новітніх технологій, переглянуто пріоритети наукової роботи.

І всіма цими наробками співробітники бібліотеки радо поділяться з колегами на сторінках нової серії Вісника ОНУ “Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство”. Ця серія — нова сторінка в динамічній історії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

В умовах розвитку інформаційного суспільства питання бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства займають досить важливе місце. Тому основна задача журналу — висвітлювати результати наукової та науково-практичної діяльності спеціалістів в цих галузях, сприяти розвитку різних напрямків інформаційної, бібліотечної та книгознавчої науки та практики, підвищенню інтелектуального потенціалу регіону, а також служити центром наукових комунікацій, “незримим коледжем”, який об'єднує

людей, що працюють в одній галузі знання і дозволяє їм обмінюватись результатами своїх досліджень.

Шпальти “Вісника” широко розкриті для співробітництва вчених, науковців, бібліографів, бібліотекознавців, практичних бібліотечних працівників, тих, хто цікавиться і любить книгу.

Впевнений, що вихід у світ нової серії “Вісника” сприяє подальшому розвитку наукових досліджень в нашому університеті.

Бажаю авторам успіхів в науковій діяльності та достойному оформленні результатів досліджень у виді повноцінних наукових статей.

Маю надію, що ця серія стане авторитетним науковим виданням, статті та матеріали якого будуть відображати тематику найважливіших напрямків бібліотечних досліджень в Науковій бібліотеці Одеського університету та інших наукових установах.

УДК 027.7.0015

М. О. Подрезова, директор

Наукова бібліотека

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

Тел. 726-04-01

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ТРАДИЦІЙНІ НАПРЯМКИ ТА СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ

У статті розглянута одна з основних складових роботи Наукової бібліотеки ОНУ — наукова робота її співробітників. Простежена історія розвитку Одеського бібліографічного товариства, Науково-дослідної комісії бібліотеки, загальноузівського бібліографічного семінару головної бібліотеки вищої школи Одеси.

Розглянуті традиційні напрямки Наукової роботи та її сучасні пріоритети. Визначаються основні електронні ресурси необхідні для розвитку наукових досліджень.

Ключові слова: Наукова діяльність, бібліографічно-інформаційні ресурси бібліотеки, наукові електронні ресурси, інформаційно-аналітична діяльність.

Наукова бібліотека Одеського Національного університету ім. І. І. Мечникова — одна з найстаріших та найбільших бібліотек на півдні України.

Сьогодні бібліотека володіє близько 4 млн. томів, серед яких визначне місце належить виданням XV-XVIII ст., часто унікальним не тільки для нашої країни, але й для всього світу. Значний обсяг і наукова цінність фондів ставлять Наукову бібліотеку ОНУ в перший ряд вітчизняних бібліотек. Невипадково з 2004 р. фонд стародруків та рукописів НБ ОНУ є об'єктом національного надбання нашої держави.

Наукова бібліотека була заснована у 1817 році як бібліотека Рішельєвського ліцею, названого так на честь першого градоначальника Одеси-герцога А. Є. де-Рішельє. Він взяв безпосередню участь в організації бібліотеки ліцею, поклавши у її основу свою власну бібліотеку і 15 тис. франків на подальше влаштування.

Надалі поповнення бібліотеки відбувалося значною мірою на пожертвування меценатів, викладачів ліцею, надсиланням книг з Імператорської Академії наук в Петербурзі, різних університетів, Московського та Одеського товариств історії та старожитностей, товариства сільського господарства Південної Росії і деяких інших учбових та наукових закладів.

У 1858 році видатний вчений-хірург, прогресивний громадський діяч і педагог М. І. Пирогов, який біля трьох років керував Одеським учбовим округом, гаряче відстоював необхідність перетворення Рішельєвського ліцею в університет, виїжджаючи з Одеси до Києва, подарував ліцею 1600 томів своєї власної книгозбірні з метою заснування там студентської бібліотеки, окремої від основної.

Цінну колекцію книг арабською, турецькою та персицькою мовами було зібрано в бібліотеці Інституту східних мов при Рішельєвському ліцеї, але у 1854 році викладання східних мов у ліцеї було припинено, це зібрання за розпорядженням міністра народної освіти переправили до складу бібліотеки Санкт-Петербурзького університету, де відкрили факультет східних мов [1].

У 1865 році на базі Рішельєвського ліцею в Одесі було засновано Новоросійський університет.

За свідченням першого історіографа Новоросійського університету О. І. Маркевича, коли університет 1 травня 1865 року прийняв від ліцею бібліотеку, в ній налічувалося 28505 томів так званої основної бібліотеки і 4930 томів студентської [2]. Подальше поповнення бібліотеки відбувалося лише в незначній мірі коштами державного бюджету, які були дуже малі порівняно з потребами бібліотеки. Але не дивлячись на всі негаразди, фонди бібліотеки швидко зростали, і вона стала одним з крупніших та відомих осередків науки та культури.

Напередодні Першої світової війни (1913 р.) загальна кількість томів в основній бібліотеці збільшилася у порівненні складом бібліотеки у рік його заснування, майже у 10 разів(278515 томів) і мала 1629 карт, планів, схем; студентська- більш як у 5 разів(22844 томів) карт, планів, схем-59 [3].

Більшою своєю частиною бібліотека збагачувалась колекціями книг, які дарували різні приватні особи, наукові, культурні, добродійні заклади.

Першим важливим за своїм значенням і обсягом книжковим придбанням була слов'янська бібліотека відомого професора-славіста та етнографа А. Кухарського. Не менш цінним у науковому відношенні стало придбання у 1867 році бібліотек академіка П. С. Білярського і відомого польського історика права І. М. Губе. У 70-х роках ХІХ ст. бібліотека поповнилася стародруківаними книгами місцевих старовірів.

Московський університет, Петербурзька академія наук, Пулковська обсерваторія, Афінівський університет відгукнулися на прохання Новоросійського університету і передали в дарунок дублети з книгозховищ своїх бібліотек. Надсилали свої видання Дерптський, Петербурзький, Харківський, Київський університети.

Університет одержував в дарунок книги від багатьох приватних осіб.

Наприкінці 90-х років ХІХ ст. В бібліотеку надійшли найцінніші фонди славіста В. Григоровича, родини Воронцових, О. Г. Строганова, історика, члена-кореспондента Петербурзької АН, директора Публічної бібліотеки в Петербурзі М. К. Шильдера та інші.

У 60-ті роки ХХ ст. до бібліотеки надійшли особисті колекції професорів Одеського університету Б. О. Лупанова (1960)-фахівця з романо-германської філології, А. Г. Готалова-Готліба (1961), який заповів свою власну книгозбірню педагогічних творів. Надзвичайно цінним надбанням стала бібліотека доцента Ф. Є. Петруня, що містила в основному літературу з питань географії, геофізики і геології країни та інших регіонів. У 1996 році до бібліотеки надійшло книжкове зібрання доктора філологічних наук, професора С. П. Ільова[4]. В основному, це книги з питань літературознавства і мовознавства. На початку ХХІ ст. В Наукову бібліотеку передані приватні колекції професорів геолого-географічного факультета, докторів геолого-географічних наук І. П. Зелінського і Г. І. Швєбса, доктора фізико-математичних наук, професора В. А. Сминтини, доктора філологічних наук, професора А. К. Смольскої.

У 1920 році ліквідовано Новоросійський університет. Почалася епоха реформ та експериментів радянської влади у вищій школі, що відбилося і на історії бібліотеки. Замість Новоросійського університету з'явилися галузеві інститути: Інститути народної освіти(ІНО), Гуманітарно-суспільний інститут(Гумобін), перетворений в інститут Народного господарства, інститут — медичний, Фізико-математичний, Сільськогосподарський, Політехнічний. Основна частина фондів, що залишилася в старому приміщенні бібліотеки по вулиці Преображенській, 24, здобула назву Центральної наукової бібліотеки міста Одеси. Вона обслуговувала вищі учбові та наукові заклади міста. Фонди бібліотеки включили книги з бібліотек учбових закладів, ліквідованих у місті радянською владою: Вищих жіночих курсів, Кадетського корпусу, Єпархіальної семінарії, Інституту шляхетних дівчат, пізніше Археологічного та міжнародного інститутів та ін.

До бібліотеки продовжували надходити книжкові колекції, які дарували окремі викладачі вузів та діячі науки і культури [5].

Бібліотека набирала наукового потенціалу. В Новоросійському університеті наукову роботу проводили професори, та вже з початку ХХ ст. це були спеціалісти-бібліотекарі. У різні періоди існування бібліотеки основними напрямками наукових досліджень залишалися три: 1. Розкриття фондів бібліотеки; 2. Вивчення та популяризація праць вчених університету; 3. Підготовка та видання тематичних та бібліографічних інформаційних покажчиків на допомогу науковому та навчальному процесу.

Ці напрямки як у чистому вигляді, так і в різних сполученнях актуальні й сьогодні. Фактично наукова робота в бібліотеці почалася в 1888 р., коли штатним бібліотекарем почав працювати П. С. Шестериков. Вченою Радою університету у 1913 р. йому було доручено вивчити організацію бібліотечної справи в Російській імперії з метою застосування передового досвіду в роботі університетської бібліотеки. Він вивчив роботу публічних, університетських, академічних бібліотек, бібліотек музеїв та наукових товариств. П. С. Шестериков глибоко проаналізував постановку бібліотечної справи в країні, детально описав організацію бібліотеки Новоросійського університету, дав рекомендації по її удосконаленню. Слід сказати, що структура бібліотеки, організація її фондів та користування ними в бібліотеці ІНУ на той час були на вищому рівні, ніж у багатьох університетських бібліотеках Росії.

На початок ХХ ст. швидко зростав обсяг друкованої продукції, зокрема в Україні. Розшукування та облік літератури

ускладнювалися все більше. Це ставало великою перешкодою на шляху створення бібліографічних праць. Виникла потреба у бібліографічній організації. Всі ці чинники викликали відкриття у 1910 р. у Львові, при Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка, Бібліографічної комісії, яка прагнула об'єднати бібліографів для розробки повної бібліографії українського друку. Поряд з комісією виникла ще одна самостійна організація-бібліографічне бюро, яке мало зайнятися поточним обліком нових українських видань.

У 1906 р., за ініціативою бібліотекаря Новоросійського університету П. С. Шестерикова, було створено бібліотечний гурток, члени якого через рік вирішили перетворити його в товариство, було складено проект Статуту та подано на розгляд професорам університету. Статут було затверджено 5 березня 1911 р. Головою був обраний професор І. А. Линниченко.

Одеське бібліографічне товариство з 1913 до 1917 р. видало 5 томів (36 випусків) своїх "Известий". У ці роки побачила світ низка краєзнавчих бібліографій, в тому числі бібліографічні списки з історії Одеси, Бессарабії, покажчики літератури проф. М. Ф. Комарова, Г. С. Сковороди, детальні описи деяких місцевих видань.

У період існування бібліотеки як Центральної наукової (1920-1930), основою якої стала бібліотека університету, було добре організована та широко велася наукова робота. Директором бібліотеки на той час став С. Л. Рубінштейн, всесвітньо відомий у подальшому вчений-психолог, член-кореспондент АН СРСР, академік АПН СРСР. На чолі Наукової бібліотеки він зміг добитися права бібліотеки друкувати наукові праці (було видано 3 томи).

У цей час бібліотека стала не тільки провідним науковим закладом, що забезпечував науковий процес у місті, а й стала відомою в Україні та Радянському Союзі. Основним напрямком діяльності було перетворення її з книгосховища на активний фактор загальної системи освіти в країні, придало їй ваги та поставило на належне місце серед наукових закладів, що вивчали питання бібліотекознавства, книговедення та бібліографії. Цей напрямок діяльності і сьогодні залишається найважливішим — на новому рівні наукової роботи.

У 1923 році при бібліотеці було засновано бібліографічний семінар, який став осередком наукової праці бібліотеки. Наприкінці 20-х років його перетворили на науково-дослідну комісію. Свої завдання семінар визначав досить чітко, об'єднуючи теоретичну розробку питань бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства з практичними

завданнями бібліотеки, як наукової установи. Розроблялися питання наукової класифікації, яку було покладено в основу реформ систематичного каталогу бібліотеки, обговорювалися проблеми вивчення стародруків та рукописних фондів, введення їх до широкого наукового обігу. Значну кількість досліджень учасники бібліографічного семінару присвячували саме українознавчій тематиці. Було складено бібліографію творів видатних українських діячів — М. С. Грушевського, С. Єфремова, В. Гнатюка, українського літературознавства в цілому за 1926 рік та інші [6].

У 1920-1930-ті рр. проводилася інтенсивна робота в Науково-дослідній комісії бібліотеки, що складалася зі співробітників та аспірантів на чолі з директором С. Л. Рубінштейном. Комісія слухала та обговорювала наукові доповіді, реферати, звіти. У цей час було складено бібліографію *Україна*, українського літературознавства, преси революційного періоду, національних меншин Одеси, сходознавчої літератури.

С. Л. Рубінштейн розробив проект програми загальноузівського семінару головної бібліотеки вищої школи Одеси, який почав працювати у 1924 р. Через два роки при бібліотеці під керівництвом вченого було створено аспірантуру, де навчалися 4 аспіранти. Один з них С. Я. Боровий став доктором історичних наук [7].

С. Л. Рубінштейн виступав з доповідями на першій нараді працівників книги у Харкові (1923), першій конференції наукових бібліотек в Києві (1925), Другому Всеросійському з'їзді в Москві (1926). У 1927 р. його обрали членом президії Бібліографічної комісії при ВУАН, він працював у правлінні Українського бібліографічного товариства в Одесі та редколегії, яка видавала "Записки Українського бібліографічного товариства".

У цей період у бібліографічному семінарі активно працював відомий літературознавець, фольклорист, етнограф, бібліограф К. О. Копержинський. У 1925-1929 рр. він викладав в Інституті народної освіти, одночасно публікував свої дослідження у "Працях Центральної наукової бібліотеки м. Одеси".

Серед співробітників Наукової бібліотеки того періоду слід згадати О. Л. Вайнштейна, історика за фахом. Він обіймав посаду вченого секретаря, заступника директора бібліотеки. Він серйозно вивчав Воронцовський та Строганівський фонди, опублікував низку статей за результатами цієї роботи.

Г. Д. Штейнванд відомий ґрунтовною роботою з описання всіх періодичних видань Одеси періоду 1917-1921 рр. (разом з С. П'ятницькою, Т. Ходжаш, аспірантом кафедри бібліографії А. Варнеке, М. Рапопорт, аспірантом С. Боровим [8].

У 1930 році згідно з постановою Раднаркому України Центральну наукову бібліотеку м. Одеси було об'єднано з Одеською публічною бібліотекою (нині Державна наукова бібліотека ім. О. М. Горького). Фактично об'єднання відбулося лише за адміністративним примусом. Кожна з цих бібліотек залишалася у своїх приміщеннях зі своїми фондами, хоча частину фондів Центральної наукової бібліотеки, в тому числі найцінніший фонд Музею книги та довідково-бібліографічних видань, було передано публічній бібліотеці.

У 1933 році згідно з постановою Раднаркому РСФСР та України було відкрито Одеський державний університет і наступного року бібліотека знов перейшла до його складу. Бібліотека стала одержувати обов'язковий платний екземпляр усіх книжкових видань, що виходили в Україні. Напередодні Великої вітчизняної війни книжковий фонд включав 1 млн. 300 тис. томів. Студентська бібліотека нараховувала 100 тис. томів, мала 10 штатних співробітників.

Великою подією в науковому житті бібліотеки стало відзначення 90-ї річниці з дня смерті І. П. Котляревського. Відділ україністики бібліотеки підготував велику добірку джерел з українського літературознавства за 1917-1928 рр. Спираючись на цей матеріал, аспірант О. М. Горецький та професор К. О. Копержинський склали бібліографію "Михайло Коцюбинський: Бібліографія за 10 років" Ця робота стала продовженням бібліографії М. Комарова (доведена до 1902 р. включно) та С. Єфремова (до 1903 р.)

Таким чином, можна говорити про планову бібліографічну роботу бібліотеки, починаючи з 1920-х рр. Ця робота була продовжена та набула нового змісту після відтворення університетів в Україні та організації Одеського державного університету у 1933 р.

З 1938 р. з моменту утворення бібліографічного відділу в бібліотеці, його співробітники активно включилися в інформаційно-довідкову, видавничу, краєзнавчу роботу. Видавалися бібліографічні довідники, продовжилося поповнення краєзнавчої картотеки, розпочалася робота над картотекою праць вчених університету.

Події Великої вітчизняної війни залишили свій слід й у долі університетської бібліотеки. Під час героїчної оборони Одеси в приміщенні бібліотеки розташовувався штаб ПВО та винищувальний батальйон. Після відходу наших військ бібліотека являла гнітючий вигляд: було вибито скло у вікнах, повалено стелажі, книги розкрадалися. Тільки незначну частку бібліотеки, головним чином, мінімум учбової літератури знайшли змогу вивезти під час евакуації університету в Туркменію (Байрам-Алі). Основні фонди університетської бібліотеки, що залишилися в Одесі, знову перейшли до відання публічної бібліотеки м. Одеси. До бібліотеки університету в ті тяжкі роки повернулися і далі багато років працювали знавці бібліотечної справи: А. К. Папаспіраки, М. В. Севасьянова, О. Е. Юрківська, М. В. Аргіропуло, Л. К. Брун, брати Є. М. та В. М. Чернецькі, М. М. Беляєва та інші. Вони зберегли найцінніші іменні фонди, радянські видання. Під час окупації бібліотека зазнала великої шкоди: Був знищений її картографічний фонд, до складу якого входили рідкісні карти та атласи, портулани. Цей фонд (17 аркушів) знаходився в приміщенні географічного факультету на вулиці Щепкіна, яке згоріло. У серпні 1944 року поновила нормальну діяльність бібліотека.

У лютому 1945 року наукову бібліотеку біло затверджено як науково-дослідну установу університету і встановлено для неї самостійний бюджет.

Після надання Наказу РНК УРСР 1945 р. про надання бібліотеці статусу наукової установи, який став величезною подією у житті бібліотеки, наукова робота зайняла одне з основних місць в усій її діяльності. Тепер, поряд з науково-та навчально-допоміжною роботою, співробітники отримали можливість займатися самостійною науково-дослідною діяльністю, тісно пов'язаною з науковими темами професорсько-викладацького складу університету. Наукова робота бібліотеки стала складовою частиною наукової роботи всього університету, узгодженою з нею. Відтоді плани та тематика роботи бібліотеки затверджується Вченою радою університету, куратором її є проректор з наукової роботи.

Основною науковою темою стає один з видів краєзнавчої тематики-моніторинг публікацій співробітників університету та робіт про них, які дозволяють скласти об'єктивну картину діяльності всього університету, його підрозділів, наукових шкіл, розвитку наукового та навчального процесу як в історичному аспекті, так і з точки зору сучасного стану. Необхідно було підняти величезний пласт матеріалу за всі роки існування університету, який відбивав би діяльність всіх його співробітників.

Результатом цієї грандіозної роботи бібліографів 1945-середини 1960-х рр. стала підготовка до видання бібліографічного словника професорсько-викладацького складу ОДУ. З метою збору матеріалу бібліографи працювали в Одеському обласному архіві, архіві університету, виїжджали у відрядження до архівів Києва, Харкова, Дніпропетровська. Викладачі, які на той час працювали в університеті, заповнювали анкети та давали відомості про свої публікації. Було зібрано відомості про 714 осіб вчених, розпочалася робота над виданням. Але ця робота була припинена з невідомих причин, і матеріали залишилися в архіві бібліографічного відділу в рукописному варіанті.

З початку 1950-х років бібліотеку очолив кандидат філологічних наук, доцент М. В. Павлюк — освічений славіст, талановитий лінгвіст, який пізніше завідував кафедрою російської мови Одеського університету. Він багато зробив для зростання престижу Наукової бібліотеки. Ця людина, яка сама багато та творчо працювала, зуміла організувати наукову роботу колективу бібліотеки таким чином, що за час його

директорства були видані бібліографічні покажчики, які стали прикрасою в загальній масі публікацій в університеті.

Так, у 1957р. побачив світ спеціальний випуск “Праць Одеського державного університету” (Т. 147. Бібліографічна серія, вип. 1.) Підготовка першого збірника бібліографічних робіт була зумовлена тим, що багато вчених нашого вузу своїми видатними досягненнями та відкриттями зробили значний внесок у вітчизняну та світову науку. Однак до того часу не було ні одного бібліографічного посібника, який відобразив би у повній мірі та систематичності наукову продукцію університету за весь дореволюційний період. Відкрила цей збірник стаття самого Миколи Васильовича Павлюка “Періодичні видання Одеського(Новоросійського) університету за 90 років”. Тут же було вміщено систематичний покажчик до “Записок Новоросійського університету” за 1867-1919 рр. (укладачі О. Ф. Борисова, М. М. Бушева, Р. М. Рапопорт). До 100-річного ювілею університету у 1965 р. було випущено фундаментальне видання “Історія Одеського університету за 100 років”, у підготовці якого брали активну участь бібліотекарі Наукової бібліотеки, М. В. Павлюк був членом редакційної колегії.

У післявоєнні роки у бібліотеці продовжували працювати найстаріші її робітники, представники старої інтелігенції, які отримали освіту ще до революції.

Одним з найстаріших працівників бібліотеки, досконально знайомих з фондами, була Т. З. Ходжаш. Вона багато часу присвятила підготовці “Путівника до Науковій бібліотеці ОДУ”(1959), який давав уявлення про книжкові багатства, систему їхньої класифікації, організацію та структуру бібліотеки, її історію, сучасність, роботу з обслуговуванням читачів, наукову роботу.

Не тільки бібліотекарем, а й науковим співробітником була Т. М. Гольд. Вона була відома своїми публікаціями в наукових журналах з біології про вчених-ботаніків зі світовими іменами Г. А. Боровикова, І. І. Пузанова, В. І. Липського, П. С. Шестерикова, В. А. Ротерта. Вона присвятила багато часу укладанню систематичного покажчика до “Записок” Товариства сільського господарства Південної Росії. Організація такого друкованого органу на початку ХІХ ст. мала величезне значення, як практичне, так і наукове. “Записки” виходили протягом 89 років та представляли собою своєрідну енциклопедію сільськогосподарських знань, накопичених майже за століття, відбивали еволюцію науки в період існування товариства. і укладанні цього покажчика взяли участь також вчені університету, такі як О. О. Ковалевський, О. Нордман, І. К. Пачоський, О. О. Браунер та інші.

Естафету бібліографів післявоєнного часу підхопили наші “живі класики”, бібліографи-краєзнавці, дослідники книги О. Ю. Ноткіна та В. С. Фельдман. Півстоліття пов’язують подружжя з Науковою бібліотекою-півстоліття служіння книзі, вивчення та популяризації історії міста, їхні знання величезні, за довідками та консультаціями до них звертаються не тільки студенти та викладачі університету, інших вузів міста, а й спеціалісти з інших міст області, країни, з-за кордону: це і літературознавці, і історики, і журналісти, і видавці, і мистецтвознавці і багато інших людей, хто цікавиться книгою та історією краю. В. С. Фельдман — перший лауреат міжнародної премії Й. Дерібаса (2001).

У 1960-90-х рр. плідно працювала у бібліотеці освічений бібліограф, заступник директора з наукової роботи Е. В. Пилипчук.

1970-1980-ті рр. знаменувалися становленням системи науково-технічної інформації в країні. Різко збільшився попит на продукцію центральних, галузевих, регіональних органів інформації. У структурі державних установ та організації з’явилися нові підрозділи-інформаційні відділи, в яких працював штат інженерів-інформаторів. Бібліотеки також стали органами науково-технічної інфрмачії. Було відкрито такий підрозділ і в Науковій бібліотеці Одеського університету. У ці роки до штату бібліотеки влилася ціла плеяда спеціалістів з природничих наук: Біологи М. О. Подрезова, Т. М.

Добринова, математик Л. М. Крапивка, хіміки С. М. Кириченко, Н. С. Тахтарова, інженер-електрофізик Г. І. Войченко, географ В. В. Самодурова.

Наступні чверть століття до здобуття Україною державної незалежності бібліотека Одеського університету продовжувала активно розвиватися. Розвиток бібліотечного обслуговування в Україні у 1990-ті роки відзначено серйозними протиріччями-безсумнівними на одних напрямках і втратами на інших, активізацією одних бібліотек і угасанням інших. В останні роки ми всі стали свідками того, як змінюється уявлення про завдання і можливості бібліотек, про їхнє місце в культурній, науковій і інформаційній інфраструктурі.

Розвиток бібліотечно-інформаційного процесу, діалектика наукової роботи потребує визначення стратегії. Рухатися шляхом поступового перетворення бібліотеки у справді наукову організацію неможливо без розробки концепції науково-дослідницької діяльності університетської бібліотеки, створення певної її моделі. Зрозуміло, при цьому ми відштовхуємося від багатого досвіду нашої НБ як фундаментальної бібліотеки класичного університету. Пройдено певний практичний шлях існування НБ як науково-дослідницького підрозділу університету. Тому річ піде про ту практичну модель, яка складалася протягом багатьох десятиріч. Але різкі зміни умов бібліографічної та взагалі бібліотечної роботи наприкінці ХХ- початку ХХІ ст. потребують корекції її традиційних напрямків, а також постановки роботи у нових формах. Зріз наукових і практичних результатів у різних сферах, які були досягнені бібліотекою за останні роки, допомагає розкрити основні тенденції та пріоритетні напрямки її науково-дослідницької діяльності.

Науковою роботою в тій чи іншій мірі займаються усі головні спеціалісти, кваліфіковані штатні співробітники з великим досвідом роботи в бібліотеці та знанням її фондів. Прикладом широкого залучення названих спеціалістів до наукової роботи бібліотеки є підготовка і публікація колективної монографії “Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: Історичний нарис. До 185-річчя заснування” (Одеса, 2002). Однак традиційно склалося, що наукові дослідження є серед пріоритетів діяльності двох підрозділів НБ — саме бібліографічного відділу і відділу рідкісних книг та рукописів, співробітники яких поєднують у своїй роботі бібліотечно-бібліографічну практику з історико-книгознавчими дослідженнями фондів. Тому, на нашу думку, справжніх професіоналів з цих відділів цілком правомірно назвати науковцями-бібліотекарями. Зрозуміло, що підготовка кадрів і в цілому формування штату відділу рідкісних видань і бібліографічного відділу є складною проблемою для адміністрації університетських бібліотек. Ми вважаємо, що сьогодні у нас існує колектив високопрофесійних науковців та бібліотекарів-практиків, хоч чимало проблем ще залишається.

Відзначимо пріоритетні напрямки наукової роботи нашої бібліотеки.

Краєзнавчі студії

Бібліотека ОНУ як вузівська бібліотека, орієнтуючись у своїй роботі на запити читачів — викладачів та студентів університету — комплектує свої фонди згідно з науковою тематикою кафедр та учбовою програмою факультетів, намагається своєчасно забезпечувати бібліографічною інформацією ті наукові проблеми, які ставлять перед собою та перед студентами вчені університету.

Вже багато років Бібліотека університету веде краєзнавчу тематику, відбирає, систематизує та аналізує надзвичайно цінний матеріал, який накопичився в її фондах за всю історію університету.

Наукова робота по укладанню бібліографічних показників з краєзнавчої тематики в НБ ОНУ ведеться за такими напрямками: а) історія ОНУ в персоналіях; б) краєзнавство в тематичних бібліографічних показниках та списках літератури; в) розкриття фондів бібліотеки; г) бібліографічна допомога творчим колективам (редколегіям) ОНУ в підготовці книг з історії нашого міста та університету.

Сьогодні НБ ОНУ може надати своєму читачеві величезний довідковий апарат (традиційні та електронні бази даних) — каталоги, картотеки, бібліографічні показники з краєзнавчої тематики. Особливо слід сказати про тематичну базу даних “Одесика”, яка щорічно поповнюється не тільки матеріалами з нових надходжень, але і маловідомими матеріалами минулих років.

Прикладом спеціального звернення до краєзнавчої тематики є показник “Причорноморські німці. Їх вклад у розвиток м. Одеси та регіону 1803-1917) (Одеса, 1999); друге доповнене видання — “Причорноморські німці у житті та діяльності м. Одеси та регіону. 1803-2003)” вийшло у 2003 р. і викликало великий інтерес далеко за межами міста. Показник вийшов за фінансовою участю Інституту германських і східноєвропейських досліджень у м. Геттингені (ФРН).

Біографічні дослідження

Впродовж останніх років спостерігається бурхливий розвиток української біографістики, що зумовило необхідність та актуальність інформаційно-бібліографічного забезпечення цієї спеціальної історичної дисципліни. Перший напрямок краєзнавчої бібліографії в НБ повністю співпадає з цілями та задачами, які стоять перед українською біографістикою. Одночасно вийшло в світ відразу декілька видань з історії університету, ініціаторами та творцями яких можна вважати Наукову бібліотеку ОНУ. Маємо на увазі біографічний словник “Професори Одеського (Новоросійського) університету”: В 4 т. (Одеса, 2000), “Професори Одеського (Новоросійського) університету”: В 4 т., 2-е вид., доповнене (Одеса, 2005), енциклопедичний словник “Випускники Одеського (Новоросійського) університету”, вип. 1 (Одеса, 2005)

Відзначимо ще одне видання, яке вийшло друком до 140-річчя нашого університету — “Дарувальники Наукової бібліотеки Одеського (Новоросійського) університету (1865-1920): Матеріали до історії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова” (Одеса, 2005), яке було підготовлено співробітниками відділу рідкісних книжок (частина I: Приватні особи) та бібліографічного відділу (частина II: Організаційно-дарувальники). Матеріал, який було зібрано, може бути корисним не тільки для вивчення історії університету і рішення специфічних бібліотекознавчих проблем, але і для краєзнавчих штудій. Дані, отримані в результаті роботи з бібліотечною документацією та каталогами, дозволяють скласти більш повне уявлення про склад дарувальників бібліотеки за 55 років й доповнити наші знання про інтелектуальне життя одеського суспільства в останній третині XIX-на початку XX ст. Крім того, аналіз складу дарувальників бібліотеки може сприяти дослідженням про участь різних етнічних груп у культурному житті міста, що суттєво для такого багатонаціонального й багатоконфесійного міста, як Одеса.

Крім того, вийшли друком біобібліографічні показники літератури, присвячених професорам ОНУ із серії “Біобібліографія вчених ОНУ”: “А. І. Маркевич (1864-1903)”, “Е. Н. Щепкин (1860-1920)”, “В. А. Сминтина”, “В. Д. Севастьянов”, “И. П. Зелинский”, “Н. М. Шляхова” та ін. В 2003 році вийшов біобібліографічний показник, підготовлений разом зі співробітниками філологічного факультету ОНУ “Філологічний факультет Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: Бібліографія, 1991-2001”. I

“Професори Одеського (Новоросійського) університету” і “Випускники Одеського (Новоросійського) університету” — це рідкісна можливість побачити історію університету через призму біографій його видатних діячів. Робота бібліотеки по вивченню історії університету в його персоналіях продовжується. Сьогодні завершується робота над наступним випуском енциклопедичного словника “Випускники Одеського (Новоросійського) університету”, вийшли друком біобібліографічні покажчики, присвячені професорам нашого університету О. Г. Топчієву, Ю. Д. Шуйському, Д. П. Урсу, де наші співробітники виконували редакторсько-бібліографічну роботу.

Наукова бібліотека ОНУ бере участь у створенні національної бібліографії України, репертуару як української книги та періодики, так і іноземної україніки. Перші кроки цієї роботи відбиті у покажчику “Українська книга в іменних фондах Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова” (Одеса, 1999). В наступні роки було здійснене наукове освоєння цілого прошарку іноземної україніки, завдяки чому в науковий та культурний обіг були введені цінні джерела з історії України, надруковані у XV-XVIII ст. Результати цих розвідок відбиті у серії статей і доповідях на наукових конференціях.

Вийшло друком наукове видання “Гартман Шедель. Про європейську область Сарматію”. “Всесвітня хроніка” Г. Шеделя (Нюрнберг, 1493) — справжній шедевр книгодрукування XV ст. Ця славетна інкунабула є окрасою фонду стародруків НБ ОНУ. У розділі “Про європейську область Сарматію” міститься цінна інформація про Україну. Але до теперішнього часу він не був перекладений українською мовою, хоча заслуговує на увагу дослідників, які займаються українською минувиною. Робота складається з вступної статті “Гартман Шедель та Сарматія”, публікації джерела латинською та його перекладу українською мовами, коментарів, а також містить іменний та географічний покажчики, що відображають назви оригіналу та перекладу, список використаної літератури.

Продовжується робота над збіркою статей та повідомлень серії “Джерела за історією України в виданнях XV-XVIII ст. у фондах Наукової бібліотеки ОНУ”.

Як установа-фондоутримувач книжкових пам’яток, у 2002 р. бібліотека приєдналася до створення Державного реєстру книжкових пам’яток України як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання.

Внесенню записів та передачі відомостей, тобто введенню книжкових пам’яток до наукового та культурного обігу — повинна передувати серйозна робота з їх виявлення, опису чи переопису, атрибуції та опрацювання окремих документів та колекцій. До речі, й сьогодні продовжується відбір стародруків з основного фонду: у 2006р. у відділ рідкісних книг та рукописів було відібрано 294 од. зб.

Одним з пріоритетних напрямків діяльності бібліотеки є збереження та інформаційне розкриття колекцій рідкісних та цінних відань. Бібліографічно-інформаційна діяльність відділів рідкісної книги — це складна специфічна робота, яка потребує різнобічної професійної підготовки персоналу. Бібліографування книжкових пам’яток потребує глибокої наукової розробки джерел, пов’язаних з книгознавчими та бібліотечними штудіями. Тільки за умовою такого підходу можливо здійснити виявлення, облік та реєстрацію книжкових пам’яток. Але якби чудові карткові каталоги не існували у бібліотеці, але без друкованого, а бажано, й електронного каталогу, фонд стародруків не можна вважати введеним у науковий обіг, він лишається відомим та доступним лише незначній кількості спеціалістів, і в масштабах світу не враховується. Уявлення про цінність зібрання можна одержати тільки після укладання каталогу. Тому природним продовженням і завершенням таких наукових описів є публікація друкованих каталогів окремих колекцій й електронних каталогів. Створення таких каталогів дійсно є науковим дослідженням.

Результати роботи по інформаційному розкриттю багатого фонду стародруків, яка проведена у бібліотеці за останні роки, відтворилися у надрукованому в минулому році “Каталозі видань XVI в. у фондах Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова”. Колекція видань XVI ст. у фондах Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова нараховує 502 видання. Тут зібрані книги на 12 мовах, які побачили світ у німецьких землях, Італії, Франції, Іспанії, Нідерландах, Данії, Англії, Чехії, Польщі та Україні. Відначимо виключно велику кількість бібліографічних рідкостей і так званих “уніків”, які відсутні в найбільших книгосховищах світу. Тому була обрана методика роботи, згідно якої опис

Том 12. Випуск 4. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство С. 10-28.

примірників був достить ретельний. Ми також прагнули відтворити існування книги у тому чи іншому культурно-історичному контексті на протязі п’яти століть.

Каталог містить 6 покажчиків (назв, хронологічний, видавців та друкарів, імен правителів Європи, які видавали укази, закони та постанови, що були надруковані, покажчик осіб, які згадувались у виданнях, тобто редакторів, перекладачів, укладачів, та покажчик власників). Відзначимо, що ця складна і відповідальна робота отримала позитивні відгуки колег.

Велику увагу приділяють співробітники відділу рідкої книги і рукописів науковій роботі-розкриттю неоцінених фондів університетської бібліотеки. Це-оглядові статті, присвячені рідкісним виданням класиків української літератури, які знаходяться у відділі рідкісних книжок — “З дореволюційної Шевченкіани”, “Франківські видання у фондах Наукової бібліотеки”, Видання творів Лесі Українки у фондах бібліотеки Одеського університету”; оглядові статті, що розкривають іменні фонди-“Фонд Лупанова в НБ ОДУ”, “Драматургічний фонд Наукової бібліотеки(фонд М. В. Терещенка)”. Є роботи, присвячені окремим проблемам книгознавства, як, наприклад, “Первые книги гражданского шрифта в фондах НБ ОГУ”. Наступний, вищий щабель-створення бібліографічних покажчиків, як от: “Українська книга в іменних фондах Наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова”, “Рідкісні французькі видання XVI-XVIII ст. в зібраннях Наукової бібліотеки Одеського національного університету”, “Італійська книга епохи Відродження у фондах бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Протягом кількох років продовжується робота з вивчення та опису історичних колекцій. Наукова бібліотека має у своєму складі 12 іменних книжкових зібрань, які були подаровані чи за заповітом їх власника передані у фонд університетської бібліотеки.

Предметом особливої гордості нашого університету є Воронцовський фонд Наукової бібліотеки. Підготовка наукового каталогу, який відповідає як сучасним вимогам каталогізації, так і рівню цього престижного книжкового зібрання, потребує ретельної наукової роботи. Поряд з попримірниковим описом книг і періодичних видань значна увага приділяється історії формування цієї бібліотеки протягом більш як 120 років її збирання кількома поколіннями відомої сім’ї. При цьому співробітники бібліотеки активно залучають архіви України та Росії.

Попримірниковий опис книжкових пам’яток на сучасному рівні можливий тільки за умов використання новітніх електронних технологій. Створення електронної бази даних стародруків у програмі Librer було розпочате у 2002 р. Зараз занесено 1300 записів (видання XV-XVII ст.).

Ще одна сфера застосування електронних технологій — відтворення на інформаційному рівні так званих “розпорошених” книжкових колекцій. Так, впродовж 5 років триває реконструкція цінної колекції стародруків з бібліотеки відомого історика та юриста сенатора Р. М. Губе (1803-1890), яка була придбана Новоросійським університетом у 1868 р. Це унікальне зібрання містить чимало бібліографічних раритетів — статутів середньовічних міст, законів європейських країн та праць видатних юристів

минулого. Планується також реконструкція бібліотеки відомого польського славіста професора А. Кухарського.

У 2007 р. Наукова бібліотека придбала ще дві ліцензовані програми для оцифрування рідкої книги.

Актуальною проблемою для усіх бібліотек з численними фондами стародруків залишається ретроспективна конверсія традиційних карткових каталогів та картотек у машиночитної формі.

Значним аспектом використання новітніх електронних технологій є виставлення книжкових пам'яток на Web-сторінках бібліотек. В 2007 г. На Web-сторінці Наукової бібліотеки будуть виставлені електронні каталоги видань XVI – XVII ст.

Напрями розвитку системи наукових комунікацій накреслено у Державній програмі “Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці” на 2006 –2010 роки, ухвалений Кабінетом Міністрів України (2005 р.)

Стратегії формування загальнодержавної інформаційно-комунікаційної системи освіти та науки створення та розвитку національних електронних інформаційних ресурсів, організації доступу до світових та загальні завдання бібліотек у реалізації вказаних проблем визначили керівники наукових установ та академіки НАН України. [11] Акцентовано увагу на таких електронних ресурсах, як бібліотечні електронні каталоги, тематичні бази даних, електронні реферативні журнали, електронні бібліотеки, що є важливим фактором включення відомостей про результати наукових досліджень української науки до національних та світових інформаційних ресурсів. [12] Всі ці перераховані електронні ресурси є в Науковій бібліотеці ОНУ. А серед 26 електронних баз створених співробітниками НБ — індивідуальні веб-сторінки вчених ОНУ з інформуванням про власні досягнення: публікації, патенти, дисертації, лекційні курси тощо. Йде робота представлення інформації про наукові досягнення ОНУ в Інтернеті.

Наукова бібліотека надає можливість знайомства з такими програмами, як: “ВІНІТІ” — інформаційні ресурси з науки і техніки; EBSCO — електронний доступ до повнотекстових журналів сфері бізнесу, гуманітарних та суспільних наук та інших академічних дисциплін, а також до популярних періодичних видань; Eastview — електронний доступ до повнотекстових журналів АН Росії та кращим періодичним виданням України у сфері гуманітарних та суспільних наук.

У рамках програми “електронна інформація для бібліотек eIFL” і міжнародного проекту INTAS Наукова бібліотека ОНУ має доступ до широкого спектру онлайн-інформаційних ресурсів і співробітники здійснюють інформаційне забезпечення науковців шляхом формування та надання доступу до баз даних, таких як:

– INTAS — електронна наукова інформація для бібліотек, наукових організацій, доступ до ресурсів видавництва “Blackwell Publishing”, “Springer”, “Kluwer”.

– Springer Link — інформаційна служба, яка надає доступ до більш 1200 найменувань журналів в електронному виді з науки, техніки і медицини.

– DOAJ — директорія журналів в відкритому доступі, охоплює безкоштовні, повнотекстові, наукові рецензовані журнали по різним категоріям, на багатьох мовах. Директорія включає до себе більш 1500 найменувань журналів, 380 з яких доступні для постійного розшуку.

З 2007 р. НБ ОНУ має доступ до електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки. Архів з 1944 року, а також доступ до нового БД “Всі енциклопедії Рубрикона.”

В останній час, важливим напрямком роботи ведучих вузівських бібліотек стало формування єдиного науково-інформаційного простору і розвиток корпоративної мережі бібліотек.

Кооперація з бібліографічного обслуговування діє і в методоб'єднанні вузівських бібліотек м. Одеси. Це сумісна діяльність з аналітичного розпису періодики Наукової бібліотеки ОНУ і бібліотек Медичного та Економічного університетів.

Важливий (та цілком природний) наслідок різнобічної науково-дослідницької роботи бібліотеки — регулярна участь у читаннях, круглих столах, конференціях, які проводяться академічними та науковими установами України та інших країн. Безпосереднє професійне спілкування дає можливість представити на суд колег свої досягнення та обговорити з ними нагальні питання. Переоцінити таку можливість неможливо, тому ми намагаємося залучити якомога більше наших співробітників до активної участі у житті бібліотечного товариства. За 2001-2005 рр. співробітники НБ прийняли участь у 46 конференціях, у тому числі — 17 міжнародних. Назвемо деякі з них: 4-та міжнародна наукова конференція “Бібліотека у контексті історії” (Москва, 24-26 жовтня 2001 р.), “Простір європейської культури в епоху Катерини II: книги, твори мистецтва, культурні практики” (Музей-садиба “Архангельське”, 12-14 вересня 2004 р.), VI міжнародна наукова конференція “Книга в Росії” (Санкт-Петербург, 29 листопада — 1 грудня 2004 р.), Міжнародна наукова конференція “Федоровські читання 2005” (Москва, 20-21 квітня 2005 р.). Бібліотека регулярно приймає участь у Кримських Міжнародних Воронцовських читаннях.

В свою чергу, бібліотека є організатором проведення наукових конференцій на своїй базі. Це всеукр. наукова конференція “Бібліотечно-інформаційна діяльність в українському державотворенні” (2001), науково-практична конференція “Мова та національна свідомість” (2001), науково-практична конференція “Мовна екологія як чинник гармонійного розвитку суспільства” (2002), міжнародна наукова конференція “Наукова бібліотека в сучасному суспільстві: Історія. Проблеми. Перспективи” (2002), міжнародна наукова конференція “Історичні колекції у книгозбірнях: проблеми збереження, вивчення і реконструкції” (2003), міжнар. науково-практична конференція “Українська ментальність: діалог світів” (2003), науково-практична конференція “Міжетнічна взаємодія як інструмент стабілізації суспільства” (2003), всеукраїнська науково-практична конференція для директорів бібліотек вищих навчальних закладів України “Сучасні інформаційні та бібліотечні технології на службі освіти і науки” (2005).

Наукова бібліотека приділяє велику увагу щорічній науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ, де НБ очолює секцію “Бібліотечно-бібліографічна справа”. На цій конференції, крім провідних спеціалістів нашої бібліотеки з доповідями виступають і спеціалісти вузівських бібліотек нашого міста.

Протягом багатьох років налагоджено плідне академічне співробітництво Наукової бібліотеки зуніверситетськими кафедрами. Ми залучаємо до укладацької діяльності співробітників університету із числа професорсько-викладацького складу та спеціалістів необхідної галузі при підготовці тематичних покажчиків, оскільки в сучасних умовах бібліограф уже не в змозі однаково вільно орієнтуватись у всіх галузях знань та кваліфіковано оцінювати зміст всіх бібліографічних документів. Можна привести чимало прикладів такої вдалої кооперації. Перш за все, відзначимо проекти, які здійснюються спільно з кафедрою історії стародавнього світу і середніх віків (доц. О. О. Радзиховська), кафедрою зарубіжної історії (проф. І. С. Гребцова), Інститутом соціальних наук (доц. М. О. Шевчук).

Протягом чотирьох останніх років на базі відділу рідкісної книги та рукописів Наукової бібліотеки проводиться музейна практика студентів II курсу історичного факультета ОНУ. Декілька останніх років студенти історичного факультету в рамках археографічної практики розписують підшивки старих одеських газет “Одесский листок”, “Одесский вестник”, “Одесские новости” та ін., відбираючи цінні матеріали та фотографії з історії міста, економіки краю, благодійності та меценатству в ОНУ та ін.

Кооперація діяльності бібліотечних та академічних наукових установ України

Робота по реалізації вказаних проектів неможлива в ізоляції, без справжнього співробітництва з колегами з інших бібліотечних та академічних наукових установ. Наша бібліотека співпрацює з ведучими інформаційними центрами країни та зарубіжжя. Так, до біографічного словника “Українські бібліографи” (видання Парламентської бібліотеки України) ми надіслали матеріали про визначних бібліографів Наукової бібліотеки ОНУ, а для “Енциклопедії сучасної України” (Національна бібліотека України ім. В. Вернадського) готуємо матеріали та редагуємо тексти до біографічних статей про співробітників ОНУ. Брали участь у підготовці зведеного покажчика пам’ятних книг та статистичних оглядів губерній Російської імперії (для РДБ).

Високопрофесійні консультації співробітники нашої бібліотеки отримали у таких провідних спеціалістів з історії України, як член-кореспондент НАН України М. Котляр (Інститут історії України НАН України), проф. М. Крикун (Львівський національний університет ім. І. Франка), проф. О. Купчинський (Наукове товариство ім. Шевченка).

Безцінну допомогу у науковій атрибуції екземплярів, які вивчаються, а іноді — і в їх науковому описі — надають нам колеги з Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України (Г. І. Ковальчук, І. О. Римарович-Ціборовська), Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (І. Б. Качур), Наукової бібліотеки Львівського університету ім. І. Франка (Н. П. Швець).

Зазначимо, що консультації спеціалістів особливо корисні і необхідні для якісного виконання описів колекцій стародруків, оскільки відсутні чи недостатньо представлені у наших фондах спеціальні (особливо новітні) методичні матеріали, каталоги і довідники.

Загальна справа вивчення історії формування та складу бібліотеки родини Воронцових об’єднує зусилля співробітників нашої бібліотеки з роботою, яка проводиться в Алупкінському державному палацовому та парковому музею-заповіднику.

Міжнародне співробітництво

Міжнародні зв’язки, контакти з бібліотечними установами країн близького та далекого зарубіжжя є важливим шляхом оптимізації традиційних й впровадження сучасних інформаційних технологій. Так, дуже актуально залишається проблема кооперації бібліотек в аспекті авторитетного контролю бібліографічних записів. Наведемо, що НБ ОНУ підтримує контакти з такими бібліотеками світу, як Національна бібліотека Франції, муніципальна бібліотека м. Монпельє (Франція), бібліотека університету Регенсбурга (Німеччина), Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека, Російська державна бібліотека іноземної літератури, БАН, бібліотека Московського університету, тощо, а також з деякими академічними дослідницькими центрами у Німеччині, Франції та Росії.

Видавнича діяльність

Впродовж 2001-2007 рр. Науковою бібліотекою ОНУ було видано 19 видань, серед яких монографія, довідкові видання, біобібліографічні покажчики, бібліографічні покажчики, біографічні словники, матеріали конференцій тощо. Всі вони надруковані в нашій університетській друкарні “Астропринт” за кошти Одеського національного університету.

Щодо до наших найближчих планів, планується випуск таких видань бібліотеки, як збірка статей та повідомлень “Джерела з історії України в виданнях XV-XVIII ст. у фондах Наукової бібліотеки ОНУ”, “Благодійність та меценатство в Новоросійському університеті: Бібліографічний покажчик”.

Серед перспективних проєктів — подальше вивчення історії формування приватних книжкових зібрань і створення їх каталогів як в друкованому виді, так і в електронній версії.

Сучасний етап розвитку Наукової бібліотеки характеризується зміною основних пріоритетів її діяльності. До традиційних вікових завдань збереження і збільшення книжкових зібрань додаються функції інформаційного центру, що має значну базу даних і забезпечує використання світової мережі і банків даних.

Кожна бібліотека — це живий організм. Як і людина вона має свою біографію: час народження, складне життя, в якому є різні сторони — не тільки добрі, а й важкі, навіть трагічні. Тут працюють фахівці, більшість з яких нерозривно пов'язала своє життя з бібліотекою. Для них пахощі книжкового та газетного пилу є рідними. Вони не лише зберігають, пестять любов'ю кожен книжку, часопис, газету, але й роблять все для того, щоб втілені в них знання віддавати у зріст наступним поколінням читачів.

Наукова бібліотека — централізований мозок наукового і учбового закладу. Скільки днів праці, скільки ночей без сна, скільки зусиль розуму, скільки надій та жахів, скільки довгих років ретельних пошуків втілено тут у дрібних друкарських шрифтах та рукописних аркушах, зібрано в тісному просторі бібліотечних полиць! Це — єдина скарбниця, яка відкрита для всіх, хто сюди приходить, і ціле море істини, відписане їм у спадок. Тут всі рівні. Це наші маяки в океані часу!

Література

1. Михневич И. Исторический обзор 40—летия Ришельевского лицея. — Одесса, 1857. — С. 130.
2. Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета: Историческая записка и академические списки. — Одесса, 1890. — С. 589.
3. Ведомость о состоянии библиотеки Императорского Новороссийского университета к 1 января 1913 года// Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1912 г. — Одесса, 1913. — С. 254.
4. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: Історичний нарис: До 185-річчя заснування. — Одеса, 2002-С. 102.
5. Одеська Центральна Наукова бібліотека// Наука на Україні. — 1927. №2/4. — С. 310.
6. Боровой С. Наукова бібліотека в сучасних умовах. — К., 1930. — С. 54.
7. Боровой С. Воспоминания. — М.,-Ерусалим, 1993. — С. 135.
8. Одеська періодична преса за роки революції та громадянської війни (1917-1921)// Праці Одеської центральної наукової бібліотеки. — 1929. — Т. 3.
9. Повар, Милова. Путь библиотеки Одесского государственного университета// Одесский университет за 75 лет. — Одесса, 1940. — С. 193.
10. Самодурова В. В. Памятные страницы истории университетской научной библиотеки//Историческая память. — Одесса, 2000. — вып. 2. — С. 68-69.
11. Курас І. Інформаційні ресурси України: стратегія розвитку/ І. Курас//Бібл. вісн. — 2001. — №1. — С. 2-5.
12. Шамаєва Г. Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку // Бібл. Планета — 2006. — №4(34). — С. 22.

М. А. Подрезова, директор

Начная библиотека

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

Ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

Тел. 726-04-01

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ: ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ, ТРАДИЦИОННЫЙ НАПРАВЛЕНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРИОРИТЕТЫ

Резюме

В статье представлена история становления научно-исследовательской деятельности Научной библиотеки ОНУ. История возникновения одесского библиографического общества, научно-исследовательской комиссии, библиографического семинара и аспирантуры в университетской библиотеке.. Рассматриваются проблемы создания и развития электронных ресурсов в информационном обеспечении науки вузовской библиотеки, кооперация библиотек в области библиографического обслуживания.

Ключевые слова: Научная деятельность, библиографично-информационные ресурсы библиотеки, научные электронные ресурсы, информационно-аналитическая деятельность.

M. A. Podrezova, Director

Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082 Ukraine

Tel. 34 80 11; tel/fax 726 04 01

e-mail: libonu@ukr. net

TTE RESEARCH ACTIVITIES OF THE UNIVERSITY LIBRARY: HISTORY, TRADITIONAL TRENDS AND CONTEMPORARY PRIORITIES

Summary

The article deals with one of the most important components of the activities of the University Library, that is the research work of its staff. The history of the Odessa Bibliographical Society, research commission, bibliographical seminar for all higher educational institutions of Odessa is traced. Both traditional trends of research work and its up-to-date priorities are considered. The main electronic resources providing the progress of research activities are determined.

Keywords: research activities, bibliographical and information resources of the library, electronic resources, information and analytic activities.

УДК 027.7(477.74)''1817/1828''

Е. В. Полевщикова,

старший научный сотрудник Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
Тел. 34 80 11

**БИБЛИОТЕКА РИШЕЛЬЕВСКОГО ЛИЦЕЯ В 1817-1828 ГГ.
(ПО МАТЕРИАЛАМ ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА
ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ)**

В очерке на архивных материалах рассмотрены ключевые моменты истории библиотеки Ришельевского лицея первых десяти лет существования этого учебного заведения: комплектование библиотеки (дарения, книгообмен с другими учебными заведениями и приобретения лицея за свой счет, а также подписка на периодические издания), проблемы с цензурой, вопросы организации работы библиотеки, учета ее книжных фондов. Освещена также предыстория библиотеки Ришельевского лицея, связанная с книгохранилищами коммерческой гимназии и Благородных институтов в Одессе. В Приложении публикуются тексты наиболее важных документов, сохранившихся в Государственном архиве Одесской области.

Ключевые слова: учебные заведения в Одессе в первой трети XIX в., история библиотечного дела, рукописные каталоги, книготорговля и книжное дело в Одессе в первой трети XIX в.

Известный очерк истории Ришельевского лицея, написанный в середине позапрошлого века историком философии, преподавателем и инспектором лицея И. Г. Михневичем (1809-1885), охватывает первые сорок лет существования этого учебного заведения — предшественника Новороссийского (Одесского) университета [8]. Цель данной публикации более скромная и предельно конкретная: обратившись к первому десятилетию лицейской истории, постараемся строго следовать дошедшим до наших дней документам и представить вниманию читателей наиболее важные и любопытные, на наш взгляд, материалы, имеющие непосредственное отношение к **библиотеке Ришельевского лицея**¹.

Документы из фонда Ришельевского лицея Государственного архива Одесской области (Ф. 44) дают возможность проследить, каким образом происходило становление лицейской библиотеки и формирование ее книжного фонда. Мы находим здесь сведения о том, по каким учебникам учили и учились в этом учебном заведении, какие книги были в распоряжении его преподавателей и воспитанников, как проходила подписка на газетные и журнальные новинки, наконец, в чьем ведении находились книги и периодические издания лицея и как осуществлялся их учет.

Следует уточнить, что предметом рассмотрения является так называемая основная библиотека при лицее. Вплоть до 1855/1856 учебного года наряду с ней существовали библиотека Института восточных языков, студенческая библиотека и кабинет для чтения (библиотека периодических изданий). Впрочем, все выше перечисленные подразделения возникли в 1838 г. Таким образом, в изучаемый нами период основная библиотека была главным книгохранилищем Ришельевского лицея.²

История формирования фондов лицейской библиотеки восходит к книгам, хранившимся в первых учебных заведениях Одессы — коммерческой гимназии, Благородном воспитательном институте и Институте благородных девиц [7, с 169-170; 2, с. 147; 20, с. 145]³. Представление о состоянии книжного фонда предшественников лицея

можно составить на основе сохранившихся архивных документов, а также данных, приведенных Н. И. Ленцем, изучавшим дела канцелярии попечителя, куда стекалась отчетность (последние, к сожалению, не дошли до настоящего времени).

Среди наиболее ранних приобретений фигурирует покупка директором гимназии П. Вольсеем в 1805 г. книг на французском языке на 775 руб., а также двух глобусов за 100 руб. и четырех больших карт за 40 руб. Спустя три года, в 1808 г., в библиотеке гимназии имелось всего 37 книг (13 — на французском и 24 книги на русском языке) и те же два глобуса. В 1810 г. библиотека насчитывала 70 названий в 100 томах, “почти исключительно состоявших из периодических изданий, речей, говоренных в Харьковском университете, и обзрений публичных лекций в нем же” [7, с. 169]. К 1 января 1814 г. в библиотеке имелось 140 книг, 2 глобуса и 5 ландкарт. Приводя перечень книг, представленных в гимназической библиотеке на момент сдачи имущества этого учебного заведения (10 августа 1814 г.), Н. И. Ленц подчеркивает, что “все это был случайный набор книг, большею частию никакого отношения к учебному делу гимназии не имевший” [7, с. 170]. Однако в контексте обращения к истории библиотеки исключительно важно, что более половины из перечисленных изданий до сих пор хранятся в университетском книгохранилище. Благодаря этому обстоятельству нам известны самые ранние приобретения библиотеки, восходящие к ее “долицейскому” периоду. Это изданные в начале XIX в. книги по истории, словесности, математике, химии, а также издания, связанные с историей Харьковского университета: “История о Таврии” С. Сестрэнцевича-Богуша (СПб.: Тип. Шнор, 1806), две части “Французской грамматики” Р. А. Сикара (*Elémens de Grammaire générale appliqués a la langue Française. — Moscou: De l’Imprimerie particulière de Fred. Luby, 1807*), “Правила поэзии” аббата Бате в переводе на русский язык, изданные “в пользу девиц” ([СПб.]: В Морской тип., 1808), “Сочинения” В. Петрова в трех частях (СПб.: В мед. тип., 1811), “Зырянская грамматика” А. Флерова (СПб.: в имп. АН, 1813), “Купеческая арифметика...” В. Кряжева (М.: в тип. Н. С. Всеволожского, 1811), “Начальные основания теоретической и практической геометрии...” М Розина (СПб.: при имп. АН, 1806), “О выгоднейшем способе добывать и очищать селитру, основанном на химических началах” Ф. Гизе (Харьков: В Университет. Тип., 1811), его же “Всеобщая химия для учащих и учащихся” (Харькове; в унив. тип., 1814), “Устав Харьковского общества наук” (Харьков: В Университет. Тип., 1813), “Известие о жизни и смерти профессора имп. Харьковского университета Ивана Степновича Рижского” (Харьков: В Университет. Тип., 1811).

В приведенном Н. И. Ленцем списке отсутствует упоминание о периодических изданиях, выписанных специально для нужд гимназии с учетом ее профиля. В фонде Канцелярии Одесского градоначальника (Ф.2) сохранились документы, свидетельствующие об участии городских структур в обеспечении коммерческой гимназии необходимыми изданиями. Речь идет о выписке иностранных и русских газет и журналов для Строительного комитета, в начале XIX в. сосредоточившего в своих руках важнейшие административно-хозяйственные функции. 9 ноября 1810 г. постановили выписать на 1811 г. “Московские Ведомости” (“на белой бумаге”), “Санкт-Петербургские Сенатские Ведомости” и “Сенатские объявления”, “запечатываемые в конвертах” (Ф. 2. Оп. 5. № 262. Л. 275)⁴. 17 ноября того же года было принято решение сверх вышеупомянутых “выписать еще: в пользу сдешней гимназии: Геттинския учения, Библиотеку Физико-Економическую, Журнал сельского хозяйства, Анналы земледелия, и Журнал лесоводства и Северную почту”, заплатив за них из городской казны 516 руб. 85 коп. Полагаем, что инициатором подписки на авторитетные европейские периодические издания XVIII-начала XIX в. (“*Göttingische gelehrte Anzeigen*”, “*Bibliothèque physico-économique*”, “*Journal d’Agriculture*”) мог выступить не кто иной, как упоминаемый в данном документе “Херсонский военный губернатор Генерал лейтенант и кавалер Еммануил Осипович дюк де Ришелье” (Ф. 2. Оп. 5. № 262. Л. 316)⁵.

Библиотека гимназии, как и впоследствии лицейская, состояла из “подвижной” (из учебных книг, продававшихся учащимся) и “неподвижной” (или основной). “Содержателем подвижной и неподвижной библиотеки” в 1816 г. был титулярный советник, учитель уездного училища Кирилл Иванович Кучеровский, которому вменялось в обязанность записывать поступления в “книгу неподвижной библиотеки” (Ф. 44. Оп. 1. №. 38 (1804-1817). Л. 24). 12 февраля 1816 г. профессор Харьковского университета Г. П. Успенский направил директору гимназии О. М. Флуки предписание о том, чтобы в каталогах, “представляемых о пожертвованных книгах” указывался “год, место издания, формат, имя издателя и в каком переплете” (Ф. 44. Оп. 1. №. 38 (1804-1817). Л. 25). К сожалению, упомянутые каталоги не дошли до нас.

Сохранившееся в фонде лицея дело “О книгах Одесской коммерческой гимназии и благородного института” (Ф. 44. Оп. 1. № 38 (1804-1817)) содержит сведения об источниках поступлений в библиотеку этих учебных заведений в конце 1815 — 1816 гг. Как и все учебные заведения Новороссийского края, коммерческая гимназия находилась в подчинении попечителя Харьковского университета (в 1803-1817 гг. это был граф С. О. Потоцкий) и получала учебную литературу, прежде всего из книжного магазина главного правления училищ и училищного комитета университета, реже книги присылались из других учебных заведений (к примеру, Медицинско-хирургической академии). Так, 23 декабря 1815 г. из книжного магазина правления было отправлено книг на 145 руб., в том числе 25 экз. грамматики российской, столько же “Краткого землеописания России”, по 15 экз. “Геометрии” Осиновского и пособия по архитектуре, по 10 учебников по механике и математике Кестнера и по физике Траурера. Куплена была “Риторика”, изданная в пользу воспитанников Московского благородного пансиона (Ф. 44. Оп. 1. № 38. Л. 9 об.). Сохранилась копия с реестра книг и ландкарт, присланных из правления Харьковского университета на 450 руб., предназначенных для продажи учащимся (Ф. 44. Оп. 1. № 38. Л. 111-112, 121, 127). Реестр включал “Книгу о должностях” (о ней см. ниже), учебники по арифметике, французской грамматике, буквари и другую учебную литературу. Н. И. Ленц приводит список “Руководств и пособий, употреблявшихся в Коммерческой гимназии и Благородном институте” [7, с. 332-339], ставших библиографическими редкостями уже более 100 лет тому назад⁶.

19 февраля 1816 г. училищный комитет Харьковского университета рекомендовал гимназии подписаться на “Украинский вестник” и распространить подписку среди жителей Одессы (Ф. 44. Оп. 1. № 38. Л. 33). “Украинский вестник” (1816-1819) был первым литературно-научным журналом, издававшимся в Украине. Его издателями были преподаватели Харьковского университета Е. М. Филомафитский и Р. Т. Гонорский, а также известный украинский просветитель и писатель Г. Ф. Квитка. Журнал выходил ежемесячно и ориентировался в основном на местного, “провинциального” читателя: здесь публиковались описания отдельных регионов и городов Украины, расположенных на ее территории монастырей и исторических памятников и т. д. [21, с. 109; 11, с. 74, 76]. Достоин упоминания тот факт, что некоторые материалы печатались на украинском языке (среди них были и стихи выдающегося украинского поэта П. П. Гулака-Артемовского). В ответе директора О. М. Флуки содержатся данные о потенциальных подписчиках этого издания в Одессе, среди которых — весьма известные в городе фигуры (так, упомянутый в документе Д. С. Инглези впоследствии, в 1818-1821 гг., станет городским головой) (см. № 1 Приложения).

Что же касается Благородного института, соответствующих данных имеется крайне мало, поскольку как частное заведение, институт не представлял отчетных сведений в вышестоящие организации. Однако, принимая во внимание заботы о нем Ришелье и Ланжерона (покидая Россию, герцог обратил пожалованную ему аренду — 3260 талеров в год — “на поддержание Одесского Благородного Института”) и немалые дополнительные

расходы на содержание заведения, Н. И. Ленц предполагал, что “институт в этом отношении был обставлен вполне удовлетворительно” [7, с. 170]. Подтверждением является сообщение коменданта Одессы Ф. А. Кoble на имя директора гимназии О. М. Флуки о прибытии в город “иностранных книг, из Вены выписанных для Одесских благородных институтов” (март 1816 г.), пропуск которых разрешен Департаментом внешней торговли Министерства финансов (Ф. 44. Оп. 1. № 38. Л. 26).

Отметим, что о принадлежности книг коммерческой гимназии и благородному институту в ряде случаев свидетельствуют соответствующие записи в книгах, датированные, как правило, 1815 годом, и подпись “Директор Флуки”⁷.

Учитывая влияние иезуитов в первых учебных заведениях Одессы, можно предположить, что книги для Благородного института поступали также из Виленской академии. Во всяком случае, среди книг, влившихся в состав библиотеки Ришельевского лицея, нередко встречаются книги со штампом этого учебного заведения, бывшего одним из главных центров влияния Общества Иисуса в Российской империи. Приведем в качестве примера “Новый Греко-латинский лексикон” немецкого филолога И. Скапулы (*Lexicon graecolatinum novum... — Basileae, 1580*). О принадлежности этого ценного издания библиотекам коллегиума, а затем академии в Вильно свидетельствует запись “*Inscriptus Catalogo Collegii Vilnensis Societatis Jesu. Bibliothecae magnae*” и штамп “*Biblioth. Academ. Vilnensis*”. Такой же штамп имеется и на титульном листе франкфуртского издания сочинений Плутарха (*Plutarchi Chaeronensis quae extant omnia... — Francofurti, 1599*). Здесь же читаем дарственную запись коллегиуму виленского воеводы и великого гетмана литовского Казимира-Павла-Яна Сапеги (1637-1720)⁸. Штамп библиотеки Виленской академии стоит также на титульном листе парижского издания “Энциклопедии наук, искусств и ремесел” Дидро и д’Аламбера. На наш взгляд, выявление экземпляров с подобными провенансами в книжном фонде Ришельевского лицея может дополнить картину связей иезуитского сообщества, сыгравшего заметную роль в сфере образования в различных частях Российской империи в первые десятилетия XIX в.

* * *

Переходя к истории собственно лицейской библиотеки, обратимся, прежде всего, к ее хрестоматийному и, как ни странно, в то же время — весьма “загадочному” эпизоду. Речь идет о даре, поступившем от инициатора создания лицея герцога Ришелье, который, покинув Одессу осенью 1814 г., не перестал принимать самое живое и заинтересованное участие в судьбе этого города, как и всего Новороссийского края, одиннадцать с половиной лет находившихся под его началом. Формулируя свои соображения об условиях “умственного прогресса” лицея и Одессы в целом, Ришелье придавал особое значение организации цензуры в лицее, учреждению большой типографии и появлению литературно-политической и коммерческой газеты [26, р. 525]. Без сомнения, наличие достойной библиотеки также мыслилось им как неперемное условие функционирования учебного заведения, которому предрекалась роль будущего интеллектуального центра юга Российской империи.

Сопоставим информацию, содержащуюся в литературе и в сохранившихся архивных документах. И. Г. Михневич приписывает Ришелье учреждение основной библиотеки лицея: “Первым основателем ее [Основной библиотеки — Е. П.] был Дюк де-Ришелье: он положил ей начало книгами и деньгами. В пользу Лицея поступила собственная его Библиотека, остававшаяся в Одессе и состоявшая из драгоценных,

преимущественно Французских изданий. Сверх того им пожертвовано ... для Библиотеки Лицея 13,000 франков, на которые куплено собрание Еллино-Греческих, Латинских и Французских книг” [9, с. 124; см. также 8, с. 26]. Полагаем, что именно с легкой руки Иосифа Григорьевича эта информация “кочует” из одного издания в другое более полутора столетий [см. 25, р. 43; 7, с. 168; 18, с. 125; 20, с. 144 и др.]. Сравним ее с более точной, по нашему мнению, версией Д. Г. Атлас: “Узнав об открытии в Одессе лицея его имени, герцог шлет ему в дар прекрасную библиотеку” [1, с. 6-7]. Доротея Генриховна ссылается на записку адъютанта герцога И. А. Стемповского “О трудах дюка Ришелье по части управления в полуденной России”, опубликованную в “Journal Asiatique” вскоре после смерти его благодетеля. Прочитируем этот источник в переводе на русский язык: “По возвращении во Францию оставил он [Ришелье — Е. П.] в пользу Одесского лицея ежегодный доход (15000 руб.), пожалованный ему за несколько лет Императором, и сверх того снабдил сие воспитательное заведение прекрасною библиотекою, присланною им из Парижа” [16, с. 36; см. также 28, р. 165-166.]. Как видим, хорошо информированный Стемповский даже не упоминает об “одесской” библиотеке дюка, подаренной им лицее⁹.

Таким образом, утверждение о передаче герцогом его собственной библиотеки лицее нуждается в проверке или, по меньшей мере, в комментарии. Попытаемся теперь выяснить, каковы сохранившиеся документальные свидетельства о дарении Ришелье? В нашем распоряжении имеются следующие документы:

– Копия рапорта заместителя директора лицея Реми Жилле о письме аббата Николя, переданном графу Ланжерону, о пожертвовании дюком 15000 рублей для обогащения библиотеки (см. № 2 Приложения).

– Письмо Ланжерона в Правление лицея, содержащее строки из письма Ришелье о библиотеке, подаренной им лицее, которая должна прибыть в Одессу (см. № 5 Приложения).

– Рапорт Р. Жилле о получении от аббата Николя коллекции книг, приобретенной главным образом на средства Ришелье (см. № 7 Приложения).

– Запись в “Краткой истории Ришельевского лицея с 1го Генваря 1818го по 1 Генваря 1820го г.” о пожертвовании Ришелье 15000 франков и о передаче Никодем своим жалованья за 1818 год для библиотеки лицея (см. № 8 Приложения).

Итак, во всех сохранившихся архивных документах речь идет не о библиотеке, принадлежавшей Ришелье и подаренной им лицее, а о книгах, приобретенных во Франции первым директором лицея — аббатом Никодем на сумму 20938 франков (из них 15000 франков были пожертвованы Ришелье). Еще за два года до указа об образовании лицея в письме герцогу аббат предлагал использовать жалованье, предназначенное директору будущего заведения, на лицейскую библиотеку и выражал готовность пойти на эту жертву [26, р. 435]. И действительно, он добавил до недостающей суммы свое годовое жалованье. Летом-осенью 1817 г. Никодем находился во Франции, где занимался “вербовкой” преподавателей для лицея. Свою же собственную библиотеку (“значительную, хорошо подобранную и замечательную красотой представленных в ней уважей”) аббат, по утверждению его биографа, продал для того, чтобы совершить этот вояж [24, р. 117].

В письме графу Гурьеву (Экс-ла-Шапель, 8 (20) ноября 1818 г.), ссылаясь на свою беседу с Александром I, в которой герцог просил императора о льготах для Одесского лицея, Ришелье напоминает о том, что он сам “уже пожертвовал более 20 тыс. рублей на это заведение, [в виде] книг и инструментов, которые туда уже прибыли...” [26, р. 521].

Книги прибыли из Франции в Одессу в конце 1818 г. К сожалению, отсутствуют какие-либо документы, которые позволили бы выделить их из массива лицейских книг. Однако, как справедливо полагает В. С. Фельдман, редкие издания XVII-XVIII вв. по истории Франции со штампом Ришельевского лицея едва ли могли быть приобретены

лицеем, учитывая скромные суммы, выделяемые на комплектование библиотеки [19, с. 117]. Можно предположить, что и многолетние комплекты ценнейшей французской периодики (назовем в качестве примера “Memoires de l’Académie des Inscriptions et des Belles lettres, celles de l’histoire de l’Academie” в 215 томах!), и многотомные энциклопедические издания (лозаннское издание 1781 г. знаменитой “Энциклопедии наук, искусств и ремесел” Дидро и д’Аламбера), скорее всего, были присланы из Парижа.

Условия передачи приобретенных во Франции книг содержались в письме Ришелье Ланжерону, переданном последним Правлению лицея. Некоторые обстоятельства этой истории не вполне известны нам. Целый ряд существенных вопросов остается без определенного ответа: где и кому Николь продал собственную библиотеку? Что произошло с купленными во Франции книгами после того, как он покинул Одессу летом 1820 г.? Нам неизвестны какие-либо распоряжения Ришелье относительно библиотеки в связи с вынужденным отъездом аббата из Одессы (а вскоре — из России).

Но главным остается вопрос о том, дарил ли Ришелье принадлежавшие ему книги. Трудно представить, чтобы информация о подобном поступке или отзвуки о нем не сохранилась в более поздних делах, где рассматриваются пожертвования на благо лицея. Можно констатировать, что сохранившиеся архивные дела, равно как и опубликованные документы не дают пока ответа на поставленные вопросы. Означает ли это “закрытие вопроса” о “библиотеке Ришелье”, либо следует продолжать поиски, возможно в ином, даже неожиданном направлении?...

В упомянутой выше “Краткой истории Ришельевского лицея с 1го Января 1818го по 1 Января 1820го г.” (Ф. 44. Оп. 1. № 23 (1820 г.) помимо дарения Ришелье перечисляется целый ряд других пожертвований, поступивших в лицей и непосредственно в библиотеку в первые два года существования лицея (см. № 10 Приложения). Названный в списке дарителей член-корреспондент Вольного Общества любителей просвещения и благотворения в Санкт-Петербурге Иван Григорьевич Морозов из Звенигородка так объяснял мотивы своего поступка в письме от 4 ноября 1819 г.: “Внимая доброму вашему намерению в приглашении родителей воспитанников к пожертвованию на покупку российских книг нужных в лицее, как для юных питомцев, так и для самых начальников лицея, имею честь препроводить при сем к вам, Милостивый Государь мой! как на покупку потребных книг 100 [рублей] денег, так и самых книг Российской истории, “5” экземпляров числом, “30” книжек на сумму “250” рублей”. Кроме того, в пользу лицея им было послано два экземпляра той же “Российской истории” (Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819). Л. 174). Всего же в 1819 г. для лицейской библиотеки разными лицами было пожертвовано 2110 рублей ассигнациями [9, с. 124].

Не менее интересные данные содержит “Краткое изложение происшествий и перемен последовавших в Одесском Ришельевском лицее в 1820 и 1821 гг.”: “В течение прошлых 1820 и 1821 годов в пользу Ришельевского лицея сделаны следующие пожертвования

- 1) от Г-жи Скальковской на библиотеку лицея 50 руб.
- 2) Бывшим директором Лицея надворным советником Реми Жилле принесены в дар Римско-католической при лицее церкви три картины отличной италийской работы в рамках купленных в Италии за 1500 рублей.
- 3) им же пожертвовано до 150 разных иностранных книг.
- 4) Архимандрит Московского первоклассного ставропигиального монастыря Герасим принес в дар лицее книгу: Памятник событий в церкви и отечестве сочинение профессора всеобщей и церковной истории Якова Орлова в шести томах
- 5) Кардинал де Боссе, пер Франции и член Парижской Академии принес в дар лицее книгу история Фенелона в четырех томах” (Ф. 44. Оп. 1. № 43 (1821). Л. 30б. — 4).

В делах лицея сохранились данные о получении книг, жертвуемых Н. А. Казарановым и В. А. Чашниковой (Ф. 44. Оп. 1. № 2 (1820). Л. 26), о журнале

“Соревнователь Просвещения и Благодарения”, подаренном уже упоминавшимся И. Г. Морозовым. Правление лицея выразило благодарность Меланье Ивановне Кордовской за полученные 50 руб. на российские книги “учреждающейся библиотеке сего заведения” (Ф. 44. Оп. 1. №46 (1822). Л. 100. Л. 63, 72). Граф Д. И. Хвостов пожертвовал для лицея два экземпляра книги “Наука о стихотворстве” в его переводе, а французский эллинист, хранитель рукописей королевской библиотеки Ж.-Б. Гайль — пять экземпляров своего труда “Observations littéraires sur Theorite et Virgile” (Ф. 44. Оп. 4. № 89 (1824). Л. 49 об. — 50, 67 об.). Обратим внимание на присутствие среди дарителей имен, значимых для истории Одессы тех лет. Для хранения в неподвижную библиотеку были определены “пожертвованные надворным советником и кавалером Левшиным¹⁰ две книги его сочинения: письма из Малороссии и историческое и статистическое обозрение уральских казаков, также изображение Памятника Князя Потемкина Таврического на двух листах” (Ф. 44. Оп. 1. № 65 (1826). Л. 39 об.). Еще один дар, связанный с памятью дюка Ришелье, поступил от его бывшего адъютанта И. А. Стемповского. В мае 1828 г. Иван Алексеевич передал библиотекарю лицея П. Симоновичу три экземпляра речи, произнесенной кардиналом Боссе на смерть герцога, “Элегические стансы” С. Лорана (S. Laurent), написанные по тому же случаю, а также свою брошюру “Исследование о местоположении древних греческих поселений на берегах Понта Эвксинского между Тирасом и Борисфеном...” (СПб., 1826) (Ф. 44. Оп. 1. № 8 (1828 учеб. часть). Л. 66-66 об.).

Таким образом, дарения частных лиц явились важным источником комплектования библиотеки Ришельевского лицея в первые годы его существования. Отметим также, что пожертвованные коллекции легли в основу минц-кабинета и минералогического кабинета лицея [9, с. 134, 137]. Речь идет, прежде всего, о подаренных археологом и эрудитом И. П. Бларамбергом в конце 1817 г. 362 ольвийских и 350 римских монетах и медалях (см. № 3 Приложения. Об этом даре и других переданных лицейю монетах и медалях см. также № 8 Приложения). Ученый форштмейстер Екатеринбургских казенных заводских лесов Шульц неоднократно доставлял в лицей минералы (“рудокопные редкости”), заложившие основу минералогического кабинета (Ф. 44. Оп. 1. №46 (1822). Л. 102-103 и другие документы фонда за указанный период). Медали, пожертвованные Бларамбергом, хранились в неподвижной библиотеке и, соответственно, — под надзором библиотекаря. Что же касается экспонатов минералогического кабинета, то в 1821 г. они находились “в тех же самых ящиках”, в которых были присланы и состояли на сохранении у эконома лицея. Как следует из того же дела, были составлены каталоги как монет, так и минералов (Ф. 44. Оп. 1. № 28 (1821). Л. 9). Спустя более года, однако, профессор Дудрович докладывал, что “как книги, так монеты и минералы не приведены еще в надлежащий порядок и некоторые не записаны в реестр” (Ф. 44. Оп. 1. № 67 (1823). Л. 32-32 об.).

* * *

На протяжении первого десятилетия существования Ришельевского лицея книги достаточно регулярно поступали в его библиотеку из других учебных заведений, прежде всего — Харьковского, Казанского и Санкт-Петербургского университетов. В свою очередь, из Одессы книги направлялись в Нежинскую гимназию (Ф. 44. Оп. 1 № 22 (1826). Л. 10), в 1828 г., после пожара в Абовском университете в Финляндии, была организована отправка дублетных экземпляров во вновь образованный имп. Александровский (впоследствии — Гельсингфорский) университет (Ф. 44. Оп. 1. № 16 (1828 хоз. часть); № 8 (1828 учеб. часть). Л. 85, 101-102 и др.).

Помимо дарений и “книгообмена” с другими учебными заведениями, источником пополнения библиотеки были покупки, осуществленные лицеем за счет выделяемых

средств¹¹. В определенной степени комплектование носило централизованный характер: в реестре приобретений библиотеки были новинки, регулярно присылаемые из книжного магазина Департамента народного просвещения, зачастую — по рекомендациям этого ведомства или самого министра. В 1816-1824 гг. эту должность занимал князь А. Н. Голицын (1773-1884), обер-прокурор Святейшего Синода, известный своими мистическими умонастроениями (с 1817 — министр духовных дел и народного просвещения). С 1813 г. он возглавлял Российское Библейское общество¹², что не могло не сказаться на характере сделанных им распоряжений. Так, напоминая о важности и пользе чтения Библии, князь выразил пожелание, “дабы училищныя начальства имели попечение о всегдашнем запасе для каждого училища книг Священного Писания в хороших переплетах, каковые всегда имеются в книгохранилищах Российского Библейского Общества, к которому и можно обратиться...” (Ф. 44. Оп. 1. №2 (1820). Л. 266). Рекомендации министра поддерживались попечителем Харьковского университета, которым в 1817-1822 гг. состоял близкий к князю Голицыну З. Я. Карнеев (1748-1828), в 1815 г. ставший вице-президентом Российского Библейского общества.

В первые годы своего существования лицей, как и ранее коммерческая гимназия, находился в ведении Харьковского университета. 15 апреля 1823 г. высочайшим рескриптом лицей был изъят из ведомства попечителя Харьковского университета под непосредственное управление генерал-лейтенанта графа И. О. Витта (1781-1840), подчинявшегося министру духовных дел и народного просвещения [9, с. 29]. Обратим внимание на следующее распоряжение графа Витта в адрес правления лицея: “Из сношений моих с Г-ном министром народного просвещения известно мне, что Министерством принимаются меры, дабы преподавание в учебных заведениях было не произвольное, но по книгам, одобряемым самим Министерством” (Ф. 44. Оп. 1. №32 (1825). Л. 91).

Лицей не всегда был в состоянии приобрести рекомендуемые издания. Так, из-за нехватки средств пришлось отказаться от покупки за 300 руб. “коллекции литографированных портретов разных известнейших ныне в Отечестве нашем Государственных мужей, ученых и художников” под названием “Современники” петербургского художника Гиппиус (Ф. 44. Оп. 1. №46 (1822) Л. 100-101), а также гербария (№ 8 (1828 учеб. часть) Л. 125-126).

Необходимость выписки тех или иных книг обосновывалась профессорами лицея, которые испытывали острый недостаток в нужных им пособиях для учебного процесса. За распоряжением исправляющего должность директора лицея Дитерихса собрать сведения от преподавателей “какие кому из них нужны учебные пособия” последовали соответствующие рапорты (См. Дело о учебных книгах и потребностях для преподавателей Ришельевского лицея (Ф. 44. Оп. 1. № 31 (1825). См. также просьбы о выписке необходимых книг И. Ф. Гриневича, И. И. Дудровича, Н. Д. Курляндцева, В. Ф. Пахмана, и др.: Ф. 44. Оп. 1 № 46 (1822). Л. 91; Ф. 44. Оп. 1. № 9 (1821). Л. 1). Тем не менее, о нехватке учебников читаем в воспоминаниях воспитанников лицея. По свидетельству одного из них, А. Сумарокова, “учебники в то время были дороги и редки, ... книг не было, да и трудно было достать их, не так, как теперь, что их уже так много, что безпрестанно меняют в ущерб бедным ученикам...” [23, с. 50, 52].

Вскоре после своего образования лицей установил связи со столичными книгопродавцами (в Москве это были П. И. Глазунов, С. И. Селивановский, О. Л. Свешников, в Санкт-Петербурге — И. П. Глазунов, Бриф, И. Оленин, И. Заикин), с Московской Синодальной типографией. Отметим заказы комиссионеру Московского университета А. Ширяеву. Регулярными были поступления из книжного магазина Харьковского университета. Летом 1819 г. московский книгопродавец О. Л. Свешников обратился к Правлению лицея со следующим предложением: “Прилагая реестр продающихся в лавках моих книгам, покорнейше прошу, если потребны будут для

составления при лицее Библиотеки какие книги, выписывать оные от меня” (Ф. 44. Оп. 1. №4 (1819). Л. 127).

Среди заказываемой литературы наибольшим спросом пользовались учебники и хрестоматии (ими пополнялась, прежде всего “подвижная” библиотека). Так, правление лицея обратилось к московскому книготорговцу П. И. Глазунову доставить книги по списку и “прислать подробный список книгам по части математики, физики, военных наук, механики, гидравлики, химии, естественной истории, российских прав и коммерции, разумея отборнейших сочинителей...” (Ф. 44. Оп. 1. №2 (1820). Л. 6). Приведем в качестве примера один из заказов лицея: книготорговца просят выслать труды Общества любителей словесности; поэму М. М. Хераскова “Чесменский бой”, “Одиссею” Гомера, “Лузияду” Л. Камозанса, “Энеиду” Вергилия в переводе Осипова и “другую на малороссийском наречии Котляревского”, сатиры Кантемира, Летописец российский Архангелогородский, Летописец Турецкий и Сарацинский В. Дрехслера, Летопись российскую по Никонову списку, летопись русскую с Воскресенского списка и Нестора в переводе А. Шлецера (Ф. 44. Оп. 1. №2 (1820). Л. 328-328 об.). “Ведомость о книгах подвижной библиотеки” дает представление о составе этой части книжного фонда лицея (см. № 11 Приложения).

Библиотечные фонды регулярно пополнялись периодическими изданиями. Первоначально газеты и журналы, в том числе “Все издаваемые в Москве Ведомости и Журналы” выписывались через Черниговскую газетную экспедицию (Оп. 1. № 2 (1820). Л. 24). “Но как на все таковые периодические издания сия Экспедиция объявляет цены гораздо значительнее противу обыкновенного и весьма замедляет доставкою оных”, правление лицея обратилось в газетные экспедиции Санкт-Петербургского и Московского почтамтов (Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819 г.). Л. 185). Периодика доставлялась также из типографии Московского университета, из книжного магазина Департамента народного просвещения. В 1819-1828 гг. лицей получал следующие газеты и журналы: “Русский Инвалид или Военные ведомости”, “Московские ведомости”, “Санкт-Петербургские Сенатские объявления”, “Вестник Европы”, “Сын Отечества”, “Благонамеренный”, “Дух Журналов”, “Соревнователь Просвещения и Благотворения”, “Исторический, Статистический и Географический Журнал”, “Магазин Натуральной Истории”, “Отечественные записки” (См. Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819 г.). Л. 179, 185-187; № 2 (1820 г.). Л. 98, 341, 343 и др.). В 1820 г. предполагалась подписка на уже упоминавшийся “Украинский вестник” (Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819 г.). Л. 178), однако, к тому времени это издание прекратило свое существование.

В сохранившихся документах достаточно редко встречаются свидетельства о связях с одесскими книготорговцами. Здесь уместно заметить, что мнения об уровне книжной культуры в Одессе в ранние годы ее существования весьма противоречивы. Ссылаясь на С. Я. Борового, П. Херлихи пишет о том, что Одесса уже в начале XIX в. “изобиловала” книгами, связывая это со стремлением национальных сообществ сохранить свой язык и культуру. Приводится замечание очевидца (князя Долгорукова), посетившего Одессу в 1810 г., о русских и французских книжных лавках и о массиве еврейских книг, доставляемых из Польши [4, с. 143, 147; 25, р. 43; 2, 145-159].

С другой стороны, в литературе приводятся факты, свидетельствующие об отсутствии в начале столетия удовлетворительной книжной торговли в городе. Так, учитель математики, физики и французской словесности в коммерческой гимназии и математики и части географии в пансионе Вольсея Г.-Б.-Т. Ферри в письме от 10 сентября 1809 г. из Москвы к “членам Харьковского университета” так объясняет причины своего увольнения из указанных учебных заведений: в Одессе, заявил он, нет не одной публичной библиотеки, нет ни одного книгопродавца, через которого можно бы приобретать книги; нет и возможности узнавать о вновь выходящих сочинениях, о новых открытиях в науке и т. д. [См. 7, с. 256; 1, с. 30].

К сожалению, мы не располагаем конкретными достоверными сведениями о частных книжных собраниях в городе в 1810-е гг. Очевидно, что ситуация неизбежно менялась с развитием книготорговли в Одессе. Среди владельцев первых книжных лавок в городе А. А. Скальковский называет француза Рубо, швейцарца Колена, русскими же книгами, “вместе с посудой и хомутами”, торговал купец Ширяев [14, с. 190] (возможно, он имел отношение к упоминавшемуся комиссионеру Московского университета А. Ширяеву?). По утверждениям исследователей, книготорговая деятельность “швейцарско-подданного Юлия Колена” развернулась не позднее 1819-1820 гг. (в 1820 г. он был причислен “в одесское I гильдии купечество”) [3, с. 71]. В его лавке имелись издания преимущественно на французском языке, поступавшие как из Марселя, так и из других мест. Именно у Альфонса Коллена (таково было правильное написание его имени), по предположению О. И. Губаря, мог покупать книги, утоляя “библиофильский голод”, А. С. Пушкин [3, с. 72-76]. Неудивительно, что эта книжная лавка упоминается и в делах лицея. Так, для возврата утерянных книг рекомендовалось “адресоваться к книготорговцу Колен, или кому либо другому о выписке для лицея означенных книг...” (Ф. 44. Оп. 1. № 67 (1823). Л. 43 об). По сообщению в “Одесском вестнике” от 30 марта 1827 г. “г. Колен, имевший книжную лавку, принес в дар здешнему музею два сочинения на французском языке” [20, с. 138].

Особый интерес вызывает документ, подписанный одесским купцом I-й гильдии и одним из первых одесских букинистов Жаном (в Одессе его звали Иваном Марковичем) Рубо. Прибывший в Одессу из Марселя в 1803 г., он успешно занялся виноградарством на юге Российской империи. В своей лавке “Magazin de nouveautés”, находившейся на улице Ришельевской, он продавал иностранные книги и журналы наряду с винами, ликерами и французскими сырами и консервами. Известно также, что при его магазине имелись читальня и библиотека, где можно было получить свежие номера газет и журналов, а также взять книги на дом [См. 14, с. 190; 20, с. 137-138; 2, с. 146]. В начале 1828 г. И. М. Рубо обратился в Правление Одесского Ришельевского лицея с прошением удостоить его “званием книгопродавца для продовольствия одного лицея”. При этом он заявляет о своих “сношениях по сей части со всеми главными в Европе книгопродавцам” (см. № 13 Приложения). Впрочем, судя по объявлению “О продаже книжной лавки, кабинета новостей и библиотеки для чтения Ивана Рубо”, помещенному в “Одесском вестнике” 28 июня того же года [20, с. 138], комиссионером Ришельевского лицея Рубо оставался недолго¹³.

На комплектовании библиотеки отразилась специфика Одессы как портового города: как уже отмечалось, немало книг поступало в лицейскую библиотеку из-за границы по морю. Так, 1 февраля 1819 г. правление лицея уведомляет Одесскую портовую таможню о “Привезенных из Конля [Константинополя] на Российском судне Полака Екатерина в 1 ящике 110 книг принадлежащих Одесскому Ришельевскому лицею” (Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819 г.). Л. 10; см. также № 6, 9 Приложения). Книги привозили из Европы и сухопутными трактами, что неизбежно порождало проблемы с цензурой. Напомним, что должность цензора для надзора за ввозом иностранных книг в Одессе учредили специальным указом еще в 1796 г [20, с. 137].

В рапорте Р. Жилле на имя попечителя Харьковского университета осенью 1817 г. обратим внимание на просьбу о предоставлении лицею права получать книги из-за границы, “не подвергая оных цензуре Департамента Полиции”. При этом речь шла вовсе не о единокатном послаблении: “Желательно было бы чтобы право сие присвоено было единожды на всегда сему общественному заведению, которое часто принуждено будет выписывать из за границы нужные книги, и которое по своему отдалению от средоточий главного правительства, будет подвергаться остановкам весьма предосудительным просвещению, если бы оно было подвержено тому порядку, которому подвержены частные лица, или если бы принуждено было испрашивать себе таковое позволение

всякий раз, когда оно выписывать будет себе книги из заграницы” (см. полностью № 2 Приложения).

По положению комитета министров от 1 и 22 декабря 1817 года лицеем было даровано право “по примеру университетов, выписывать из чужих краев для своего употребления книги и другие учебные пособия, не подвергаясь установленной цензуре”, “потому что сия последняя препятствует иметь скорое сведение о новых произведениях по части наук и словесности”. Более того, для пользы лицея признавалось необходимым “учредить при нем типографию и особую цензуру, которая должна находиться внутри самого города, поелику отдаление оной от Одессы затрудняло бы как издателей, так и самих типографщиков” (см. полностью № 4 Приложения). Данное положение является очевидным последствием особого расположения императора к заведению, “отцом-основателем” которого считался Ришелье.

Впрочем, не следует идеализировать ситуацию, полагая, что известное послабление означало отсутствие цензуры и запретов на пользование определенными книгами в учебном процессе. Приведем несколько примеров, свидетельствующих об обратном. Первый связан с “выведением из употребления” книги “к чтению определенной в городских народных училищах Российской империи” “О должностях человека и гражданина” (СПб., 1783). Это многократно переизданное пособие имелось еще в библиотеке коммерческой гимназии и благородного института¹⁴.

В 1819 г. по предложению члена главного правления училищ митрополита Филарета эта книга, “как изложенная на философских началах всегда слабых”, должна была быть изъята из употребления в училищах и заменена “Чтением из евангелистов” [7, с. 339]. Через два года напоминание об этом содержится в предписании Министерства народного просвещения З. Я. Карнееву, который, в свою очередь, поручил директору лицея “учинить по оному надлежащее исполнение” (Ф. 44. Оп. 1. № 9 (1821). Л. 28-29). Впрочем, данной книги, по донесению директора Флуки, в лицейской библиотеке уже не имелось¹⁵. Исключению из “обоих книгохранилищ недвижимого и подвижного” подлежали также сочинения немецкого философа Ф. Г. Якоби — “Психология” и “Нравственная философия” (Ф. 44. Оп. 1. № 46 (1822). Л. 1-2, 9, 39 об.).

И все же в первые годы существования лицея подобные документы встречаются нечасто. Положение изменилось в последние годы царствования Александра I. Один из “книжных скандалов” связан с “Правом естественным” (СПб., 1818-1820) профессора Царскосельского лицея, знаменитого наставника А. С. Пушкина и его товарищей А. П. Куницына (1783-1840). Лицей обратился к книгопродавцу И. П. Глазунову с просьбой выслать экземпляр книги сразу после ее выхода (Ф. 44. Оп. 1 №2 (1820) Л. 294). В начале 1821 г. профессор философии Ришельевского лицея И. И. Дудрович оценил сочинение А. П. Куницына как “удобнейшую учебную книгу” для преподавания предмета “Право естественное и народное” (Ф. 44. Оп. 1. № 9 (1821) Л. 1). Позднее он просил снабдить его предписанием, может ли он руководствоваться ею и другими означенными им книгами на занятиях с воспитанниками класса философии (л. 22). Однако очень скоро Ивану Ивановичу пришлось объясняться с начальством по данному поводу.

Дело в том, что в конце февраля того же года “Право естественное” А. П. Куницына, сторонника естественно- правовой теории, было признано властями противоречащим “истинам христианства”. Преподавание по этой “вредной” книге было повсеместно запрещено, сама она была изъята из продажи, а тираж ее сожжен. В апреле 1821 г., получив предписание “о немедленном прекращении в учебных заведениях преподавания Естественного права по книге профессором Куницыным сочиненной, и о запрещении принимать в преподавании сей науки подобные ложные, вредные и разрушительные для общественного благосостояния начала”, З. Я. Карнеев потребовал от директора лицея его “точного и неременного исполнения” (Ф. 44. Оп. 1. № 9 (1821). Л. 6-6 об.).

В объяснительной записке по поводу использования книги Куницына как основного руководства по данному предмету, профессор Дудрович подчеркивал, что не давал воспитанникам “в руки самой книги”, а лишь сделанные им выписки “со многими упущениями и переменами” и просил правление лицея уведомить его, “какими именно книгами должно руководствоваться в преподавании или составлении записок по частям философии и прав, Уставом положенных” (Ф. 44. Оп. 1. № 9 (1821). Л. 10-13).

Руководство Ришельевского лицея решило не рисковать. Получив предписание попечителя от 3 июня 1823 г. о книге “Размышляющий человек” (1803), (“написана весьма в худом и опасном духе и потому употребление оной по училищам Казанского учебного округа было запрещено”), Правление постановило “составить каталог по алфавиту запрещенным книгам, внести в оный и сию книгу” (Ф. 44. Оп. 1. № 67 (1823). Л. 54 об.).

Через год последовал запрет на книги “Всеобщая история статистики” и “Руководство по всеобщей истории статистики” (Ф. 44. Оп. 1. № 100 (1824). Л. 14-15). О значительном ужесточении цензуры свидетельствует “Дело об изъятии некоторых учебных книг из употребления в Ришельевском лицее и о запрещении ввозить иностранные”. Переписка И. О. Витта с Министерством народного просвещения, с одной стороны, и с Правлением Ришельевского лицея, с другой, была направлена на соблюдение правил поступления книг из-за границы. Речь шла об усугублении “надзора за привозимыми в пределы России книгами на польском и других иностранных языках, дабы в числе их не могли распространяться сочинения вредные и запрещенные”. В связи с этим “все книгопродавцы и содержатели библиотек обязаны были в заведениях своих иметь только те книги, кои значатся в их каталогах, утвержденных Министерством внутренних дел приложением цензурной печати и надлежащею крепкою...”. Последовало распоряжение министра, “дабы поименованные в [присланном — Е. П.] реестре книги были отобраны из книгохранилищ Ришельевского лицея, изъяты от всякого употребления и, запечатанные, хранились бы впредь до особого о них предписания” (Ф. 44. Оп. 1. № 30 (1825). Л. 2-11).

Встречались запреты, которые сейчас кажутся курьезными. Так, 24 ноября 1822г. директор лицея И. А. И. Гейнлет направил одному из надзирателей довольно гневное послание: “Препровождая у сего 5 книг Сервантесова дон-Кихота, в русском переводе, мною у воспитанников класса словесности отобранных, предписываю Вашему благородию впредь подобных [...] сочинению книг вверенным надзору Вашему пансионерам не давать” (Ф. 44. Оп. 1. № 46 (1822). Л. 196). Таким образом, перед нами любопытные прямые и косвенные свидетельства атмосферы правления Александра I в годы, когда миновали дни его “прекрасного начала”¹⁶.

* * *

В заключении кратко рассмотрим вопросы внутренней организации работы библиотеки. В соответствии с Уставом лицея “управление Канцеляриею и хранение Библиотеки вместе с физическим Кабинетом” поручалось одному из шести адъюнктов [10, с. 23]. Обязанности смотрителя лицейской основной (неподвижной) библиотеки выполнялись по совместительству преподавателями лицея вплоть до мая 1850 г., когда штатным библиотекарем стал В. М. Шишковский [9, с. 127-128; 19, 120-121]. В рассматриваемый период это были адъюнкт лицея Н. С. Черемисинов, профессор латинской и российской словесности И. Ф. Гриневич, профессор коммерческих наук П. А. Симонович; адъюнкт И. Н. Калиновский отвечал за состояние подвижной библиотеки.

Сведения о первом внештатном библиотекаре Ришельевского лицея — Николае Семеновиче Черемисинове — содержатся в его формулярном списке (см. № 10 Приложения). В документах за 1819 г. он фигурирует сначала в качестве правителя канцелярии, которому вменялось в обязанность заниматься отправкой заказов и получением книг. С марта 1819 г. он подписывается уже как “Библиотекарь Черемисинов” (Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819). Л. 41-42, 48-49, 52, 67, 69, 70).

Ревизия 1820 г. выявила крупные недостатки в положении библиотеки: она не имела отдельного приспособленного помещения, неразобранные книжки лежали в ящиках, каталог отсутствовал [6, с. 43]. После того, как Н. С. Черемисинов подал прошение об увольнении его от обязанностей библиотекаря, неподвижная библиотека была принята на хранение состоявшим тогда магистром Гриневичем. Последнему директор лицея поручал “принять от Г. Черемисинова в свое ведомство по каталогам неподвижную Библиотеку лицея вместе с таковою же бывшей коммерческой гимназии и мужского Благородного института, а равным образом и книги, купленные Г. Черемисиновым для лицейской библиотеки за пожертвованные на сей предмет до 3500 рублей” (Ф. 44. Оп. 1. № 28 (1821). Л. 1-1 об. См. там же. Л. 14).

В том же деле находим ссылку на другие, не менее важные для воссоздания истории библиотеки материалы. В конце 1821 г. Правление лицея потребовало от И. Ф. Гриневича, приступившего к новым обязанностям, составить “подробную опись книг неподвижной библиотеки как лицея, так и бывших коммерческой Гимназии и благородного института, при коей Вы должны представить подлинные оным каталоги полученные Вами от заведывавшего прежде библиотекою адъюнкта Черемисинова” (Ф. 44. Оп. 1. № 28 (1821). Л. 5). Остается лишь сожалеть, что указанные документы не сохранились до наших дней. Неясно, действительно получил ли Гриневич каталоги от своего предшественника, поскольку о таковых нет упоминаний ни в одном из сохранившихся документов. Тем не менее, нам известно, что вопрос о составлении каталога лицейской библиотеки ставился неоднократно, начиная с 1821 г.

15 марта 1823 г., получив рапорт профессора Дудровича о неудовлетворительном положении дел в библиотеке, Правление постановило: “Библиотекарю же Гриневичу рекомендовать привести книги Библиотеки в надлежащий порядок, вновь поступающие книги библиотеки вносить в каталог немедленно по получении оных; в рассуждении соблюдения чистоты в библиотеке предоставить Директору изыскать средства к тому” (Ф. 44. Оп. 1. № 67 (1823). Л. 32-32 об.). 23 августа 1823 г., при осмотре визитатором (инспектором) Финиковым лицейской библиотеки последний заметил, “что многие издания книг не полны” и предложил “потребовать от Г. Библиотекаря каталог книг сей Библиотеки доставить оный ему означив какие, когда, кем и на какую сумму приобретены книги и кем некоторые из них утрачены”. В связи с чем Правление лицея приняло решение потребовать Гриневича надлежащего объяснения (Ф. 44. Оп. 1. № 67 (1823). Л. 90).

Очевидно, что И. Ф. Гриневич, будучи членом Правления лицея по учебной части, сумел произвести благоприятное впечатление на своих коллег, которые на заседании от 28 сентября 1826 г., “принимая во уважение безмездные труды” его “в шестилетнем исправлении им должности Библиотекаря сего заведения” постановили ходатайствовать о представлении его к награде! (Ф. 44. Оп. 1. № 65 (1826). Л. 58 об.).

Впрочем, очень скоро истинное положение вещей в лицейской библиотеке стало очевидным. Спустя чуть более месяца управляющий лицеем граф Витт с негодованием писал о “крайнем беспорядке”, в котором находилась библиотека, “по непрерывном закрытии” которой “чиновники лицея лишены возможности пользоваться сохраняемыми в ней книгами, коим доселе не имеется надлежащего каталога” (Ф. 44. Оп. 1. № 23 (1826) Л. 112-112 об., 74-74 об., См. № 12 Приложения).

Однако процесс передачи библиотеки проходил непросто, о чем свидетельствует «Дело о сдаче и приеме библиотеки Ришельевского лицея за 1827 год». 31 января 1827 г. Правление обвинило профессора-незадачливого библиотекаря в том, что он «весьма редко и на самое короткое время является в заведение для исполнения сей обязанности своей, и при том не хочет возвращать чиновникам, представляющим ему книги расписок, данных ими ему Гриневичу при приеме от них книг», отчего и происходит «умедление сдачи Библиотеки лицея» (Ф. 44. Оп. 1. № 3 (1827 учеб. часть. Л. 3, 11, 4). В рапорте на имя директора лицея И. С. Орлая от 17 марта 1827 г. профессор коммерческих наук доктор философии П. А. Симонович жаловался на своего предшественника, который «с некоторого уже времени не является в Библиотеку для окончательной сдачи книг, и всячески старается замедлить передачу оных, через что и ГГ. Преподаватели лицея не могут с давнего уже времени пользоваться книгами нужными как для себя, так и для воспитанников». Принятые же им книги «по причине тесноты места и беспорядка, в каком они находятся, подвержены немаловажной порче».

Итак, судя по сохранившимся документам, каталог библиотеки отсутствовал вплоть до конца 1820-х гг. Наконец, в начале 1829 г. Платон Алексеевич представил начальству «каталог всем книгам, ландкартам и глобусам, находящимся в основной Библиотеке Ришельевского лицея», а также список книгам, поступившим в течение 1828 г. и список дубликатов и неполных сочинений, находившихся в лицейской книгохранилище (Ф. 44. Оп. 1. № 14 (1829 хоз. часть).

Публикуемый ниже «Каталог книгам, находящимся в основной Библиотеке Ришельевского лицея» (№ 14 Приложения) отражает состав книжного фонда лицея к концу первого десятилетия его существования. Представлена литература на французском, русском, латинском, итальянском, немецком и греческом языках, преподававшихся в лицее; каталог фиксирует также по одному изданию на английском и польском языках. Общее количество книг на иностранных языках (761 назв.) более чем в 3,5 раза превосходит число книг на русском языке! Преобладает печатная продукция XVIII-первой четверти XIX в., доля изданий XVI и XVII столетий сравнительно невелика (соответственно 8 и 21 назв.).

Книги и журналы (981 название в более чем 3200 томах) расположены в систематической последовательности, по отраслям наук. Доминирует литература по гуманитарным наукам: истории (201 назв. в 1024 т.), словесности (разделы «Словесные искусства» и «Поэзия» содержат соответственно 70 и 192 назв. в 196 и 333 т.), правоведению (62 назв. в 114 т.). Значительное место занимала богословская литература (70 назв. в 268 т.). Разделы, в которых представлены книги по естественным наукам, намного скромнее. В известном очерке о первых годах Ришельевского лицея подчеркивается, что программа преподавания в нем «была не очень обширна» и не отличалась разносторонностью [23, с. 37]. Таким образом, структура книжного фонда была вполне типичной для библиотек своего времени и вполне соответствовала преобладающему гуманитарному направлению в подготовке лицейстов.

Подробный анализ наиболее раннего из сохранившихся каталогов лицейской библиотеки еще предстоит. Не исключено, что в делах фонда Ришельевского лицея за 1830-1850-е гг. могут быть обнаружены каталоги, составленные в последующие годы. В настоящее время в Отделе редких книг и рукописей хранятся: «Второе продолжение каталога книг библиотеки Ришельевского лицея по 1853 г.», «Третье продолжение каталога книг библиотеки Ришельевского лицея по 1861 г.», «Фундаментальный каталог библиотеки Ришельевского лицея с 1 января 1861 года» (с мая 1865 г. поступления в библиотеку отражены в серии каталогов фундаментальной библиотеки Новороссийского университета). Наконец, необходимо отметить, что все сохранившиеся до настоящего времени издания, «унаследованные» университетской библиотекой от лицея, имеют штамп «Печ. Одесс. Ришельевского лицея». Это обстоятельство, наряду с наличием

дошедших до нас каталогов библиотеки, делает вполне реальной задачу “виртуального” воссоздания лицейской библиотеки.

Круг источников, рассмотренных в данном обзоре, ограничен проблемами, имеющими непосредственное отношение к библиотеке Ришельевского лицея. Полагаем, что обращение к сохранившимся архивным документам за 1817-1828 гг. помогает воссоздать картину жизни лицея в первое десятилетие его существования, с интригами, кляузами, доносами, с царившим в делах беспорядком, а также с первыми успехами и достижениями, таким образом, дополняя и конкретизируя наши представления об условиях интеллектуального прогресса в Одессе в первые десятилетия XIX в. По нашему мнению, летопись библиотеки Ришельевского лицея, как и этого учебного заведения в целом, еще предстоит вписать в контекст хозяйственно-экономической, социально-политической и культурной истории города в первые десятилетия его существования.

* * *

Документы, публикуемые в Приложении, датированы по старому (юлианскому) стилю по дате подписания и размещены в хронологической последовательности. Если в документе отсутствует дата написания или дата пометы (например, получено, отправлено), но она может быть установлена исходя из содержания документа или по дополнительным источникам, предполагаемая дата заключена в квадратные скобки. В этом случае основания для датировки указаны в подстрочных примечаниях.

При отсутствии заголовков документов, они, как правило, сформулированы нами, исходя из содержания документа.

Документы воспроизведены с сохранением стилистических и некоторых языковых особенностей оригиналов. При публикации текстов были сохранены особенности оригинала: орфография осталась неизменной (кроме вышедших из употребления букв; твердый знак в конце слов не воспроизводится). Модернизирована лишь пунктуация; в начале предложений, как и в именах собственных, строчные буквы заменены заглавными. В остальном написание личных имен, имеющих в документах, сохранено без изменений.

Восполняемые слова и части слов, пропущенные, но восстановленные по смыслу, приведены в квадратных скобках []. Утраченные места текста, не поддающиеся восстановлению, и неп прочитанные слова обозначены отточиями в квадратных скобках [...]. Зачеркнутые слова в тексте не воспроизведены. В случае пропущенных слов, необходимых по смыслу, они добавлены в квадратных скобках.

Что касается публикации рукописного каталога библиотеки Ришельевского лицея, то мы воспроизводим его структуру (автор, название, выходные данные, количество томов и формат описанных изданий), а также фактические неточности и ошибки, допущенные в описаниях изданий.

В легендах документов указано место их хранения (номер фонда, описи, дела, листа), а также указано, является ли документ подлинником, копией и т. д.

Выражаем искреннюю признательность администрации и сотрудникам Государственного архива Одесской области за содействие, оказанное в работе с материалами из фонда Ришельевского лицея.

Литература

1. *Атлас Д. Г.* Старая Одесса, ее друзья и недруги. Одесса, 1911.
2. *Боровой С. Я.* Книга в Одессе в первой половине XIX в. // Книга. Исследования и материалы. М., 1967. Т. 14. С. 145-159.
3. *Губарь О. И.* Пушкин. Театр. Одесса. Одесса, 1993.
4. *Долгоруков И. М.* Славны бубны за горами или мое путешествие кое-куда в 1810 г. М., 1870. С. 143, 147.
5. Каталог изданий XVI века. Из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова / Сост. Е. В. Полевщикова; Науч. ред. Е. А. Радзихоская. Одесса, 2005.
6. *Ковальов Є.* З історії бібліотеки Ришельєвського лицю в Одесі // Вісник Книжкової палати. 2004. № 1. С. 43-45.
7. *Ленц Н. И.* Учебно-воспитательные заведения, из которых образовался Ришельевский лицей. 1804-1817. Одесса, 1903.
8. *Михневич И. Г.* Биография герцога де-Ришелье. Одесса, 1849.
9. *Михневич И. Г.* Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 г. по 1857 год. Одесса, 1857.
10. Образование и Устав Ришельевского лицея, в Одессе. СПб., 1818.
11. “Прошли года чредою незаметной...”: Альманах к 200-летию со дня рождения Александра Сергеевича Пушкина / Сост. Я. И. Бердичевский. Берлин, 1999.
12. *Рябінін-Склярєвський О. О.* Масони Ришел’євського лицю // Вісник Одеської комісії краєзнавства при ВУАН. Секція соціально-історична. Ч. 2-3. Одесса, 1925. С. 134-140.
13. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. 1725-1800. Т. 2: К-П. Т. 3: Р-Я. М., 1964-1966.
14. *Скальковский А. А.* Из портфеля первого историка г. Одессы // Из прошлого Одессы. Одесса, 1894. С. 190-261.
15. *Скальковский А. А.* Материалы для истории образования в Одессе // Южный сборник. 1859. № 3. С. 188-196; № 4. С. 221-235.
16. *Стемковский И. А.* О трудах дюка Ришелье по части управления в полуденной России. Одесса, 1877.
17. *Третьяк А. И.* Книжные собрания юной Одессы // Музей. Історія, Одесса: Збірник тез доповідей та повідомлень Другої науково-практичної конференції, присвяченої 45-річчю Одеського історико-краєзнавчого музею. Одесса, 2001. С. 102-105.
18. *Фельдман В. С.* Библиотека Ришельевского лицея. 1817-1865 // Тези доп. на XXII звітній конф. ОДУ. — К., 1976. С. 125-126.
19. *Фельдман В. С.* Библиотека на Ришельевский лицей през 1817-1865 г. // Литературна мисль. 1990. Кн. 6. С. 116-121.
20. *Фельдман В. С.* На заре одесской книжности // Есть город у моря. Краеведческий сборник. Одесса, 1990. С. 136-147.
21. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років. Харків, 2004.
22. *Чарнецкий В. А.* Древних стен негласное звучанье... Сб. ст. / Сост. О. И. Губарь. Одесса, 2001.
23. *Юрченко П. О., Яковлев В. А.* Аббат Николь и первые годы Ришельевского Лицея // Ришельевский лицей и Имп. Новороссийский университет. Сборник издаваемый бывшими воспитанниками лицея и университета. Одесса, 1898. Ч. I. С. 1-70.
24. *Frappaz, chanoine Z.* Vie de l'abbé Nicolle. Paris, 1857.
25. *Herlihy, Patricia.* Odessa: A History, 1794-1914. Cambridge (Mass.), 1986.
26. *Richelieu, le duc de.* Correspondance et documents, 1766-1822 / Publié par M. Polovtsoff. St. Pétersbourg, 1887
27. *Rochechouart Louis-Victor-Léon, comte de.* Souvenirs sur la Révolution, l'Empire et la Restauration. Paris, 1933.
28. [*Stempkovski J.*] Notice sur les Travaux administratifs de M. Le Duc de Richelieu, dans la Russie méridionale // Journal Asiatique. Paris, 1822. P. 88-97, 155-168.

Примечания

¹ О библиотеке Ришельевского лицея см. также: [6; 7; 16; 17; 18; 19; 20].

² О так называемой “подвижной” библиотеке лицея см. ниже.

³ Об этих учебных заведениях см. подробнее [7; 15].

⁴ Отсылки на архивные дела, а также на документы Приложения приводятся в тексте данного обзора в круглых скобках и не выносятся в концевые сноски. Поскольку все цитируемые нами документы хранятся в Государственном архиве Одесской области, ссылка на данное учреждение в тексте не повторяется.

⁵ Выражаем признательность О. И. Губарю, предоставившему в наше распоряжение названные документы.

⁶ “Книг этих, кроме очень немногих, не имеется ни в одной из одесских библиотек, — что нисколько не удивительно: старые учебники большую часть составляют библиографическую редкость” [7, с. 333].

⁷ На форзаце трех частей “Курса всеобщей истории” Е. Зябловского (СПб., 1811-1812) рукою Осипа Михайловича проставлено: “Александру Прохницкому” (ч. 1) и “Ивану Новицкому” ((ч. 2-3). Записи сделаны соответственно 15 марта и 11 января 1817 г., и адресованы будущим лицеистам из первого выпуска воспитанников лицея [9, с. 102, 151].

⁸ Описание данных экземпляров, а также других изданий XVI в. из лицейской библиотеки, ранее принадлежавших Виленской академии, см. [5, №№ 417, 356, 212, 469].

⁹ О наличии библиотеки в одесском доме Ришелье см. воспоминания другого адъютанта герцога, графа Рошешуара [27, р. 136].

¹⁰ В 1831-1837 гг. А. И. Левшин был градоначальником Одессы.

¹¹ Любопытно, что в соответствующем разделе Устава лицея расходы на книги и другие учебные пособия следуют за расходами “на дрова и свечи” [10, с. [87]].

¹² Библейское общество — религиозно-общественная организация, занимавшаяся переводом, изданием и распространением Священного Писания в России. Петербургское Библейское общество было основано в 1812 г. (открыто в январе 1813г.) как филиал Британского Библейского общества (в 1814 переименовано в Российское Библейское общество). Членами общества были многие иерархи церкви, высшие сановники и сам Александр I. В 1816 г. повелением императора обществу передан дом в Санкт-Петербурге., в котором разместились типография, книжная лавка и книжный склад.

¹³ Об истории печатного дела в связи с учреждением типографии в Одессе см. [22, с. 107-113].

¹⁴ Н. И. Ленц подробно останавливается на разборе этого сочинения, полагая, что его автор неизвестен [7, с. 338]. На самом деле, речь идет об анонимно изданном переводе сочинения И. И. Фельбигера. См. [13, т. 2. № 4736-4744; т. 3, с. 488].

¹⁵ В 1825 г. новый министр народного просвещения адмирал А. С. Шишков ходатайствовал о введении этой книги в курс преподавания в училищах [7, с. 339].

¹⁶ Рамки данного обзора не позволяют нам остановиться на делах, связанных с расследованием участия преподавателей лицея в масонских ложах. Впрочем, в свое время они были обстоятельно изучены и прокомментированы в исследовании А. А. Рябинина-Скляревского [12].

ПРИЛОЖЕНИЕ

№ 1. Объявление директора коммерческой гимназии О. М. Флуки Е. М. Филомафитскому и Р. Т. Гонорскому о подписке на “Украинский вестник”.

Господам издателям Украинского журнала в Харькове кандидату Филомафитскому и Харьковской Гимназии учителю Гонорскому

Объявление.

За издаваемый вами в Харькове журнал под названием Украинский Вестник, коего две книги уже получил для вверенной мне Коммерческой Гимназии 18 рублей деньги при сем к Вам представляю. Сверх того благоволите присылать на имена ГГ. порутчика Дмитрия Спиридоновича Инглези, майора Василия Павловича Погонатова и одесского негоцианта Федора Егоровича Серафина, по одному Экземпляру, да для Одесского благородного института один же экземпляр [также для] Томилина, Андросова, всего 7 Экземпляров. 126 руб. посланы.

11 марта 1816 года

Ф. 44. Оп. 1. № 38 (1804-1817). Л. 35. Отпуск.

№ 2. Рапорт Р. Жилле попечителю имп. Харьковского университета графу С. О. Потоцкому [17 октября 1817г.]¹

Попечителю имп. Х. унив.

Рапорт

Имею честь известить ваше Превосходительство, что Его Сиятельство Граф Александр Федорович Ланжерон вручил мне письмо от Г. Аббата Николя Директора Одесского Ришельевского Лицея, написанное из Парижа от 4го числа минувшего сентября, которым меня извещает, что он отправится оттуда через пять недель, и что надеется быть в Одессе в начале ожидаемого ноября. Тем же письмом сверх того предварительно меня уведомляет, о новом пожертвовании Его Сиятельства Люка Де Ришелье учиненном в пользу сего лицея. Оно состоит в 15 т рублях для обогащения библиотеки. На сии деньги Г. Директор лицея искупил уже по своему благоусмотрению книги которые отправляют в Одессу.

Чтоб не было остановки в скорейшем получении оных, я осмеливаюсь просить ваше Превосходительство представить Его Сиятельству исправляющему должность министра народного Просвещения тайному советнику и кавалеру князю Алек. Ник. Голицину об изходатайствовании от кого следовать будет позволение чтоб книги сии пропущены были через границу за печатями, на праве присвоенных университетом, не подвергая оных цензуре Департамента Полиции.

Желательно было бы чтобы право сие присвоено было единожды на всегда сему общественному заведению, которое часто принуждено будет выписывать из за границы нужные книги, и которое по своему отдалению от средоточий главного правительства, будет подвергаться остановкам весьма предосудительным просвещению, если бы оно было подвержено тому порядку, которому подвержены частные лица, или если бы принуждено было спрашивать себе таковое позволение всякий раз, когда оно выписывать будет себе книги из заграницы.

-----
¹ Очевидно, что это именно тот документ от 17 октября 1817 г., который упоминает Н. И. Ленц: “Реми Жилле доносит попечителю, что гр. Ланжерон вручил ему письмо от аббата Николя, в котором этот друг дюка... уведомляет о новом пожертвовании Ришелье — 15000 фр. в пользу лицея” [7, с. 168]. Дата документа приводится со ссылкой на дело канцелярии попечителя лицея (в ГАОО дело не сохранилось).

Имея честь донести Вашем Превосходительству о вышеописанных нуждах Одесского Ришельевского лицея, вместе с тем осмеливаюсь покорнейше просить представить об оных Его Сиятельству князю Александру Николаевичу Голицину.

Ф. 44. Оп. 1. № 46 (1822 г.). Л. 150-150 об. Черновая копия.

№ 3. Письмо И. П. Бларамберга директору Ришельевского лицея аббату Николю.

Получено 17 генваря
1819 г.

Le soussigné a l'honneur de prévenir Monsieur le Directeur du Lycée Richelieu a Odessa, qu'il a eu celui d'adresser a Monsieur le Duc de Richelieu, l'hommage d'une collection d'environ 700 médailles antiques, dont une moitié romaines, et l'autre rassemblées par lui même: consistant en médailles autonomes de l'ancienne Olbia, ou Olbiopolie, a la suite desquelles se trouvent le peu de médailles Impériales frappées dans l'intervalle du règne de Septime Sevère jusqu'a celui d'Alexandre Sevère, par les Olbiopolites; desquels on ne rencontre plus de monnoies, après cette époque.

Aussitôt que le soussigné sera autorisé par Son Excellence a offrir, sous ses auspices, au Lycée d'Odessa, cette collection, il s'empressera de la présenter a Mrs les Directeurs; avec l'indication des médailles qui la composent. Cette collection destinée a etre annexée a la bibliothèque du Lycée, seroit susceptible d'être augmentée facilement par les objets d'antiquité résultant des fouilles faites par les ordres de S. Ex. Monsieur le Comte de Langeron, dans les tombeaux, ou tumulus de l'ancienne Panticapée.

Le sousigné saisit cette occasion, pour renouveler a Monsieur le Directeur du Lycée Richelieu, les assurances de son respect et de sa haute considération.

Odessa 25 Xbre 1817

J. de Blaremburg

[Перевод]¹:

Нижеподписавшийся почитает за честь уведомить господина директора Ришельевского лицея в Одессе, что он имел честь выразить свое почтение господину герцогу де Ришелье, [передав в дар] коллекцию [составляющую] около 700 античных медалей, из которых половина римских, а другая, собранная им самим, состоит из отдельных медалей античной Ольвии или Ольвиополя, за коими следуют немногочисленные медали [эпохи] империи, чеканенные ольвиополитянами в период правления Септимия Севера вплоть до [начала] правления Александра Севера, после чего монет более не встречается.

Как только нижеподписавшемуся будет дозволено Его Сиятельством подарить, под его покровительством, эту коллекцию Одесскому лицей, он поспешит представить ее господам директорам с указанием медалей, ее составляющих. Эту коллекцию, предназначенную для того, чтобы быть присоединенной к библиотеке лицея, можно было бы легко преумножить античными предметами в результате раскопок, производимых по приказанию Е. С. господина графа де Ланжерона, в гробницах или курганах древнего Пантикапея.

Нижеподписавшийся пользуется случаем, чтобы вновь уверить господина Директора Ришельевского лицея в уважении и совершенном почтении.

Odessa 25 декабря 1817 Ж. де Бларамберг

Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819 г.). Л. 5. Подлинник.

-----

¹Переводы документов на русский язык выполнены автором статьи.

№ 4. Выписка из журнала Главного правления Училищ 21го марта 1818 года [об учреждении в Ришельевском лицее независимой цензуры и устройстве типографии]

8) Лицей должен пользоваться правом получать из чужих краев книги без подтверждения общественной цензуры; потому что сия последняя препятствует иметь скорое сведение о новых произведениях по части наук и словесности.

Справка. По положению комитета ГГ. Министров 1 и 22го декабря 1817 года лицее даровано право, по примеру университетов, выписывать из чужих краев для своего употребления книги и другие учебные пособия, не подвергаясь установленной цензуре.

9) Для пользы лицея необходимо нужно учредить при нем типографию и особую цензуру, которая должна находиться внутри самого города, поелику отдаление оной от Одессы затрудняло бы как издателей, так и самих типографщиков. Для сего надлежит составить в лицее цензурный комитет, коего члены имеют назначаемы быть министром духовных дел и народного просвещения и утверждаемы Государем императором. На них лежать будет вся ответственность, и они предвступлением в должность будут приводимы к присяге.

[определено]:

по осьмой: статья сия разрешена высочайше утвержденным положением комитета ГГ. Министров 1 и 22 декабря 1817 года и по оной сообщено Г^{ну} попечителю Харьковского учебного округа для извещения лицея.

По девятой: типографию можно будет завести, когда лицей найдется в состоянии учредить оную на счет своих сумм что же касается до цензуры книг, если бы какие издаваемы были в Одессе, то она по установлению принадлежит Харьковскому университету на правилах, изъясненных в уставе о цензуре.

Ф. 44. Оп. 1. № 6 (1818). Л. 8, 11. Беловая копия.

№ 5. Письмо графа А. Ф. Ланжерона в Правление лицея по поводу книг, приобретенных за счет пожертвования герцога Ришелье

Получ. 11 Генваря 1819 г. № 5

J'ai l'honneur de communiquer au Conseil administratif du Lycée Richelieu, la copie d'un article d'une lettre, en datte d'Aixla Chapelle du 8/20 novembre, de S. E. M^t le duc de Richelieu que j'ai reçue hier.

“L'on doit avoir rezu chez vous une bibliothèque
“dont je fait présent au Lycée, mais a certaines
“conditions que je te prie, mon cher ami, de faire
“observer. La premiere c'est qu'elle soit mise sous
“l'inspection particuliere et directe de M^t l'abbé
“Nicolle. La 2^{onde} est qu'au cas que le dit abbé
“Nicole vint a quitter le Lycée et a se
“loger dans le voisinage, la bibliothèque le suivrait
“et il en resterait dépositaire a la charge par
“lui d'en faire jouir tous les fonctionnaires du
“Lycée; telle est la volonté du donataire que je
“te prie de faire exécuter.

Je propose au conseil de faire insérer cet article dans son journal.

a Odessa ce 29 décembre 1818

Le comte de Langeron

[Перевод]:

Я имею честь передать в Правление Ришельевского лицея копию пункта письма, датированного в Экс-ла-Шапель 8/20 ноября, от Е. С. г-на герцога Ришелье, которое я получил вчера.

“У вас должны были получить библиотеку, которую я дарю лицей, но на определенных условиях, за которыми я прошу тебя, мой дорогой друг, проследить. Первое — это то, чтобы она находилась под особым и непосредственным надзором г-на аббата Николя. Второе — это то, что в случае, если упомянутый аббат Николь покинет лицей, чтобы проживать по соседству, библиотека последует за ним и он останется ее хранителем, с обязанностью предоставлять [право] пользоваться ею всем служащим лицей; такова воля дарителя, которую я прошу тебя исполнить”.

Я предлагаю Правлению поместить этот пункт в журнал.

В Одессе, сего 29 декабря 1818 г.

Граф Ланжерон

Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819 г.). Л. 4. Подлинник.

№ 6. Письмо Р. Жилле в Одесскую Портовую таможену об отпуске классических книг, прибывших для Ришельевского лицея

Одесский Ришельевский лицей.

В Одесскую Портовую таможену.

№ 126.

20 марта 1819 года

Привезенные из Константинополя на судне за № 583м шкипером Христофором Виленичем 299 классических книг и разные мелочи к Рисовальному искусству относящиеся в двух ящиках, показанных по реестру на имя Одесского купца Форрегера и Комп., а принадлежащих Ришельевскому лицей, благоволите оные таможене отпустить сего лицея Г. Адъютку Черемисинову для доставления оных в Лицей.

Помощн. Дир. Одес. Риш.

Лицея Над. Сов. Реми Жилле

Адъютнт Черемисинов.

Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819 г.). Л. 23. Отпуск.

№ 7. Расписка Р. Жилле в получении книг, привезенных аббатом Николем из Франции, для Ришельевского лицея

Je déclare avoir reçu de Monsiuer l'abbé Nicolle Directeur du Lycée Richelieu une collection de livres estimée selon factures a la somme de 20, 938 francs 40 centimes, sur la quelle 15000 francs ont été payés par S. E. Mons. le Duc de Richelieu, et le restant montant a 5, 938 francs 40 centimes a été payé des appointemens de l'année 1818 sacrifiés sour cet objet par Monsieur l'Abbé Nicolle.

Ce 7bre le 18. 1819 Signé Remi Gillet

№ 387

[Перевод]:

Я объявляю о получении от господина аббата Николя, директора Ришельевского лицея коллекции книг, оцененной согласно накладной в сумму 20,938 франков 40 сантимов, из которых 15000 франков были уплачены Его Превосходительством Г-ном герцогом Ришелье, а остаток в количестве 5,938 франков 40 сантимов был оплачен в счетжалованья за 1818 год, пожертвованного для этой цели господином Аббатом Николем.

Сего сентября 18 1819 года Подписано: Реми Жилле

№ 387

Ф. 44. Оп. 1. № 4 (1819 г.). Л. 152. Подлинник.

№8. Из “Краткой истории Ришельевского лицея с 1го Генваря 1818го по 1 Генваря 1820го г.”.

В течении 1818го и 1819го годов сделаны в пользу Лицея следующие пожертвования:

Его Сиятельство Г. Дюк Еммануил Осипович де Ришелье, именем коего украшается сие заведение, пожертвовал для Библиотеки Лицея 15. 000 франков и Г. Директор Лицея Аббат Николь на тот же предмет получаемые им от чего заведения жалованье за прошлый 1818й год. Купленная на сии деньги Библиотека доставлена в Лицей, и составляет богатое собрание книг Еллино-греческих, Латинских и французских.

Графиня Анна Алексеевна Орлова-Чесменская, для греко-российской церкви, устроенной при Лицее, пожертвовала Ризницу, церковную утварь и служебные книги — всего на 10. 000 рублей.

Княгиня Идалида Мартыновна Четвертинская принесла в дар Римско-Католической церкви Лицея полную Ризницу.

Г. Генерал-майор Граф Осип Францович Долон серебряную и 15 бронзовых медалей.

Г. Действ. Ст. Советн. Еммануил Иванович Персияни солнечный микроскоп и магнит.

Г. Статс. Совет. Иван Павлович Бларамберг пожертвовал собрание Римских и Ольвийских медалей, состоящее из 700ⁿ штук; из коих часть серебряных, а прочия бронзовые.

Г. Статс. Советн. Лука Григорьевич Кирико принес в дар Лицею 2 древние бронзовые статуйки — изображающие языческих кумиров, 20 серебряных греческих и Римских медалей и таковых же 15 бронзовых.

Г. Подполковник Барон Федор Ермолаевич Франк подарил для минералогического кабинета 30 камней и руд, морскую раковину и 4 бронзовые медали.

Г. Майор Осип Яковлевич де Далке пожертвовал бронзовую сферу по системе Коперника и полный математический инструмент.

Г. Ученый форштмейстер 10го класса И. Шульц подарил Лицею Минералогический Кабинет, состоящий из 720^m камней, руд и окаменелостей.

Г. Профессор Лицея Антон Андреевич Пиллер пожертвовал для класса взаимного обучения при сем заведении 100 рублей.

В пользу библиотеки Лицея сделали пожертвования следующие особы:

Г. Генерал-Лейтен. Граф Кар. Осип. Ламберт, Г. Полковник Черноморских войск Евдок. Ив. Порохня, Г. Подполковник Барон Федор Ермол. Франк, Г. Коллеж. Совет. Мих. Степан. Македонский, Ея Высочород. Анна Петровна Полторацкая, Ея Высочобл. Елисавет. Петр. Ольховская, Ея Высочобл. Меланья Ив. Кордовская, Г. Колл. Советн. Ив. Григор. Морозов, Г. Надв. Совет. Федор Вас. Киселев, Г. Надвор. Сов. Ив. Ив. Гуржеев, Г. Надвор. Советн. Карл Федор. Вейс, Г. Поручик Илья Егор. Петкович, Г. Поручик Вас. Андреевич Магденко, Г. Лейтенант Григор. Ив. Градовский, Г. Одесский 1й гильдии купец Вас. Егор. Кошелев, Г. Одесский Негоциант Фил. Лукьянов. Лучич и брянский купец Иван Павл. Г. Утинков; всего: две тысячи сто десять рублей.

Все приношения внесены в книгу пожертвований, и Правление Лицея поставляет приятнейшим долгом изъявить всем сим особам торжественно свою признательность.

Ф. 44. Оп. 1. № 23 (1820 г.). Л. 2об. — 4. Подлинник.

№ 9. Письмо Директора Ришельевского лицея Р. Жилле в контору Одесского портового карантин об отпуске книг, прибывших для лицея.

От Директора Одесского Ришельевского лицея

№ 522

1 ноября 1820 года

Об отпуске ящика с книгами под № 7^й

В Контору Одесского Портового Карантина.

Находящийся в Одесском портовом Карантине ящик с книгами, принадлежащими Ришельевскому лицезу, под литтерами Р. В. № 7^и, адресованный на имя Генерального Неаполитанского в Одессе консула Г. Дерибаса, покорнейше прошу его Карантинную Контору отдать под расписку Августа Ларете для доставления в Лицей.

Ф. 44. Оп. 1. № 2 (1820 г.). Л. 339. Отпуск.

№ 10. Формулярный список о службу адьюнкта Ришельевского лицея Н. С. Черемисинова.

Составлен 31 августа 1822

Николай Семенов сын Черемисинов

Адьюнкт лицея 30 лет.

Из дворян.

[крепостных не имеет].

Из Курской Губернской гимназии поступил в имп. Харьковский университет студентом 30 июля 1814.

В оном обучался: Российским правам, логике, Естественной истории, физике, геодезии, агрономии, технологии, истории, географии, статистике и древностям Российского государства, всеобщей истории, древней и новой, Российской словесности, риторике, поэзии, эстетике, с Грамматикою критики, военным наукам, архитектуре, латинской, немецкой и французской словесности.

Из ведомства оного университета уволен 1817 1 июля.

Вступил в должность письмоводителя Одесской коммерческой гимназии и благородного мужского института 21 июля 1817.

Учителем в сем Институте — 1 августа 1817.

Временным правлением Ришельевского лицея избран адьюнктом оного 1817 2 сентября.

В оной должности утвержден 1817 декабря 24.

В походах, сражениях не бывал.

Под судом не бывал.

В отставке не бывал.

Холост.

По распоряжению Высшего начальства предоставлено ему впредь занять кафедру греческой и латинской Грамматики 1818 31 декабря.

В исправление должности профессора греческой и латинской грамматики вступил 1822 1 генваря

Ф. 44 оп. 1 № 43 (1822). Л. 45 об. — 47. Подлинник.

№ 11. Ведомость о книгах “подвижной” библиотеки Ришельевского лицея

Ведомость о книгах подвижной Библиотеки начиная с 6-го Апреля 1823-го включительно по 2-е Сентября 1824 года

Ведомость										
О книгах подвижной Библиотеки с показанием сколько оных было принято Г. Шеншина, сколько сдано их ныне управляющему Канцеляршею Лицея Г-ну Степанову, сколько выдано для Лицея, сколько продано и на какую сумму, начиная с 6-го Апреля 1823-го включительно по 2-е Сентября 1824 года										
	цена одног о экзем пляра	ско льк о при нят о	ско ль ко сда но	сколь ко выдан о в Лице й	сколько продано				всего продано на сумму	
					в 1823		в 1824			
					руб	коп	руб	коп	руб	коп
Руководств к чистописанию	9	170	168		2	18				18
Св. Историй с вопросами и ответами	35	285	117	13	100	35	55	19.25	54	25
Пространных Катехизисов	35	78	21		20	7	37	12.95	19	95
Кратких метод	60	40	38				2	1.20	1	20
Горация Стереотипнаго		8	8							
Виргилия Стереотипнаго		2	2							
Избранных мест Цицерона. Стереотипн		1	1							
Овидия Стереотипнаго		31	31							
Басен Федра. Издан. Кашанским		32	31	1						
Французских Букварей	1	137	30		51	51	56	56	107	
Руководств к Механике	60	9	8				1	60		60
Руководств к Архитектуре		12	12							
Немецких Букварей	1	166	144		10	10	12	12	22	
Всеобщий Географии Гаспари в 2-х частях		8	7	1						
Lectures instructives et morales		33	31	2						
Хрестоматии Шада в прозе на немец. языке		2	1	1						
Латинских Букварей	1	94	94							
De officiis Senectute et t Sat.		28	28							
Избранных речей Цицерона		3		3						
Начальных 1-я часть		6	6							
правил Ма- 2-я часть		7	7							
тематки 3-я часть		6	6							
Кестнера { 4-я часть		7	7							
Разговоров французских	3	1					1	2	3	
Алгебры Фуса		24	22	2						
Геометрии Фуса		24	21	3						
Геометрии Розина		42	42							
О воздушных камнях		5	5							
Кратких Российских Историй Строева	2.50	4	2		1	2.50	1	2.50	5	
Физики Шрадера		6	6							
Физики Риладовскаго	2	1			1	2			2	
Всеобщаго Землеописания для надводных училищ	1.70	56	52	2			2	3.40	3	40
Всеобщая История Шрека на немец. языке	30	2	2							
Арифметик 1-й части	41	210	171	13	26	7.80			7	80
2-й части	1.25	88	67				21	8.61	8	61
Прописей французских в листах	1	21	19		1	1.25	1	1.25	2	50
Прописей немецких малых в листах	10	4	4							
Сокращенных Катехизисов		419	346	1	30	3	42	4.20	7	20
Сокращенный Атласов Российской Империи		2	2							
ПЕРЕНОС										
					119.73		124.96	244	69	

	цена одног о экзем пляра	ско льк о при нят о	ско ль ко сда но	сколь ко выдан о в Лице й	сколько продано				всего продано на сумму	
					в 1823		в 1824		руб	коп
					руб	коп	руб	коп		
Перенос	—	—	—	—	—	119.73	—	124.96	244	69
Латинских лексиконов в 2-х частях Кроненберга	—	10	10	—	—	—	—	—	—	—
Кратких Св. Историй без вопросов	—	35	10	—	5	1. 75	5	1. 75	3	50
Правил для учащихся	—	9	202	94	—	50	4. 50	58	5. 22	9
Латинских Грамматик Лейбрехта	2. 54	6	1	—	—	—	—	5	12. 70	12
Кратких российских Историй с Картами	—	65	47	1	17	20	13. —	9	5. 85	18
Российских Букварей	—	10	9	—	—	9	90	—	—	90
Краткого Землеописания России Зябловского	—	60	171	142	—	10	6. —	19	11. 40	17
Немецких Грамматик Шумахера	1. 10	122	104	12	—	—	—	6	6. 60	6
Российских Грамматик	—	50	185	29	11	70	35. —	75	37. 50	72
Кратких риторик Мерзлякова	3. 40	2	—	—	—	1	3. 40	1	3. 40	6
Математик Осиновского 2-й части	—	19	18	1	—	—	—	—	—	—
Руководств к физике	—	5	5	—	—	—	—	—	—	—
О предохранении от ударов молнии	—	94	93	1	—	—	—	—	—	—
Всеобщих Историй Главного училища правления	2	17	15	—	1	2. —	1	2. —	4	—
Физических Астрономий Стойковича	—	3	2	1	—	—	—	—	—	—
Физических Географий Стойковича	—	3	2	1	—	—	—	—	—	—
Геснера на немец. языке	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Кратких наставлений к рисованию и черчению	1. 25	3	2	—	—	—	—	1	1. 25	1
Физика Стойковича в 2-х частях	—	6	4	2	—	—	—	—	—	25
Истории Шрекка 4-й части	—	29	29	—	—	—	—	—	—	—
Cours de Morale	—	20	10	10	—	—	—	—	—	—
Греческой Хрестоматии 2-й части	—	4	3	1	—	—	—	—	—	—
3-й части	—	10	10	—	—	—	—	—	—	—
4-й части	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Купеческих Арифметик в 2-х частях	—	4	4	—	—	—	—	—	—	—
Отрока Географа	—	46	38	8	—	—	—	—	—	—
Руководств к Геометрии	—	5	5	—	—	—	—	—	—	—
Технологий	—	5	5	—	—	—	—	—	—	—
Наук о торговле	—	9	9	—	—	—	—	—	—	—
Греческих Букварей	—	40	55	54	—	—	—	1	40	40
О подражании Христу	6. 35	94	9	84	1	6. 35	—	—	—	6
Латинской Грамматики Лейбрехта	4. 30	3	1	2	—	—	—	—	—	35
То же полученной в 1823-м году его же	3. 50	25	9	15	—	—	1	3. 50	3	50
Хрестоматия Roëtica 1-й части	—	45	45	—	—	—	—	—	—	—
2-й части	—	16	14	2	—	—	—	—	—	—
Чтений из 4-х Евангелистов	—	98	175	133	1	20	19. 60	21	20. 58	40
Периодических сочинений о народном просвещении	—	43	43	—	—	—	—	—	—	18
Пасторских наставлений	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—
Латин. Хрестоматии по руководству Гедике	—	15	2	13	—	—	—	—	—	—
Адрес Календарь на 1820-й год в 2-х частях	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Малых французских прописей в бумажке	1. 25	11	11	—	—	—	—	—	—	—
Русских прописей больших в бумажке	2. 50	21	16	—	—	—	5	12. 50	12	50
Немецких прописей в бумажке	1. —	43	43	—	—	—	—	—	—	—
Немец. Хрестоматия Roëtische Theil	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Сокращений Статистики	—	18	25	22	—	3	54	—	—	54
Краткая Греческая Грамматика	—	35	1	1	—	—	—	—	—	—
Кара Река времен [одна ветхая]	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—
ПЕРЕНОС						212.77		249.61	468	38

	цена одног о экзем пляра	ско льк о при нят о	ско ль ко сда но	сколь ко выдан о в Лице й	сколько продано		всего продано на сумму		
					в 1823		в 1824		
	руб коп				руб коп	руб коп	руб	коп	
Перенос	---	---	---	---	212.77	---	249.60	262	38
Карта Европы на холсте в футляре	---	1	1	---	---	---	---	---	---
Карта всех частей света большого формата на франц. языках на холсте со скалками (Европа [...])	---	1	1	---	---	---	---	---	---
Карта Рос. Империи наклеенных	12.---	2	2	---	---	---	---	---	---
Карта Европы в листах	---	1	---	---	---	1	12.---	12	---
Карта России на холсте старая	---	2	2	---	---	---	---	---	---
Старых [...] наклеенных	---	3	3	---	---	---	---	---	---
Малых карт Европы на холсте (1 ветхая)	---	4	4	---	---	---	---	---	---
Старых на картоне карт (Африка изображ.)	---	4	4	---	---	---	---	---	---
Карт Западной и Восточной Римской Империи в листах	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Книги в 1829-м году поступившие в Библиотеку:	---	15	15	---	---	---	---	---	---
Св. Историй на латин. языке Кошанского	4.40	18	9	3	---	6	26.40	26	40
Греческих Хрестоматий. Когановского	1.50	12	7	---	---	5	7.50	7	50
Немецких Грамматик Ульриха	---	---	---	---	---	---	---	---	---
NB. Из числа сих 7-ми грам. Ульриха одна находится у г. Дудровича	---	---	---	---	---	---	---	---	---
ИТОГО	---	---	---	---	212.77	---	295.51	508	28

Илья Захаров (подпись)

Ф. 44. Оп. 1. № 28 (1825). Л. 24-25. Подлинник.

№ 12. Распоряжение управляющего Ришельевским лицеем графа И. О. Витта Правлению лицея.

Управление Ришельевского лицея в Одессе

В Правление Ришельевского лицея

3го ноября 1826

№ 93

Вопреки прежним предписаниям моим и распределениям правления, Библиотека лицея поныне находится поныне в крайнем беспорядке, по непрерывном закрытии оной, чиновники лицея лишены возможности пользоваться сохраняемыми в ней книгами, коим доселе не имеется надлежащего каталога. Несоблюдение в Библиотеке чистоты подвергает порче сию значительную часть имущества лицея. Прискорбно мне, что заведывающий в течение шести лет оною, по собственному желанию своему — профессор Гриневич, крайне не радует о сохранении ее в надлежащем порядке, устройстве и чистоте, не взирая на данное ему для того пособие и предписания начальства.

По сему обстоятельству, предлагаю правлению совокупно с Господином Директором, сделать распоряжение, о беззамедлительном изъятии Библиотеки Лицея из под ведомства Профессора Гриневича, и поручить оную, состоящую в профессорской должности Г. Симеоновичу, с тем, чтобы он по принятии от Гриневича оной, составил в течение двух месяцев надлежащие каталоги всем книгам; по окончании сего, открывал бы Библиотеку по крайней мере два раза в неделю от 10 1/2 до 12ти часов утра, для профессоров и других преподавателей лицея. Об исполнении сего распоряжения, равно и других, какие правление вместе с Г. Директором найдет потребным по сему предмету, я буду ожидать беззамедлительного донесения.

Генерал-лейтенант граф Витт

Адъютант-штабсротмистр Чиркович

Ф. 44. Оп. 1. № 23 (1826). Л. 112-112 об. Копия.

№ 13. Прощение одесского купца 1-й гильдии И. М. Рубо в Правление Ришельевского лицея

В Правление Одесского Ришельевского лицея

Одесского первой гильдии

Купца Ивана Рубо

Прощение.

Оному правлению известно что я содержу в Одессе книжную лавку, единственную в сем городе снабженную всеми потребными для курса учения в сем лицее, причем имея из давних времен сношения по сей части со всеми главными в Европе книгопродавцами, могу и впредь снабдить оного лицея всеми нужными сочинениями; на поддержание чего, и удостоверение сбытия книг, нарочно для лицея много выписываемых, Покорнейше прошу оного правления удостоить меня званием книгопродавца для продовольствия оного лицея, и о том учинить милостивое рассмотрение, в ожидании которого пребываю для учинения моих распоряжений на продовольствие лицея всем нужным по сей части.

Генваря 31 дня

1828 года

Ф. 44. Оп. 1. № 8 (1828 учеб. часть). Л. 13. Копия.

№ 14.

Каталог

Книгам находящимся в основной Библиотеке Ришельевского Лицея.

Богословие.

1. Bibliorum Sacrorum vulgatae versionis editio Clero Sallicano dedicata. Parisiis. 1785. 8. 8° .
2. Biblia cum concordantiis veteris et novi testamenti etc. Venetiis. 1519. 1. 8°.
3. Библия или книги Св. Писания Ветхаго и Новаго Завета. 1. 4°.
4. La St. Bible traduite sur les textes originaux avec les differences de la Vulgate. Cologne. 1. 4°.
5. La St. Bible traduite sur les textes originaux avec les differences de la Vulgate. Nouvelle Edition. Cologne. 1753. 5 12°.
6. Il nuovo ed eterno testamento. In Lione. 1556. 1. 12°.
7. Le nouveau testament par de Sacy. A Paris. 1816. 1. 8°.
8. Die Evangelia auf alle Sonntage und vornehmste Feste. Hamburg. 1763. 1. 8°.
9. Explication des Evangiles. Par C. G. de la Luzerne. A Paris. 1816. 4. 1°.
10. Triomphe de l'Evangile a Lyon. 1805. 4. 8°.
11. Catechisme Philosophique ou recueil d'observations propres a defendre la religion Chretienne contre ses ennemis. Parl' Abbé Flexier de Preval. Paris. 1777. 1. 8°.
12. Le Genie du Christianisme ou beautés de la religion Chretienne. Par Chateaubriand. Sixieme Edition. Paris. 1816. 5. 8°.
13. О истинном христианстве соч. Тинона в Петербурге. 1803. 3. 8°.
14. Полное собрание Псалмов Давида. Москва. 1811. 2. 8°.
15. Instructions Générales en forme de Catheschisme imprimées par ordre de Colbert Evkque de Montpellier. A Paris. 1737 12°.
16. Instructions Théologiques et Morales sur le premier commandement du Decalogue, où il est traité de la foi etc. Par M. Nicole. Paris. 1730. 2. 12°.
17. Instructions Théologiques et morales sur le symbole. Par le même. Paris. 1716. 2. 12°.
18. Instructions Théologiques et morales sur l'raison Dominicale etc. Par le même. Paris. 1708. 1. 12°.
19. Instructions Théologiques et morales sur les sacrements. Par M. Nicole. Paris. 1719. 2. 12°.
20. Encyclopedie Méthodique Théologique par M. l'abbé Bergier. Paris et Liège. 1788. 3. 4°.
21. System der christlichen Moral von Reinhard. Reutlingen. 1803. 5. 8°.
22. Pensées de Pascal sur la Religion. Paris. 1741. 1. 12°.

23. Abrégé de la perfection Chretienne tiré des oeuvres du R. P. Alphonse Rodrigues de la Compagnie de Jesus. Lyon. 1803. 2. 12°.
24. Божественная Философия. Москва. 1819. 3. 8°.
25. Pensées Théologiques relatives aux erreurs du temps par Le R. P. Nicolas Jamin. A Bruxelles. 1789. 1. 12°.
26. Христианская Философия. Пер. с Франц. Москва. 1815. 5. 8°.
27. Traité de la Priere. Par M. Nicole. Paris. 1730. 2. 12°.
28. De Imitatione Christi. Libri quatuor. Parisiis. 1743. 1. 8°.
29. Imitation de Jesus-Christ ; traduite par Baussée. Paris. 1816. 1. 8°.
30. Божественная Философия О Подражании Христу. С латинского. С. Петербург. 1821. 1. 8°.
31. L'ame sur le Calvaire. Angers. 1802. 1. 8°.
32. Choix des Lettres edificantes par M***. Paris. 1809. 8. 8°.
33. Письма келейных соч. Тихоном. СП. 1796. 1. 8°.
34. Остальные Сочинения преосвященного Тихона. СП. 1799. 1. 8°.
35. Divi Aurellii Augustini Confessionum. Libri XIII. Antverpiae. 1650. 1. 8°.
36. Oeuvres choisies de Bossuet . Nismes 1784. 10. 8°.
37. Oeuvres complètes de Bourdaloue. Versailles. 1812. 16. 8°.
38. Oeuvres complètes de Fénelon. Paris. 1810. 4. 8°.
39. Oeuvres de Massillon. Paris. 1810. 13. 8°.
40. Избранные Слова Массильона пер. Иван Ястребцов. Москва. 1817. 5. 8°.
41. Поучительные Слова Митрополита Платона. Москва. 1779. 20. 8°.
42. Поучительные слова Архиепископа Анастасия. Москва. 1814. 2. 8°.
43. Слова и речи Феофана Прокоповича. СП. 1760. 1. 8° .
44. Sermons du père Charles Frey de Neuville. Paris. 1777. 8. 12°.
45. Recueil des Oraisons funèbres prononcées par Mascaron Evêque et Comte d' Agen. Paris. 1785. 1. 8°.
46. Oraisons funibres de Fléchier. Paris. 1802. 2. 12°.
47. Oraisons funebres Panegyriques et sermons de M. L'abbé de Boismond. Paris. 1805. 1. 8°.
48. Histoire de la vie de Jesus-Christ. Par le P. de Ligny. Paris. 1813. 3. 8°.
49. Histoire Ecclésiastique. Par M. Fleury. Bruxeles 1723. 40. 12°.
50. Opuscules de M. l'abbé de Fleury pour servir de suite a son histoire ecclésiastique. Nismes. 1780. 5. 8°.
51. Cathéchisme historique contenant en abrégé l'Histoire Sainte et la doctrine Chrétienne par Fleury. 1740. 2. 12°.
52. Discours sur l'Histoire Ecclésiastique par le même. Nismes. 1785. 1. 8°.
53. Histoire de l'Eglise en abrégé par du Pin. Paris. 1732. 4. 12°.
54. По ошибке [Так в документе]
55. Les figures compléxes de la Bible ou les traits de l'Histoire sacrée par l'Abbé Fontenay a Paris. 1809. 4. 8°.
56. Memoires pour servir a l'histoire Ecclesiastique pendant le dix-huitieme siecle. Paris. 1815. 16. 4. 8°.
57. Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament. Marseille. 1808. 1. 8°.
58. Abrégé de l'histoire de l'ancien Testament. 1753. 10. 12°.
59. Introduction a la vie dévote de St. François de Sales. Par le R. P. Brignon. a Toulon. 1810. 1. 8°.
60. Pauli florentini _____[Так в документе] de Origine Ordinis Servorum B. Maria. Florentiae. 1741. 1. 12°.
61. Histoire des sectes Religieuses p. Grégoire. Paris. 1814. 2. 8°.
62. Mémoires pour servir a l'Histoire des égaremens de l'esprit humain par rapport a la religion Chrétienne ou Dictionnaire des Heresies et des Schismes. Sedan. 1788. 2. 8°.

63. Dictionnaire portatif des Conciles. Paris. 1764. 1. 8°.
64. Церковный словарь соч. Алексеевым. СП. 1817. 8°.
65. Elenchus scriptorum in sacram scripturam tam Graecorum, quam Latinorum. Opera Crovaei. Londini. 1672. 1. 12°.
66. Moeurs des Israélites et des Chrétiens par Fléury. Paris. 1766. 1. 12°.
67. Vies des Peres et de Martyres et des autres principaux Saints trad. par l'Abbé Godescard. Versailles. 1811. 13. 8°.
68. Traité Historique des Dieux et des Démons du Paganisme. Par Benjamin Binet. 1696. 1. 12°.
69. Recherches Historiques et critiques sur les mysteres du Paganisme. Par le Baron Silvestre de Sacy. Paris. 1817. 2. 8°.
70. Zoroastre, Confucius et Mahomet. Par Pastoret a Paris. 1787. 1. 8°.
71. Récueil de Cantiques Spirituels. Basle. 1817. 1. 8°.

II. Правоведение и Политика.

72. Lehrbuch der Encyclopedie und Methodologie der Rechtswissenschaft von D. Venck. Leipzig. 1810.
73. Esprit des lois. Par Montesquieu. A Paris. 1816. 3. 8°.
74. De l'origine des lois, des arts et des sciences. A Paris. 1759. 6. 8°.
75. Instructiones Juris Canonici. Auctore Paulo Lancelotto. Lugduni. 1584. 1. 12°.
76. Sextus Decretalium liber per Bonifacium octavum Pontificem in Concilio Lugdunensi editus. Lugduni 1555. 1. 12°.
77. Corpus Juris Civilis. Amsterdami 1681. 2. 8°.
78. Судебник Государя Царя и Великого Князя Иоанна Васильевича, изд. Татищевым. Москва. 1786. 1. 8°.
79. Юридический словарь. изд. Чулковым. 5. 4°.
80. Всеобщий стряпчий. СП. 1818. 3. 8°.
81. Юридическая Грамматика. 1. 4°.
82. Les lois civiles dans leur ordre naturel. Par M. Domat a Paris. 1756. 1 in folio
83. Corps de droit Franzois civil, commercial et criminel. Par Roendaneau. Paris. 1810. 1. 4°.
84. Наказ Ея Императорского Величества Екатерины Пої СП. 1770. 1. 4°.
85. Des lois penales. Par M. de Pastorel. A Paris. 1790. 2. 8°.
86. Opera Politica Platonis. Biponti. 1784. 4. 8°.
87. La Politique d'Aristote ou la science des gouvernements. A Paris, 1797. 2. 8°.
88. OEuvres de Xenophon. L'Economie de Xenophon. Par le citoyen Gail. a Paris. 1794. 1. 8°.
89. Du gouvernement civil. Par Locke. Londres. 1783. 1. 8°.
90. Maximes d'etat ou testament politique de Richelieu. Paris. 1764. 2. 8°.
91. Arcana Politica Hieronymi Cardani sive de Prudentia civili. Lugduni. 1635. 1. 16°.
92. Handbuch der allgemeinen Staatenkunde, des daraus gegründeten allgemeinen Staatsrechts und der allgemeinen Staatsklugheit nach den Gesetzen der Natur von Haller. Winterthur. 1808. 1. 8°.
93. Versuch einer neuen Grundlegung zur allgemeinen Rechtslehre. Leipzig. 1796. Von Meyer. 1. 8°.
94. Право Естественное Шмальца. СП. 1820. 1. 8°.
95. Право Естественное соч. Проф. Куницыным. СП. 1818. 1. 8°.
96. Le droit des gens. Par M. de Vattel. A Lyon. 1802. 3. 8°.
97. Le Droit de la guerre et de la paix. Par Grotius. Par Jean Barbeyrac. A Basle. 1768. 2. 4°.
98. Constitutions des principaux etats de l'Europe et des Etats-Unis de l'Amerique. Par M. de la Croix. Paris. 1791. 5. 8°.
99. De Veteribus Pisanae Civitatis. Epistola Virginii Valsechii. Florentinae. 1727. 1. 4°.
100. Les origines ou l'ancien gouvènement de la France, de l'Allemagne et de l'Italie. A la Haye. 1757. 4. 8°.

101. Discorso sopra i mezzi di riparare aimali della inegualianza extrema nelle republiche. Lucca. 1801. 1. 8°.
102. Essai sur les principes de Population. p. Malthas. Paris et Geneve. 1809. 3. 8°.
103. Recherches sur la nature et les causes de la Richesse des nations. Trad. par Garnier. 1802. 5. 8°.
104. Saggio sopra la differenza del numero degli uomini nei tempi antichi e moderni. Par Joncourt. Livorno. 1457 [так в документе вместо 1757]. 1. 8°.
105. Del disordine et di rimedi delle monete nelle stato di Milano , nel 1762. del Marchese Cezare Becaria Banesana. In Lucca. 1762. 1. 8°.
106. Riflessioni in punto di ragione sopra il libro intitolato Del disordine e de' rimedi delle monete nello stato di Milano. Milano. 1762. 1. 8°.
107. Discorso Economico e Politico sul uso della moneta per ovviare alla di lei penuria in qualsisia stato. Bologna. 1786. 1. 8°.
108. Regolamento delle societa per l'ospitalita publica Firenze. 1780. 1. 8°.
109. Della necessita di aurescere e migliorare l'agricultura nella Toscana. In Firenze. 1768. 1. 8°.
110. Ragianamento sopra i mezzi piu necessari per far rifiorire l'agricultura. Del abbate Mantelatici. 1. 8°.
111. Della necessita di accrescere d'agricultura della Toscana. Discorso dal Senatore T. Adamii in Firenze. 1768. 1. 8°.
112. Le commerce et le Gouvernement par Condillac. Paris. 1803. 2. 8°.
113. Saggio sopra il commercio Generale delle nazioni d'Europa in Venezia. 1798. 1. 8°.
114. L'Inde en Rapport avec l'Europe. Par Anquetil Duperron. Paris. 1798. 2. 8°.
115. Ragianamento sul commercio, arti e manifatture della Toscana. In Firenze 1781. 1. 8°.
116. Lettere a un amico sopra i vantaggi della liberta del commercio dei grani. Firenze. 1770. 1. 8°.
117. Trattato sulla totale e perfetta liberta nel Commercio dei Grani. Firenze. 1778. 1. 8°.
118. Memoria sulla liberta del commercio dei Grani, della Sicilia, all'Abbate S. Scrofani. Firenze. 1791. 1. 8°.
119. Dessertatione sopra la giusta voluta della moneta et necessita del commercio per aricchire gli stati del R. Dr. Pietro Pereira. Firenze. 1. 8°.
120. Confronto della ricchezza dei paesi chi godano liberta nel commercio frumentario con quella dei Paesi vin. colati. 1793. 1. 8°.
121. Riflessiani sull'Economia generali dei Grani. Discorso del S. Abbate Ginovesi. Napoli. 1765. 1. 8°.
122. Cours de droit commerciale. Par pardessus. Paris. 1815. 4. 8°.
123. Dictionnaire universel de la Geographie commerzante. Par Peuchet. Paris. 1800. 5. 4°.
124. Dictionnaire universelle de commerce Banque Manufactures etc. Par une société. Paris. 1805. 2. 4°.
125. Словарь Коммерческий пер. Василий Левшин. Москва. 1790. 7. 8°.
126. Institutions commerciales. Par Boucher. Paris. 1801. 1. 4°.
127. Le Guide des Negocians et teneurs des livres. Par de la Porte. Paris. 1743. 1. 8°.
128. Самоучитель Бухгалтерии. Соч. Арнольда. Москва. 1809. 1. 4°.
129. La science des Negociens et teneurs des livres. Par de la Porte. Nouvelle edition. Par Boucher. Bordeaux. 1800. 1. 4°.
130. Discorsi Politici appartenenti alla militia D'Antonio Fiorentino. Firenze. 1628. 1. 8°.
131. Instruktion Vn Majestät und. [...] seinen Armees. Prag. 1779. 1. 8°.
132. Notitiae auctorum Juridicorum. Specimine II. Auctore Georgio Beyero. Lipsiae. 1701. 1. 8°.
133. Bibliographia Politica Gabrielis Naudei Parisini. Lugduni. 1642. 1. 16°.

Педагогика.

134. Nouveau systeme d'Education. Par le Comte Charles de Lasteyrie a Paris. 1815. 1. 8°.
135. Nouveau essai d'éducation. Par Treville. Paris. 1789. 3. 8°.
136. De l'éducation des filles. Par Fenelon. Paris. 1810. 1. 8°.
137. De l'éducation des enfans. Par Locke. Paris. 1798. 2. 12°.
138. Delle educatione delle giovani dal signor Fenelon. Firenze. 1748. 1. 12°.
139. Adele et Théodore, ou lettres sur l'éducation. Par M. de Genlis. Paris. 1813. 4. 8°.
140. Encyclopedie des jeunes gens. Par Moustalon. Paris. 1807. 2. 8°.
141. Essai sur l'instruction des Aveugles. Par Guillié. Paris. 1817. 1. 8°.
142. Guide de l'enseignement mutuel. Paris. 1818. 1. 8°.
143. Краткая метода взаимного обучения. 1. 8°.

Философия

144. Essai sur l'origine des connoissances humaines. Par Condillac. Paris. 1803. 2. 8°.
145. La Logique ou les premiers dйveloppemens de l'art de penser. Par Condillac. Paris. 1803. 1. 8°.
146. De l'art de penser. Par Condillac. Paris. 1803. 1. 8°.
147. Essai Philosophique concernant l'entendement humain. Par M. Locke. Amsterdam. 1774. 4. 12°.
148. Institutiones Philosophiae Universae Joannis Schade. Charcoviae. 1812. 1. 8°.
149. La maniere de bien penser. Paris. 1756. 1. 8°.
150. De la recherche de la verité. Paris. 1772. Par Malebranche. 4. 8°.
151. De l'art de raisonner. Par Condillac. 1803. 1. 8°.
152. Discours sur la liberté de penser. Par Collins. 1766. 2. 8°.
153. Traité Philosophique de la foiblesse de l'Esprit humain. Par Huet. Londres. 1741. 1. 8°.
154. Краткое руководство к опытному душесловию Петра Любовского. В Харькове. 1815. 1. 8°.
155. Traité des sensations. Par Condillac. Paris, 1803. 1. 8°.
156. Versuch über die Gefühle besonders über die Affecten von Maaß. Halle u. Leipzig. 1811. 2. 8°.
157. Untersuchungen ьber die Krankheiten der Seele. Von Hoffbauer. Halle. 1802. 2. 8°.
158. Theorie und Praxis der Mnemonik, nebst der Geschichte und Kritik dieser Wissenschaft. Von Aretin. Sulzbach. 1810. 1. 8°.
159. Theorie des êtres insensibles, ou Cours complet de Metaphisique sacrée, et Prophane. Par M. l'abbé Para de Phanjas. Paris. 1779. 3. 8°.
160. Essais de Morale de Nicolle. Paris. 1730. 14. 12°.
161. Plutarchi operum moralium et Philosophicorum Tibingue. 1801. 8. 8°.
162. OEuvres morales de Plutarque. Par l'Abbé Picard. Paris. 1783. 17. 8°.
163. La Scienza cive i diritti e i doveri dell'uomo. Da un Accademico Etrusco. In Firenze. 1774. 1. 12°.
164. Les caracteres de Theophraste. Par Coray. Paris. 1799. 1. 8°.
165. Caracteres de la Bruyere. Paris. 1790. 2. 8°.
166. Reflexions morales de la Rochefoucault. Paris. 1794. 1. 8°.
167. De l'Amitie. 1. 12°.
168. De la gaieté. Par le M. Caraccioli. Paris. 1762. 1. 8°.
169. Delizie dello spirito e del cuore. del Signore Marchesi d'Argens. Venezia. 1760. 1. 8°.
170. Grundsätze der Weisheit der Menschlichen Lebens. Von L. H. Jacob. Halle. 1800. 1. 8°.
171. De la sagesse. Par Charron. Paris. 1. 8°.
172. Собеседование мудрости. СП. 1784. 1. 8°.
173. Lectures Instructives et Morales. Charcov. 1811. 1. 8°.

174. Aristotelis opera Philosophica (Aristotelis opera omnia Graece) Recensuit Buhle. Biponti. 1791. 3. 8°.
175. Platonis opera. Biponti. 1781. 8. 8°.
176. Divini Platonis Gnomologiae. Lugduni. 1560. 1. 16°.
177. Lucii Apuleji Madaurensis Platonici Philosophi opera. Studiis Societatis Bipontinae. Biponti. 1788. 2. 8°.
178. Apulejus Madaurensis Platonius. Amsterdami. 1624. 1. 16°.
179. L. Apuleji Madaurensis de Mundo. Lugduni. 160 [Так в документі] 1. 16°.
180. Luciani Samosatensis opera. Studiis Societatis Bipontinae. Biponti. 1789. 10. 8°.
181. OEuvres de Lucien. Paris. 1788. 6. 8°.
182. Ciceronis opera Philosophica (Ciceronis opera omnia). Studiis Bipontinae Societatis. Biponti. 1781. 3. 8°.
183. Epicteti Manuale et Cebeții Tabula Graece et Latine. Lipsiae. 1798. 1. 8°.
184. Senecae opera Philosophica (L'Annaei Philosophi Opera) Studiis Ruhkopf. Lipsiae. 4. 8°.
185. OEuvres de Seneque le Philosophe. Par Lagrange. Tours. 1795. 7. 8°.
186. Marci Antonini Philosophi Commentarii, quos ipse sibi scripsit. Lipsiae. 1775. 1. 8°.
187. Pensées de l'Empereur Marc Aurel ou leçons de vertu. Par Joly. 1770. 1. 8°.
188. Precis de la Philosophie de Bacon. Par J. A. de Luc. Paris. 1802. 2. 8°.
189. Baconi scripta in naturali et universali Philosophia. Amsterdami. 1635. 1. 16°.
190. Baconi sermones fideles Ethici Politici etc. Lugduni. 1. 16°.
191. Essais de Michel de Montaigne. Paris. 1793. 3. 8°.
192. I saggi de Michele della Montagna. Amsterdam. 1788. 2. 8°.
193. Esprit de Leibnitz. Lyon. 1772. 2. 8°.
194. Philosophie de Kant. 1. 8°.
195. Grundsätze einer fasslichen Darstellung der wichtigsten Wahrheiten der Kritischen Philosophie. Von Kiesewetter. Berlin. 1803. 2. 8°.
196. OEuvres de Vouvenarque. Paris. 1806. 1. 8°.
197. Traité de Systemes. Par Condillac. 1803. 1. 8°.
198. Amusement Philosophique sur le langage des bestes. 1. 8°.

География и Хронология

199. Lettres sur l'Atlantide de Platon. Londres et Paris. 1779. 1. 8°.
200. Cours complet de Cosmographie, Geographie et Chronologie. Par Mantelle. Paris. 1804. 4. 8°.
201. Recherches sur la Geographie Systematique et Positive des anciens, pour servir de base a l'Histoire de la Géographie ancienne. Par Gosselin. Paris. 1813. 4. 4°.
202. Abrégé elementaire de Géographie Ancienne et moderne. Paris. 1804. 2. 8°.
203. Precis de la Géographie Universelle. Par Malte-Brun. Paris. 1812. 5. 8°.
204. Курс всеобщей Географии Зябловского. СПб. 1819. 4. 8°.
205. Новое всеобщее Землеописание Гаспара. СПб. 1809. 1. 8°.
206. Первоначальные основания новейшего всеобщего землеописания. Москва. 1813. 1. 8°.
207. Géographie moderne et universelle. Par M. l'Abbé Nicole de la Croix. Repondue par Rolland. Lyon. 1817. 2. 8°.
208. Новейшая всеобщая География, или описание всех частей света Кряжева. Москва. 1816. 3. 8°.
209. Новейшее Землеописание Российской Империи Зябловского. СПб. 1807. 2. 8°.
210. Nouveau Dictionnaire Géographique. Par Vosgien. Dernière edition. Par Beaumont. Paris. 1817. 1. 8°.
211. Описание всех обитающих в Российском Государстве народов. СПб. 1799. 2. 4°.
212. Географический Словарь Российского Государства. Москва. 1801. 6. 4°.

213. Карманный Почтовый Атлас Российской империи. СПб. 1808. 1. 8°.
214. Atlas moderne portatif. Par Betholon. Lyon. 1804. 1. in folio.
215. Abregé de l'histoire Generale des voyages. Par Laharpe. Paris. 1816. 24. 8°.
216. История о Странствиях вообще. Москва. 1822. 22. 8°.
217. Voyage du Chevalier Chardin en Perse. Paris. 1811. (с атласом) 10. 8°.
218. Voyage en Morée, a Constantinople. Par Pouqueville. Paris. 1805. 3. 8°.
219. Abregé des trois voyages du Capitaine Cook. Par Laharpe. Paris. 1817. 6. 8°.
220. Voyage de Condamine dans l'Amerique. Paris. 1745. 1. 8°.
221. Itineraire de Paris a Jérusalem. Par de Chateaubriand. Paris. 1811. 3. 8°.
222. Nouveau voyage dans la partie Meridionale de l'Afrique. Par John Barrow. Paris. 1806. 2. 8°.
223. Voyage en Syrie et en Egypte pendant les années 1783-84-85. Par Volney. Paris. 1807. 2. 8°.
224. Путешествие вокруг света в 1803-4-5 и 1806 г. Крузенштерна. СПб. 1809 (с атласом). 3. 4°.
225. Путешествие по Российской Империи Палласа. СПб. 1809. 5. 4°.
226. Записки Головнина о Приключениях его в плену у Японцев. СПб. 1816. 2. 4°.
227. Записки Рикорда о плавании его к Японским берегам. СПб. 1816. 1. 4°.
228. Путешествие Сарычева по Северо-восточной части Сибири, к Ледовитому морю и проч. СПб. 1802. 1. 4°.
229. Voyage dans les mers de l'Inde. Par Gentil. 1779. 2. 4°.
230. Путешествие Херна и Макенция по Северной Америке. СПб. 1808. 1. 8°.
231. Собрание Путешествий к Татарам. Языкова. СПб. 1815. 1. 4°.
232. Voyage dans les Etats-Unis d'Amerique. Par la Rochefoucauld-Liancourt. Paris. 1799. 4. 8°.
233. Путевые Записки из Парижа в Иерусалим Шатобриана. Москва. 1816. 3. 8°.
234. Voyage du jeune Anacharsis en Grece. Paris. 1788. 7. 8°.
235. Путешествие младшего Анахарсиса по Греции. Москва. 1803. 9. 8°.
236. Voyage en Pologne, Russie, Suede etc. Par Wil. Coxe. Geneve. 1786. 4. 8°.
237. Новое собрание ученых путешествий по России. Том 1. Описание Камчатки. СПб. 1818. 1. 8°.
238. Johann Mariti. Reisen durch die Insel Cypern, Syrien und durch Palestina. Altenburg. 1777. 1. 8°.
239. Путешествие по Саксонии, Австрии и Италии. СПб. 1805. 3. 8°.
240. Путешествие Пифагора. Москва. 1804. 6. 8°.
241. Campes Sammlung interessanter Reisebeschreibungen für die Jugend. Wien. 1812. 12. 8°.
242. Sammlung der besten Reisebeschreibungen. Troppau. 1785. 31. 8°.
243. Lettres du Baron de Busbek. Paris. 1748. 3. 8°.
244. Voyage dans la basse et la haute Egypte. Par Vivant Denon. 1802. 3. 8°.
245. Les six voyages de Tavernier. Paris. 1719. 3. 8°.
246. Voyage dans l'Inde executé par le Mayor Teylor. Par Grand-pré. Paris. 1807. 2. 8°.
247. Voyage a la cote Occidentale d'Afrique par de Grand-pré. Paris. 1801. 2. 8°.
248. Reisen durch das südliche Deutschland und die Schweiz von Heinse. Leipzig. 1810. 1. 8°.
249. Lettres sur l'Egypte. Par Savary. Paris. 1798. 4. 8°.
250. Description de l'Arabie. Par Niebouhr. Paris. 1779. 1. 4°.
251. Voyage pittoresque autour du monde. Par M. Louis Choris. Peintre. Paris. 1822. in folio
252. Nouveau manuel du Voyageur en Europe. Le Nord et l'Asie. Par Beck. Leipzig. Paris. 1820. 2. 8°.
253. Спутник в Царство Польское и Русскую Краковскую. СПб. 1812. 1. 8°.
254. Новый _____указатель дорог Российской Империи. Москва. 1803. 3. 8°.
255. Описание Камчатки. Соч. Крашениникова. СПб. 1786. 1. 4°.

256. Достопамятности С. Петербурга соч. Свиньина. СП. 1818. 3. 4°.
257. Etat actuel de la Turquie par Thornton. Paris. 1812. 2. 8°.
258. L'art de verifier les dates des faits historiques des Chartes, Chroniques et autres anciens monuments, depuis la naissance de notre Seigneur. Paris. 1789. 3. in folio
259. Atlas des tableaux et des cartes pour le cours complet de Cosmographie, Géographie et Chronologie et de l'histoire. Par Edme Mentelle. Paris. 1804. 1. 4°.
260. Table Chronologique. Par John Blaire. Paris. 1795. 1. 4°.
261. Table Chronologique. Par Lenglet de Fresnoy. Paris. 1778. 2. 8°.
262. Table Chronologique. Par Jean Picot. Geneve. 1808. 3. 8°.
263. Нестора Русские Летописи на древнеславянском языке. Пер. Шлецером, с немецкого Языковым. СП. 1816. 2. 8°.

История.

264. [Греч.] Curis Reici et Schdfer. 1814. 3. 8°.
265. Histoire d'Herodote. Paris. 1802. 7. 8°.
266. Herodiani Historiarum. libri octo. Ex recensuit Henrici Stephani et Th. Jrmisch. Lipsiae. 1789. 5. 8°.
267. Histoire de Thucydide. Par Levesque. Paris. 1795. 4. 8°.
268. Histoire universelle de Diodore de Sicile. Traduite par Terrasson. Paris. 1737. 7. 8°.
269. Diodori Siculi biliothecae. Historici libri qui super sunt. Graece et latine. Studiis Societ. Bip. Viponti. 1793. 11. 8°.
270. Histoire universelle de Justin. Par M. l'Abbé Paul. Avignon. 1810. 2. 8°.
271. Elemens d'Histoire générale. Par l'Abbé Milot. Paris. 1772 et 1802. 9. 8°.
272. Основание Всеобщей Истории соч. Аб. Милота. Москва. 1804. 9. 8°.
273. Histoire universelle depuis le commencement du Monde jusqu'a present. Trad. par une société des gens de lettres. Paris. 1780. 126. 8°.
274. Précis de l'histoire Universelle. Par Anquetille. Paris. 1805. 12. 8°.
275. Les leçons de l'histoire ou lettres d'un pere a son fils sur les fraits [sic !] interessens de l'histoire universelle. Paris. 1808. 11. 8°.
276. Histoire universelle par Condillac. Paris. 1803. 18. 8°.
277. Les rudemens de l'histoire. Par Demairan. Paris. 1805. 3. 8.
278. Polybii hystoriarum quid quid superest. recensuit Schweighduser. Lipsiae. 1789. 9. 8°.
279. Historiae opera Xenophontis. Graece et Latine. Ex recenssione Eduard Vells. Lipsiae. 1801 et 1804. 4. 8°.
280. Lexicon Xenophontium. Lipsiae. 1801. 4. 8°.
281. La Cyropédie traduite par M. Dacier. Paris. 1777. 2. 8°.
282. Titi Livii. Historiarum libri qui supersunt Studiis societ. Vipon. Viponti. 1784. 13. 8°.
283. Histoire Romaine de Tite Live. Paris. 1810. Par Guerin et Noel. 15. 8°.
284. Siliii Italici Punicorum libri septemdeum A G. Al. Ruperti. Goetingae. 1795. 4. 8°.
285. Crispi Sallustii Opera. Stud. Societ. Bip. Argentorati. 1807. 1. 8°.
286. OEuvres de Salluste. Traduction nouvelle. Par Dureau de Lamalle. Paris. 1811. 1. 8°.
287. Histoire de la Republique Romaine dans le cours du VII Siicle. Par Salluste. Lyon. 1777. 3. 4°.
288. C. Julii Caesaris Commentarii de Bello Galico et civili et Hispanensi curis F. Oudendorpii et Oberlini. Lipsiae. 1805. 1. 8°.
289. Les Commentaires de Cesare. Par M. le Deist de Botidoux. Paris. 1809. 5. 8°.
290. C. Cornielii Taciti opera curis Oberlini. Lipsiae. 1803. 4. 8°.
291. Tacite. Nouvelle Traduction. Par du Reau de Lamalle. Paris. 1808. 5. 8°.
292. Tacite. Nouvelle Traduction. Par le meme. (без подлинника) Paris. 1790. 3. 8°.
293. Excerpta de Corn. Tacito ou les tableaux de la Tyrannie sous Tibere et Neron. Paris. 1756. 1. 8°.

294. Appiani Alexandrini Romanorum Historiorum quae supersunt. Graece et Latine ex recenssione Schweighduser. Lipsiae. 1785. 3. 8°.
295. Appiani Alex. Romanorum Historiorum. Curavit Follius. Amsterdami. 1670. 2. 8°.
296. Flavii Arriani Nicomediensis de Expeditione Alexandri Magni. Studia Borheck. Emgoviae. 1792. 1. 8°.
297. Pausaniae Graeciae descriptio. Recenssuit Factus. Lypsiae. 1794. 4. 8°.
298. Description de la Grece de Pausunias. Traduite par Clavier. Paris. 1814 et 1817. 2. 8°.
299. Claudii Aeliani Varia historia. Graece Curis Lehnert. Lypsiae. 1794. 1. 8°.
300. Valerii Maximi dictorum factorumque memorabilium. Libri novem. Argentorati 1806. 2. 8°.
301. Valere Maxime traduit du Latin par Renй Binet. Paris. 1796. 2. 8°.
302. Eutropii Breviarium historiae Romanae. Edidit Tzschucke. Lypsiae. 1796. 1. 8°.
303. Examen Critique des anciens Historiens d'Alexandre le grand. Par M. Saint-Croix. Paris. 1810. 1. 4°.
304. Cassii Dionis historiae Romanae quae supersunt. Hamburgi. 1752. 2. in fol.
305. Selecta principum historicirum Herodoti, Thucydidi, Xenophonti, Polybii. Illustres loci. Opera Vellenbachii. Amsterdami. 1794. 1. 8°.
306. Q. Curtii Rufi. De rebus gentis Alexandri Magni. Studiis Societatis Bipontinae. Argentorati. 1801. 2. 8°.
307. Lucii Annaei Flori Epitome rerum Romanorum. Stud. Soci. Bipont. Bip. 1783. 1. 8°.
308. Eusebii Pamphili Chronicorum Canonum. Libri duo. Edidit Zohrabus. Mediolani. 1818. 1. 4°.
309. Histoire ancienne de Rollin. 17. 8°.
310. Римская История Роллена пер. В. Тредьяковский. 16. 4°. Histoire Romaine. Paris. 1807. 35. 8°.
311. Precis de l'histoire ancienne d'apres Rollin. 4. 8°.
- Histoire Romaine depuis la fondation de Rome jusqu'au regne d'Auguste. 4. 8°.
- Histoire des Empereurs Romains. 4. 8°.
- Histoire de Bas-Empire par Royau. Paris. 1803. 4. 8°.
312. Histoire Critique de la Republique Romain. Par Levesque. Paris. 1807. 3. 8°.
313. Histoire des progrès et de la chute de la repub. Romaine par Fergusson. Paris. 1784. 7. 8°.
314. Histoire de la décadence et de la chute de l'Empire Romaine par Gibbon, traduite par Guizot. Paris. 1812. 13. 8°.
315. Histoire des douze Césars de Sveton par Levesque. Paris. 1808. 9. 8°.
316. Etude de l'Histoire ancienne et de celle de la Grice. Par Levesque. Paris. 1811. 5. 8°.
317. Histoire de l'ancienne Grèce, de ses colonies, et de ses conquêtes. Traduite de l'Anglois par Carra. Paris. 1787. 6. 8°.
318. Antiqua Historia ex ipsis veterum scriptorum narrationibus Contexta. Edidit Eichhorn. Lipsiae. 1811. 6. 8°.
319. Histoire des Révolutions arrivées dans le gouvernement de la Republique Romaine. Par Vertot. Paris. 1794. 3. 8°.
320. Histoire des guerre civiles de la Republique Romaine par Combes-Dounous. Paris. 1808. 3. 8°.
321. Historiae Augustae scriptores ex. Stud. Soci. Bip. Biponti. 1787. 1. 8°.
322. Шесть писателей Истории о Августях. СПб. 1775. 2. 8°.
323. Les ecrivains de l'Histoire Auguste. Trad. par Guillaume de Moulines. Paris. 1806. 3. 8°.
324. Tableaux de l'Histoire Romaine. Par Millot. Orné de 48 figures. Paris. 1796. 1. in folio.
325. [Греч.] 1807. 3. 8°.
326. Histoire des Bas-Empires. Par le Beau. Paris. 1757. 29. 8°.
327. Histoire des Empereurs Romains depuis Auguste jusqu'a Constantin. Par Crevier. Paris. 1749. 12. 8°.

328. Histoire des Republiques Romaines du moyen age. Par Simonde de Sismondi. Paris. 1809. 16. 8°.
329. Jornandis de getarum, sive Gothorum Origine et rebus gestis. Lugduni. 1597. 1. 12°.
330. Observations Historiques et Gйographiques sur les peuples Barbares, qui ont habitй les bords du Danube et du Pont-Euxin. Par M. de Peyssonnel. Paris. 1765. 1. 4°.
331. Tableau Historique des nations. Par Jondot. 4. 8°.
332. Memoires pour servir a l'histoire universelle de l'Europe. Par Le P. d'Aurigny. Paris. 1757. 5. 8°.
333. Tableau des Revolutions de l'Europe. Par Koch. Paris. 1814. 4. 8°.
334. Tableau des Revolutions du systeme Politique de l'Europe. Par Ancillion. Paris. 1807. T. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 6. 8°.
335. Tableau Historique et Politique de l'Europe par Segur l'Ainé. Paris. 1805. 3. 8°.
336. Fragments historiques et gйographiques sur la Scytie, la Sarmatie et les Slaves. Brunswick. 1795. 3. 4°.
337. Скифская история. Соч. Новиков. Москва. 1787. 1. 8°.
338. L'Esprit de l'histoire ou lettres politiques et morales d'un pйre a son fils. Par Ferrand. Paris. 1809. 4. 8°.
339. Histoire de France. Par Villare. Paris. 1767. 33. 8°.
340. Histoire de France pendant les guerres de Religion. Par Charle Lacretelle. Paris. 1815. 4. 8°.
341. Nouvel abrégé Chronologique de l'Histoire de France. Par Hennault. 1788. 5. 8°.
342. Esprit de la Ligue ou l'histoire Politique de troubles de France. Par Anquetil. 1808. 3. 8°.
343. L'Esprit de la Fronde ou l'histoire politique et militaire des troubles de France pendant le minorité de Louis XIV. Paris. 1772. 5. 8°.
344. Precis historique de la revolution Françoise. Par Lacretelle jeune. 1803, &13 et 1815. 6. 12°.
345. Histoire de Russie. Par Levesque. Paris. 1812. (с атласом). 8. 8°.
346. История Российская Князя Щербатова. 11. 4°.
347. История Российская Татищева. Москва разновременно. 4. 4°.
348. История Российского Государства Стриттера. СП. 1800. 3. 4°.
349. Русская история Глинки. Москва. 1823. 7. 8°.
350. Российская история Емина в СП. 1767. 3. 8.
351. Примечания на историю Древняя и новая России. Г. Лекклерка. Соч. Иваном Болтинным. СП. 1788. 2. 4°.
352. Istorìa del Imperio di Rossia de Consigliere Karamsin. Traduzione di Moscheni. Venezia. 1823. 8. 8°.
353. Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand. Par Voltaire. Paris. 1809. 1. 8°.
354. История разных Славянских народов соч. Ив. Раичем. В СП. 1795. 1. 4°.
355. Abrégé Chronologique de l'Histoire du Nord. Par M. Lagombe. Paris. 1762. 2. 8°.
356. Опыт повествования о России. Соч. Ивана Еллагина. Москва. 1803. 1. 8°.
357. Записки касательно Российской Истории соч. Государыни Императрицы Екатерины II. 3. 8°.
358. Памятник событий в Церкви и Отечестве соч. Яковом Орловым. Москва. 1818. 6. 8°.
359. Известия Византийских историков объясняющие Российскую историю древних времен и переселение народов. Соб. Иваном Стриттером. Сп. 1770. 2. 8°.
360. Древняя Российская Вивлиофика. Изд. Новиковым. 1788. 26. 8°.
361. Историческое исследование о местоположении Древле-Российского Тмутараканского Княжения. В СП. 1794. 1. 4°.
362. Историческое Зерцало или таблица Российской Истории. Изд. Кавалером Филиетри. 1. in folio
363. Histoire des Arabes sous le gouvernement des Califs. Par M. l'Abbé de Marigny. Paris. 1750. 4. 8°.

364. Histoire des révolutions de l'Empire des Arabes par M. l'Abbé de Marigny. Paris. 1752. 4. 8°.
365. Abregé Chronologique de l'Histoire d'Espagne et du Portugal. Paris. 1765. 2. 8°.
366. Histoire des revolutions d'Espagne. Par le P. d'Orleans. Paris. 1787. 9. 8°.
367. Всеобщая история Испании соч. Иоанном Марианом. в СП. 1782. 2.
368. Histoire de l'Empire Ottoman. Par Mignot. Paris. 1771. 4. 8°.
369. L'Empire Turc considérée dans son etablissement et dans ses accroissemens successifs. Par M. d'Anville. Paris. 1772. 1. 8°.
370. Histoire de l'Empire Ottoman depuis la fondation jusqu'a la paix d'Jassi. En 1792. Par M. de Sallabery. Paris. 1813. 4. 8°.
371. Histoire des rйvolutions de l'Empire de Constantinople. Par M. de Bourigny. Paris. 1750. 3. 8°.
372. Histoire de la Moldavie et de la Valachie. A Jassy. 1777. 1. 8°.
373. Histoire de l'anarchie de Pologne et du demembrement de cette republique. Par C. Rulhiere. Paris. 1807. 4. 8°.
374. Nouvel abregé de l'histoire et droit public d'Allemagne. Par Pfeffel. Paris. 1777. 2. 8°.
375. Histoire de la maison d'Autriche. Par Cox. 1810. Paris. 5. 8°.
376. Histoire de Suisse ou Helvetiens. Par Mallet. Geneve. 1803. 4. 8°.
377. Revolution d'Italie. Trad. de l'Italien de M. Denina. Par M. l'abbé Jardin. Paris. 1770. 8. 8°.
378. Histoire du Gouvernement de Venise. Par Amelot de la Houssais. A Amsterdam. 1705. 3. 8°.
379. Histoire du Dannemark par Mallet. Geneve. 1787. 9. 8°.
380. История Датская. Соч. Голбргом. В СП. 1765. 1. 8°.
381. Олофа Далина История Шведского Государства. С нем. СП. 1807. 4. 8°.
382. Histoire des revolutions d'Angleterre. Par le P. d'Orleans. Paris. 1794. 4. 8°.
383. Histoire d'Angleterre. Par Hume. Amsterdam. 1769. 18. 8°.
384. Histoire de la Rivalité de la France et de l'Angleterre. Par Gaillard. Paris. 1771. 7. 8°.
385. Historia del Governo d'Inghilterra. Scritta da M. Martinelli. In Firenze. 1776. 1. 8°.
386. История о Таврии соч. Сестренцевичем-Богушем. СП. 1806. 2. 8°.
387. Сибирская история Фишера. СП. 1774. 1. 4°.
388. Histoire des Juifs. Ecrite par Flavius Joseph. Traduite par Arnauld d'Andilly. Paris. 1744. 6. 8°.
389. Histoire et description Générale du Japon. Par le P. Charleroix. 1736. 2. 8°.
390. Histoire de l'Amerique. Par Robertson. Paris. 1778. 4. 8°.
391. Histoire du Paragway. Par le P. de Charleroix. Paris. 1756. 3. 4°.
392. Histoire des Bohemiens. Par Grellmann. Paris. 1810. 1. 8°.
393. Histoire des Croisades. Par Michaud. Paris. 1813. 3. 8°.
394. Histoire de chevaliers Hospitaliers etc. Par M. L'Abbй de Vertot. Paris. 1778. 7. 8°.
395. Guerre de Trente ans. Par Schiller. Paris. 1803. 2. 8°.
396. История Тридцатилетней войны. СП. 1815. 2. 8°.
397. Histoire de la Ligue faite a Combrai contre la republique de Venise. Paris. 1785. 2. 8°.
398. Histoire de la querelle de Philippe de Valois et d'Edouard III. Par Gaillard. Paris. 1774. 4. 8°.
399. Histoire des guerres et de negotiations, qui precedèrent le traité de Vestphalie par Bougeant. Paris. 1751. 6. 8°.
400. Histoire des Progrès de la Puissance navale de l'Angleterre. Iverdon. 1783. 2. 8°.
401. Memoires pour servir a l'histoire d'Espagne sous le regne de Philippe V. a Amsterdam. 1756. 4. 8°.
402. Memoires pour servir a l'histoire de la maison de Brandebourg. Berlin. 1767. 1. 4°.
403. Memoires du Cardinal de Retz. Paris. 1817. 6. 8°.

404. Memoires de Frederique, Sophie Vilhelmin de Prusse. Paris. 1811. 2. 8°.
405. Memoires secrets sur les rigues de Louis XIV et de Louis XV. Paris. 1791. 2. 8°.
406. Memoires pur servir a l'histoire d'Anne d'Autriche Epouse de Louis XIII par M. de Monteville. a Maistricht. 1782. 6. 8°.
407. Memoires historiques, politiques et militaires sur la Russie. Par le General de Manstein. Paris. 1772. 2. 8°.
408. Манштейневы Современные записки о России. 1810 в Дерпте. 2. 8°.
409. Memoires concernant les vies et les ouvrages des plusieurs modernes célèbres dans la republicque des lettres. Par Ancillon. Amsterdam. 1709. 1. 8°.
410. Собрание разных Записок, и сочинений служащих к доставлению полного сведения о жизни и деяниях Государя Императора Петра Великого соч. Туманского. 1787. 10. 8°.
411. Дополнение к деяниям Петра Великого. Москва. 1795. 18. 8°.
412. Деяния Екатерины II соч. Петра Колотова. СП. 1811. 6. 8°.
413. Histoire de la guerre de 7 ans. Par M. de Archenholtz. A Berne. 1789. 1. 8°.
414. Essais sur les moeurs et l'esprit des Nations. Par Voltaire. Paris. 1792. 5. 8°.
415. De l'Etat et du sort des colonies des anciens peuples. Philadelphia. 1779. 1. 8° ;
416. Considerations sur les moeurs de ce siecle par Duclos. Londres. 1769. 1. 8°.
417. Lettres a M. Bailly sur l'histoire primitive de la Grice. Par Rabaut de Saint-Etienne. Paris. 1787. 1. 8°.
418. Traité sur le commerce de la mer Noire. Par M. de Peyssonel. Paris. 1787. 1. 4°.
419. История о звериных и рыбных промыслах. Соч. Ноэля. перев. Озерецковского. СП. 1. 4°.
420. C. Nepotis vitae excellentium imperatorum Stud. Soc. Bipontinae. Biponti . 1788. 1. 8°.
421. Les vies de hommes illustres de Plutarque. Par M. Dacier. Lyon. 1803. 14. 8°
422. Les vies de hommes illustres de Plutarque. Par M. Ricard. Paris. 1798. 13. 8°..
423. Plutarchi Chaeronensis quae supersunt opera. Ioannis G. Hutten. Tubingae. 1794. 6. 8°.
424. Vie de l'Empereur Julien. Par M. l'Abbé de la Bletterie. Paris. 1746. 1. 8°.
425. Histoire de l'Empereur Jovien et traduction de quelques ouvrages de l'Empereur Julien. Par M. L'abbé de la Bletterie. Paris. 1776. 1. 8°.
426. Histoire de Theodore le Grand. Par Flechier. Paris. 1811. 1. 8°.
427. Histoire de Charlemagne. Par M. Gaillard. Paris. 1752. 4. 8°.
428. Histoire de St. Louis. Paris. 1688. 2. 8°.
429. Historia Regni Henrici Septimi Fr. Baconi. Lugduni. 1642. 1. 16°.
430. Historie du Roi Henri-le-Grand. Par Hardouin de Perefis. Paris. 1816. 1. 8°.
431. Histoire u règne de Louis XIII par le P. Grisset. Paris. 1758. 3. 4°.
432. L'intrigue du Cabinet sous Henri IV et Louis XIII terminée par la Fronde. Par Anquetil. Paris. 1809. 4. 8° .
433. Louis XIV, sa cour et le regent. Par Anquetil. Paris. 1793. 4. 8°.
434. Vie du Dophine, Pire de Louis XV. Par M. l'Abbé Proyard. Lyon. 1782. 2. 8°.
435. OEuvres completees de Louis de Saint-Simon. Pour servir a l'histoire des cours de Louis XIV de la regence et de Louis XV. A Strasbourg. 1791. 7. 8°.
436. Histoire du vicomte de Turenne. Amsterdam et a Leiptzig. 1771. 4. 8°.
437. Histoire du regne de l'Empereur Charles-quint. Paris. 1517. 4. 8°.
438. Procès et meurtres de Charles I. Paris. 1816. 1. 8°.
439. Essai sur la vie de T. Verthourth comte de Strafforde. Paris. 1814. 1. 8°.
440. Vie et Pontificat de Leon X par V. Roscoe. Paris. 1813. 4. 8°.
441. B. Platinae Cremonensis opus de vitis ac gestis summorum Pontificum ad Sextum IV deductum. 1664. 1. 12°.
442. Opera del Padre Paulo. In Venezia. 1687. 1. 8°.
443. Histoire de Charles XII. Par Voltaire. Paris. 1816. 1. 8°.
444. Histoire du Ministre du Cardinal Ximenez. Par Marsolier. A Toulouse. 1694. 2. 12°.

445. Vie de Frederic II. a Strasbourg et a Paris. 1788. 7. 8°.
446. La vie de Mahomet. Par M. Jean Gagnier. Amsterdam. 1748. 3. 8°.
447. Esquisse d'un Tableau historique de l'Esprit humain par Condorcet. Paris. 1735. 1. 8°.
448. Histoire comparée des systemes de Phylosophie. Par Degerand. Paris. 1804. 3. 8°.
449. Histoire critique de la phylosophie. Par M. Deslandes. Amsterdam. 1754. 4. 8°.
450. Histoire abregé de la Litterature Grecque. Par Schoell. Paris. 1813. 2. 8°.
451. Histoire Abregé de la Litterature Romaine. Par Schoell. Paris. 1815. 4. 8°.
452. Histoire de l'Astronomie. Par Bailly. Paris. 1805. 2. 8°.
453. Histoire Litteraire d'Italie par Ginquiné. Paris. 1811. 6. 8°.
454. Memoires pour servir a l'histoire de notre Litterature ou tableau de l'Esprit de nos Ecrivains. Amsterdam. 1772. 3. 8°.
455. Le Grand Dictionnaire historique. Par Moreri. Paris. 1732. 6. in folio
456. Dictionnaire universelle historique critique et bibliographique. Par une société des savans François et étrangers. Paris. 1810. 20. 8°.
457. Лексикон Российский Исторический, Географический, Политический и Гражданский. Соч. Татищев. В СПб. 1793. 1.8°.
458. Dictionnaire historique, litteraire et bibliographique des Franzois et des Etrangers naturalisées en France. Par Briquet. Paris. 1804. 1. 8°.
459. Histoire abregé des traitys de paix entre les puissances de l'Europe depuis la paix de Vestphalie. Par M. de Koch. Paris. 1818. 15. 8°.
460. Tables des traités entre la France et les puissances de l'Europe. depuis la paix de Vestphalie jusqu'a nos jours. Par Koch. Basle. 1802. 2. 8°.
461. Dionisii Halicarnassensis Antiquitates Romanae Graece et Latine Curis Reiske. Lipsiae. 1774. 4. 8°.
462. Les Antiquités Romaines de Denys d'Halicarnasse, traduites par Bellangés. Paris. 1807. 6. 8°.
463. Descriptions des Medailles antiques Grecques et Romaines. Par Mionnet. Paris. 1808. 7. 8°.
464. Paris, Versailles et les provinces au 18. siecle. Paris. 1817. 3. 8°.

Естественная История

465. Les Epoques de la nature, par Buffon. Paris. 1790. 2. 12°.
466. Etudes de la nature. Par Jacques-Bernardin-Henri de Saint-Pierre. A Paris. 1804. 5. 8°.
467. Elemens de l'Histoire Naturelle par Millin. Paris. 1797. 1. 8°.
468. Plinii Nauralis Historia. Stud. Franzii. Lipsiae. 1778. 10. 8°.
469. Morceaux Extraits de Pline le Naturaliste. Par Gueroult. Paris. 1809. 2. 8°.
470. Histoire Naturelle des animaux. Par Pline. Par Gueroult. Paris. 1802. 3. 8°.
471. Anfangsgründe der Naturwissenschaft. Von Anselm. Mainz. 1802. 1. 8°.
472. Histoire Naturelle Generale et particuliere par Buffon. Redigé par Sonini. Paris. 1800. 127. 8°.
473. Naturgeschichte für Kinder. Von Raff. Wien und Prag. 1811. 1. 8°.
474. Manuel d'Histoire naturelle de Blumenbach. Traduit par Soulange Artaud. A Metz. 1803. 2. 8°.
475. Руководство к Естественной истории. Блименбах. Пер. Наумовым и Теряевым. СПб. 1797. 3. 8°.
476. Recherches sur la formation et l'existence des Ruisseaux, Rivieres etc. Par le Creulx. Paris. 1804. 1. 4°.
477. Baconi de Verulamio historia Naturalis de Ventis. Lugduni. 1648. 1. 16°.
478. Zoognosia tabulis synoptiis illustrata. Auctore Fischer. Mosquae. 1810-1814. 34. 8°.
479. Le Naturaliste du seconde age. Paris. 1805. 1. 8°.
480. Traité des animaux par Condillac. Paris. 1808. 1. 8°.
481. Lettres sur les animaux. A Nuremberg. 1781. 1. 8°.

482. Опыт Минералогического землеописания Росс. Госуд. Северина. СП. 1809. 2. 8°.
483. Подробный словарь Минералогический Северина. СП. 1807. 1. 8°.
484. Plantes grasses. 1. 4°.

Врачебство.

485. Traductions des OEuvres Medicales d'Hippocrate sur les textes grecques, d'après d'edition de Focs. A Toulouse. 1801. 4. 8°.
486. A. Corn. Celsi de Medicina libri octo. Cum notis Leonardi Targae. Argentorati. 1806. 2. 8°.
487. De mortis Artificum Diatriba. Auctore Ramazzini. Venetiis. 1743. 1. 8°.
488. Seforo di Vari segreti et Rimedi prorati contra il male Contagisto. Dei Buci. In Venetia. 1712. 1. 8°.

Физика

489. Theorie des êtres sensinles ou cours complet de Physique. Par M. l'Abbé Para du Phanjas. Paris. 1772. 4. 8°.
490. Hydrocologie. Par Lamarck. Paris. 1802. 1. 8°.
491. Histoire Naturelle abregé du Ciel et de la Terre ou Notions de Physiques generale par Philibert. Paris. 1801. 1. 8°.
492. Traité de elementaire de Physique. Par M. l'Abbé Haiiy. Paris. 1806. 2. 8°.
493. Traité de Physique Experimentale et Mathématique. Par Biot. Paris. 1816. 4. 80.
494. Traité élémentaire de Physique. Par Libes. Paris. 1801. 3. 8°.
495. Physique, Мecanique. Par Fischer traduit par Biot. Paris. 1813. 1. 8°.
496. Краткое начертание Физики изд. Страховым в Москве. 1810. 1. 8°.
497. Система Физики. Соч. Стойковичем. Харьков. 1813. 1. 8°.
498. Физика Двигубского. Москва. 1814. 1. 8°.
499. Elemens d'électricité et de galvanisme. Par George Singer. Trad. de l'Anglois par M. Thilaye. Paris. 1817. 1. 8°.
500. Precis historique et Experimentale de Phenomens Electriques. Par M. Sigaud de la Fond. Paris. 1765. 1. 8°.
501. Nouvelles Recreations Physiques et Matematiques. Par Gugot. Paris. 1799. 3. 8°.
502. Lettres a Sophie sur la Physique, la Chimie et l'histoire naturelle. Par Martin. Paris. 1814. 2. 8°.
503. Lettres a une Pincesse d'Allemagne sur divers sujets de Phisique et de Philosophie. Par Euler. Revue par Labey. Paris. 1812.2. 8°.
504. Письма о разных физических и философских материях, писанные к некоторой Немецкой Принцессе. Перев. Румовский. В СП. 1772. 3. 8°.
505. О соломенных и разных других отводах молний и грома. В СП. 1816. 1. 8°.
506. Сочинений Ломоносова часть третья, содержащая в себе статьи относящиеся до физики и химии. В СП. 1803. 1. 4°.
507. Eclogae Physicae a Jon. Got. Schneider. Jenae. A Lipsiae. 1801. 2. 8°.
508. Dictionnaire raisonné de Physique. Par [Brisson]. Paris. 1800 (с атласом). 6. 8°.

Химия

509. Leçons elementaires de chimie par Adet. Paris. 1804. 1. 8°.
510. Traité de Chimie élémentaire Theorique et Pratique par Therard. Paris. 1813. 4. 8°.
511. Elemens de l'histoire Naturelle et de Chimie. Par M. Foureroy. Paris. 1786. 4. 8°.
512. Elemens de Chimie experimentale. Par M. Villian Henry. traduit de l'Anglois par Gaultier-Claubry. Paris. 1812. 2. 8°.
513. Фердинанда Гизе Всеобщая химия с немец. пер. Василий Комлишинский. Харьков. 1813. 1. 8°.
514. Essai de Statique Chimique. Par Barthollet. Paris. 1803 . 1. 8°.

515. Chimie appliqué aux arts. Par Chaptal. Paris. 1807. 1. 8°.
516. Словарь химический соч. Кадета. Пер. Северин. СП. 1810. 4. 8°.

Математика

517. Arithmetique universelle de Neuton. Traduite du Latin en François. Par M. Noel Beaudreux. Paris. 1802. 1. 4°.
518. Traité elementaire d'Arithmetique par Lacroix. Paris. 1818. 1. 8°.
519. Основания Арифметики Академика Гурьева. в СП. 1805. 1. 4°.
520. Купеческая арифметика Кряжева. Москва. 1811. 2. 8°.
521. Универсальная Арифметика Леонарда Ейлера. в СП. 1. 8°.
522. Курс математики Безу. содержащий в себе Алгебру. Перев. Загорский. Москва. 1801. 1. 8°.
523. La langue des calculs. Par Condillac. Paris . 1796. 1. 8°.
524. Reflexions sur la Metaphisique du Calcul infinitesimale. Par Carnot. Paris. 1813. 1. 8°.
525. Опыт о теории наибольших и наименьших величин функций многих переменных количеств. Соч. Рахманова. 1. 4°.
526. Traité élémentaire du calcul des probabilités par Lacroix. Paris. 1816. 1. 8°.
527. Traité élémentaire du calcul differentiel et du calcul intégrale. Par Lacroix. Paris. 1816. 1. 8°.
528. Основания Дифференциального исчисления Академика Гурьева. В СП. 1811. 1. 4°.
529. Краткое изложение различных способов изъяснять Дифференциальное исчисление Академика Гурьева. СП. 1813 1.4°.
530. Опыт о различных теориях Дифференциального исчисления и о сравнении оных. Соч. Рахманова. В СП. 1812. 1. 4°.
531. Elemens d'Algebre. Par Lacroix. Paris. 1815. 2. 8°.
532. Application de l'Algebre a la Géometrie. Par Pouillet-Delisle. Paris. 1809. 1. 8°.
533. Евклидовых начал восемь книг а именно содержащие основания Геометрии. с Греческого Петрушевский. СП. 1819.1. 8°.
534. Elemens de Géometrie. Par Lacroix. Paris. 1814. 2. 8°.
535. Essai de Geomerie sur les planes et les surfaces courbes. Par Lacroix. Paris. 1802. 1. 8°.
536. Основания _____Геометрии Академика Гурьева. СП. 1811. 1. 8°.
537. Курс математики Безу. Перев. Загорский. 1. 8°.
538. Курс математики Безу, содержащий Геометрию и Тригонометрию. Москва. 1809. 1. 8°.
539. Курс математики Безу, содержащий Геометрию и Тригонометрию и таблицу Логарифмов. Пер. Загорский.. Москва.1806. 1. 8°.
540. De la Correlation des Figures. Par Carnot. Paris. 1801. 1. 8°.
541. Cours de Mathématique a l'usage de la marine et de l'Artillerie. Par Bezoud. Paris. 1812. 3. 8°.
542. L'Arithmetique et la Geometrie de l'Officier, par M. le Blond. 1767. 2. 8°.
543. Theorie des fonctions analytiques. Par Lagrange. Paris. 1813. 1. 4°.
544. Essai de Geometrie analytique. Par Lefranzois. Paris. 1804. 1. 8°.
545. Теоретическая и Практическая Геометрия. Соч. Аничков. Москва. 1760. 1. 8°.
546. Géometrie descriptive. Par Monge. Paris. 1799. 1. 4°.
547. Géometrie des positions. Par Carnot. 1803. 1. 4°.
548. Тригонометрия Войтеховского. Москва. 1798. 1. 8°.
549. Traité Elementaire de Trigonometrie Rectilique et Spherique. Par Lacroix. 1813. 1. 8°.
550. Tables portatifs de Logarithmes. Par Callet. Paris. 1795. 1. 8°.
551. Таблица Логарифмов простых чисел и тригонометрических линий. СП. 1806. 1. 16°.
552. Traité de Nivellement. Par Picard. Paris. 1684. 1. 12°.
553. Traité complet sur la théorie et la Pratique du Nivellement. Par Fabre. 1. 4°.

554. Nouveau traité de l'Arpentage. Par Lefebre. Paris. 1811. 2. 8°.
555. Traité de Topographie d'Arpentage et de Nivellement. Par Puissant. Paris. 1807. 1. 4°.
556. Memoire sur quelques changemens faits a la Boussol et au repporteur suivi de la description d'un nouvel instrument nommé Grammometre. Par Maissia. Paris. 1808. 1. 8°.
557. Основания Трансцендентной Геометрии кривых поверхностей. соч. Гурьева. СП. 1806. 1. 4°.

Механика

558. Об отвесах простых и сложных. соч. Гроздова. СП. 1808. 1. 8°.
559. Курс математики Безу содержащий в себе сокращение Механики и проч. Москва. 1806. 1. 4°.
560. Traité de Mecanique. Par Poisson. Paris. 1827. 2. 8°.
561. Theorie des machines simples. Par Coulomb. Paris. 1782. 1. 4°.
562. Essai sur la composition des Machines. Par Betancourt. Paris. 1819. 1. 4°.
563. Recherches experimentales sur l'eau et le vent considerés comme forces motrices etc. Par Smeaton. Traduites par Gerard. Paris. 1810. 1. 4°.
564. Cours de Mathematiques contenant l'application des principes généraux de la Mechanique a differents cas de mouvemens etc. Par Bezout. Paris. 1809. 1. 8°.
565. Механика Безу. ПерБ. Загорский. Москва. 1803. 1. 8°.
566. Traité complet de Mechanique appliquée aux arts. Par Borgnis. 1818. 1. 4°.

Гидравлика

567. Traité Theorique et experimentale d'Hydradynamyque. Paris. 1796. 2. 8°.
568. Nouveaux principes d'Hydraulique. Par Bernard. Paris. 1787. 1. 4°.
569. Nouvelle architecture Hydraulique. Par de Progny. Paris. 1790. 2. 4°.

Оптика

570. Сокращенная Оптика. Пер. Флота Капит. Гамалюи. СП. 1803. 1. 4°.
571. Traité de perspective Lineaire a l'usage des artistes par Lespinasse. Paris. 1807. 1. 8°.
572. Traité de perspective Linaire a l'usage des Artistes par Jeurat. Paris. 1750. 1. 4°.
573. Traité de perspective. Par Lavit. Paris. 1804. 2. 4°.
574. La Gnomonique ou l'art de faire des Cadrans. Par Rivard. Paris. 1762. 1. 8°.
575. Traité de Géodesie. Par Puissant. Paris. 1805. 1. 4°.
576. Traité élémentaire d'Astronomie Phisique. Par Biot. Paris. 1801. 2. 8°.

Мореплавание

577. Traité de navigation. Par Bezout. Revue par de Ropel. Paris. 1814. 1. 8°.
578. Бугерово новое сочинение о навигации. Пер. Курганов. СП. 1785. 1. 8°.
579. Морского учебного курса. СП. 1804. 2. 4°.
580. Движение флотов. Соч. Джона Клерка. Пер. Лиссанский. СП. 1803. 1. 4°.
581. Морская Геодезия. Соч. Сарычева. СП. 1804. 1. 4°.
582. Изъяснение и употребление морских таблиц. Соч. де Ментоза-Риосом. СП. 1807. 1. 4°.
583. Высшая теория морского искусства. Соч. Гамалея. СП. 1810. 4. 8°.
584. Собрание морских журналов. издаваемое по Высочайшему повелению, попечением и трудами А. Шмакова. СП. 1800. 2. 4°.
585. Dictionnaire Historique, Theorique et Pratique de Marine. Par M. de Saverien. Paris. 1781. 2. 8°.

Военные науки.

586. Traité complet de fortification. Par Noizel de Saint-Paule. Paris. 1818. 2. 8°.

587. Essai Générale de fortification d'Attaque et defenses des places. Par Bousmard. Paris. 1814. 4. 8°.
588. Полный курс фортификации, часть 1я о строении крепостей и укреплении городов. СПб. 1813. 1. 4°.
589. Полная фортификация Войтяховского. Москва. 1798. 1. 8°.
590. Traité de Fortification souterrain. Par Monze. Paris. 1804. 1. 4°.
591. Nouvelle fortification. Par Bar. de Cohorn. A la Haye. 1711. 1. 8°.
592. Elemens de Fortification. Par le Blond. Paris. 1786. 1. 8°.
593. Mémoires sur la fortification permanente. Par Sea a St. Petersburg. 1811. 1. 4°.
594. Mémoires sur la fortification perpendiculaire. Paris. 1786. 1. 4°.
595. О расположении и устроении передовых отделенных укреплений для обеспечения и обороны больших городов и гаваней. СПб. 1810. 1. 8°.
596. Traité de l'Attaque des Places. Par Vauban . Paris. 1794. 3. 8°.
597. Traité de l'Attaque des Places. Par M. le Blond. Paris. 1762. 1. 8°.
598. Traité de la defense des Places. Par le Blond. 1762. 1. 8°.
599. Traité de la defense des Places forts. Par Carnot. Paris. 1812. 1. 4°.
600. Sciences des Ingenieurs dans la conduite des travaux des fortifications etc. Par Belidor. Paris. 1813. 1. 4°.
601. Traité ou l'avis des Plans appliqués principalement aux reconnoissances Militaires. Par Lespinasse. Paris. 1801. 1. 4°.
602. De l'Architecture des Forteresses. Par Mandar. 1792. 1. 8°.
603. Descriptions de l'art de fabriquer les canons. Par Monge. Paris. 1. 4.
604. Exposition de l'art de la guerre. Par M. du Hijs . Paris. 1813. 1. 8°.
605. Traité d'Artifice de la guerre. Par Bigot. Paris. 1809. 1. 8°.
606. Elemens de Topographie Militaire. Par Hayne. Paris. 1806. 1. 8°.
607. Memoriale de l'officier d'Infanterie. Paris. 1806. 1. 8°.
608. Nouveau Dictionnaire des sieges et Batailles memorables et des combats maritimes le plus fameux. Paris. 1806. 6. 8°.
609. Словарь Математических и военных наук. В СПб. 1808. 5. 4°.
610. Relations des sièges de Saragosse et de Tortose. Par le François. Par le Bar. Rogniat. Paris. 1814. 1. 4°.

Искусства.

1. Механические искусства.
611. Scriptorum rei Rusticae. Trad. societ. Bipont. Biponti 1787. 2. 8°.
612. Recherches sur les prairies artificielles. Par Selbert. A Metz. 1796. 1. 8°.
613. Il migliore metodo per Seminare il Cavallo. Firenze. 1772.
614. Della cultura delle viti Lettera di Tebaldi. 1 .
615. Discorso dell'agricoltura di Tebaldi. Firenze. 1776. 1. 4°.
616. Discorso della natura del vino. di Paolo Mini. Firenze. 1599. 1. 8°.
617. Traité sur la culture de la vigne. Par l'Abbé Rozier. Paris. 1801. 2. 8°.
618. Del pane e della economica cultura dei grani. Dal S. Tissot. In Venezia. 1782. 1. 8°.
619. L'art de la vigne. Par Maupin. Paris. 1779. 1. 8°.
620. Sulla caligine del corrente anno 1783 e sulla vigorosa vegetazione e fertilita delle piante del sudetto anno di Giovani Lapi. In Firenze 1778.
621. Theorie des jardins. Paris. 1776. 1. 8°.
622. [...] kleiner Handhaltungen [...] zu füßen von Bodmann. Güttingen. 1800. 1. 8°.
623. Технология Функе. Москва. 1804. 3. 8°.
624. Le parfait Boulanger. Paris. 1778. 1. 8°.
625. Breve metodo di camporre. Bosoli. 1770. 1. 8°.

626. Della preparatione del'alume. Dissertazione. 1. 8°.
627. О выгоднейшем способе добывать и счищать селитру, основанном на химических началах. Ф. Гизе. Харьков. 1811. 1. 8°.

Свободные художества.

628. Dictionnaire des sciences et des arts. Par Lunier. Paris. 1805. 3. 8°.
629. Recueil des differentes Pieces sur les arts. Par Vinkelmann. Paris. 1786. 1. 8°.
630. Dictionnaire des Arts, et Peintures, sculptures, et gravures. Par Vadelet. Paris. 1792. 5. 8°.
631. Иконологический лексикон или Руководство к познанию живописного и резного художества, медалей, Естампов. Пер. Акимов. СП. 1786. 1. 8°.
632. Costumes des anciens peuples a l'usage des artustes. Par M. D'André Bardou. Nouvelle edition redigée. Par Cochin. 2. 4°.
633. Le riche minere della Pittura Veneziana di Boschini. in Venezia. 1674. 1. 12°.
634. Histoire de l'art chez les anciens. Par Vinkelmann. Paris. 1796. 3. 4°.
635. Manuel d'Architecture. Par Leguin. Paris. 1786. 1. 8°.
636. Architecture pratique de Bullet. Paris. 1792. 1. 8°.
637. Remarques sur l'architecture des anciens. Par Vinkelmann. Paris. 1783. 1. 8°.
638. Leçons d'Architecture par Durand. Paris. 1817 (с атласом). 2. 4°.
639. Traité de construction des ponts. Par M. Gauthey. Paris. 1809. 3. 4°.
640. La theorie et la pratique de la coupe de pierres et des bois pour la construction des voutes et autres parties des batiments. 3. 4°.
641. Tableaux détaillés des prix de tous les ouvrages de batiment. Par Morisat. Paris. 1804. 7. 8°.
642. Delle Case de' Contadini. Trattato architetonico. di Morozzi. Firenze. 1770. 1. 8°.
643. Recueils variés des Plans et des façades. Paris. 1815. 1. in folio.
644. Pont en pierre a construire sur la scène a Rouen. Paris. 1815. 1. 4°.
645. Projet pour l'ettablissement d'une gare a Choissy. Par Navier. 1811. 1.
646. Descriptions des projets et de la construction des Ponts de Neuville etc. Par Perronet. Paris. 1788. 1. 4°.
647. Les Batimens et les desseins d'André Palladio a Vicence. 1776. 4. in folio
648. Les Thermes des Romains, dessinys par André Palladio. Vicence. 1785. 1. in folio.
649. Начертание древних и новейшего времени разнородных зданий. Соч. А[...] СП. 1818. 1. in folio
650. Mémoires sur differents questions de la science des Constructions pibliques et Economique, qui ont successivement remportés les prix des Academies etc. Par Aubry. a Lyon. 1790. 1. 4°.
651. Nouveau recueil historique d'Antiquités Grecques et Romaines en forme de dictionnaire. Par Furgault. Paris. 1. 8°.

Словесные искусства

652. Traité des études ou de la manière d'enseigner et d'étudier les belles lettres. Par Rollin. Paris. 1807. 6. 8°.
653. Elemens de Litterature. Par Marmontel. 1787. 6. 8°.
654. Способ, которым можно учить и обучаться словесным наукам. Соч. Роллена. Пер. Крюков. СП. 1783. 4. 8°.
655. Principes de la Litterature. Par M. L'Abbé Batteaux. Lyon. 1802. 6. 8°.
656. Введение в курс словесности. Харьков. 1806. 1. 8°.
657. Traité de l'art d'ecrire. Par Condillac (oeuvres complets de Condillac T. dixième). Paris. 1803. 1. 8°.
658. Русская Книга древней классической словесности. Хоманского. СП. 1816. 1. 8°.
659. Собеседник Любителей Российского Слова. СП. 1784. 4. 8°.
660. Encyclopedie Methodique. Grammaire et Litterature. Paris et Liege. 1786. 3. 4°.
661. Gedikes Lateinische Chrestomathie für die mittlern Classen. Breslau. 1813. 1. 8°.

662. Des tropes et des differents sens dans les quels on peut prendre un même mot dans une même langue. Par Messais. Paris. 1757. 1. 8°.
663. Synonimes Latins par M. Gardin Dumenisle. Paris. 1813. 1. 8°.
664. Synonimi Italiani raccolti. Dal P. Carlo Rabbi. Parma. 1778. 1. 4°.
665. Synonimes François par Girard. Genève. 1757. 1. 8°.
666. Главное начертание Теории и Истории изящных наук Мейнерса. Москва. 1803. 1. 8°.
667. Longini de Sublimitate Lat. et Graece Studiis Veiske. Lipsiae. 1809. 1. 8°.
668. О Высоком или Величественном. Творение Лонгина. СП. 1803. 1. 8°.
669. Lycée ou Cours de Litterature ancienne et moderne. Par la Harpe. Paris. 1799. 19. 8°.
670. Ликей или Курс Словесности древней и новой. Пер. Соколов. СП. 1811. 5. 8°.
671. Rethorica ad Alexandrum Aristotelis. Edidit Buhle. Argentorati. 1800. 1. 8°.
672. Aristotelis Rhetoricorum libri sex. Edidit Buhle. Biponti 1793. 1. 8°.
673. Ciceronis Rhetoricorum Libri. Stud. Soc. Bip. Biponti. 1780. 1. 8°.
674. Ciceronis ad Quintum Fratrem dialogi tres de Oratore. Biponti. 1780. 1. 8°.
675. M. Fabii Quintiliani de institutione oratoria. Stud. Spalding. Lipsiae. 1816. 4. 8°.
676. Quintilien de l'institution de l'orateur. Traduit par M. L'Abbé Gedoyn. Paris. 1803. 4. 8°.
677. Cours de Rhetorique et des belles lettres. Par Blaire traduite par Prevost. Genève. 1808. 4. 8°.
678. La Rhetorique de Crevier. Paris. 1767. 4. 8°.
679. La Rhetorique ou les Règles de l'Eloquence. Par M. Gibert. Paris. 1741. 1. 8°.
680. Abschnitte aus deutschen und verdeutschten Schriftstellern zu einer Anleitung der Wohlredenheit besonders im gemeinen Leben, von Meierotto. Berlin. 1794. 1. 8°.
681. Essai sur l'Eloquence de la Chaire, Panegyrique, éloges et discours. Par le Cardinal Mecury. Paris. 1810. 2. 8°.
682. Dialogues sur l'eloquence en general et sur celle de la chaire en particulier. Par Fenelon. Paris. 1810. 2. 8°.
683. Oratorum Graecorum, quorum princeps est Demosthenes, que supersunt monumentu ingenii. Stud. Reiske. Lipsiae. 1770. 12. 8°.
684. OEuvres completes de Demosthène et d'Eschine. Traduites par M. l'Abbé Auger . Angers. 1804. 6. 8°.
685. Isocratis opera quae exitant omnia. Studiis Lange. Halis Saxo. 1803. 1. 8°.
686. OEuvres completes d'Isocrate. Traduites par M. L'Abbé Auger. A Paris. 1783. 1. 8°.
687. Eloge d'Hélène d'Isocrate. Paris. 1803. 1. 8°.
688. OEuvres completes de Lysias. Traduites par l'Abbé Auger. Paris. 1783. 1. 8°.
689. Orationes Ciceronis. Stud. Soc. Bip. Biponti. 1781. 5. 8°.
690. C. Plinii Caecilii Secundi Panegyricus Trajano dictus. Recensuit Erdmanne. Lipsiae. 1796. 1. 8°.
691. Похвальное Слово Императору Траяну. Пер. Толмачев. СП. 1820. 1. 8°.
692. Panegyrique de Trajan. Traduit par Mme de Sacy. A Clermont. A Paris. 1809. 1. 8°.
693. Ciceronis Epistolarum libri. Stud. Soc. Bip. Biponti. 1781. 3. 8°.
694. Epistolae Senecae (L : Annaei Senecae opera omnia Volumen tertium) Curis Runkoph. Lipsiae. 1805. 1. 8°.
695. Plinii Caecilii secundi epistolarum libri decem. Recensuit Gerig. Lipsiae. 1800. 2. 8°.
696. Lettres de Pline le jeune, traduites par Mme de Sacy. A Clermaont. A Paris. 1809. 2. 8°.
697. Lettres du Cardinal d'Ossat a Amsterdam. 1714. 5. 8°.
698. Lettres diverses de Fenelon. Paris. 1810. 1. 8°.
699. Lettres de Madame de Sevigné. Par Grouville. Paris. 1806. 9. 8°.
700. Correspondance Litteraire adressé a Son Altesse Imperiale M. le Grand-Duc aujourd'hui Empereur de Russie et a M. le Comte Schouvalov. Depuis 1774 jusqu'a 1791 par Jean-François La Harpe. Paris. 1807. 6. 8°.

701. Lettres de la Marquise du Deffand a Horace Walpole et a Voltaire. A Paris. 1812. 4. 8°.
702. Lettres de Boileau (OEuvres Completes de Boileau). Tome III. Paris. 1810. 1. 8°.
703. Письма Петрова (соч. Петрова часть третья). СП. 1811. 1. 8°.
704. Correspondance sur l'ecole Imperiale Polytechnique. Par Hachette. Paris. 1808. 3. 8°.
705. Obermann. Lettres publiés par M. Senancour. Paris. 1804. 2. 8°.
706. Lettres Persanes (oeuvres completes de Montesquieu). Paris. 1816. 1. 8°.
707. Lettres Atheniennes traduites de l'Anglois par Villetterque. Paris. 1803. 3. 8°.
708. Агафоклес или письма писанные из Рима и Греции в начале 4го столетия. Соч. Гжи Пихлер. Москва. 1814. 2. 8°.
709. Lettres de quelques Juifs Portugois, Allemands et Polonois a M. de Voltaire. 3. 8°.
710. Авла Геллия Афинских ночей записки. С лат. Москва. 1787. 2. 8°.
711. Courtes morceaux de Marmontel. Paris. 1767. 4. 8°.
712. Le comte de Valmont ou les Egaremens de la raison. Paris. 1807. 4. 8°.
713. Дон Кишот Ла Маншский. Соч. Серванта. С фран. Жуковский. Москва. 1815. 6. 12°.
714. Dialogues des mots, composés pour l'education d'un prince (oeuvres complets de Fenelon. T. IX). Paris. 1810. 1. 8°.
715. Socrate Delirante o sia Dialoghi di Diogene di Sinope. Da un antico manoscrito. Trad. di Tedesco. 1. 8°.
716. Нума Помпилий или [Так в документе] Рим. Москва. 1809. 1. 8°.
717. Разные сочинения (Творений Хераскова часть VII). 1. 8°.
718. Thomas.
719. OEuvres diverses (oeuvres completees de Montesqueu). Paris. 1816. 2. 8°.
720. Переводы в прозе. Жуковского. Москва. 1817. части 1, 3, 4. 5. 4. 8°.
721. OEuvres de Fontenelle. Paris. 1766.

Поэзия

722. Dictionnaire de la Fable. Par Nolli. Paris. 1810. 2. 8°.
723. La Mythologie comparée avec l'Histoire. Par l'Abbé Tressan. Paris. 1813. 2. 8°.
724. Connoissance de la Mythologie. Paris. 1800. 1. 8°.
725. Правила Пиитические о Стихотворении Российском и Латинском. Москва. 1790. 1. 8°.
726. Reflexions critiques sur la Poesie et sur la Peinture. Par M. l'Abbé de Bois. Paris. 1770. 3. 8°.
727. Правила поэзии. Сокращенный перевод Аббата Бате. СП. 1808. 1. 8°.
728. De Rhythmo Graecorum. Oxonii. 1789. 1. 8°.
729. Christomathia Latina Poetica. Opera Harlis Altenbourgi. 1770. 1. 8°.
730. Uber das Studium des Homers in niederen und hçheren Schulern. Leipzig. 1783. 1. 8°.
731. Homeri carmina opera C. G. Heyne. Lipsiae et Londini. 1802. 8. 8°.
732. Homeri et Homeridarum opera et reliquiae. Stud. Volsii. Lipsiae. 1807. 4. 8°.
733. L'Piade d' Homer par M. Dacier. Paris. 1766. 7. 8°.
734. L'Piade d' Homer. Par M. Dacier. Paris. 1711. 3. 12°.
735. L'Odisée d' Homere par M. Dacier. Paris. 1756. 4. 8°.
736. Apollonii Rhodii Argonautica. Stud. Brunxii. Lipsiae. 1813. 2. 8°.
737. L'Expedition des Argonautes. trad. Par Caussini. 1797. 1. 8°.
738. Philostrati Heroica Graece. Edidit Boissonade. Parisiis. 1806. 1. 8°.
739. Theogonia Hesioidea. Opera. Halae Saxon. 1783. 1. 8°.
740. Aeneis Virgilio. Studiis Heyne. Lipsiae. 1803. 2. 8°.
741. L'Eneide de Virgil. Lat. et Gall. Par M. l'Abbé de Fontaines. Paris. 1796. 4. 12°.
742. L'Eneide. Lat. et Gall. Par Delisle et par Michaud. Paris. 1809. 4. 8°.
743. Les Metamorphoses d'Ovide. Par Depaintange. Paris. 1818. 4. 12°.
744. P. Papinii Statii opera. Stud. Societ. Bipont. Biponti. 1785. 1. 8°.

745. La Thebaide de Stace. Par M. l'Abbй Cormiliolle. Paris. 1783. 3. 8°.
746. M. A Lucani Pharsalia Stud. Soc. Bip. Argentorati. 1807. 1. 8°.
747. La Pharsale de Lucain. Par Marmontel. 2. 8°.
748. Paradis perdu traduit par Salque. Paris. 1807. 1. 8°.
749. Paradis perdu traduit par Delisle. Paris. 1805. 2. 8°.
750. Оссеан сын Фингалов пер. Костров. 1818. 2. 12°.
751. La Gerusalime Liberata. di Torquato Tasso. In Nizze ed. in Lione. 1799. 2. 12°.
752. Jerusalem delivrée. Paris. 1814. 2. 8°.
753. Les trois règnes de la Nature. Par Delisle. Paris. 1808. 2. 8°.
754. Les jardins. Par le мкме. Paris. 1808. 1. 8°.
755. Сады. Пер. Воейков. СП. 1816. 1. 4°.
756. L'Imagination par Delisle. 1806. 2. 8°.
757. La Conversation. Par le мкме. Paris. 1812. 1. 8°.
758. La pitié. Par le мкме. Paris. 1805. 1. 8°.
759. L'homme des champs. Par le мкме. 1808. 1. 8°.
760. Les aventures de Telemaque. Par Fenelon. Paris. 1810. 1. 8°.
761. Le avanture di Telemaco. tradotte a Gio. B. de Pagani. In Viena. 1807. 1. 8°.
762. Joseph. Par Bitaubé. Paris. 1804. 1. 8°.
763. Les Bataves. Par le мкме. Paris. 1804. 1. 8°.
764. La réligion. Paris. 1772. 1. 8°.
765. Les saisons. Amsterdam. 1775. 1. 8°.
766. Belisaire. Par Marmontel. Paris. 1707. 1. 8°.
767. La Henriade. Par Voltaire. Paris. 1770. 2. 8°.
768. Россиада. Твор. Хераскова. 2. 8°.
769. Плоды наук. Москва. 1807. 1. 8°.
770. Кадм и Гармония. Древнее повествование. То же. 2. 8°.
771. Полидор сын Кадма и Гармонии. Там же. 2. 8°.
772. Les Incas ощ la Destruction de l'Empire de Perou. Par Marmontel. 1787. 2. 8°.
773. Titi Lucretii Cari de Rerum Natura. Libri VI. Sud. Creech. Oxonii. 1695. 1. 8°.
774. Pindari Carmina. Iterum Curavit Hayne. Goettingue. 1798. 5. 8°.
775. Anacreonti opera. 1. 8°.
776. Q. Horatii Flacci Opera. Illustravit Mitcherlich. Lipsiae. 1800. 2. 8°.
777. Q. N. Flaccus cum Scholiis perpetuis Ioannis Bond. Parisiis. 1806. 1. 8°.
778. OEuvres d'Horace (оды) par P. Daru. Paris. 1816. 1. 8°.
779. Оды Ломоносова (собрание разных сочинений в стихах и прозе). СП. 1803.
780. Оды Петрова. СП. 1811. 2. 8°.
781. Odes de J. B. Rousseau (oeuvres de Jean Batiste Rousseau). Paris. 1795. 1. 8°.
782. Poesies de Malherbe. Paris. 1776. 1. 8°.
783. Hymnes de Calymaque. Nouvele édition. Avec une version Françoise et des Notes. Paris 1775. 1. 8°.
784. Гимны Каллимаха пер. 1. 8°.
785. Aurelii Clem. Prudentii Hymnus de martyrio Sancti Laurentii. Lipsiae. 1763. 1. 8°.
786. Fabularum Aesopiarum Collectio. Stud. Hauptmann. Lipsiae. 1741. 1. 8°.
787. Phaedri Augusti Liberti Fabularum Aesopianum Libri V. Studiis Schwabe. Brunsvigae. 1806. 2. 8°.
788. Les trois Fabulistes : Esope, Phedre, et la Fontaine. Par Chamfort et Gall. Paris. 1790. 4. 8°.
789. Fables de la Fontaine. Paris. 1789. 2. 8°.
790. Etude sur la Fontaine. Paris. 1812. 1. 8°.
791. Басни Графа Хвостова. СП. 1820. 1. 8°.
792. Selecae Fabulae ex libris Metamorphoseon Ovidi Nasonis. Parisiis. 1819. 1. 8°.
793. Les Fastes d'Ovide par de Saint-Ange. Paris. 1809. 1. 8°.

794. Epitres et Allegories de J. B. Rousseau (OEuvres de J. B. Rousseau). Paris. 1795. 1. 8°.
795. Essai sur les Fables et sur leur histoire. Adresse a le M. du Bocage. Par Bailly. Paris. 1799. 2. 8°.
796. D. Junii Juvenalis Latinae XVI Curis Ruperti. Lipsiae. 1801. 2. 8°.
797. Satires de Juvenale. Traduits par M. Dussaulx. Paris. 1782. 2. 8°.
798. Petronii Arbitri Equitis Romani Satiricon. Stud. Soc. Bip. Biponti. 1790. 1. 8°.
799. Satires de Petron. Par le Cit. D***. Paris. 1803. 2. 8°.
800. Satires de Perse. Par M. Selis. Paris. 1776. 1. 8°.
801. Satires et Epitres d'Horace (oeuvres complets d'Horace) par Daru. Paris. 1816. 1. 8°.
802. Traduction complete des poesies de Catulle. Par Noll. Paris. 1806. 2. 8°.
803. Catullus, Tibullus et Propertius. Stud. Soc. Bip. Biponti. 1794. 1. 8°.
804. D. Magni Ausonii Baurdigalensis opera stud. Soc. Bip. Biponti. 1783. 1. 8°.
805. Magni Ausonii Baurdigalensis opera. Amstelodami. 1629. 1. 16°.
806. Satires et Epitres de Boileaux Depreaux. C. oeuvres complets de Boileaux Depreux (Paris 1810 T. 1 1. 8°.
807. Teocrito Volgarizzato da Antonio Maria Salvini. in Venezia. 1717. 1. 12°.
808. Idyles et autres poesies de Theocrite. Par M. Gail. Paris. 1792. 1. 8°.
809. Observations Literaires et Critiques sur les Idyles de Theocrite et les Ecloques de Virgile. Par Gail (primen Volumen). Paris. 1805. 1. 8°.
810. Longi Partoralium de Daphnide et Chloe. Studiis d'Ausse de Villoison. Parisiis. 1778. 1. 8°.
811. Salamon [...] Schriften (Zürich 1800) 1er Band. 1. 8°.
812. Bucolica et Georgica Virgilii Maronis (Publius Virgilius Maro illustratus a Heyne). Lipsiae. 1803. 2. 8°.
813. Les Bucoliques de Virgile par Delisle. Paris. 1806. 1. 8°.
814. Les Bucoliques et Georgiques de Virgile (OEuvres de Virgile traduites en François. Par M. l'Abbé de Fontenel). Paris. 1796. 1. 8°.
815. Les Georgiques de Virgile. Traduite en vers François. Par Delisle. Paris. 1811. 1. 8°.
816. M. Aurelii Olympii Nemesoani Eclogae IV et Calpianii siculi Eclogae VII ad Nemesianum Carthaginiensem. Stud. Burmanorum. Mitaviae. 1764. 1. 8°.
817. Eclogae Veterum Poetarum Latinorum. Curis Doeringii Gothae. 1795. 1. 8°.
818. Сельские вечера Анны Буниной. СП. 1811. 1. 8°.
819. Aeschylli Tragoediae quae supersunt ac de perditarum fragmenta opera Schulz. Hale. 1809. 3. 8°.
820. Europidis Tragoediae Fragmenta. Lipsiae. 1778. 3. 4°.
821. Sophoclis Tragoediae Septem Stud. Brunck. Argentorati. 1786. 3. 8°.
822. Трагедия Софокла. Пер. Иваном Мартыновичем. СП. 1823. 3. 8°.
823. L. Annaei Senecae Tragodiae. Stud. Soc. Bip. Biponti. 1785. 1. 8°.
824. OEuvres de Jean Racine. Publiés par M. Petitot. Paris. 1807. 3. 8°.
825. OEuvres de Jean Racine. Par Geoffroy. Paris. 1808. 7. 8°.
826. OEuvres de P. Corneille Edition complete. Paris. 1801. 12. 8°.
827. Chefs d'oeuvres de P. Corneille. Paris. 1800. 4. 12°.
828. OEuvres de Crebillon. Paris. 1772. 3. 12°.
829. OEuvres de Crebillon. 1812. 3. 8°.
830. OEuvres de Crebillon. 1812. 3. 8°.
831. Tragedie de Vittorio Alfieri da Asti. Parma . 1801. 5. 8°.
832. Сочинения Якова Княжнина. СП. 1817. 3. 8°.
833. Трагедии Хераскова (4 и 5 т. его соч.). 2. 8°.
834. Theatre de Voltaire. Paris. 1809. 9. 8°.
835. Theatre de Voltaire. A Toulouse. 1790. 12. 12°.
836. Aristophanis Comoediae. Curis Brunck Oxonii. 1810. 5. 8°.
837. M. Auli Plauti Comoediae Superstile Viginti. Biponti. 1788. 3. 8°.

838. Publii Terentii Afri. Comoediae. curis Bothe Magdebourgensis. Berolini. 1806. 1. 8°.
839. Les comedies de Terence. Par M. l'Abbé de Monnier. Paris. 1771. 3. 8°.
840. OEuvres de Moliere par Petitot. Paris. 1812. 6. 8°.
841. Etudes sur Moliere. Par Cailhava. Paris. 1802. 1. 8°.
842. OEuvres complètes des Regnard. Par Garnier. Paris. 1810. 6. 8°.
843. OEuvres Dramatiques de Destouches. Paris. 1811. 6. 8°.
844. Les Comedies et tragedies de Fontenelle (Œuvres de Fontenelle A. VII. VIII. X). Paris. 1776. 3. 8°.
845. Les comedies e J. B. Rousseau (OEuvres de J. B. Rousseau T. 3). Paris. 1795. 1. 8°.
846. Драммы Хераскова (Твор. Хер. ч. 6). 1. 8°.
847. Theatre de Marmontel (Oeuvres complets de Marmontel. Tom 15 et 16). Paris. 1757. 2. 8°.
848. Théâtre des Grecs. Par le P. Brumoy. Paris. 1781. 13. 8°.
849. OEuvres de Mme et de Mele Defouliers. Paris. 1803. 2. 12°.
850. Переводы Идиллий. 1. 8°.
851. Поэзии Ломоносова (соч. ч. 1 и 2). СПб 1803. 1. 4°.
852. Собрание разных сочинений в стихах и прозе Ломоносова (часть 4). СПб. 1803. 1. 8°.
853. Poesie du Pere de Cerceau. Paris. 1785. 2. 12°.
854. Сочинения Богдановича (2. 3. 4. 5. 6.). 5. 8°.
855. Poesie de Chaulieu. Paris. 1803. 1. 8°.
856. Опыты в стихах и прозе Батюшкова. СПб. 1817. 2. 8°.
857. Odes, cantates, Epitres et Poesies diverses de J. B. Rousseau. Paris. 1799. 2. 12°.
858. OEuvres de Rollin Contenant les lettres, discours, Poesies etc. Paris. 1809. 2. 8°.
859. Gnomici Poetae Graeci. Studiis Brunck. Lypsiæ. 1817. 1. 8°.
860. Anthologia Græca sive Poetarum Græcorum lusus. Ex Recensione Brunckii. Indices et commentarium adjecit Jacobi. Lypsiæ. 1744. 13. 8°.
861. OEuvres completes de Gilbert. Paris. 1797. 1. 8°.
862. Poesies Fugitives de J. Delisle. Paris. 1807. 1. 8°.
863. P. Ovidii Nasonis opera. Studiis Mitscherlich (1 и 27). Goettingæ. 1796. 1. 8°.
864. Новое собрание всех сочинений и переводов Кострова. СПб. 1802. 1.
865. Сочинения Майкова. СПб. 1809. 1. 8°.
866. OEuvres de Caladeau. Paris. 1779. 2. 8°.
867. OEuvres choisies et posthumes de M. de la Harpe. Paris. 1806. 4. 8°.
868. OEuvres e M. le Marquis de Pompignac. Paris. 1784. 6. 8°.
869. OEuvres choisies de Gresset. Paris. 1802. 1. 8°.
870. OEuvres diverses (oeuvres de J. B. Rousseau). T. 4. 1795. 1. 8°.
871. OEuvres diverses (oeuvres complets de Boileau Despreaux. T. II). Paris. 1810. 1. 8°.
872. Banquet de Savans. Par Athénée. Par M. Lefebure de Villebrune. Paris. 1789. 5. 4°.
872. Anecdotes Dramatiques. Paris. 1775. 3. 8°.

Языкование

873. Josephii Juvencii ratio discendi et docendi. Parisiis. 1778. 1. 8°.
874. Essai sur l'enseignement. Par Lacroix. Paris. 1816. 1. 8°.
875. Сравнительный словарь всех языков и наречий по азбучному порядку расположенный. СПб. 1791. 4. 8°.
876. Dictionnaire Etymologique et raisonné de racines latines. Paris. 1780. 1. 8°.
877. Dictionnaire Etymologique des mots François dérivées du grec. Par Morin. Paris. 1809. 2. 8°.
878. Nuove Dizionario Italiano-Francese et Italiano-Francese d'Alberti. Genova. 1810 и 1817. 4. 4°.
879. Латинско-Российский Словарь Кронеберга. Москва. 1819. 2. 8°.
880. Dictionnaire de l'Academie Française. Paris. 1811. 2. 4°.

881. The Royal Abridged. In Two Parts. London. 1764. 2. 8°.
882. Dictionnaire Grec-François, par Planche. Paris. 1817. 1. 4°.
883. Dictionarium Latino-Gallicum. Paris. 1808. 1. 4°.
884. Nouveau Dictionnaire François-Latin. Par Noël. Huitième tirage. Paris. 1813. 1. 4°.
885. Nouveau Dictionnaire François-Latin. Par Нолл. Paris. 1809. 1. 4°.
886. Totius Latinitatis Lexicon. Consilio et cura Jacobi Facciolati opera et Studio. Forcellini. Patavii. 1805. 4. in folio.
887. Thesaurus Encyclopaediae basis Quadrilinguis. Curis Gerasimi Vlachi. Venetiis. 1801. 1. 4°.
888. Nathan Bailly. Dictionnaires English-Germ.
889. [греч.] 2. in folio.
890. Ammonius De adfinum Vocabulorum Differentia. Lugduni Batavorum. 1739. 1. 4°.
891. Francisci Vigni Rolamogensis De principuis Graecae Dictionis Idiotismis. Studiis Noogeveen. Lugd. Batavorum. 1766. 1.8°.
892. Jacobi Willeni Grammatica Graeca Nova. Lipsiae. 1781. 1. 8°.
893. Nouvelle methode pour apprendre la langue Greque. Paris. 1750. 1. 8°.
894. Manuel de la langue Grecque. Par Lecluse. Paris. 1802. 1. 8°.
895. Graecae Linguae Dialecti. Opera Michaelis Mauttaire. Lipsiae et Londini. 1807. 1. 8°.
896. Lamberti Bos. Ellipses Graecae edidit Schaefer. Lypsiae. 1808. 1. 8°.
897. Новые разговоры Российские и Греческие. Изд. Папандопуло. СП. 1826. 1. 4°.
898. M. Ter. Varronis de lingua Latina. libri quae supersunt cum fragmentis ejusdem. Biponti. 1788.
899. Начальные основания Латинской Грамматики. СП. 1819. 1. 8°.
900. Prima Latinis Sermonis Rudimenta. [...] 1815 . 1. 8°.
901. Ручная книга первообразных лат. слов. СП. 1. 8°.
902. Thesauri Ellipsium Latinorum Auctore Elia Polaines. Londini. 1760. 1. 8°.
903. Латинский синтаксис. Москва. 1806. 1. 8°.
904. Doctrina Particularum Linguae Latinae. De paviae et Lipsiae. 1784. 1. 8°.
905. Российский Словарь Каменского. В Харькове. 1814. 1. 8°.
906. Российская грамматика Ломоносова. в СП. 1755. 1. 8°.
907. Russische Grammatik von Lomonossow. Uebersetzt von Stavenhagen. St. Petersburg. 1764. 1. 8°.
908. De l'universalité de la langue Française. Par Rivarol. Paris. 1797. 1. 4°.
910. L'art de parler et d'écrire correctement la langue françoise. Par Levizai. Paris. 1815. 2. 8°.
911. Grammaire des grammaires ou analyse raisonnée des meilleurs traités sur la langue françoise. Par Girault-Duvivier. Paris. 1818. 2. 8°.
912. Французская Грамматика пер. Сокольский. Москва. 1788. 1. 8°.
913. Principes généraux et raisonnées de la Grammaire Française. A Saint-Malo. 1790. 1. 8°.
914. Elémens de Grammaire général appliqués a la langue Française par Sicard. Moscou. 1808. 2. 8°.
915. Новая Практическая Немецкая Грамматика. соч. Шумахера. СП. 1816. 1. 8°.
916. Nouveaux principes de la langue Allemande par Junker. Paris. 1768. 1. 8°.
917. Methode courte, facile et pratique de la langue Italienne. Par N. Piller. 1. 8°.
918. Зырянская грамматика. Соч. Флеров. СП. 1813. 1. 8°.
111. Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné des sciences, des arts etc. Par une Société. A Lausanne. 1787. 38. 8°.
919. Memoires de l'Académie des Inscriptions et des belles lettres, celles de l'histoire de l'Academie (215) et Trois livres des Cartes y appartenans. 215. 4°.
920. Mémoial de l'Institut national. 44. 4°.
921. Histoire de l'Academie françoise par Pellisan et d'Olivet. Paris. 1743. 2. 8°.
922. Histoire des membres de l'Academie Française. Par d'Alembert. Paris. 1787. 6. 8°.

923. Eloges es Académiciens de l'Academie royal des sciences. Par de l'Hospital et de Pascal. Berlin. 1799. 5. 8°.
924. Eloges des académiciens de l'Academie royale des sciences ; morts dans les années 1741 42 43. Par Dortois de Mairan. Paris. 1747. 1. 8°.
925. Eloges des academiciens de l'Academie royale des sciences depuis l'an 1699. Par M. de Fontenelle. Paris. 1746. 2. 8°.
926. Vies des Fameux Architectes. Paris. 1787. 2. 8°.
927. Histoire de Fénelon par M. le cardinal de Bausset a Versaille. 1817 (два экземпляра). 4. 8°.
928. OEuvres de Thomas. Paris. 1773. 4. 8°.
929. Dictionnaire Bibliographique, historique et Critique des livres rares, precieux etc. Paris. 1790. 4. 8°.
930. Dictionnaire historique, Litteraire et Bibliographique des Françaises et des Etrangers. Par M. Bruquet. Paris. 1804. 1. 8°.
931. Первых оснований Математических наук часть 1. Котельникова. СП. 1789. 1. 8°.
932. Princeps ex C. Tacito curata opera deformatus ab Golnitz. Lug. Bat. 1636. 1. 16°.
933. Первые начала Политической Экономии. М. 1813. 1. 8°.
934. Опыт нового Библиографического порядка для СПетербурга. Императорс. Библиотеки. СП. 1807. 1. 4°.
935. L'arithmetique en Sa Perfection etc. A. Rouen. 1789. 1. 8°.
936. Dictionnaire de Rimes. Par Richelet. Paris. 1817. 1. 8°.
937. Ответ Генерал-Майора Болтина на письма князя Щербатова. В СП. 1793. 1. 8°.
938. Horatius Florentiae. (без начала). 1575. 1. 8°.
939. Рассуждение о красноречии Священного Писания. Соч. Шишкова. СП. 1811. 1. 8°.
940. Известие о жизни и смерти профессора Ивана Рижского. В Харькове. 1811. 1. 4°.

Книги поступившие в библиотеку в 1828.

941. Nuovo prospetto delle scienze economiche da Melchiorre Gioi. Milano. 1815. 6. 4°.
942. Греческие классики и переведенные Мартыновым.. О высоком творение Дионисия Лонгина. СП. 1826. 1. 8°.
943. Омирова Илиада переведенная Мартыновым. СП. 1824. 2. 3. части. 2. 8°.
944. Омирова Одиссея. Пер. Мартынов. СП. 1826. 1. 8°.
945. История Иродота. Пер. Мартынов. СП. 1826. 1 часть. 1. 8°.
946. Трахинианки, трагедия Софокла перев. Мартынов. СП. 1824. книга бая _____ 1 часть. 1. 8°.
947. Словарь древней и новой поэзии. Остолопова. СП. 1821. 3. 8°.
948. Наука о стихотворстве (Пер.) Буало. Перев. Гр. Хвостов. в 4 Песнях. 1824. СП. (два экземпляра). 1. 4°.
949. Prawda Ruska. Przes. J. W. Racowieckiego. В Варшаве. 1822. 2. 4°.
950. Прибавление к Уложению существующему в Вел. Кн. Финляндии. СП. 1827. 1. 4°.
951. Опыт Гражданской Бухгалтерии. Из. Кр. Арнольд. СП. 1814. 1. 4°.
952. Итальянская или опытная Бухгалтерия. Издана Ахматовым. Том первый. СП. 1809. 1. 4°.
953. Земледельческая химия Павлова. М. 1828. Т. 1. 8°.
954. Meterologisches Jahrbuch für 1813. 1. 4°.
955. Discours prononcé a la chambre des Paires de France. Par M. Le Cardinal Duc de Bausset a l'occasion de la mort de M. le Duc de Richelieu. Paris. 8 Juin. 1822. 1. 8°.
956. Stances Elegiques sur la mort de M. le duc de Richelieu. 1. 8°.
957. Исследование о местоположении древних Греческих поселений на берегах Понта Эвксинского между Тирасом и Борисфеном. Стемповским. СП. 1826. 1. 8°.
958. Журнал изящных искусств № 1. 576. 1823. 3. 4°.
959. Христианское чтение за 1825. 12 книжек. 12. 8°.

960. Указатель открытий по физике, химии и проч. Издав. Щегловым в 1827. Три экземпляра по 6 книжек в каждом, а в 4 и 5 экзмп. только по 1му номеру.
961. Отечественных записок за 1827. 1 экзмп. 12 книжек а другой 11.
962. Tableau Historique etc. de l'Empire de Russie. Par Vaüden Maijer. 17 in folio
963. Слово о благочестии и нравственных качествах Гиппократова врача произ. В Моск. универ. Мудровым. 1814. 1. 4°.
964. Слово о способе учить и учиться Медицине практической произ. в Москов. универ. Мудровым. М. 1824. 1. 4°.
965. Memoriam restauratae Universitatis lasanensis recolendam in dieunt rector etc. senatus за 1822, 24, 25 и 27 годы по 2 экзмп. 1. 4°.
966. Conspectus Praebetionum in Universitat. Moskwienti в 1827. 2 экзмп.
967. De localibus morborum causis, quae siedietam consitutionem climaticam spectant etc. oratio habita in Uni. Moskwienti ab Alphonsky. 1827. 2 экзмп. 1. 4°.
968. Объявление преподавания наук в Москов. Университете. 2 экзмп. И Речи за 1828. 2. 4°.
969. Lectiones publici in Univers. Metropolitana. За 1824, 25, 26, то же 1827 и 28 годы по 2 экземпляра. 1. 4°.
970. Conspectus lectionum in Univ. Charcoviensi. В 1824 и речи, то же речи произнесенные в 1927.
971. Указатель Импер. Мос. Универ. М. 1828. 1. 8°.
972. Catalogue general des livres François, latins etc. 1785. 1. 8°.
973. Сенатские ведомости за 1827.
974. Journal de St. Petersburg. за 1827.
975. Новый Магазин Естественной истории, Химии и т. д. Двигубского. 1823, 1824. 1825, 1826, 1827 60 экзмп.
976. Атлас всех пяти частей света сочинен офицерами военно-топографического Депо. 1827. карт 27.
- Ф. 44. Оп. 1. № 14 (1829 хоз. часть). Л. 4-28. Подлинник.*

О. В. Полевщикова,

Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова
Вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна
Тел. 34 80 11

БІБЛІОТЕКА РІШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ У 1817-1828 РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Резюме

У нарисі на архівних матеріалах розглянуті ключові моменти історії бібліотеки

Рішельєвського ліцею перших десяти років існування цього учбового закладу: комплектування бібліотеки (дарування, книгообмін з іншими учбовими закладами і придбання ліцею за свій рахунок, а також підписка на періодичні видання), проблеми з цензурою, питання організації роботи бібліотеки, обліку її книжкових фондів. Освітлена також передісторія бібліотеки Рішельєвського ліцею, що пов'язана з книгосховищами комерційної гімназії і Благородних інститутів в Одесі. У Додатках публікуються тексти найбільш важливих документів, які збереглися у Державному архіві Одеської області.

Ключові слова: учбові заклади в Одесі у першій третині XIX ст., історія бібліотечної справи, рукописні каталоги, книготоргівля та книжкова справа в Одесі в першій третині XIX ст.

E. V. Polevshchykova,

Scientific Library of the Odessa Mechnikov University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 34 80 11

THE LIBRARY OF THE RICHELIEU LYCEUM IN 1817-1828 (AFTER THE MATERIALS OF THE STATE ARCHIVES OF ODESSA REGION)

Summary

The article treats the most important issues of the first decade of the history of the Library of the Richelieu Lyceum: library acquisitions (donations, acquisitions at the expense of the Lyceum, exchange of books with other educational institutions), problems of censorship, library management, subscription of periodicals. The prehistory of the Lyceum library connected with the bookstocks of the commercial gymnasium and the Noble Institute in Odessa is considered as well. The research is based on the documents conserved in the State Archives of Odessa Region. The Appendix contains the publication of the most significant documents apropos.

Keywords: educational institutions in Odessa in the 1820s, the history of librarianship, manuscript catalogues, book trade and diffusion of books in Odessa in the 1820s.

УДК 94(477.74):019.952"18"

О. Ю. Ноткина

АББАТ НИКОЛЬ — ПЕРВЫЙ ДИРЕКТОР РИШЕЛЬЕВСКОГО ЛИЦЕЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ

Предисловие

Уроженец Нормандии Доминик Шарль Николь (1758-1835) эмигрировал из Франции в качестве воспитателя детей графа Шуазель-Гуффье, французского посла в Константинополе. Вместе с семьей дипломата в 1793 г. аббат Николь приехал в Санкт-Петербург, где открыл воспитательное заведение для детей знати, имевшее большой, но непродолжительный успех.

Герцог Ришелье, старинный знакомый Николя, к которому он был искренне привязан, ходатайствовал о назначении аббата визитатором католических церквей южных провинций империи. Просьба Ришелье — генерал-губернатора Новороссии — была удовлетворена, и в 1811 г. аббат Николь получил новое назначение и вскоре переехал в Одессу.

Здесь была продолжена деятельность Николя-педагога с заслуженной репутацией. Он был видным организатором просвещения, по его плану была преобразована учебно-воспитательная работа в одесских мужском и женском Благородных институтах. Им был предложен план учреждения лицея в Одессе. 2 мая 1817 г. Александром I был утвержден Устав Ришельевского лицея, первого высшего учебного заведения на юге Украины, и первым директором его был назначен аббат Николь.

Ришельевский лицей уже в первые годы его существования становится очагом культуры и просвещения.

Ольга Юдовна Ноткина (1923-2007) — библиограф, библиофил, краевед. В Научной библиотеке ОНУ работала с 1950 г. Специалист с большой буквы, она была примером служения библиографии для нескольких поколений сотрудников библиотеки, наставником и старшим товарищем. Пользовалась огромным авторитетом у читателей и коллег. Человек необыкновенного обаяния, она отличалась колоссальной требовательностью к себе и окружающим, что сочеталось у неё с редкой деликатностью.

Библиографический указатель “Аббат Николь — первый директор Ришельевского лицея” был подготовлен О. Ю. Ноткиной в 1997 г., однако напечатан не был. Ольга Юдовна всегда с энтузиазмом и особым трепетом относилась ко всему, что связано с историей Одесского университета и ставшей для неё поистине родной библиотеки. Неравнодушна она была и к “лицейской” теме. Интерес к этому периоду истории библиотеки побудил Ольгу Юдовну внимательно изучить имеющиеся в фондах источники, тщательно подобрать литературу и по собственной инициативе подготовить рукопись, которая публикуется в год 190-летия Ришельевского лицея, в юбилейном выпуске “Вестника ОНУ” (серия “Библиотечное знание. Библиография. Книговедение”). Можно представить, с каким нетерпением и волнением она бы ждала выхода этого издания, с каким вниманием и интересом не прочитала, а изучила бы материалы, подготовленные коллегами, как придирчиво проверяла бы правильность оформления библиографических ссылок... Старейший сотрудник университетской библиотеки Ольга Юдовна Ноткина ушла от нас в феврале этого года.

3 августа 1818 г. поэт К. Н. Батюшков пишет из Одессы, где он временно жил в 1818 г., А. И. Тургеневу, что он в восторге от лицея вообще, от его педагогов и, особенно, от директора Николя, в котором он находит “выдающиеся качества человека и педагога”. “Скажу вам по совести: лицей есть лучшее украшение Одессы, точно так как Одесса — лучший город после столиц..., а Николь — человек посевший в добре и трудах... Я говорил с родственниками детей: все они просвещенные и добрые люди отзываются о нем с благодарностью... Я видел несколько родственников в Москве... Все хвалили лицей и благодарили за него правительство... Лицей имеет внутренних и внешних врагов, но за то в защиту — общественное мнение или по крайней мере доброе мнение людей просвещенных”. (Батюшков К. Н. Сочинения. — СПб., 1886. — Т. 3. — С. 527-529).

У аббата Николя и его системы образования и воспитания были противники. Они считали, что воспитание молодежи было отдано в руки иезуитов во главе с аббатом Николем, которые “сворачивают” детей лучших русских фамилий в католицизм и превращают их в самых злых врагов русской церкви.

В правящих кругах империи отношение к иезуитам также изменилось. 13 марта 1820 г. последовал указ о высылке их из России. В половине 1820 г. аббат Николь покинул Россию.

Библиографический указатель состоит из двух разделов: Основание Ришельевского лицея в Одессе и Литература о жизни и деятельности аббата Николя, а также Указателя имен и работ, описанных под заглавием.

Материал, как правило, расположен в хронологии издания работ.

При составлении указателя была использована рукопись профессора А. Г. Готалова-Готлиба “Ришельевский лицей — предшественник Новороссийского (Одесского) университета: Историогр. Очерк” — [Одесса, 195?]. — 72 л.

Читатели Научной библиотеки Одесского государственного университета, пользуясь настоящим указателем, могут заказать литературу, указав шифр, отмеченный против каждого названия. Там же есть сведения об экзemplярности. Газеты заказываются без указания шифра.

¹Основание Ришельевского лицея в Одессе

1. ЛЕНЦ Н. И. Учебно-воспитательные учреждения, из которых образовался Ришельевский лицей, 1804-1817. — Одесса, 1903 — VIII, 386 с. // Зап. Одес. о-ва истории и древностей. — 1902. — Т. 24. — С. 1-160; 1904. — Т. 25. — С. 161-344

$\frac{15-e}{928}$; $\frac{249}{97}$; $\frac{81}{2}$; $\frac{81}{3}$

Французский эмигрант аббат-иезуит Николь приехал в Одессу по приглашению своего друга Ришелье, который добился ему должности надзирающего всех римско-католических церквей в Новороссии. В 1814 г. по плану аббата Николя была преобразована учебно-воспитательная работа в обоих благородных институтах, мужском и женском. Он становится директором института и одновременно гимназии для приходящих.

Планы эти были напечатаны на русском и французском языках:

---

¹*Звездочкой отмечены издания, отсутствующие в Научной библиотеке Одесского государственного университета, которые автор счел необходимым поместить в данном указателе литературы.

2. НАЧЕРТАНИЕ правил воспитания в обоих одесских благородных институтах. — Одесса, 1814. — 27, 11 с.

$$\frac{15}{228}; \frac{15}{3784}; \frac{15}{3800}; \frac{15}{3801}$$

3. PLAN d'éducation pour les deux institutes nobles d'Odessa, 1814. — 28, 11 p.

$$\frac{15}{229}$$

В 1815 г. Николь выдвинул план учреждения в Одессе учебного заведения более высокого ранга, чем гимназия и благородный институт, лицея.

2 мая 1817 г. Александр I утвердил Устав Ришельевского лицея, а указом 15-го числа того же месяца повелел: взимать в пользу онаго со всякой четверти отпускаемой за границу пшеницы по 2 1/2 коп. серебром. Первым директором лицея избран был тот же аббат Николь, снискавший уже себе много уважения воспитанием юношества во Франции, и имя его было столь важным ручательством в благоустройстве нового училища, что не только новороссияне, но и знатнейшие сановники империи прислали детей в Одессу для образования в Ришельевском лицее. (Скальковский А. Первое тридцатилетие истории города Одессы, 1793-1823. — Одесса, 1837. — С. 236).

Устав был издан отдельными брошюрами на французском и русском языках.

4. ÉTABLISSEMENT du Lycée Richelieu a Odessa, fondé par un ucase de S. M.

l'Empereur de toutes les Russies, en date du 2 mai 1817. — Paris: Didot, 1817. — 50, 4 p., 7 tab.

$$\frac{203}{127}; \frac{\text{Воронц}}{5727}; \frac{\text{Шильд}}{553}.$$

5. УСТАВ Ришельевского лицея в Одессе. — [Odessa, 1817]. — 27 с.

$$\frac{249}{121}$$

6. ОБРАЗОВАНИЕ и Устав Ришельевского лицея в Одессе. — СПб.: Тип. департамента народного просвещения, 1818. — 84, V с.

$$\frac{203}{128}; \frac{203}{128-a}$$

7. МИХНЕВИЧ И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 по 1857 год. — Одесса, Тип. Л. Нитче, 1857. — 200 с.

$$\frac{15-a}{106}; \frac{15-a}{107}; \frac{249}{19}; \frac{\text{Строг}}{7464}; \frac{\text{Строг}}{7464-a}$$

Аббат Николь был директором Ришельевского лицея в Одессе в 1817-1820 гг.

8. ИСТОРИЧЕСКИЙ очерк Ришельевской гимназии / Сост. Р. Э. Заузе. — Одесса: Тип. П. Францова, 1881.

$\frac{15}{325}$; $\frac{15}{3795}$; $\frac{15}{3796}$

Лицейский период (в годы аббата Николя) — С. 18-23,36,37,38,39,40, 41,44,45,46,47,48,49,50.

Литература о жизни и деятельности аббата Николя

9. NODIER С. Établissement du lycée Richelieu a Odessa // Journal des débats. — 1817. — 1 пов. *

По поводу учреждения в Одессе лицея. Хвалебная статья, посвященная Ришелье и Николю.

Неоднократно встречаем упоминания об аббате Николе у Ришелье.

10. ГЕРЦОГ Арманд-Эммануил Ришелье: Документы и бумаги о его жизни и деятельности (1766-1822) // Сб. имп. рус. ист. о-ва. — СПб., 1886. Т. 54. — XX, 669 с. — Текст на фр. яз.

$\frac{81}{25}$; $\frac{81}{455}$

Об аббате Николе — С. 433-436, 465, 504, 508, 533, 542-543.

11. ПИСЬМО дюка де-Ришелье, 1817. В Париже, 10/22 окт. 1817 г. — [сенатору М. П. Миклашевскому] // Киев. старина. — 1890. — Т. 29, кн. 4 (апр.). — С. 152-153.

$\frac{81}{94}$; $\frac{81}{466}$

... известные мне достоинства директора, почтенного аббата Николя, совершенно служат порукою в будущих успехах сего учебного заведения (Ришельевского лицея — О. Н.), и обещают неисчислимые выгоды со стороны наук и просвещения не только для Новороссийских губерний, но для всей южной России, и даже для окружных чужих земель (с. 152).

12. СКАЛЬКОВСКИЙ А. Первое тридцатилетие истории города Одессы, 1793-1823. — Одесса: Гор. тип., 1837. — V, 296 с.

Репринтное изд. — 1995

$\frac{78}{63}$; $\frac{79-a}{5043}$;

Об аббате Николе — С. 211, 225, 235-236.

13. СКАЛЬКОВСКИЙ А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. — Одесса, Гор. тип., 1838. — Ч. 2: 1796-1823. — IV, 350 с.

$\frac{78}{62}$; $\frac{78}{8147}$; $\frac{6}{28584}$

Об аббате Николе — С. 231-232

14. МИХНЕВИЧ И. Исторический взгляд на учебные заведения Новороссийского края и Бессарабии // Новорос. календарь на 1844 г. — Одесса, 1843. — С. 313-360

$\frac{41}{51}$

История Ришельевского лицея — С. 335-360

15. СМОЛЬЯНИНОВ К. История Одессы // Зап. Одес. о-ва истории и древностей. — 1853. — Т. 3. — С. 338-432.

$\frac{81}{2}$; $\frac{81}{3}$

О Ришельевском лицее и об аббате Николе — С. 396-397.

Отд. отт. из “Записок” — Смольянинов К. История Одессы. — Одесса: Гор. тип., 1853. — 284, XIVс, 10 рукоп. с.

Строг
2677

Обширную биографию аббата Николя составил его ученик и вернейший последователь аббат Фраппа. Книга написана на основании архива Николя.

16. FRAPPAZ. Vie de l'abbé Nicolle, vicaire général et chanoine honoraire de Paris, ancien récteur de l'Académie, ancien membre du conseil Royal d'instruction publique, officier de la Legion d'honneur chevalier de l'ordre de sainte Anne de deuxième classe de Russie ets. — Paris: Lecoffe, 1857. — XI, 307 p.

Строг
1220

На основании книги Фраппа написаны все биографии аббата Николя, из которых следует отметить очерк де-Борепера, который как и Фраппа был членом “барбистов” (ассоциации прежних воспитанников коллежа Св. Варвары в Париже, в котором некогда учился и преподавал, и который он восстановил после возвращения своего во Францию).

17. BEAUREPAIRE, DE. Notice sur l'abbé Nicolle. — Paris, 1859. *

18. СКАЛЬКОВСКИЙ А. Материалы для истории образования в Одессе // Южный сб. — 1859. — №4. — С. 221-235.

$\frac{31}{150}$; $\frac{31}{1043}$; $\frac{\text{Строг}}{74}$

Отд. отт. из “Южного сборника” — Скальковский А. Материалы для истории образования в Одессе. — Б. м., Б. г. — 23 с.

$\frac{15-2}{280}$; $\frac{6}{37067}$

19. NICOLLE (Charles Dominique) // Nouvelle Biographie générale. — Paris, 1864. — Т. 38. *

20. СКАЛЬКОВСКИЙ А. Материалы для истории общественного образования в Одессе // Тр. Одес. стат. ком. — 1867. — Вып. 2. — С. 93-124.

$\frac{199}{456}$; $\frac{199}{2570}$; $\frac{\text{Строг}}{2705}$

Это дополненная с изменениями статья А. Скальковского, которая вышла в 1859 г. под заглавием “Материалы для истории образования в Одессе”.

Громадное значение в умственной жизни Одессы имело последовавшее в 1817 г. открытие Ришельевского лицея, преобразованного из гимназии и Благородного института. — С. 120.

Об аббате Николе — С. 105, 106, 120, 123.

2 мая 1818 г. Александр I посетил лицей и так был им доволен, что аббата Николя награбил бриллиантовыми знаками ордена св. Анны 2-й ст. — С. 123.

Отд. отт. из “Трудов” — Скальковский А. Материалы для истории общественного образования в Одессе. — Одесса: Тип. Францова, 1867. — 34 с.

$\frac{\text{Строг}}{2857}$; $\frac{\text{Строг}}{2857 - a}$

21. МОРОШКИН М. Иезуиты в России. — СПб., 1870. — Ч. 2: Обнимающая историю иезуитов в царствование Александра I. — 528, VIII с.

$\frac{4}{65}$; $\frac{4}{1264}$; $\frac{78}{8206}$; $\frac{\text{Строг}}{217}$; $\frac{\text{Шильд}}{2950}$

Об учебной деятельности иезуитского ордена в Одессе. — С. 404-423.

Православный священнослужитель М. Морошкин был врагом иезуитов, он считал, что они совращают лучшие русские фамилии в латинство и превращают их в самых злых врагов русской церкви и русской народности.

22. ПИСЬМА А. И. Тургенева к Н. И. Тургеневу. — Лейпциг: Ф. Брокгауз, 1872. — XII, 646 с.

$\frac{92}{691}$; $\frac{\text{Строг}}{3296}$

Об аббате Николе — С. 264-265.

23. ВАСИЛЬЧИКОВ АА. Семейство Разумовских. — СПб.: Тип. А. А. Стасюлевича, 1880. — Т. 2. — IV, 557, XXI с.

$\frac{76}{1714}$; $\frac{76}{1924}$; $\frac{80}{86}$; $\frac{\text{Строг}}{1677}$; $\frac{\text{Шильд}}{2117}$

Об аббате Николе — С. 68, 79, 211.

24. СУМАРОКОВ А. Воспоминания об одесском Ришельевском лицее, 1820-1828 // Одес. вестн. — 1885. — нояб. — № 254, 258, 265, 266, дек. — №281, 288 (№ 288 отсутствует).

Описывает начальный период Ришельевского лицея. А. Сумароков поступил в 1820 г. в лицей из состоявшего при нем начального училища. Он подробно рисует полумонастырский режим лицея, порядок занятий, лекции, литературные собрания, систему наград и наказаний, питание воспитанников, прогулки, отпуска. Среди преподавателей лицея были и хорошие, но много и плохих.

25. PINGAUD L. Les Français en Russie et les Russes en France. — Paris: Perrin, 1886. — XX, 482 p.

$\frac{78}{616}$; $\frac{\text{Шильд}}{1291}$

О возникновении Ришельевского лицея — Р. 234-235, 341-346, 412-413.

О жизни и деятельности лицея дает сведения поэт К. Н. Батюшков в своих письмах из Одессы, где временно он жил в 1818 г.

26. БАТЮШКОВ К. Н. Сочинения. — СПб.: Тип. (бывш.) Котомина, 1886. — Т. 3: Письма. — XV, 804 с.

$\frac{30}{541}$; $\frac{30}{8908}$; $\frac{\text{Шильд}}{2962}$

О Ришельевском лицее и аббате Николе — с. 515, 521, 527-529, 762-763.

Письма К. Н. Батюшкова к Е. Ф. Муравьевой, к А. Н. Оленину и особенно к А. И. Тургеневу. Батюшков в восторге от лицея вообще, от его педагогов и особенно от директора Николя, в котором он находит “выдающиеся качества человека и педагога”. Лицей, по словам Батюшкова, является “лучшим украшением Одессы”, а Николь — “человек, поседевший в добре и трудах”. (С. 527-529). Такого же мнения родители воспитанников лицея. Он похвально отзывается о методах, применяемых при обучении в лицее.

27. МУРЗАКЕВИЧ Н. Н. Автобиография / Примеч. и биограф. очерк В. Д. Дабижа. — СПб.: Тип. Балашева, 1889. — VIII, 233 с.

$\frac{\text{Строг}}{1650}$; $\frac{\text{Шильд}}{2962}$

Профессор Н. Н. Мурзакевич, директор Ришельевского лицея с 1853 г. изучил прошлое этого учебного заведения не только по документам, но и по воспоминаниям многих современников. — С. 74, 76. Он отмечает, что воспитание молодежи в Ришельевском лицее сводилось к тому, “чтобы в сердцах и умах будущих деятелей России внедрить глубокое уважение и сочувствие к Франции. О варварской России предоставлялось думать как угодно (С. 72-73).

28. ROCHECHOUART L. — V. — L. Souvenirs sur la Révolution, l'Empire et la Restauration. — Paris: Plon, 1889. — 539 p., 2 port.

$\frac{65}{550}$; $\frac{\text{Строг}}{1360}$; $\frac{\text{Шильд}}{1435}$

Луи-Виктор-Леон Рошешуар, родственник Ришелье и адъютант его в Одессе, затем адъютант Александра I и комендант Парижа при Людовике XVIII, оставил “Воспоминания о революции, империи и реставрации”, изданные впоследствии его сыном. В этих воспоминаниях имеются сведения об одесских школах и педагогах, в том числе об иезуите-аббате Николе, активном участнике учреждения Ришельевского лицея.

29. МАРКЕВИЧ А. И. Двадцатипятилетие имп. Новороссийского университета: (Ист. зап.) // Зап. имп. Новорос. ун-та. — 1890. — Т. 53. — XVII, 734, XC, II с.

$\frac{41}{24}$; $\frac{41}{25}$; $\frac{41}{26}$

Предыстория и основание Ришельевского лицея. — С. 2-3.

Отд. отт. из “Записок”: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие имп. Новороссийского университета. — Одесса: Экон. тип., 1890. — 734, XC с.

$\frac{15-e}{467}$; $\frac{15-e}{595}$; $\frac{15-e}{596}$; $\frac{15-e}{639}$; $\frac{15-e}{640}$; $\frac{15-e}{740}$; $\frac{15-e}{863}$; $\frac{249}{46-e}$

30. ЮРЧЕНКО П., ЯКОВЛЕВ В. Аббат Николь и первые годы Ришельевского лицея // Новорос. календарь на 1891 г. — Одесса, 1890. — Отд. 4. — С. 13-91.

$\frac{241}{9}$; $\frac{241}{334}$; $\frac{241}{335}$; $\frac{\text{Строг}}{7449}$

Для своего очерка В. А. Яковлев использовал материалы, переданные ему после смерти члена Одесского общества истории и древностей П. С. Юрченко. Очерк вошел также в сборник, издававшийся бывшими воспитанниками лицея и университета:

31. ЮРЧЕНКО П., ЯКОВЛЕВ В. Аббат Николь и первые годы Ришельевского лицея // Ришельевский лицей и имп. Новороссийский ун-т. — Одесса, 1891. — Ч. 1. — С. 1-70, 1 портр.

$\frac{249}{50}$; $\frac{15-e}{1526}$; $\frac{15-e}{1799}$; $\frac{15-e}{1800}$

Прилагаемый к очерку портрет снят с единственного уцелевшего портрета аббата Николя, сделанного Н. Г. Троицким пером и приложенного к рукописному журналу “Ареопаг”, издававшемуся в 20-х годах XIXв. в Ришельевском лицее.

32. ЮРЧЕНКО П., ЯКОВЛЕВ В. Аббат Николь и первые годы Ришельевского лицея. — Б. м., Б. Г. — 70 с. — Искусств. сб.

$\frac{б.}{19712}$

33. ВАКУЛОВСКИЙ Н. Аббат Николь и первые годы Ришельевского лицея: Статья гг. Яковлева и Юрченка (Новороссийский календарь, 1891) // Рус. шк. — 1891. — №5-6. — С. 255-257.

$\frac{15-ж}{106}$; $\frac{15-ж}{326}$

Краткое содержание статьи Яковлева и Юрченко.

34. ОДЕССА, 1794-1894: Изд. Гор. Обществ. упр. к столетию города. — Одесса, Шульце, 1894. — 3, XXX, 836 с.

$\frac{78}{782}$; $\frac{78}{1862}$

Аббат Николь — С. XL, 335, 576, 582, 583, 584, 625, 694, 695, 702.

35. CROUSAZ-CRÉTET, L., DE. Le duc de Richelieu en Russie et en France, 1776-1822. — Paris: Firmin-Didot, 1897. — XII, 512 p.

$\frac{60}{254}$; $\frac{Шильд}{435}$

Об аббате Николе- Р. 73-75, 77-79, 114-117, 142, 489.

“Сведения о народном образовании в Одессе при Ришелье и об аббате Николе Круса-Кретэ заимствовал главным образом у Пенго и у аббата Фраппа”,-пишет профессор А. Г. Готалов-Готлиб в работе “Ришельевский лицей — предшественник Новороссийского (Одесского) университета” (Рукопись, л. 17).

36. НИКОЛЬ (Карл Евгений), 1758-1835 // Энцикл. слов. / Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. — СПб., 1897. — Т. 41 (XXI). — С. 131.

$\frac{236}{38}$; $\frac{236}{189}$; $\frac{236}{196}$; $\frac{236}{277}$; $\frac{Лупанов}{715}$

37. NICOLLE (Charles Dominique) // La grande Encyclopédie. — Paris, 1900. — Т. 24. — Р. 1067.

38. HAUMANT E. La culture Française en Russie (1700-1900). — Paris: Libr. Hachette et Cie, 1910. — 571 p.

$\frac{18}{1946}$

Nicolle (L'abbé) — Р. 193, 194, 237, 238, 262

39. УМСТВЕННАЯ жизнь Одессы до начала 20-х годов 19 века // Атлас Д. Старая Одесса, ее друзья и недруги. — Одесса, 1911. — Гл. 3

$\frac{6}{31332}$; $\frac{79-a}{4464}$; $\frac{79-a}{4465}$;

То же. Одесса, 1992. — Гл. 3. — С. 53-62
Об аббате Николе. — С. 53, 54, 58

40. БЛЮМЕНФЕЛЬД Д. Из жизни Ришельевского лицея (по архивным данным) // Изв. Одес. библиогр. о-ва при имп. Новорос. ун-те. — 1915. — Т. 4, вып. 2. — С. 84-90.

$\frac{41}{34}$; $\frac{41}{35}$; $\frac{41}{36}$; $\frac{41}{121}$; $\frac{41}{138}$;

Порядок надзора за хозяйской частью в уставе Лицея 1817 г. был указан настолько неопределенно, что давал повод к спорам между директором и инспекторами, неоднократно случавшимися.

Автор устава 1817 г., аббат Николь, в первые же годы существования Лицея отстранил себя от заведывания лицейским хозяйством. 18 января 1819 г. последовал высочайший рескрипт на имя кн. Голицына об ограничении обязанностей аббата Николая лишь надзором за учением и порядком; исполнение же дел хозяйственных и переписка с родителями была поручена его помощнику Реми Жилле.

41. ШТРАИХ С. Новые материалы из истории старой Одессы // Одес. листок. — 1916. — 7 дек.; 1917. — 29 янв., 13 февр. *

О первых годах жизни Ришельевского лицея.

42. Развитие культуры // Загоруйко В. По страницам истории Одессы и Одесщины. — Одесса, 1957. — Вып. 1. — С. 86 и 138. — Об аббате Николе.

$\frac{79-a}{925}$; $\frac{79-a}{1424}$; $\frac{Пет}{1679}$;

У аббата Николая и его системы образования и воспитания были противники. Они считали, что воспитание молодежи было отдано в руки иезуитов во главе с аббатом Николем. Такого мнения придерживался и В. Загоруйко.

43. БАТЮШКОВ К. Н. О Ришельевском лицее: Письмо к А. И. Тургеневу. / Материал подгот. О. Губарь // За наук. кадри. — 1987. — 29 трав.

44. WARESQUIEL, E. de. Le duc de Richelieu, 1766-1822. Un sentimental en politique. Paris: Perrin, 1990. *

Автор недавно изданной во Франции биографии герцога Ришелье подробно освещает деятельность аббата Николая в Новороссии, подчеркивает благотворное воздействие учреждения Ришельевского лицея на интеллектцальную жизнь города и края. Об аббате Николе: Р. 132-133, 191-196, 213, 277, 280, 423, 425.

45. БЕВЗЮК Н. Аббат Николь: Одесса: годы и судьбы // Веч. Одесса. — 1992. — 21 окт.

46. ГУБАРЬ О. Неотмеченный юбилей [175-летие Ришельевского лицея] // Одес. ун-т. — 1992. — 1 июня.

“Ришельевский лицей уже в первые годы существования становится мощнейшим очагом культуры и просвещения, причем не только для юга Российской империи, но и для народов Балканского региона”, — пишет О. Губарь. Далее автор продолжает: “... самые

родовитые семьи из Петербурга, Москвы, Варшавы, придунайских княжеств и даже из Малой Азии и Северной Африки не гнушались отдавать сюда на воспитание своих отпрысков”.

47. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ А. Г. Ришельевский лицей — предшественник Новороссийского (Одесского) университета: Историогр. очерк. — [Одесса, 195?]- 82 л. — (Рукопись).

Из личного собрания.

Аббат Николь — С. 28-45.

Много внимания деятельности аббата Николя в Одессе на ниве просвещения уделяется в этой работе профессора Одесского университета А. Г. Готалова-Готлиба.

Указатель имен и работ, описанных под заглавием

Атлас Д. — 39	Николь (Карл Евгений) — 36
Батюшков К. Н. — 26, 43	Образование и Устав Ришельевского лицея в Одессе — 6
Бевзюк Н. — 45	Одесса, 1794-1894 — 34
Блюменфельд Д. — 40	Ришелье А. Э. — 10,11
Вакуловский Н. — 33	
Васильчиков А. А. — 23	Смольянинов К. — 15
Скальковский А. — 12, 13, 18, 20	Сумароков А. — 24
Готалов-Готлиб А. Г. — 47	Тургенев А. И. — 22
Губарь О. — 43,46	
Загоруйко В. — 42	Устав Ришельевского лицея в Одессе — 5
Заузе Р. Э. — 8	
Исторический очерк Ришельевской гимназии — 8	Ленц Н. И. — 1
ШтрайхС. — 41	Маркевич А. И. — 29
ЮрченкоП. — 30, 31, 32	Яковлев В. — 30, 31, 32
Михневич И. — 7, 14	
Морошкин С. — 21	Beaurepaire, de — 17
Мурзакевич Н. Н. — 27	Crousaz-Crétet L. — 35
Начертание правил воспитания в обоих одесских благородных институтах — 2	
	Établissement du Lycée Richelieu a Odessa, fondé par un ucase de S. M. l'Empereur de toutes les Russies, en date du 2 mai 1817 — 4
	Frappaz — 16
	Haumant E. — 38
	Nicolle (Charles Dominique) — 19, 37
	Nodier C. — 9
	Pingaud L. — 25
	Plan d'éducation pour les deux Instituts nobles d'Odessa — 3
	Rochechouart L. — V. — L. — 28
	Waresquiel E. De — 44

О. Ю. Ноткіна

АББАТ НІКОЛЬ — ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР РИШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ

Резюме

Показчик присвячений педагогічній діяльності абата Ніколя в Одесі, перш за все — його ролі у створенні Ришельєвського ліцею. У показчик вміщені виявлені праці, присвячені заснуванню ліцею в Одесі і література про життя та діяльність абата Ніколя.

Ключові слова: історія освіти в Одесі, Ришельєвський ліцей.

O. Yu. Notkina

ABBÉ NICOLLE , THE FIRST DIRECTOR OF THE RICHELIEU LYCEUM

Summary

The bibliographical list is devoted to the activities of abbé Nicolle as a pedagogue in Odessa, to begin with his role in the establishment of Richelieu Lyceum. It contains the works on the establishment of the Lyceum in Odessa as well as on Nicolle's life and activities.

Keywords : the history of education in Odessa, Richelieu Lyceum.

УДК 378. 4 (477. 74)

В. В. Самодурова, главный библиограф

Информационно-библиографического отдела

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Научная библиотека

ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина

НАУЧНЫЕ ДИНАСТИИ В НОВОРОССИЙСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

В данной статье на некоторых примерах из истории Новороссийского университета показан неопределимый вклад в науку одесской ветви больших семейных кланов, живших и творивших в разных уголках страны и мира, давших своих представителей Одессе. Знаменитые фамильные династии (Ляпуновы, Корши, Струве) сыграли большую роль в развитии различных отраслей науки, в развитии и процветании нашей страны. Материал для статьи получен в результате анализа биографий профессоров из биобиблиографического словаря-справочника “Професори Одеського (Новоросійського) університету”: В 4 т. (Одесса, 2005), составителями и библиографическими редакторами которого были сотрудники Научной библиотеки ОНУ.

Ключевые слова: научные династии, Новороссийский университет, преемственность

Одной из важнейших украиноведческих проблем современности является изучение тех этапов развития украинского общества, которые являются знаковыми с точки зрения его самоопределения. Культурное возрождение того или иного народа непосредственно связано с его историей, духовными ценностями, в которых отражается интеграция прошлого и современного. Каждая эпоха привносит на карту истории имена тех ее выдающихся представителей, которые олицетворяют образ этой эпохи, формируя и разветвляя генетическое древо нации. В живой природе и тем более в мире духовном ничто не возникает вдруг, из ничего. Каждый занимающийся либо интересующийся наукой, безусловно, знает о роли научных школ в развитии различных ее отраслей, в решении ключевых проблем оптики, атомной и ядерной физики, молекулярной биологии. Однако вполне соизмеримую роль в развитии науки играли и семейные династии. В анналы нашей страны золотом вписано немало знаменитых фамилий, внесших неопределимый вклад в ее развитие и процветание. У каждого из нас на слуху фамилии трех братьев Боткиных (писателя, художника и терапевта) и Данилевских (биохимика, физиолога и социолога), двух братьев Ковалевских (основоположника сравнительной эмбриологии, физиологии и основоположника эволюционной палеонтологии) и Вавиловых (генетика и физика). Семья Пьера и Марии Кюри сформулировала основы современной теории магнетизма, основы учения о радиоактивности. Их дочь М. Кюри и ее муж Ф. Жолио-Кюри успешно продолжили их дело. Все члены этой семьи — лауреаты Нобелевской премии. Такой же награды удостоены отец и сын Н. Бор и О. Бор, чья роль в создании современной квантовой, атомной и ядерной физики, физики высоких энергий невозможно переоценить. Этот перечень имен можно продолжить, т. к. среди огромного арсенала научной биографистики наблюдается разнообразие славных фамилий, выделяемых в самостоятельные родовые гнезда, в которых четко прослеживается преемственная связь. Остановимся на некоторых примерах из истории Одесского (Новороссийского) университета. Семейные научные династии Новороссийского университета условно можно поделить на три категории: одесские ветви больших семейных кланов в науке,

живших и творивших в разных уголках страны и мира, давших своих представителей Одессе (Ляпуновы, Корши, Струве ...); научные династии, зародившиеся в Одессе, взрожденные Одессой и принесшие славу нашему городу и университету, большую часть жизни проведя в вынужденной эмиграции (Флоровские, Попруженки, Лебединцевы-Гамовы ...) и, наконец, такие научные семьи, члены которых в течение всей жизни жили в Одессе и творили только в нашем университете (Бруны, Прендели, Загоровские ...).

В этой статье речь пойдет о той категории известных научных фамилий, которые зародились и состоялись за стенами нашего университета, но посредством своих представителей дали нам возможность присоединиться к мировому научному сообществу. В первую очередь, к ним следует отнести династию Ляпуновых — потомков древнего и славного рода. Из глубины веков, в трагический период борьбы с немецкими крестоносцами, борьбы за само существование России, встают предки мятежных Ляпуновых. Мудрый вождь Александр Невский и его меньшей брат, Константин Галицкий, по семейным преданиям, — прямые предки Ляпуновых. Род этот ещё раз мощно заявляет о себе в начале позапрошлого века, проявившись в новом облики. На этот раз — наука, искусство, медицина. Уже с первой трети XIX в. семья Ляпуновых связана родственными и дружескими узами со многими выдающимися деятелями русской науки и культуры. Из этой старинной семьи вышли многие ученые, в том числе математики. Краткую их родословную уместно начать с Василия Александровича Ляпунова, который с 1826 г. служил в Казанском университете при ректоре Н. И. Лобачевском. Его дети — Михаил, Виктор, Наталья и Екатерина — стали родоначальниками четырех ветвей, в каждой из которых встречаются имена с мировой известностью. Виктор Васильевич (1817-1856) — врач, был видным медиком, умер во время эпидемии холеры на Волге. Среди его внуков — известный академик, математик, механик и кораблестроитель Алексей Николаевич Крылов (1863-1945), среди правнуков — Алексей Андреевич Ляпунов, ставший выдающимся специалистом в области чистой и прикладной математики, биологии, геофизики, логики и методологии науки. С его именем связаны становление кибернетики и теории программирования, теории машинного перевода, развитие математической биологии, организации многих изданий, научных советов, лабораторий и кафедр. Наталья Васильевна Ляпунова (1819-1897) является в семье родоначальницей научной ветви химиков. Она — мать известных русских химиков-органиков: члена-корреспондента Петербургской Академии наук А. М. Зайцева (1841-1910) и профессоров К. М. и М. М. Зайцевых. Еще одна сестра Ляпуновых-старших Екатерина Васильевна (1834-1912), вышла замуж за художника Рафаила Михайловича Сеченова — брата знаменитого физиолога Ивана Михайловича Сеченова (1829-1905).

Одесская ветвь Ляпуновых идет от Михаила Васильевича (1820-1868) — ученика Н. И. Лобачевского, профессора астрономии Казанского университета и директора его обсерватории, а затем — директора Демидовского лицея в Ярославле. Три сына М. В. Ляпунова широко известны. Сергея Михайловича Ляпунова (1859-1924) мы знаем как знаменитого русского композитора, пианиста и дирижера. Двое других — академик, филолог-славист, выдающийся специалист по сравнительной фонетике и грамматике, истории и этимологии славянских языков Борис Михайлович Ляпунов (1862-1943) и академик, знаменитый математик и механик, создатель теории устойчивости, Александр Михайлович Ляпунов (1857-1918) — были профессорами Новороссийского университета. В 1900 году младший из братьев, Борис Михайлович Ляпунов принял предложение занять кафедру славянской филологии в Новороссийском университете (потом ИНО), где проработал до 1923 года сначала приват-доцентом, а с 1902 года — экстраординарным профессором. Это был самый продуктивный период в жизни ученого.

После кончины отца наши братья Ляпуновы воспитывались в семье Рафаила Михайловича Сеченова, единственная дочь которого стала впоследствии женой одного

из них — Александра Михайловича Ляпунова. Это был не только выдающийся математик, но и замечательный человек. При внешней суровости он обладал деликатным, доброжелательным нравом, увлекался музыкой, был очень привязан к своей жене, с которой никогда не разлучался. Так сложилось, что самыми напряженными и драматическими оказались его годы жизни в Одессе. Уже будучи маститым и признанным в научных кругах ученым, в июне 1917 года, по настоянию врачей, в надежде на благотворное влияние южного климата на серьезно ухудшившееся здоровье Натальи Рафаиловны он приехал в наш город. А. М. Ляпунова избрали ординарным профессором физико-математического отделения факультета естественных наук Новороссийского университета. В самом университете к моменту его перевода был выполнен ряд интересных исследований в области математики и механики, велась разносторонняя математическая подготовка студентов. В начале осени 1918 года А. М. Ляпунов приступил к чтению лекций. Авторитет А. М. Ляпунова-ученого был настолько велик, что среди слушателей этих лекций мы находим профессоров университета: А. Я. Орлова, В. Ф. Кагана, А. Д. Белимовича, С. И. Шатуновского, Ю. И. Тимченко, Д. А. Крыжановского и др. Закончить интереснейший курс лекций А. М. Ляпунову так и не удалось.

Трудности нелегкого тогда путешествия из Петрограда к берегам Черного моря ухудшили состояние Натальи Рафаиловны, которая теперь с трудом передвигалась. К этому времени А. М. Ляпунов был крайне изнурен морально и физически. Его угнетали сознание неизлечимости болезни жены и близости рокового исхода, неустроенность жизни в Одессе, трудности, связанные с невозможностью продолжения научной работы. Весной, после простуды, туберкулез легких у больной принял быстро прогрессирующий характер, и в конце лета 1918 года жизнь Н. Р. Ляпуновой оборвалась. Пребывая в тяжелейшей депрессии после смерти любимой жены и друга, рядом с которой было пройдено более 30 лет жизни, профессор выстрелил в себя и в течение 3 дней находился в бессознательном состоянии. 3 ноября 1918 года Александр Михайлович скончался в университетской хирургической клинике. Коллеги, университетская молодежь полностью сознавали горечь утраты. Академия наук специальным заседанием почтила память великого математика. Обзор тридцатилетней научной деятельности А. М. Ляпунова был дан в речи его ученика академика В. А. Стеклова. В Одессе, в красивом внутреннем дворике между главными корпусами университета А. М. Ляпунову поставлен памятник, его именем назван переулок в центральной части города, на доме, где он жил установлена мемориальная доска.

Те, кто попадал в семью Ляпуновых, поражались обилию постоянно бывавших в доме родных и близких. Разобраться в генеалогических связях между ними было непросто, а иногда и невозможно, но все они были связаны общностью интересов. Из представителей других наук, состоящих в родстве с Ляпуновыми, необходимо вспомнить имя офтальмолога Владимира Петровича Филатова, тоже многие годы служившего Новороссийскому университету. Выдающийся физик Петр Леонидович Капица также находится в родстве с Ляпуновыми. Частыми гостями в семье были Н. Д. Зелинский, И. Э. Грабарь, П. П. Лазарев, В. Н. Фигнер. Характерные для отечественной интеллигенции черты — гуманизм, широта духовных запросов, принципы служения обществу — все это, по-видимому, сближало дальних и близких родственников, традиции передавались из поколения в поколение. Тесно переплетенные родословные научной династии Ляпуновых и родственных им других великих “научных родов” — настолько знаменательное явление, что эти родословные были и будут еще предметом специальных научных исследований.

Не менее известна на культурном небосклоне фамильная династия, ветви которой достигли Одессы — династия Коршей. Исторически они принадлежали к французам-гугенотам, переселившимся в Восточную Пруссию из Нормандии, возможно, через

Саксонию. По-французски фамилия писалась как Corches (по-немецки Korsch), ее древний нормандский герб был следующего содержания: серебряный щит пересекала голубая перевязь, украшенная тремя золотыми монетами. Эта древняя прусская фамилия дала царской России немало выдающихся представителей, словом и делом служившим ей на протяжении столетий. К нашему университету имеют отношение профессор римской словесности в Московском и Новороссийском университетах, ординарный академик Академии наук Федор Евгеньевич Корш (1843-1915) и его двоюродный брат, профессор кафедры судебной медицины в ИМУ, одесский врачебный инспектор, военный врач и гинеколог Александр Всеволодович Корш (1846-1925). Оба являются представителями московской ветви Коршей, родоначальником которой был Федор Адамович Корш (1776-1837) — дед наших одесских профессоров. Служил он военным врачом в чине штаб-лекаря, позднее адъюнкт-профессором Медико-хирургической академии в Москве. Имел 12 сыновей и 10 дочерей (от двух браков). Из них 18 достигли зрелого возраста. Всем сыновьям дал высшее образование. Среди них выделяется талантливый русский журналист и историк литературы, Валентин Федорович Корш (1828-1883). Публицист и переводчик В. Ф. Корш был помощником редактора и редактором «Московских ведомостей». По мнению современников, ему удалось оживить газету, придать ей литературно-общественный интерес. В 1863 году, получив в аренду «Санкт-Петербургские ведомости», привлек к ним лучших журнальных деятелей того времени и сумел упрочить за газетой одно из первых мест в тогдашней журналистике. Под редакцией В. Ф. Корша вышли первые 15 выпусков (1880 — 1883) капитального труда: «Всеобщая история литературы, составленная по источникам и новейшим исследованиям при участии русских литераторов и ученых». Самому В. Ф. Коршу принадлежит здесь, кроме массы примечаний, обширное «Введение», а также очерк истории греческой литературы. Кроме всего прочего он был автором статей по вопросам европейской политики, истории и литературы. Перевел «Курс всеобщей истории» Г. Вебера (т. 1-4, 1859-1861). Одна из дочерей В. Ф. Корша, Мария Валентиновна, принадлежала к числу лучших современных переводчиц.

Старший брат В. Ф. Корша, тоже имел отношение к пишущей братии журналистов. Евгений Федорович Корш (1810-1897) известен как редактор и издатель «Московских ведомостей», соиздатель «Журнала министерства народного просвещения», основатель журнала «Русский вестник». Послужной список этого общественно-политического деятеля можно продолжить: был сотрудником «Библиотеки для чтения», служил в департаменте внешней торговли Министерства внутренних дел, работал переводчиком в Кронштадтской таможне (хорошо знал французский, немецкий, английский языки). После разгрома декабристов центром общественно-политического движения в стране становится Московский университет. Среди преподавателей возникают два кружка, два течения (славянофилы и западники). Членами так называемых западников были Н. В. Станкевич, В. Г. Белинский, Т. Н. Грановский, А. И. Герцен, Е. Ф. Корш и др. Литераторы Петербурга, такие как И. С. Тургенев, П. В. Анненков, Н. А. Некрасов также примкнули к московскому кружку западников и, приезжая в Москву, обязательно посещали своих друзей. Кружковцы прилагали все силы к развитию и пропаганде знаний в широких слоях населения. Переводы и издания на русском языке книг западных философов, книг по естествознанию и искусству, чтение публичных лекций и выпуск ряда журналов с обзорными и критическими статьями об отечественной и западноевропейской литературе — вот сфера деятельности прогрессивного круга интеллигенции 40-х годов позапрошлого века. Объединяла их также общность взглядов на необходимость скорейшего уничтожения крепостничества как позорного для России явления, тормозящего ее культурное и экономическое развитие. Для обсуждения решения различных вопросов они часто собирались на квартире Е. Ф. Корша или Т. Н. Грановского. Всех этих людей сближало не только общее

дело, общественно-политические взгляды, но и тесные дружеские отношения между членами их семей. Даже уезжая каждый год на лето из Москвы, семьи кружковцев при этом старались поселиться вблизи друг от друга. В “Былом и думах” А. И. Герцен вспоминает свою жизнь в тех местах и частые посещения друзей. В его дневнике от 5 августа 1844 года записано: “Почти ночью в Покровское приехал Е. Ф. Корш с женой и ребенком”. Дружили, доверяя друг другу сокровенные тайны, их жены, товарищами становились их дети. Любопытен факт, что в день своего рождения младшая дочь А. И. Герцена Наташа (Тата) Герцен была помолвлена с сыном Е. Ф. Корша, маленьким Федей Коршем (Богданов, с. 13). Члены кружка превосходно проводили вместе время. Это были беседы и споры, вдумчивые речи Грановского, блестящее остроумие Герцена, колкие замечания Корша. С отъездом А. И. Герцена за границу они постепенно стали отдаляться друг от друга, политические страсти поутихли, но теплые дружеские отношения между их семьями, переписка продолжались еще долгие годы. Евгений Федорович Корш издавал и редактировал газеты “Московские ведомости”, “Санкт-Петербургские полицейские ведомости”, “Атеней”, “Журнал Министерства внутренних дел”, вел дела издательства К. Т. Солдатенкова. Особенно приятно отметить заслуги этого замечательного человека на библиотечном поприще. Он был членом комиссии “для приведения в известность” библиотеки гидрографического депо, некоторое время возглавлял библиотеку Московского университета, одновременно работая библиотекарем Общества истории и древностей российских. Был первым и единственным в течение трех десятилетий библиотекарем Московского публичного и Румянцевского музеев (1862-1893). Многие последующие поколения библиотекарей вспоминали его с уважением и благодарностью. Он ратовал за создание в Москве общедоступной библиотеки. В одном из некрологов писалось, что Е. Ф. Корш “был настолько выдающимся библиотекарем, что к его голосу прислушивались главы всех других европейских библиотек”.

В силу изложенных обстоятельств обстановка в семье Коршей, впрочем как и обстановка в описанной ранее семье Ляпуновых, была своеобразной. Любая личность не может быть определена без своего поля, своего окружения. Решающим здесь является то, как человек воспринимает мир, как делает выбор, создает собственный опыт, организует свой собственный мир и самого себя в нем, как создает свои собственные идеалы. Важно, что все это нужно рассматривать не как структуру, а как процесс. Влияние высокоинтеллектуальной среды, все окружение, в котором воспитывался сын Е. Ф. Корша Федор Евгеньевич Корш, благоприятствовали раннему развитию будущего академика. В становлении личности ученого, в развитии его необыкновенного дарования полиглота, тонкого ценителя художественного слова, выдающегося переводчика, безусловно, огромную роль сыграла семья. Он стал разносторонним ученым-филологом. Монографии, статьи, доклады, заметки и переводы составляют объемное научное наследие в таких областях, как общее и российское языкознание и литературоведение, общая теория перевода и стихосложения, славистика, классическая филология, востоковедение и теория музыки. Одесский период жизни ученого не был продолжительным по времени, но оставил глубокий след в умах и душах учеников. По прошению Федора Евгеньевича, по семейным обстоятельствам, он в 1890 году был переведен ординарным профессором в императорский Новороссийский университет по кафедре классической филологии. Здесь он пробыл до мая 1892 года. После смерти ученого в Одессе был напечатан краткий очерк жизни и деятельности академика, составленный филологом и историком театра, профессором Б. В. Варнеке (Памяти Ф. Е. Корша. — Одесса, 1915). В очерке использованы фрагменты воспоминаний о Ф. Е. Корше его слушателей и учеников. Профессор М. И. Мандес, например, так пишет о своем учителе: “Учиться у него [у Корша] было легко. Я редко видел человека, который так легко нес бы свою колоссальную ученость. Она была для него не мундиром, а как бы

собственным его телом. Он был бесконечно ученым, но не давил своим знанием, оно выливалось у него как бы против его воли. Он говорил просто, без претензий, ясно и понятно, потому что в нем все устоялось, все было доведено до последней возможной степени ясности. Он был скуп на ученый материал и потому не запутывал в нем слушателя, он давал всегда как раз то, что нужно и ничего больше — правда, и ничего меньше. Чувствовалось, что все им сказанное органически должно быть сказано, что он ничего не делает, как атлет для того, чтобы показать свою силу, а как творец, который желает создать творение”. Ф. Е. Корш знал 36 языков и наречий. При этом не ограничивался практическим их усвоением. Он владел языками, мог на них говорить, читать, писать, думать и творить, сравнивать между собой, находить утраченные в веках связи. Одесса привлекала Ф. Е. Корша как место, где можно войти в непосредственный контакт с представителями некоторых народностей, давно его интересовавших. Больше всего он увлекся местными греческими колониями, быстро сошелся с тамошними греками, охотно проводил с ними часы досуга, совершенствуя свои познания греческого языка. Свой интерес в работе над южными говорами он изложил в статье “Что может Одесса и должна сделать для науки?” (Одесский вестник. — 1892. — №289). Не чуждался он и местной интеллигенции, тем более, что на медицинском факультете Новороссийского университета кафедрой судебной медицины заведовал двоюродный брат Федора Евгеньевича, Александр Всеволодович Корш.

Пойдя по стопам своего деда, профессора Медико-хирургической академии, А. В. Корш стал врачом и с 1888 года начал читать курс судебной медицины в нашем университете, сразу завоевав признание и симпатии сотрудников и студентов. После открытия медицинского факультета чтение лекций по судебной медицине он совмещал сразу на двухфакультетах ИНУ — юридическом и медицинском (Одесский медуниверситет, 1900-2000. — С. 14).

Тезис о том, что новые знания можно получить, не только тренируя свою память и свой мозг, как мастер-ремесленник тренирует движения своих мышц, но, что знания могут быть приобретены на основе старых, полученных предшественниками, подтверждает еще одна научная династия, которая имеет своих представителей в Новороссийском университете. Обладая общей культурой, культурой мышления, непрерывно самосовершенствуясь и самообразовываясь, приобретали и развивали научные традиции носители фамилии Струве. Династия эта на протяжении 118 лет удивляет науку уникальными открытиями и идеями. Она уходит своими корнями в мудрое и трудолюбивое немецкое крестьянство, являясь замечательным явлением в истории науки. По числу поколений и представителей уступает разве что династии Бернулли — математиков, механиков, физиков. Струве известны миру прежде всего как “звездная” династия, состоящая из семи астрономов. Род Струве дал мировой науке ученых многих других специальностей — химиков, геологов, философов, филологов, историков, равно как и дипломатов и государственных деятелей. История рода необычайно интересна и богата. Прослеживается она документально от 1414 года и идет от французских гугенотов, бежавших в свое время от религиозных преследований в германские земли. Сила этого рода состояла в феноменальном трудолюбии, в исключительно сильно развитом чувстве презрения к безделью, в решительном неприятии понятия “убиения времени”.

Основателем династии можно считать Якоба Струве (1755-1841), родившегося в городке Хорст, расположенном в 60 км от Гамбурга. Чрезвычайно одаренный в математике и музыке мальчик после окончания гимназии под влиянием профессора Геттингенского университета Хайне (Christian Gottlob Heyne, 1729-1812) поступил на филологический факультет этого университета. Получив образование, служил директором гимназий и лицеев во многих немецких городах. У него было семеро детей. Старший сын Карл пошел по стопам отца, став филологом и доцентом Дерптского

университета. Еще один сын Людвиг закончил Кильский университет, получив ученую степень доктора медицины, стал профессором анатомии тоже в Дерптском университете. Одному из младших сыновей Вильгельму под угрозой насильственного призыва в армию Наполеона в 1808 году пришлось бежать в Россию, все в тот же Дерпт. Здесь он окончил университет с золотой медалью и степенью кандидата филологии. Но непреодолимый наследственный интерес к астрономии и математике заставил его переменить профессию, уйти в астрономию. Именно от него пошла “звездная” династия Струве. Академик Вильгельм Якоб Струве (1793–1864) прославился тем, что свыше двадцати лет возглавлял Дерптскую (Тартускую) обсерваторию, а в 1839 году основал Пулковскую астрономическую обсерваторию около Санкт-Петербурга, стал ее первым директором. Он принял российское подданство и известен у нас как Василий Яковлевич Струве. Продолжил дело отца, сделав Пулковскую обсерваторию, по определению американского астронома Б. Гулда, “астрономической столицей мира”, Отто Вильгельм (Отгон Васильевич) Струве (1819–1905). Он возглавлял Пулковскую обсерваторию в 1862–1889 годах. Некоторые из внуков академика Василия Яковлевича Струве по семейной традиции также становятся астрономами, например, Герман Оттонович Струве. Или же — Людвиг Оттонович Струве (1858–1920), который переехал в Харьков, куда в 1894 году молодой перспективный ученый был назначен профессором кафедры астрономии Харьковского университета и директором обсерватории. Увы, последним представителем известнейшей династии астрономов становится правнук академика В. Я. Струве — Отто Людвигович Струве (1897-1963) — один из крупнейших астрофизиков первой половины XX века.

Из других сыновей В. Я. Струве, Генрих Васильевич (1822-1908) стал известным химиком и в 1876 году был избран членом-корреспондентом Петербургской Академии наук. Бернгард Васильевич Струве (1824-1894) многие годы работал в Восточной Сибири. Интересны его “Воспоминания о Сибири”, напечатанные в “Русском вестнике”. Позднее он занимал пост губернатора Астрахани и Перми. А вот еще один сын, Карл Васильевич Струве (1835-1907), более известен как русский дипломат, бывший послом России в Японии, США, Нидерландах.

В семье академика В. Я. Струве кроме родных детей воспитывались и четверо племянников, оставшихся сиротами после ранней кончины его братьев Эрнста (Ариста) и Людвига. Один из них, Федор Аристович Струве (1816-1884) стал известным специалистом римской и греческой истории и языков. С 1845 года он преподавал в Казанском университете на кафедре римской словесности и древностей, занимая там должность ординарного профессора и декана историко-филологического факультета. В 1865 году он получил назначение в Новороссийский университет на кафедру греческой словесности. Преподавал у нас древнегреческий язык, читал спецкурсы по греческой географии и древностям, истории греческой колонизации, литературы и искусству. В это же время он заведовал университетским музеем изящных искусств и минц-кабинетом. Ф. А. Струве принимал активное участие в работе Московского археологического общества и Одесского общества истории и древностей. Современники отмечали большую научную ценность его трудов.

Все герои нашего рассказа обладали феноменальными способностями, выделявшими их из среды современников. Способности — это, безусловно, психологические особенности человека, от которых зависит успешность приобретения знаний, навыков, умений. Один из самых сложных вопросов — о происхождении способностей: врожденные они или все-таки формируются при жизни? Ответы, которые дают исследователи на эти вопросы, противоречивы. Закономерности преемственности генетической и преемственности духовной жизни, творчества можно и должно постигать на этом ярчайшем явлении отечественной культуры — научных династиях. Мы в своей статье старались показать, что обе причины: и наследственность, и семейное окружение,

в которых происходило становление ученого, способствуют появлению научной преемственности, перерастающей в династию. И пока специалисты спорят, какая из этих причин первична, какая вторична, мы утверждаем, что любая хороша, если она дает миру выдающихся личностей, а Одесскому (Новороссийскому) университету дает возможность гордиться этими личностями.

Литература:

1. Анненков П. В. Литературные воспоминания. — М., 1960.
2. Богданов А. И. Федор Евгеньевич Корш. — Ашхабад, 1982.
3. Венгеров С. А. Источники словаря русских писателей. — СПб, 1914. — Т. 3.
4. Вдохновение: Сб. очерков о выдающихся отечественных ученых / Сост. В. П. Лысенко. — М., 1988.
5. Григорьян А. Т., Ковалев Б. Д. Даниил Бернулли. — М., 1981. — 315с.
6. Краткая литературная энциклопедия. — М., 1966. — Т. 3.
7. Одесский медуниверситет, 1900-2000. — Одесса, 2000.
8. Русский биографический словарь. — СПб, 1903.
9. Струве О., Зебергс В. Астрономия XX века / Пер. с англ. П. Г. Куликовского. — М., 1968.
10. Фолта Я., Новы Л. История естествознания в датах. — М., 1987. — 495 с.
11. Чишко В. С. Біографічна традиція і наукова біографія в історії та сучасності України. — К., 1996.
12. Чишко В. С. Загальні проблеми біографістики // Українська біографістика. — К., 1999. — Вип. 2. — С. 14.
13. Попик В. І., Романова Н. П. Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника // Українська біографістика. — К., 1999. — Вип. 2. — С. 18 — 19.
14. Языков Д. Д. Обзор жизни и трудов покойных русских писателей. — СПб, 1886. — Вып. 3.

В. В. Самодурова, головний бібліограф
Науково-бібліографічного відділу
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Наукова бібліотека
вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна

НАУКОВІ ДИНАСТІЇ В НОВОРОСІЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Резюме

В даній статті на деяких прикладах з історії Новоросійського університету показаний величезний вклад в науку одеської вітки сімейних кланів, які жили і творили в різних кутках держави та світу і дали своїх представників Одесі. Відомі династії (Ляпунови, Корши, Струве) зіграли велику роль в різних галузях науки, внесли свій вклад у розвиток нашої держави. Матеріал до статті отриманий в результаті аналізу біографій професорів, які розміщені у біобібліографічному словнику-довіднику “Професори Одеського (Новоросійського) університету”: У 4 т. (Одеса, 2005), у складанні якого приймали участь співробітники Наукової бібліотеки ОНУ.

Ключові слова: наукові династії, Новоросійський університет, наступність, спадковість.

V. V. Samodurova,

Scientific library of the Odessa Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

Tel. 34 80 11

SCIENTIFIC DYNASTIES IN THE UNIVERSITY OF NOVOROSSIJA

Summary

The article considers some episodes of the history of the University of Novorossia proving inestimable contribution into the progress of science made by an Odessa branch of big family groups that lived and worked in different corners of the country and of the world and had given their representatives to Odessa. The famous family dynasties (the Lyapunovs, the Korschs, the Struves) played an important part in the development of different branches of science, in the progress and prosperity of our country. The materials of the article are based on the analysis of the biographies of the professors from the biobibliographical reference book "Professors of the Odessa (Novorossia) University": in 4 vol. (Odessa, 2005), which was compiled and edited by the bibliographers of the University Library.

Keywords: scientific dynasties, University of Novorossia, continuity.

УДК 027.7:378.4(477.74)''1920/1930''

Е. В. Полевщикова, старший научный сотрудник
Научная библиотека ОНУ им. И. И. Мечникова,
г. Одесса, 65082, ул. Преображенская, 24;
тел. 34 80 11

О. Л. ВАЙНШТЕЙН И ИЗУЧЕНИЕ ИМЕННЫХ ФОНДОВ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОНУ ИМ. И. И. МЕЧНИКОВА В 1920-Е ГГ.

В статье проанализированы работы О. Л. Вайнштейна, написанные в 1920-е гг. на основе ценных материалов Воронцовского и Строгановского фондов Центральной научной библиотеки г. Одессы, введенных в научный оборот молодым исследователем. Обращение к именованным фондам библиотеки способствовало становлению О. Л. Вайнштейна как крупного специалиста по новой истории Франции, блестящего знатока источников.

Ключевые слова: частные книжные собрания, Просвещение во Франции, история и источниковедение Великой французской революции, история Парижской Коммуны, история исторической науки в СССР в 1920-1930-е гг.

На протяжении многих десятилетий усилия нескольких поколений сотрудников Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова сосредоточены на изучении именных фондов библиотеки. В центре их внимания находились и сегодня находятся самые престижные и знаменитые книжные собрания, обогатившие университетскую библиотеку в конце XIX в. — личная библиотека графа А. Г. Строганова и библиотека майоратного дома семьи Воронцовых в Одессе.

Важнейшим этапом раскрытия Воронцовского и Строгановского фондов явилась их инвентаризация, осуществленная после Великой отечественной войны. В 1960-е гг. группой сотрудников (ее костяк составили А. К. Папаспираки и В. С. Фельдман) были составлены карточные предметно-систематические каталоги этих книжных собраний, благодаря чему исследователи получили доступ к поистине бесценным источникам и монографической литературе [29, с. 16-17, 29-30]. Этой самоотверженной работе предшествовало обращение к сокровищам Воронцовской и Строгановской библиотек и их научное освоение, начатое в 1920-е гг. видным историком Осипом Львовичем Вайнштейном (1894-1980)*

. По утверждению автора ряда книговедческих работ, известного историка С. Я. Борового (1903-1989), в 20-е годы обе крупнейшие библиотеки города — Центральная научная библиотека г. Одессы (бывшая библиотека Новороссийского университета; далее — ЦНБ) и Одесская публичная библиотека — имели блестящий состав сотрудников [6, с. 135-150; 40, с. 97-106]¹. Достаточно сказать, что в одно и то же время в “публичке” работали А. М. Дерibas (1856-1937), М. П. Алексеев (1896-1971), А. Н. Тюнеева (1889-1984), а в ЦНБ — О. Л. Вайнштейн, Ф. Е. Петрунь (1894-1963), И. Я. Фаас (?-1944). Директором последней в 1922-1930 гг. был профессор кафедры философии и психологии Института народного образования (далее — ИНО) С. Л. Рубинштейн (1889-1960) — впоследствии член-корреспондент АН СССР, академик Академии педагогических наук². Во многом именно благодаря настойчивости и принципиальности Сергея Леонидовича библиотека Воронцовых осталась в Одессе. Осенью 1923 г. он выступил на Первом Всеукраинском совещании работников книги с докладом “Про бібліотеку Воронцова в Одесі”. В итоге обсуждения доклада была принята резолюция, в которой была признана

“нежелательной и нецелесообразной” передача книжного собрания Воронцовых Институту им. К. Маркса и Ф. Энгельса, который поставил этот вопрос перед Наркомпросом Украины. В резолюции говорилось, что библиотека Воронцова — одна из крупнейших культурных ценностей Украины — является неотъемлемой частью Центральной научной библиотеки Высшей школы г. Одессы [39, с. 54]. Так именовалась в начале 20-х гг. университетская библиотека, к которой были присоединены библиотеки других расформированных учебных заведений: Высших женских курсов, Международного института и др. (название Центральной научной библиотеки г. Одессы она получила в 1923 г.).

По инициативе С. Л. Рубинштейна в 1924 г. в ЦНБ был организован библиографический семинар, ставший центром ее научной работы. Многие доклады участников семинара были опубликованы (в Известиях Всесоюзной Академии наук”, в журнале “Историк-марксист”, в “Журнале научно-исследовательских кафедр г. Одессы” и др.); печатались “Праці Центральної наукової бібліотеки” (вышло 3 тома). Одним из важнейших результатов деятельности семинара было выявление и разработка ценных фондов ЦНБ, в том числе — Воронцовского и Строгановского. Активнейшее участие в этой работе принял О. Л. Вайнштейн, начавший в Одессе свой творческий путь ученого, эрудита, прекрасного знатока источников.

Уроженец г. Бендеры, О. Л. Вайнштейн закончил Одесскую частную мужскую гимназию И. Р. Раппопорта и в сентябре 1915 г. был принят на историческое отделение историко-филологического факультета Новороссийского университета. Блестяще окончив университет в 1919 г., Осип Львович был оставлен для подготовки к профессорскому званию на кафедре всеобщей истории³. Еще будучи студентом, он преподавал в одесских гимназиях и на вечерних курсах, а в 1923 г. начал свою преподавательскую деятельность в высшей школе, читая курсы по всеобщей истории в Институте народного образования (преемнике расформированного в 1920 г. Новороссийского университета) и других одесских вузах [21, л. 1]. Одновременно он работал в ЦНБ на должностях ученого секретаря, заведующего библиографическим отделом (1924-1925), заместителя директора (с 1930 г.), в начале 30-х гг. — директора. Простой перечень общественных обязанностей Осипа Львовича позволяет составить представление о его деятельном участии в научной жизни Одессы тех лет. Секретарь и один из организаторов библиографического семинара при ЦНБ, он принимал участие в организации книговедческих курсов для “книжников”, с 1925 г. был членом библиотечного совета при ИНО. 22 мая 1925 г. О. Л. Вайнштейну было выдано удостоверение в том, что он был уполномочен вести переговоры с библиотеками и другими научными учреждениями Парижа о восстановлении прерванных научных связей и обмена изданиями. Ему поручалось также “собираание материалов, необходимых для разработки ценных фондов Научной библиотеки, заключающих источники для истории В[еликой] французской революции” [22, л. 66]⁴. В августе-ноябре 1927 г. Осип Львович был командирован в Париж для работы в архивах. В одном из писем он признавался, что для этой поездки пошел на значительные материальные жертвы, оправдать которые можно было бы лишь выявив ценные документы [23, л. 136]. Помимо этого, О. Л. Вайнштейн принимал самое активное участие в работе Одесской комиссии краеведения при ВУАН, Одесского филиала Ассоциации Востоковедения, Общества историков-марксистов при Коммунистической Академии [34, с. 197-198].

Яркая страница деятельности Осипа Львовича в ЦНБ связана с его участием в создании Музея книги в середине 20-х годов⁵. В ноябре 1923 г. в библиотеке была проведена выставка, на которой особое внимание посетителей привлекли материалы раздела по истории книгопечатания. Детали ее проведения нам неизвестны, но нет сомнения в том, что О. Л. Вайнштейн был среди ее организаторов.

Экспозиция размещалась в “Комнате Редких Книг” — помещении, специально предназначенном для хранения рукописного собрания библиотеки и особо ценных книг

еще в 1902 г., когда университетская библиотека переехала в новое здание. Служивший в университетской библиотеке более 30 лет Петр Степанович Шестериков упоминал о части хранилища на 2-м этаже, отделенной перегородкой в особую комнату, размером 6х6 саженей, где в шкафах хранились редкие и ценные книги и рукописи. В 1926 г. стало возможным отвести для выставки рукописей, книг и графических изданий большой зал на третьем этаже здания библиотеки, специально оборудованный для этой цели [44, с. 179; 15, с. 18]. Тогда же Осип Львович прочитал цикл лекций для работников одесских книгохранилищ и издательств по истории книги. Так началась работа по постепенному преобразованию отдела в Музей книги, который был открыт в марте 1927 г. [33, с. 108; 25, с. 171-172]. Просуществовал он недолго: в начале 1930-х гг. после объединения ЦНБ г. Одессы с Одесской публичной библиотекой (сейчас — Государственная научная библиотека им. М. Горького) музейный фонд был передан публичной библиотеке, где еще в 1922 г. был создан “Книжный музей Октябрьской революции”⁶. Однако благодаря подготовленному Осипом Львовичем описанию экспозиции мы можем составить представление о выставленных в Музее изданиях.

При отборе экспонатов внимательно изучался состав Воронцовской библиотеки, в результате были выявлены образцы изданий прославленных печатников прошлого. Среди них альдина (*Viaggi Fatti da Vinetia, alla Tana, in Persia, in India et in Constantinopoli...* — Aldus in Vinegia, 1545) — известное издание описаний путешествий венецианских купцов и дипломатов; трехтомный сборник гуманиста Дж. Б. Рамузио “Плавания и Путешествия” (*Ramusio Gio. Bat. Raccolta delle Navigazioni et viaggi*), изданный фирмой Джунта из библиотеки Семена Романовича (первый и последний тома первого издания сборника (1550 и 1556 гг.), второй том — второго издания в 1574 г.). Несколько образцов прославленной серии Эльзевиров “Государства”, в том числе “Россия или Московия...” (*Russia seu Moscovia itemque Tartaria. — Lugdunum Batavorum, 1630*) также были отобраны из собрания Воронцовых.

Перечисленные издания относятся к числу хрестоматийных примеров украиники XVI в. В Музее был организован специальный раздел *Rossica-Ucrainica*, экспонатам которого Осип Львович уделил особое внимание. Среди них было немало экземпляров из библиотеки Воронцовых. Назовем венецианское издание 1550 г. итальянского перевода “Записок про Московию” С. Герберштейна из собрания С. Р. Воронцова (*Commentari della Moscovia et parimente della Russia... per il signor Sigismondo libero barone in Herberstain, Neuperg et Guettenhag. — Venetia: C. B. Pedrezzano, 1550*) и базельское издание 1571 г. этого же труда (*Rerum Moscoviticarum commentarii Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neuperg, et Guettenhag...*), сборник “Описания Московии разных авторов” (*Rerum Moscoviticarum Auctores Varii ... — Francfurti, 1600*), “Описание Польского королевства и смежных стран” Блеза де Виженера (*La description du royaume de Pologne, et pays adiacens: avec les statuts, constitutions, moeurs, et façons de faire d'iceux. — Paris: Jean Richer, 1573*) и, наконец, приобретенный М. С. Воронцовым в Париже в 1817 г. экземпляр “Описания Украины” Г. Л. де Боплана (*Description de l'Ukraine qui sont plusieurs provinces de Royaume de Pologne... — Rouan, 1660*) [15, с. 47-49]⁷.

Среди изданий петровского времени из собрания Воронцовых экспонировались “Символы и эмблемата” (Амстердам, 1705). Разделы экспозиции, посвященные русской книге второй четверти XVIII в. и екатерининского времени, практически полностью были представлены изданиями из библиотеки Воронцовых. Осип Львович считал необходимым пополнить отдел русской книги XVIII в. экземплярами раритетных изданий из Воронцовского фонда [15, с. 46].

Внимательно изучая состав знаменитых библиотек семьи Воронцовых и А. Г. Строганова, ставших именными фондами университетского книгохранилища, О. Л. Вайнштейн обнаружил неизвестные материалы, позволившие выпустить ряд исследований, в которых проявился особый интерес автора к истории революционной

борьбы во Франции [36, с. 258-259.]. Автор более чем 150 опубликованных работ, Осип Львович известен прежде всего как медиевист и специалист в области историографии и методологии истории. Однако его формирование как историка проходило на материале истории Франции конца XVIII-XIX вв., и по словам его близкого друга В. С. Алексеева-Попова, “этой первой своей любви он остался верен на всю жизнь” [1, с. 238.].

Выявление документов подразумевало кропотливую предварительную работу с книжными и рукописными фондами, а также ознакомление с историей формирования частных библиотек и биографией их владельцев. В 1920-е годы вышли в свет несколько работ Осипа Львовича, в которых библиографические и книговедческие разыскания неразрывно связаны с его исследовательскими интересами как профессионального историка.

Первая монография ученого, написанная по материалам Воронцовского фонда — “Очерки по истории французской эмиграции в эпоху Великой революции (1789-1796)”. Она получила высокую оценку Е. В. Тарле и В. П. Бузескула и по их представлению была премирована Наркомпросом Украины [36, с. 259]. В Научной библиотеке ОНУ хранится два экземпляра этой работы, один из них — с дарственной надписью автора.

Источниковая база исследования включала, прежде всего, издания из Воронцовского фонда библиотеки: около 10 периодических изданий, четыре десятка памфлетов, в том числе — редкие издания⁸. На их основе проанализированы различные течения в эмигрантской среде: от крайних монархистов графа Монгальера и графа Монлозье до более умеренных Ж. Малле дю Пана и Лалли-Толандаля, от Г. Сенака де Мелана до ядовитого А. Ривароля, которого, кстати, автор выделяет среди других, называя его “самым умным” из деятелей эмиграции.

Это вполне зрелое исследование, до сих пор привлекающее внимание специалистов, отличается великолепное владение материалом, яркость, эмоциональность изложения. Спустя 10 лет именно Осип Львович написал статью “Эмиграция в эпоху Великой французской революции” для первого издания Большой советской энциклопедии [5, стб. 124-128.].

В приложении в авторских переводах приводятся шесть документов⁹, представляющих собой извлечения из “*Pieces trouvées dans le porte-feuille de Monsieur, et dans celui de M. Ostome, secrétaire de M. de Calonne*” (*Correspondance originale des émigrés, ou les émigrés peints par eux-mêmes*. Paris, 1793). Таким образом, отечественному читателю стал известен целый пласт французской публицистики конца XVIII в.

Введение в научный оборот ценнейших материалов из Воронцовского фонда было продолжено в публикации О. Л. Вайнштейна “Неизвестный отрывок о Вольтере”, представлявший собой доклад на заседании Библиографического общества Библиотеки Высшей школы г. Одессы [16] (опубликовано на французском языке в мае 1924 г. в “Журнале научно-исследовательских кафедр в Одессе”).

В 1923 г. Осип Львович обнаружил среди книг Воронцовского фонда экземпляр анонимного сочинения “Исторический комментарий к трудам автора Генриады” (Базель, 1776), вопрос об авторстве которого до сих пор остается открытым. Однако именно данный экземпляр во многом определил новые пути поисков нескольких поколений историков и литературоведов, исследующий биографию и творческое наследие Вольтера. Дело в том, что на полях экземпляра, хранившегося в Воронцовском фонде, были многочисленные собственноручные заметки Ваньера — секретаря Вольтера (занимавшие около 50 мелко исписанных листков, вклеенных между страницами книги). В них Ваньер делал дополнения к данному труду, всячески подчеркивая свое авторство и сводя счеты с племянницей своего великого патрона госпожой Дени. О. Л. Вайнштейн полагал, что эти заметки на полях были сделаны им на двух экземплярах этой книги, один из которых хранился в Воронцовском фонде ЦНБ. Позднее было доказано, что известны три варианта “Исторического комментария” с дополнениями Ваньера [28, с. 269.]. Один из них был им

прислан А. Р. Воронцову — давнему корреспонденту Вольтера, находившемуся с юных лет в дружеских отношениях с фернейским философом. Александр Романович оказывал покровительство его секретарю, который особо подчеркивал конфиденциальность присланного текста. Со слов Ваньера, кроме Екатерины II и барона Гримма, больше никто не знал этот текст¹⁰.

Проанализированные Осипом Львовичем различия заметок Ваньера с напечатанной значительно позднее окончательной редакцией “Приложения к Историческому комментарию...” (“Additions au Commentaire historique”) предоставили доказательство того, что переработкой этого текста Ваньер занимался в ноябре 1781 г. и что именно тогда был составлен воронцовский экземпляр [16, с. 47-48]. По мнению автора статьи, свежесть воспоминаний Ваньера, записанных в 1779-1781 гг. и хронологически примыкающих к смерти Вольтера, повышает их ценность.

Изучение данных различий не только позволило выяснить происхождение текста “Исторического комментария” и послужило аргументом в пользу авторства (или соавторства) Ваньера, но и предоставило дополнительные штрихи к биографии Вольтера [16, с. 46-47]¹¹.

Разнообразие тем и сюжетов, которые привлекали внимание О. Л. Вайнштейна, поистине неисчерпаемо. В. С. Алексеев-Попов справедливо отмечал, что Осип Львович “был историком редкого в наши дни широкого профиля” [1, с. 238]. В то же время “драгоценной особенностью” его исследований были “их целеустремленность и внутренняя преемственность” [1, с. 238]. Одной из тем, которой много и плодотворно занимался историк, было положение французских торговых колоний в Леванте. В ходе работы в Национальном архиве Франции ему удалось найти интереснейшие источники об их судьбе при Старом порядке и в эпоху революции¹². Поэтому неслучаен интерес Осипа Львовича к “прекрасно подобранной коллекции печатных материалов по истории, географии и этнографии Востока” в библиотеке Воронцовых, которую он обозначил как “Воронцовский фонд orientalia” [8]. В 1929 г. в журнале “Новый Восток” было помещено сообщение О. Л. Вайнштейна, в котором он дал характеристику различных групп документов (периодические издания, специально посвященные Востоку; сборники статей по востоковедению; сборники парламентских отчетов, государственных актов, главным образом английских, которые содержат важные материалы по истории европейского соперничества и колониальной политики в странах Ближнего и Дальнего Востока; словари восточных языков; издания на армянском, грузинском, арабском и турецком языках; серии памятников письменности восточных народов в переводах европейских востоковедов) [19].

Особое место в Воронцовской библиотеке занимают путешествия по Востоку (известно, что их страстным коллекционером был С. Р. Воронцов). Среди них и многотомные сборники (*Histoire generale des voyages. — La Haye, 1747-1763; Voyages au Nord. — Amsterdam, 1715-1725* и др.), и описания путешествий по отдельным странам. Здесь ведущее положение занимает *Turcica*, представленная сотней томов, большей частью изданных в XVII в. Просматривая все эти книги одна за другой, отмечал Осип Львович, “можно проследить за тем, как на книжном рынке отражалось повышение или падение интереса Европы к Турции в зависимости от крупных политических событий (русско-турецкая война 1770-х гг., Наполеоновская экспедиция 1798 г., освободительное движение в Греции в начале 1820-х гг.) [8, с. 374]. Он выделил редкие издания описаний по Персии (*L’Ambassade de D. Carcias de Silva Figueros en Perse. — Paris, 1667; Les Beutez de la Perse. — Paris, 1673*; несколько изданий знаменитого путешествия Шардена и др.). Особым разнообразием отличаются материалы, касающиеся Индии: путешествия, ценные сборники документов, английские политические памфлеты, относящихся к деятельности Британской Ост-Индской компании и в целом британской колониальной политике, сборники брошюр, полемическая литература, отразившая англо-французское

соперничество в Индии. Наконец, отмечены издания по истории Японии и Китая и других стран Дальнего Востока. По мнению автора, в Воронцовской библиотеке представлена в своей сумме довольно солидная документальная база для научных исследований по истории и этнографии Востока¹³.

В работах Осипа Львовича мы встречаемся также с одной из первых попыток проследить процесс формирования библиотеки дома Воронцовых. Обратившись к материалам “Архива князя Воронцова”, к опубликованной там переписке Семена Романовича со старшим братом Александром Романовичем, Д. П. Бутурлиным, Г. Лафермьером, В. П. Кочубеем, он отмечал, что интерес к книгам, особенно историко-географического содержания, сказывается в этих письмах “на каждом шагу” [8, с. 373]. Осип Львович полагал, что “наибольшим книголюбом в роду Воронцовых и настоящим основателем библиотеки является Семен Романович Воронцов”. Ядром книжного собрания Семена Романовича было несколько сотен книг (книги по истории, мемуары и словари), которые он отобрал “по своему вкусу” из библиотеки своего дяди — М. И. Воронцова [см. 2, с. 102-103.]. О. Л. Вайнштейн был первым, кто обратил внимание на книжные интересы Семена Романовича (история, география, словесность, мемуары) и Михаила Семеновича, а также на влияние, оказанное служебным положением отца и сына (дипломатическая служба и деятельность администратора) на их круг чтения, тем самым сделав первый шаг в изучении истории книжного собрания семьи Воронцовых.

В поле зрения Осипа Львовича находились и обстоятельства формирования коллекции А. Г. Строганова. В 1924 г. в журнале “Бібліологічні вісті” была опубликована статья О. Л. Вайнштейна “Граф А. Г. Строганов у Франції в 1842-1845 рр.”. Здесь историк обратился к эпизоду жизни государственного деятеля, сыгравшего видную роль в общественно-политической и культурной жизни Российской империи, которому, однако, до тех пор “не посчастливилось найти себе биографа” [9, с. 147]¹⁴. Интерес Осипа Львовича к этому историческому персонажу связан, прежде всего, с фактом собирательской деятельности Александра Григорьевича. Приведя нелицеприятную характеристику, данную графу историком С. М. Соловьевым¹⁵, Осип Львович резонно отмечал, что, исходя из подобной оценки, непонятно, как А. Г. Строганов, “имея ум чрезвычайно поверхностный”, мог собрать такую огромную библиотеку и, более того, — прочесть значительную ее часть, о чем свидетельствуют собственноручные пометы графа на полях многих книг; как он мог, оставив должность министра внутренних дел, в возрасте 47 лет сесть в Париже на студенческую скамью, чтобы изучать анатомию и другие науки. О. Л. Вайнштейн напоминает и о роли А. Г. Строганова в создании Новороссийского университета, и о его увлечении европейской культурой, а также о административных инициативах графа, достаточно либеральных для того времени [9, с. 148].

Наибольший интерес для автора публикации представляет собой архив А. Г. Строганова. Основной частью своего личного архива граф, известный своими эксцентричными поступками и неординарными суждениями, распорядился самым неожиданным образом, утопив его в море [9, с. 147]. Небольшая же часть документов, хранившаяся в те годы в ЦНБ в составе Строгановского фонда, оставалась неизвестной профессиональным историкам.

Речь идет о подборке документов, раскрывающих организацию и функционирование таких институтов государственной власти во Франции, как полиция, тюрьмы, сберегательные кассы, госпитали (различные формы отчетности, ведомости, бланки и т. д.), которые на протяжении двух лет изучал во Франции граф Строганов, оставивший в 1841 г. пост министра внутренних дел. Проблемы социальной жизни приобретали особую актуальность в контексте быстрого роста фабричной промышленности России в 1840-х гг. Острая полемика разворачивалась как вокруг строительства железных дорог, так и по рабочему вопросу. О. Л. Вайнштейн высказывает

предположение, что внимание Александра Григорьевича к упомянутым проблемам могло быть каким-то образом связано с поручением правительственной комиссии Николая II, деятельность которой оживилась в середине 40-х гг. XIX в. В архиве графа сохранились как вырезки из газет и конспекты книг, посвященных экономике железных дорог, так и документы, отложившиеся во время посещения А. Г. Строгановым важных промышленных центров Франции того времени — Лиона, Сент-Этьена. В частности, в Приложении к рассматриваемой работе приведены ответы лионского предпринимателя Шарнье на вопросы составленной Строгановым в 1845 г. анкеты, предназначенной для промышленников Франции.

Важнейшим дополнением к характеристике приведенных выше сохранившихся документов архива графа А. Г. Строганова является перечень ценных источников по изучению отечественной истории XIX в., опубликованный Осипом Львовичем в сообщении “Збірка гр. О. Строганова в Головні Бібліотеці Вищої Школи м. Одеси” [11]. Среди разнообразных по содержанию рукописей отметим описания различных губерний (Полтавской, Харьковской, Казанской, Пермской, Костромской), сборники распоряжений, сведения о состоянии приказов общественного призрения за 1831 и 1839 гг., устав гимназий и училищ в Царстве Польском, отчет департамента мануфактур и внутренней торговли за 1826 г., статистические ведомости о Кавказской области 1840 г., записку “О Велижских евреях”, “Памятную книгу Новороссийского казачьего войска за 1855 г.”, записки путешественников по различным губерниям и другие источники, главным образом официального характера (всего 24 документа). Очевидно, эти материалы отложились за годы пребывания графа Строганова на различных должностях, занимаемых им за годы его длительной карьеры на административном поприще: начальник Департамента внутренних дел Царства Польского (1831-1834), генерал-губернатор Харьковской, Полтавской и Черниговской губерний (1836-1839) и Новороссийского края и Бессарабии (1855-1863), управляющий Министерством внутренних дел (1839-1841), с 1849 г. — член Государственного совета. По нашему мнению, обращение О. Л. Вайнштейна к книжной и рукописной частям Строгановского фонда библиотеки, отражающим перипетии личной судьбы графа Строганова, предоставило последующим исследователям своеобразный ключ к пониманию чрезвычайно пестрого состава книжного собрания Строгановского фонда, логики его формирования¹⁶.

Как уже отмечалось, с самого начала своих изысканий Осип Львович живо интересовался тематикой, связанной с социально-политической борьбой, в особенности — классовыми конфликтами и социально-политическими учениями во Франции в новое время. Об этом свидетельствует и машинописный “Список печатных работ проф. О. Л. Вайнштейна”, который открывается статьей “Шарль Фурье”¹⁷ (к сожалению, в библиотеках Одессы нам не удалось найти “Кооперативный вестник” за 1922 г., в котором появилась эта публикация). Не случайно, что именно Осип Львович организовал в 1920-е годы отдел истории революционных движений и классовой борьбы в кабинете марксизма-ленинизма библиотеки [32, с. 108].

Во второй половине 20-х-начале 30-х гг. О. Л. Вайнштейном была подготовлена серия работ по истории Парижской Коммуны [13, 17, 18, 10, 12]¹⁸. Занимаясь этими сюжетами на протяжении нескольких лет, он изучил богатейшие материалы, собранные во “французском” кабинете Института К. Маркса и Ф. Энгельса (несколько сот названий книг, газет и журналов). Можно предположить, однако, что первые шаги в освоении массива литературы, связанной с предысторией и историей Коммуны, исследователь сделал в ходе знакомства со Строгановским фондом ЦНБ.

В рукописном каталоге библиотеки А. Г. Строганова нами зафиксировано около двадцати источников для изучения неординарных событий, пережитых французской столицей весной 1871 г. Это, прежде всего, важные документальные материалы: “Парламентские расследования о восстании 18 марта 1871 г.” (Enquete parlementaire sur

l'insurrection du dix-huit mars 1871. — Paris, 1872) ; “Голубая книга Интернационала. Рапорты и официальные документы, прочитанные на Лозаннском, Брюссельском и Баденском конгрессах Генеральным советом в Лондоне и делегатами всех секций Интернационала” (O. Testut. *Le livre bleu de l'Internationale... — Paris, 1871*). Издание документов, раскрывающих деятельность Интернационала, было предпринято О. Тестю с тем, чтобы “дать точное представление о могуществе этой организации” и “устрашающих успехах, достигнутых этой опасной ассоциацией”, которая является “настоящим государством со своим центральным правительством, бюджетом, займами, министрами, послами, представителями, генеральными штатами, окружными, провинциальными или региональными ассамблеями, выборами, функционерами с их особыми прерогативами” [46, р. 1-3]. Номера газет, выходивших в Версале в период прусской оккупации, объединены в два тома “Прусского Монитора Версаля” (*Le Moniteur Prussien de Versailles. — Paris, 1872*); “Официальная газета Французской республики” (*Journal officiel de la Republique Francaise*) сохранилась за март-май 1871 г. Наряду с периодическими изданиями отметим сборник, вмещающий факсимильное воспроизведение 500 французских и немецких афиш эпохи франко-прусской войны и Парижской коммуны (*Les Murailles politiques francaises depuis le 4 septembre 1870. — Paris, 1874*) и иллюстрированное издание “Париж, охваченный пожаром. История Коммуны 1871 г.” (*Paris incendie. Histoire de la Commune de 1871. — Paris, s. a.*), содержащее 170 гравюр.

Мемуарную и биографическую литературу представляют “Воспоминания парижского рабочего”, опубликованные французским публицистом А. Одиганном (*Mémoires d'un ouvrier de Paris. 1871-1872. — Paris, 1873*), “Люди коммуны. Полная биография всех ее членов” Ж. Клэра (*J. Clère. Les hommes de la Commune. — Paris, 1871*), дневник впечатлений и воспоминаний французского критика и романиста Фр. Сарси во время осады Парижа (*Sarcey Fr. Le siege de Paris. Impressions et souvenirs. — Paris, 1871*). Наконец, отметим монографическую литературу, увидевшую свет во Франции вскоре после событий Парижской Коммуны¹⁹. Таким образом, круг источников, собранных в Строгановском фонде, дает возможность составить достаточно полное представление о полемике во французском обществе вокруг событий весны 871 г.

Первые работы О. Л. Вайнштейна по истории Парижской Коммуны были подвергнуты острой критике в стиле тех лет: автор обвинялся в пропаганде антиленинской схемы Парижской коммуны, фальсификации и каутскианстве, а также в том, что его лекции недостаточно базировались на марксистско-ленинской методологии [см.: 6, с. 138; 32, с. 264; 31, с. 381]. В предисловии к изданной в 1932 г. “Истории Парижской Коммуны” Осип Львович сам приводит длинный перечень своих “ошибок и заблуждений”, вскрытых Обществом историков-марксистов в Москве и Одессе, которые “были осуждены автором как антиленинские и искажающие правильное представление о Парижской Коммуне и пролетарской революции 1871 г.” [12, с. 10]²⁰.

Итак, “одесский период” творческого пути ученого был чрезвычайно насыщенным и в то же время драматичным. На его долю выпали и “проработки”, и обвинения в отступлениях от марксистско-ленинской методологии и фальсификациях, и вынужденные “признания ошибок”. В 1935 г. Осип Львович уехал в Ленинград (там он, кстати, несколько лет заведовал библиотекой Ленинградского университета), где его застала кампания борьбы с “космополитизмом”. Пережив в своей жизни немало потрясений, он состоялся как ученый, которого отличала поистине редкая широта научных интересов и удивительная глубина анализа источников. Годы работы в Центральной научной библиотеке г. Одессы сыграли важную роль в личной судьбе О. Л. Вайнштейна: становлению историка способствовала встреча молодого талантливого исследователя с богатейшими материалами Воронцовского и Строгановского фондов. С другой стороны, изыскания Осипа Львовича заложили традицию изучения именных фондов, с 1920-х гг.

являющегося одним из приоритетных направлений научно-исследовательской деятельности университетской библиотеки.

Примечания

*Выражаю признательность проф. Д. П. Урсу, предоставившему в мое распоряжение собранные им материалы о деятельности О. Л. Вайнштейна.

¹Сам Саул Яковлевич — первый аспирант открывшейся при ЦНБ Одессы аспирантуры по библиотековедению — был, по его словам, “единственным на Украине человеком, который до Великой отечественной войны получил ученую степень по книговедению” [6, с. 134]. Его “промоційна робота” была опубликована в 1930 г. [7]. Почти 15 лет С. Я. Боровой был связан с научной библиотекой в качестве ассистента, аспиранта, научного сотрудника и заведующего научно-библиографическим отделом (временно исполняя обязанности заместителя директора).

²О С. Л. Рубинштейне см.: [35, с. 41-44; 29; 37]

³См.: Личное дело О. Л. Вайнштейна [20]. За сочинение на тему “Начало раскола во Францисканском ордене в освещении новейшей литературы” Осипу Львовичу была присуждена золотая медаль. Отметим также прекрасную филологическую подготовку Осипа Львовича, который свободно владел украинским, французским и немецким языками, читал и писал на итальянском и английском языках, а также знал латынь. См.: [21, л. 1].

⁴Описание коллекции изданий эпохи Французской революции предполагалось опубликовать еще в 20-е гг. [38, с. 5]. По поручению Института книги, документа, письма в 1934 г. О. Л. Вайнштейн возглавил эту работу. В результате был подготовлен карточный каталог соответствующей части Воронцовского фонда, к сожалению, не сохранившийся до наших дней [4, с. 601-602].

⁵В анкете научного работника ИНО в графе “научно-организационная работа” организация Музея книги ЦНБ г. Одессы относится к 1924-1925 гг. [21, л. 1 об.].

⁶О Музее книги Одесской публичной библиотеки см.: [42, с. 47; 3, с. 97-101].

⁷В настоящее время указанные издания хранятся в Отделе редких книг и рукописей ОГНБ им. М. Горького.

⁸Précis historique et politique des événements arrivés au Chateau de Thuilleries et à Paris. — London, 1792; Quelques aperçus d’un ami de l’ordre social. — Londres, 1794; Almanach royaliste, ou la Contre-Révolution predate par Mich Nostradamus... — Pétersbourg, 1792 и др

⁹Письмо Калонна” (подлинный автор — Ривароль); Обращение к французскому народу; Инструкция французских принцев-братьев короля посланнику Франции в Пруссии графу де Мутье; Письмо Малле Дюпана к маршалу де Кастри; Письмо к маршалу Брольи; При короле мы имели хлеб. В защиту пекарей.

¹⁰См. Письмо Ваньера А. Р. Воронцову от 22 декабря 1881 г. [28, с. 268].

¹¹Текст статьи на русском языке практически без изменений был опубликован почти четверть века спустя в академическом сборнике “Вольтер: Статьи и материалы” под редакцией академика М. П. Алексева [14]. Кстати, в те же 20-е годы именно в Одессе Михаилом Павловичем была подготовлена еще одна публикация документов, связанных с именем великого просветителя — письма А. П. Шувалова и его жены к Вольтеру из фонда И. И. Куриса [см. 45].

¹²На основе собранных материалов Осип Львович подготовил доклад, с которым выступил 28 января 1928 г. на заседании историко-этнологического отдела одесского филиала Всеукраинской Ассоциации востоковедения, а также на I Всесоюзном съезде историков-марксистов [24, л. 130; 34, с. 197-198]. Работа, посвященная этим сюжетам, была опубликована в 1929 г. в журнале “Новый Восток” [19].

¹³О данной части Воронцовского фонда см. также [43].

¹⁴В фонде Ф. Е. Петруня Научной библиотеки ОНУ хранится экземпляр отдельного оттиска статьи с дарственной надписью автора.

¹⁵“Александр Григорьевич Строганов, бывший министр внутренних дел, принужденный оставить должность по неудовольствию с императором, служил страшным примером, какие люди в России в царствование Николая I-го могли достигать высших степеней служебной лестницы” — таков был вердикт историка, бывшего в молодости воспитателем детей графа. См.: [41, с. 273].

¹⁶О Строгановском фонде Научной библиотеки ОНУ см. статью В. С. Фельдмана в этом сборнике.

¹⁷Личное дело О. Л. Вайнштейна // Архив библиографического отдела Научной библиотеки ОНУ. В печатных библиографиях трудов ученого эта работа отсутствует. — См.: [27].

¹⁸В НБ ОНУ хранятся экземпляры указанных работ с пометами и исправлениями автора.

¹⁹Назовем “Осаду Парижа” известного либерального историка Э. Кине, “Красные клубы во время осады Парижа” видного бельгийского экономиста Г. де Молинали, сборник статей, опубликованных в газете “Liberté” известным критиком своего времени П. де Сен-Виктором, под красноречивым названием “Варвары и бандиты, Пруссия и Коммуна” (Paris, 1872), “Подлинную историю Парижской Коммуны в 1871 г.” публициста Е. — Ф. де Бомона-Васси.

²⁰Автор признается, что он не сумел избежать опасности “в самостоятельной исследовательской работе, если она еще опирается на свежий или малоиспользованный материал первоисточников,... в погоне за новой черточкой, за ранее неизвестным, хотя и мало существенным фактом, упустить или исказить самое существенное и главное в марксистско-ленинской концепции Коммуны” [12, с. 8]. Поэтому был допущен “ряд грубейших ошибок”, являющихся “ревизией взглядов Маркса и Ленина по вопросам истории Коммуны” [12, с. 9-10].

Литература

1. Алексеев-Попов В. С. Осип Львович Вайнштейн (1894-1980) // Французский ежегодник. 1980. М., 1982. С. 238-239.
2. Архив князя Воронцова. М., 1886. Кн. 32.
3. Арюпина Л. В. Один из первых музеев книги на Украине // Духовність і культура у формуванні особистості та відродженні національної самосвідомості: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Одеса, 27-28 вересня 1999 р.). Одеса, 1999. С. 97-101.
4. Берков П. Н., Малейн А. И., Тонкова Р. М. Издания времени Великой французской революции в собрании Одесской центральной научной библиотеки // Известия Академии наук СССР. VII серия. Отд. общест. наук. 1935. № 6.
5. Большая советская энциклопедия. М., 1934. Т. 64.
6. Боровой С. Я. Воспоминания. М. — Иерусалим, 1993.
7. Боровой С. Я. Наукова бібліотека в сучасних умовах. К., 1930.
8. [Вайнштейн О. Л.] Воронцовская коллекция Orientalia в Одесской Центр. Научной библиотеке. С. 373-375.
9. Вайнштейн О. Л. Граф А. Г. Строганов у Франції 1842-1845 рр. // Бібліологічні вісті. 1924. № 3. С. 147-162.
10. Вайнштейн О. Л. Етюди й розвідки з історії Паризької Комуні. Харків, 1931.
11. Вайнштейн О. Л. Збірка гр. О. Строганова в Головній Бібліотеці Вищої Школи м. Одеси” Бібліологічні вісті. 1925. № 1/2. С. 123-125.
12. Вайнштейн О. Л. История Парижской Коммуны. М., 1932.
13. Вайнштейн О. Л. К вопросу о научной разработке истории Парижской Коммуны // Историк-марксист. 1926. №1. С. 299-302.
14. Вайнштейн О. Л. Кто является автором “Исторического комментария” к произведениям Вольтера? // Вольтер: Статьи и материалы / Под ред. М. П. Алексева. Л., 1947. С. 202-209.
15. Вайнштейн О. Л. Музей книги Одеської Центральної наукової бібліотеки. Одеса, 1927.
16. Вайнштейн Й. Л. Невиданий уривок про Вольтера // Журнал научно-исследовательских кафедр в Одессе. 1924. Т. 1, № 7. С. 44-50.
17. Вайнштейн О. Л. Парижская Коммуна и Французский банк // Историк-марксист. № 1. С. 11-47.
18. Вайнштейн О. Л. Революційні організації в період першої облоги // Прапор марксизму. 1928. № 2. С. 167-190.

19. Вайнштейн О. Л. Французские торговые колонии на Леванте при старом порядке и в эпоху революции // Новый восток. 1929. № 25. С. 216-235; № 26-27. С. 210-235.
20. Государственный архив Одесской области (далее — ГАОО). Ф. 45. Оп. 5. № 2133.
21. ГАОО. Ф. Р-39. Оп. 1. № 13.
22. ГАОО. Ф. Р-1724. Оп. 1. № 49.
23. ГАОО. Р-1593. Оп. 1. № 9.
24. Институт рукопису НБУВ. Х 21659.
25. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. К., 2004.
26. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: Історичний нарис: До 185-річчя заснування. Одеса, 2002.
27. Научные труды О. Л. Вайнштейна // Средние века. Сборник. М., 1988. Вып. 51. С. 324-332.
28. Новые тексты переписки Вольтера. Письма к Вольтеру. / Пуб., введ. статьи и примеч. В. С. Люблинского. Л., 1970.
29. Ноткина О. Ю. Профессор Сергей Леонидович Рубинштейн — директор Одесской Центральной Научной библиотеки // Историко-библиографические исследования. Сб. науч. трудов. Санкт-Петербург, 2002. Вып. 9. С. 112-119;
30. Ноткина О. Ю., Фельдман В. С. Вместе с ними. Очерки. Одесса, 2006.
31. Петровський Е. Іван Іванович Погорілий (1899-1937): трагічна доля керівника кафедри історії України Одеського університету// Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Вип. 12. К., 2004. С. 380-388.
32. Петровський Е. Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського державного університету в 1930-х роках // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Вип. 13. К., 2005. С. 260-273.
33. Петрунь Ф. Е. Центральная Научно-Учебная Библиотека г. Одессы. // Библиотечное обозрение. Кн. 1. Ленинград, 1925. С. 107-108.
34. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник. — Вид. друге, доп. — Т. 2. А-І. Одеса, 2005.
35. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник. — Вид. друге, доп. — Т. 4. Р-Я. Одеса, 2005.
36. Рамм Б. Я. Научная и общественная деятельность Осипа Львовича Вайнштейна (1894-1980) // История и историки: Историографический ежегодник 1982-1983. М., 1987. С. 258-270.
37. Рубинштейн Сергей Леонидович: К 100-летию со дня рождения: [Указ. лит.] / Сост. О. Ю. Ноткина. Одесса, 1989.
38. Рубінштейн С. Одеська Центральна Наукова Бібліотека. // Праці Одеської Центральної Наукової бібліотеки. 1927. Т. 1. С. 1-16.
39. Рубинштейн С. Л. Про бібліотеку Воронцова в Одесі // Бібліологічні вісті. — 1923. Грудень. Ч. 4.
40. Самодурова В. В. Научная библиотека Одесского университета в 1920-е гг. // Наукова бібліотека в сучасному суспільстві: Історія, проблеми, перспективи: До 185-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2003. С. 97-106.
41. Соловьев С. М. Избранные труды. Записки. М., 1983.
42. Тюнеєва О. Музей Книги Одеської Публічної бібліотеки. // Бібліологічні Вісті. 1927. № 2 (15). С. 46-60.
43. Фельдман В. С., Бондаренко П. М. Материалы по истории Англии и Британской колониальной империи в Научной библиотеке Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова // Проблемы Британской истории. М., 1978. С. 215-219.

44. Шестериков П. С. Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России. Одесса, 1915.
45. Alexeyev M. P. Voltaire et Schouvaloff. Fragments inedits d'une correspondance franco-russe au XVIII s. Odessa, 1928.
46. Testut O. Le livre bleu de l'Internationale... — Paris, 1871.

О. В. Полевщикова,

Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова
м. Одеса, 65082, вул. Преображенська, 24;
тел. 34 80 11

**О. Л. ВАЙНШТЕЙН ТА ВИВЧЕННЯ ІМЕННИХ ФОНДІВ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА В 1920-ТІ РР.**

Резюме

У статті проаналізовані праці О. Л. Вайнштейна, що були написані у 1920-ті рр. на основі цінних матеріалів Воронцовського та Строганівського фондів Центральної наукової бібліотеки м. Одеси, введених у науковий обіг молодим дослідником. Звернення до іменних фондів бібліотеки сприяло становленню О. Л. Вайнштейна як крупного фахівця з нової історії Франції, блискучого знавця джерел.

Ключові слова: приватні книжкові зібрання, Просвіта у Франції, історія та джерелознавство Великої французької революції, історія Паризької Комуни, історія історичної науки у СРСР у 1920-1930-ті рр.

E. V. Polevshchikova,

Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., 65082, Odessa, Ukraine
Tel. 34 80 11

**O. L. WEINSTEIN AND THE STUDY OF THE PERSONAL COLLECTIONS OF THE
SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY
IN THE 1920S**

Summary

The works written by O. L. Weinstein in the 1920s on the base of the valuable materials of the Vorontsov and Stroganov collections conserved in the Odessa Central scientific library are analyzed in the article. The young research worker put into circulation a range of unknown sources which assisted his becoming a great authority in modern history of France and a brilliant expert of the sources of the epoch.

Keywords: private book collections, the Age of the Enlightenment in France, the history and source study of the French Revolution, the history of the Paris Commune, the history of historical sciences in the USSR in the 1920s and 1930s.

УДК 94(477):929 Петрунь

Є. В. Савельєва, головний бібліограф,
Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова,
м. Одеса, вул. Преображенська, 24, 65082, Україна
тел. 34 80 11

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Ф. Є. ПЕТРУНЯ

У статті розглянута науково-бібліографічна діяльність викладача Одеського університету, вченого-краєзнавця Ф. Є. Петруня. Простежені його праці, пов'язані з історією і картографією України, які були написані у 20-ті роки під час роботи в Центральній науковій бібліотеці м. Одеси.

Ключові слова: історія України, картографія України, історія бібліотечної справи.

Федір Євстафійович Петрунь (1894-1963) — видатний український вчений, краєзнавець, однаково обізнаний з історичними і географічними науками. Історик за освітою, він з початку 40-х років і до кінця свого життя працював майже виключно над питаннями фізичної географії. У 20-ті роки його життя було пов'язане з Центральною науковою бібліотекою м. Одеси (тобто колишньою Університетською бібліотекою). Мета нашої роботи — привернути увагу до його праць з історії України, які з'явилися саме у 20-ті роки і, на нашу думку, не втратили свого значення і на сьогодні.

Ф. Є. Петрунь народився 17 лютого 1894 р. у селі Устя Ольгопольського повіту Подільської губернії (нині — Бершадський район Вінницької області) у сім'ї волосного писаря. Батько Федора Петруня спромігся дати синові спочатку середню, а потім — вищу освіту. У 1912 — 1919 рр. Ф. Є. Петрунь навчався на історико-філологічному факультеті Новоросійського (нині — Одеського) університету. В 1917 — 1918 рр. він працював інструктором сільсько-господарського перепису і завідуючим статистичним відділом земських управ у Кам'янець-Подільському і Ольгополі.

У 1919 році розпочинається праця Ф. Є. Петруня у Головній бібліотеці Вищої школи м. Одеси. З червня 1919 р. до 1931 р. він був зав. відділом поповнення (комплектування). На цій посаді він займався придбанням літератури і класифікацією нових видань для бібліотеки. Ф. Є. Петрунем організовано бібліографічний кабінет (з 1920 р.), кабінет довідкових видань (1920 р.), він керує бібліотечними курсами при Головній бібліотеці (весна і літо 1921 р.). Для нас має особливе значення той факт, що Федір Євстафійович був організатором кабінету українознавства. Крім того, саме він збирав картографічні матеріали для кабінету картографії, який був створений за його участю при бібліотеці у 1922 р. [6, арк. 88-88 зв.].

Один з ведучих співробітників ЦНБ, Федір Євстафійович був досконало обізнаний з її фондами. Це дозволило йому підготувати змістовні огляди матеріалів бібліотеки, які досі зберегли своє значення [22].

Ф. Є. Петрунь брав активну участь у житті наукової громади міста, був відповідальним секретарем Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства, членом соціально-історичної секції Одеської комісії краєзнавства.

З 1921 р. почалася педагогічна діяльність Ф. Є. Петруня. Він викладав у ІНО (1921 — 1925) і в Інституті народного господарства (1923 — 1931). В ІНО він водночас (з січня 1921 р.) виконував функції “хранителя музею изящних искусств”, де займався інвентаризацією музейних матеріалів, підготовкою курсів лекцій з історії мистецтв і з археології, керував екскурсійною роботою [6, арк. 88-88 зв.].

В грудні 1929 р. Ф. Є. Петруня було заарештовано в селі Цебриково, де він перебував у відрядженні. Його безпідставно обвинувачували у протидержавній змові і засудили на три роки таборів. На щастя, через тринадцять місяців, на початку 1931 р., він був звільнений [8, с. 17-18].

У 1932 — 1933 роках Федір Євстафійович працює науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації і викладачем Одеського інженерно-меліоративного інституту.

З 1933 р. розпочалася його педагогічна і наукова робота в Одеському педагогічному інституті, а з 1941 р. — в Одеському університеті. Під час евакуації Ф. Є. Петрунь працював у Майкопі, а потім — в Байрам-Алі, виконував обов'язки завідуючого кафедрою фізичної географії. Восьмого липня 1944 р. в Байрам-Алі на Вченій раді університету захистив кандидатську дисертацію на тему “Пути и подступы к Днестру. Очерки по истории русской географии второй половины XVIII в.” (Байрам-Али: ОГУ, 1944. — 283 с. ¹).

Учениця Федора Євстафійовича — доцент кафедри фізичної географії, Ю. О. Амброз — згадує, що їй “выпало счастье слушать лекции Ф. Е. Петруня по физической географии СССР. Эти лекции были глубинными по своему содержанию... великолепными по форме изложения. До сих пор помню овации, которыми был награжден Федор Евстафиевич за публичную лекцию “Пути и подступы к Одессе”, прочитанную весной 1944 года накануне освобождения Одессы от фашистских захватчиков” [2, с. 4].

З 1944 і до 1952 р. Ф. Є. Петрунь був деканом географічного факультету Одеського університету. Його вчене звання — доцент. Незважаючи на свої справді унікальні, енциклопедичні знання, він так і не став професором, очевидно тому, що в свій час зазнав репресій.

Визначний вчений був не тільки прекрасним викладачем, але й чудовим екскурсоводом. Бібліограф Наукової бібліотеки Одеського університету О. Ю. Ноткіна згадувала: “Блестящий рассказчик, он проводил экскурсии по городу не только со студентами, но и с работниками университета. Мы, сотрудники библиотеки, собирались на экскурсию, как на праздник, пополнить свои знания о городе с изумительным чичероне” [7, с. 34].

Автору цих рядків пощастило бути на одній з таких екскурсій. Федір Євстафійович промовляв гучним голосом, і до нас, бібліотекарів, весь час приєднувалися перехожі, зацікавлені його надзвичайно змістовною розповіддю. В кінці екскурсії це вже була не мала група слухачів, а великий натовп, що рухався одеськими вулицями. Адже наш екскурсовод міг пояснити походження назви кожної вулиці чи провулку, згадати імена визначних людей, які тут жили і працювали.

Ф. Є. Петрунь був справжнім бібліофілом. За спогадами його сина, придбання книжок “стало суттєвою частиною наукової вдачі вченого протягом усього життя, незалежно від подальших посад та установ, в яких йому доводилося працювати”. За неодноразовим прижиттєвим побажанням, незадовго до смерті (1 липня 1963 р.) Федір Євстафійович передав своє особисте книжкове зібрання, яке містило понад 3500 назв книг і картографічних видань одинадцятьма мовами з природничих наук, географії, геології, біології, історії, права тощо в дарунок Науковій бібліотеці Одеського університету. На їх основі створено іменний фонд Ф. Є. Петруня, який має виразний краснорічний характер [5]. У виданому Науковою бібліотекою покажчику “Українська книга в іменних фондах Наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова” зафіксовано 1218 видань з україніки у фонді вченого, у тому числі — понад 200 назв безпосередньо стосуються історії України [23, с. 73-172]. У квітні 2000 р. на науково-практичній конференції “Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ — національне надбання держави” історії формування цього книжкового зібрання були присвячені доповіді Ю. О. Амброз і В. Ф. Петруня [1; 8].

Щодо наукової спадщини Ф. Є. Петруня, то її вивчення розпочалася на початку 80-х років. У 1981 р. Науковою бібліотекою Одеського університету видано бібліографічний покажчик його праць, який містить 58 позицій [25].

Вже відзначалося захоплення Ф. Є. Петруня історичною картографією (мапографією). Цьому сприяла наявність у бібліотеці великого зібрання картографічних видань, зокрема, з приватних бібліотек, які надійшли до фондів університетського книгосховища. Так, колекція А. Кухарського, яку придбав Університет, містила в собі найцінніші географічні карти і атласи слов'янських земель. Назвемо ті з них, які повинні були представляти особливий інтерес для Ф. Є. Петруня в процесі розробки сюжетів з історії України: “Ukrania quae et terra Cosaecorum” з славетного атласу відомого німецького картографа і географа І. — Б. Хьомана (Homann), виданий в Нюрнберзі у 1737 р.; “Nova et accurata Tartariae Europae seu Minoris et in specie Crimae” Маттеаса Зейтера (Seutter); нарешті — карти Г. Боплана “Ukrainae Pars Quae Pokutia Vulgo Dicitur” (із зображенням Буковини), “Ukrainae Pars Quae Barclavia Palatinatus Vulgo Dicitur” (Брацлавське воєводство), “Ukrainae Pars Quae Kiovia Palatinatus Vulgo Dicitur” (Київське воєводство). Зазначимо також наявність у фондах ЦНБ рукописних мап із зібрань Воронцових і О. Г. Строганова. Не випадково саме цим питанням присвячена його перша надрукована праця [11].

Більшість історичних праць вченого пов'язана з дослідженням історії України, зокрема, тих періодів її історії, коли Україна перебувала “під Польщею”, “під Литвою” і в боротьбі з татарською навалою.

Одна з перших праць Федіра Євстафійовича з історії України — “Степове Побужжя в господарськiм та військовiм укладi Українського пограниччя: Замiтки до Броневського та Боплана” [19]². На його думку, потрібен паралельний аналіз обох джерел, отже “Мета у обох авторiв була однакова — відшукування нових земель та виявлення шляхів для польського магнатства, яке почувало себе в силах перейти до наступу на степові орди. Броневський фіксує в своїм “Описi” ті ж об'єкти, що і столiттям пізніш Боплан — опорні пункти тієї міцної мережі, яка повинна була охопити степову Україну” [19, с. 102-103]. Привертає увагу новаторський підхід Ф. Є. Петруня до вивчення цієї епохи: він звертається не тільки до архiвних джерел, але й до картографічних матеріалів.

Джерелознавчі розвідки з українiки дослідник продовжує у роботі “Східна межа Великого Князiвства Литовського в 30-х роках XV сторiччя”, яку було надруковано у “Ювілейному збiрнику на пошану акад. М. С. Грушевського” [20]. Академік М. Грушевський вважав, що такі пам'ятки, як список міст Свидригайла і ханські ярлики на руські землі містять цінний історико-географічний матеріал. Ф. Є. Петрунь зазначає: “Нашою замiткою ми робимо спробу з'ясувати перш за все саму будову та хронологічні рамці згаданих джерел і вдосконалити на підставі цього матеріалу питання про територіальний обсяг експансії Великого Князiвства Литовського на сході — належні дані не притягали уваги дослідників” [20, с. 165].

Вже відзначалася участь Федіра Євстафійовича у діяльності Асоціації сходознавства. Він неодноразово виступав з доповідями на її засiданнях, а також публікував свої дослідження у друкованому органі цієї наукової установи — у журналі “Східний світ”. Зокрема, це низька статей, присвячених так званій “татарській добі” в історії України. Ми маємо на увазі такі роботи Ф. Є. Петруня, як “Ханські ярлики на українські землі (До питання про татарську Україну)”, “Нове про татарську старовину Бузько — Дністровського степу”, “Ногайці в Западних степах УССР” [21, 14, 15].

Для вивчення цього періоду вчений звернувся до широкого кола джерел: це археологічні пам'ятки матеріальної культури, старовинні карти, а також “архiвні документи доби російської окупації” [14, с. 155]. Обґрунтованість вищезгаданих праць підтверджено значною кількістю бібліографічних посилань, що свiдчить про дуже уважне

вивчення Ф. Є. Петрунем питань, які він розглядає. Список опрацьованих джерел і літератури є корисним для подальших наукових досліджень.

Одну із значних своїх праць автор присвятив передісторії нашого рідного міста. Це — відома робота “Качибей на старинних картах”, яка й сьогодні широко використовується студентами і науковцями [12]. Автор посилається на праці багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів, які в різні часи торкалися цього питання: О. І. Маркевича, Ф. І. Бруна, Ван-Кельна, С. Сарницького і багатьох інших. Здається, Федір Євстафійович не обминув жодного картографічного джерела, в якому фігурували назви тої місцевості, яка у 1794 році стає містом Одесою. Приводяться різні варіанти назви цього містечка: Koczubi, Soczubi, Kotschoubey, Гаджибей, Качибей, Хаджибей, Port Koga — Bey. У другій половині XVIII ст. на картах світу з’являється назва турецької фортеці — Ені-Дунья, що знаходиться в Одеській затоці.

Одещині присвячена і наступна стаття “Старовинні шляхи Одещини: дослідницька історико-топографічна довідка” [18]. Шляхів було багато: “Татарська дорога” з Львову на Дністер, а далі — на Дніпровські переправи до Криму; Дністровський маршрут на межі степу, який реконстрував академік М. Грушевський; Надморський маршрут, що проходив через Чорне місто, Качибей та Датів (Очаків) на Буджак та багато інших. Ними користалися для торгівельних і дипломатичних зносин, ними йшли у військові походи.

Згадує вчений і ті шляхи, які відомі були гетьману Петрові Дорошенку, і ті, які за вимогою Петра I розроблені були в канцелярії Мазепи (через Телегул — Тілігул). Пізніше — це поштові шляхи: Кодимський тракт, Бендерський тракт.

Для написання цієї невеликої за обсягом роботи Ф. Є. Петрунем було використано 146 джерел. Серед них архівні матеріали, картографічні видання, описи подорожей, тощо. Вчений в повній мірі використовував багатство бібліотечних фондів. Так, автор звернувся до нотаток німецького купця М. Клеемана, який відвідав Буджак і Крим між двома російсько-турецькими війнами (у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету є декілька видань праці М. Клеемана як німецькою мовою, так і переклади французькою та російською мовами)³.

Автор закликає до подальшого розвитку обраної ним теми: “Коли нам пощастило зібрати порівнюючі докладні дані для... трактів Бузько-Дністровського степу, то саме напрямок Балта-Хаджибей вимагає додаткових студій в колишніх дідицьких архівах Поділля та Київщини; вони повинні остаточно освітлити питання про Чорноморську торгівлю Правобережжя за доби панування татар та турок у Припонтійських степах” [18, с. 40].

Потреба у відтворенні шляхів України “дозалізничної доби” підштовхнула Федора Євстафійовича взяти на себе копітку працю по визначенню чумацьких напрямків та транспортних доріг, а також навести дані про так звані поштові тракти. Складена ним “Мапа шляхів України першої половини XIX сторіччя” є додатком до його одноіменної роботи [див. 13]. При визначенні структури українських шляхів Ф. Є. Петрунь користувався як картографічними виданнями, так і рукописними мапами зі збірки картографічного кабінету ЦНБ.

У 20-ті роки Федір Євстафійович виступає також як досвідчений бібліограф. Ми маємо на увазі його роботи про видатного славіста В. І. Григоровича, першого декана історико-філологічного факультету Новоросійського (Одеського) університету. Ф. Є. Петрунь уважно вивчав рукописну і друковану спадщину В. І. Григоровича [див. 9; 10] 9-го травня 1928 р., виступаючи на засіданні соціально-історичної секції Одеської комісії краєзнавства при УАН, Федір Євстафійович зробив повідомлення “Передодеський період діяльності В. І. Григоровича та зв’язки його з Україною”. Автор підкреслює: “Зв’язаний з Україною походженням, В. Григорович назавжди зберіг зв’язки з українським оточенням. У мові його помічаємо цілу низку українізмів. На кар’єрі його відбилися зв’язки з кирило-методіївцями. Цим з’ясовується відїзд його до Казані” [16, с. 28].

Таким чином, коло наукових інтересів Ф. Є. Петруня було сформовано саме у 20-ті рр. У своїх спогадах видатний історик С. Я. Боровий, який добре знав Федора Євстафійовича, працюючи з ним водночас у бібліотеці, відмічає, що останній “накопив громадний запас даних, относящихся к различным отделам исторической и историко-литературной науки, но в первую очередь по истории и культуре дореволюционной Украины” [4, с. 140].

На нашу думку, неабияку роль в цьому відіграла робота Ф. Є. Петруня в ЦНБ і, перш за все, його участь у створенні українського відділу в бібліотеці. Наукова робота в галузі україніки мала за мету створення “бібліотечної та бібліографічної бази для розвитку української культури на Одещині”. Про це дізнаємося з повідомлення “Український відділ Одеської Центральної наукової бібліотеки”, що було опубліковане у 1929 р. [24] Тут дається змістовна характеристика фонду Усгаініса в бібліотеці (книги, рукописи, колекція рукописних карт України, бібліографічні матеріали, тощо). Особливо підкреслено, що “добре забезпечено джерелами та студіями історію Одеси та Степової України” (адже саме тут були зосереджені головні наукові інтереси Федора Євстафійовича!). Повідомлення було опубліковано без імені автора, але можемо вважати, що саме він підготував цей матеріал до друку. На жаль, в нас не має інших свідчень про конкретну участь науковця у цій роботі, яка обумовила досконале знання джерел і спеціальної наукової літератури. Не випадково у своїх спогадах професор С. Я. Боровий зауважує, що “...все его работы были прочно фундированы и вводили в научный оборот новые факты”. “К сожалению, — продолжает С. Боровий, — он оставил после себя не много опубликованных работ. Конечно, это объяснялось тем положением, в котором оказалась тогда историко-филологическая наука, в особенности же в таком взрывоопасном участке, как история Украины” [4, с. 140]. Проте, саме в цей час, у 20-ті роки було опубліковано біля двадцяти статей Федора Євстафійовича, в основному, історико-географічного характеру. Його праці дійсно мають виключну цінність і завдяки фактичному матеріалу, які вони містять, і як багатющі бібліографічні джерела.

Таким чином, науково-бібліографічна діяльність Ф. Є. Петруня в той час, коли він працював у Центральній науковій бібліотеці м. Одеси, благотворно сприяла його плідним дослідженням в галузі українознавства. Сьогодні наукова спадщина Федора Євстафійовича пригортає увагу молодих науковців [див., наприклад, 3]. Отже, подальше вивчення праць вченого і матеріалів його іменного фонду мають спричинитися до нових наукових розвідок.

Примітки

¹Дисертація зберігається у фондах НБ ОНУ.

²Принагідно зауважимо, що остання друквана робота вченого теж стосується Побужжя. Див. розділ “Подольское Побужье” у монографії “Физико-географическое районирование Украинской ССР” [26, с. 247-260].

³Kleeman, Nikolus Ernst. Raisen von Wien ьber Belograd bis Kilianova, darch die Butschick Tartarey ьber Cavschan, Bender, darch die Nogen-Tartarey in die Crimm. — Aufl. 2. — Leipzig, 1773; Kleeman N. E. Voyage de Vienne a Belgrade et a Kilianova, dans le pays des Tartares Budziacs et Nogais dans la Crimйе... — Neuchatel, 1780 ; Клеманово путешествие из Вены в Белград и Новую Килию, а також в земли буджакских татар и весь Крым. /Перев. с немецкого на французский язык, а с онога на российский язык Иваном Одинцовым. — СПб., 1783.

Література

1. Амброз Ю. А Именная книжная коллекция Ф. Е. Петруня и история ее формирования // Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ —

- національне надбання держави. Матеріали науково-практичної конференції. — Одеса. 25-26 квітня 2000 р. — Одеса, 2001. — С. 13-17.
2. Амброз Ю. А. Краткий очерк жизни и деятельности Ф. Е. Петруня // Федор Евстафьевич Петрунь (1894-1963). Библиографический указатель. /Сост. В. В. Самодурова, ред. Ю. А. Амброз. — Одесса, 1981.
  3. Білецька О. В. Поділлезнавча література фонду Ф. Є. Петруня Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова // Історичні колекції у книгозбірнях: Проблеми збереження, вивчення, реконструкції: Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Одеса, 2004. — С. 18-26.
  4. Боровой С. Я. Воспоминания. — Москва-Иерусалим, 1993.
  5. Губарь О. Фонд Петруня // За наукові кадри. — 23 березня. 1984.
  6. Державний архів Одеської області. Ф. Р-1724. Оп. 1. № 19.
  7. Ноткина О., Фельдман В. Вместе с нами. — Одесса, 2006.
  8. Петрунь В. Ф. Дещо маловідоме з історії іменної бібліотеки Ф. Є. Петруня //Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ — національне надбання держави. Матеріали науково-практичної конференції. — Одеса. 25-26 квітня 2000 р. — Одеса, 2001. — С. 17-19.
  9. Петрунь Ф. Є. З історії збирання рукописів на Балканському півострові: До 80-ліття “Очерка путешествия по Европейской Турции” В. Григоровича, Казань, 1848 г. // Бібліологічні вісті. — 1929. — № 2-3 (19-20). — С. 36-47.
  10. Петрунь Ф. Е. К библиографии печатных трудов В. И. Григоровича // ИРЯС АН СССР. — 1929. — Т. 2. — Вып. 1. — С. 337-345.
  11. Петрунь Ф. Е. К вопросу об источниках “Большого Чертежа” // Журнал научно-исследовательских кафедр в Одессе. — 1924. — № 7. С. 37-43.
  12. Петрунь Ф. Е. Качибей на старинных картах // Записки Одесского общества естествоиспытателей. — 1928. — Т. 44. — С. 191-198.
  13. Петрунь Ф. Є. Мапа шляхів України першої половини ХІХ ст. // Записки Одеського інституту народного господарства. 1928. Т. I. С. 91-94.
  14. Петрунь Ф. Є. Нове про татарську старовину Бозько–Дністрянського степу // Східний світ. — 1928. — № 6. — С. 155-171.
  15. Петрунь Ф. Е. Ногайцы в Западных степях УССР // Тезисы 2-го востоковедческого съезда в Харькове. — 1929.
  16. Петрунь Ф. Є. Передодеський період діяльності В. І. Григоровича та зв'язки її з Україною // Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН. Секція соціально-історична. — 1929. — № 4-5. — С. 28.
  17. Петрунь Ф. Є. Рукописна збірка В. І. Григоровича: Бібліографічні замітки // Праці Одеської центральної наукової бібліотеки. — 1927. — Т. 1. — С. 137-163.
  18. Петрунь Ф. Є. Старовинні шляхи Одещини: Історично–топографічна довідка // Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН. Секція соціально-історична. — 1929. — № 4-5. — С. 32-43.
  19. Петрунь Ф. Є. Степове Побужжя в господарським та військовим укладі Українського пограниччя: Замітки до Броневського та Боппана. // Журнал науково-дослідчих кафедр м. Одеси. — 1926. — Т. 2. — № 2. — С. 91-103.
  20. Петрунь Ф. Є. Східна межа Великого Князівства Литовського в 30-х роках XV сторіччя // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. — К., 1928. — С. 165-168.
  21. Петрунь Ф. Є. Ханські ярлики на українські землі (До питання про татарську Україну // Східний світ. — 1928. — № 2. — С. 170-185.
  22. Петрунь Ф. Е. Центральная Научно-Учебная Библиотека г. Одессы // Библиотечное обозрение. 1925. — Кн. 1. — Л., 1925. — С. 107-108.
  23. Українська книга в іменних фондах Науковій бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова: Бібліографічний покажчик / Упор.: Є. Савельєва, О. Полевщикова, І. Шепельська. — Одеса, 1999.
  24. Український відділ Одеської Центральної наукової бібліотеки // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. — 1929. — № 3. — С. 117-118.

25. Федор Евстафьевич Петрунь (1894-1963). Библиографический указатель. /Сост. В. В. Самодурова, ред. Ю. А. Амброз. — Одесса, 1981.
26. Физико-географическое районирование Украинской ССР. — К., 1968.

Е. В. Савельева,

Научная библиотека ОНУ им. И. И. Мечникова,
Одесса, ул. Преображенская, 24, 65082, Украина
Тел. 34 80 11

ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ УКРАИНЫ В НАУЧНО- БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Ф. Е. ПЕТРУНЯ

Резюме

В статье рассмотрена научно-библиографическая деятельность преподавателя Одесского университета, ученого-краеведа Ф. Е. Петруня. Прослежены его работы, связанные с историей и картографией Украины, которые были написаны в 20-е гг. во время работы в Центральной научной библиотеке г. Одессы.

Ключевые слова: история Украины, картография Украины, история библиотечного дела.

E. V. Savelyeva,

the Scientific Library of the Odessa Mechnikov University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 34 80 11

THE STUDY OF THE HISTORY OF UKRAINE IN THE SCIENTIFIC AND BIBLIOGRAPHICAL ACTIVITIES OF F. E. PETRUN

Summary

The article deals with the scientific and bibliographical activities of the lecturer of the Odessa University, the specialist in regional history F. E. Petrun. In the 1920s he used to work in the Central Scientific Library in Odessa. F. E. Petrun's contribution to the history and cartography of Ukraine are traced by the author of the article.

Keywords: the history of Ukraine, the cartography of Ukraine, the history of the librarianship.

УДК 025.171:027.7(477.74)

В. С. Фельдман,

Главный библиограф Научной библиотеки

Одесского национального университета им. И. И. Мечникова

в 1945-1995 гг.

ФОНД А. Г. СТРОГАНОВА В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. И. И. МЕЧНИКОВА

В статье рассмотрены читательские пристрастия А. Г. Строганова, предопределившие состав его личной библиотеки., которая с конца XIX в. сохраняется в университетской библиотеке как именной фонд.

Ключевые слова: частные книжные собрания, история рода Строгановых, история России XIX в., Строгановский фонд Научной библиотеки Одесского университета.

История каждой большой библиотеки тесно связана с историей своего города, своей страны. Книжные фонды таких библиотек, как геологические пласты, несут на себе следы прошлых лет. Старейшие библиотеки хранят на своих полках опыт, достижения и ошибки прошлых поколений. Библиотека университета, без которой немислима учебная и научная жизнь, играет особую роль в формировании культуры города. Мы не умеем в цифрах учесть воздействие библиотек на формирование людей, вышедших из стен университета, тех, кто своими именами прославил нашу Родину. Воздействие это безусловно.

Случайно уцелевшие в нашей библиотеке, одной из старейших библиотек страны, основанной в 1817 году, абонементы, или, как их называли в прошлом, — личные счета профессоров А. О. Ковалевского, И. И. Мечникова, Ф. И. Успенского рассказывают, насколько разносторонни интересы ученых и как широко они черпали знания из собраний университетской библиотеки. Изучение круга чтения помогает понять, как формировалось их мышление, взгляды, идеи.

Научная библиотека хранит на своих полках 4 000 000 книг и журналов. Одной из особенностей нашей библиотеки является наличие в ее составе крупных и уникальных по своему содержанию именных фондов. Это отдельные личные библиотеки, завещанные университету их владельцами или купленные у наследников собирателя. Какова цель создания именных фондов? Опыт показал, что специалист, собирающий книги по той отрасли знаний, которая его интересует, может собрать библиотеку полнее и разностороннее отражающую любимую этим человеком тему, чем самый опытный библиотечарь. Личные библиотеки своим подбором книг часто характеризуют не только личность собирателя (а это именно так, ибо можно смело сказать: “Покажи, что и как ты собираешь, я скажу, кто ты”), но и его эпоху. Библиотека вельможи XVIII в. отличается от библиотеки вельможи середины XIX в. не только годами издания книг, но и содержанием и даже внешним видом.

С первых дней существования библиотеки Одесского университета установилась традиция дарить библиотеке книги, отдельные оттиски статей, авторами которых являлись преподаватели, сотрудники, выпускники и студенты университета. Рост общественного веса библиотеки особенно ярко проявляется в том, что число лиц, завещающих ей свои книжные собрания, растет. Книги, подаренные библиотеке, остаются на многие годы лучшим памятником их владельцам, часто более надежным, чем гранитные и мраморные надгробия. Ученые, собиравшие всю жизнь книги по своей специальности, библиофилы, имеющие часто неповторимые коллекции, владельцы

родовых библиотек, например, библиотеки Воронцовых, знали, что сокровища, ими собранные, не разбредутся по рукам многих владельцев, а, тщательно хранимые, многие годы будут служить последующим поколениям. Большая часть дарственных поступлений влилась в основной фонд библиотеки, и только записи в инвентарных книгах или экслибрисы владельцев говорят о том, кто передал эти книги. Но некоторые собрания оставлены в том виде, в котором они были у владельцев. Эти собрания и носят название именных фондов. Воронцовская и Строгановская библиотеки, завещанные в XIX в., сохранены, потому что по характеру подбора книг являются историческими памятниками.

Вторым по объему и ценности (после библиотеки Воронцовых) является фонд Александра Григорьевича Строганова.

История этого собрания мало известна. В некоторых биографиях А. Г. Строганова пишут, что свою библиотеку он пожертвовал Томскому университету: “Громадная его библиотека согласно завещанию досталась Томскому университету” [7, с. 485]. Это не соответствует действительности. Библиотека, пожертвованная Томскому университету в 1877 г., была майоратной (родовой) библиотекой фамилии Строгановых. “Осенью 1875 г. будущий строитель Томского университета профессор В. М. Флоринский случайно встретился в Одессе с проживавшим там А. Г. Строгановым и упросил его передать родовую библиотеку в дар будущему университету Сибири. В беседе с Александром Григорьевичем профессор Флоринский напомнил, “что знаменитый род Строгановых триста лет назад принимал участие в снабжении дружины Ермака материальными средствами и оружием при разгроме Сибирского царства Кучума, поэтому было бы логично, если бы потомки Строгановых помогли России покорить Сибирь духовно через книгу”. Графу это польстило, и он дал согласие на передачу родовой библиотеки. Это книжное собрание положило начало книжному фонду библиотеки Томского университета” [11, с. 20-21]. Личная же библиотека А. Г. Строганова хранится в Научной библиотеке Одесского национального университета.

А. Г. Строганов умер в 1891 г. В завещании его среди прочих пунктов имелся и параграф, предусматривающий передачу его личной библиотеки Новороссийскому университету. Библиотека была передана наследниками графа и принята по описи представителями университета в 1894 г. [6].

Владелец библиотеки граф Александр Григорьевич Строганов был своеобразной натурой, человеком незаурядным, сложным. Неудивительно, что отзывы людей, знавших его, очень разные. Понять, как собиралась библиотека, можно, только ознакомившись с его биографией. Каждый период жизни и деятельности А. Г. Строганова как в зеркале отразился в его библиотеке.

А. Г. Строганов происходил из рода “именитых людей Строгановых”, игравших большую роль в истории Московского государства. Достаточно напомнить, что с именем Строгановых связано освоение Приуралья, организация солеварного промысла на Каме. При Елизавете Петровне и Екатерине II Строгановы получили баронские и графские титулы, из их фамилии выдвинулся ряд видных деятелей, они вошли в ряды придворной аристократии и высшего чиновничества [4].

Александр Григорьевич Строганов родился 31 декабря 1795 г. Отец его, Г. А. Строганов, учился в Швейцарии и Париже, а по возвращении в Россию в 1789 г. работал в Берг-коллегии, был послом в Мадриде (1808-1810), Стокгольме (1812-1816), Турции (1816-1821). Будучи послом в Турции, прославился как защитник ее славянских подданных. Его деятельность по поддержке греческого национально-освободительного движения противоречила взглядам Александра I, и он ушел в отставку, уехал путешествовать и вернулся в Россию только в 1827 г. Был назначен членом Государственного совета, в котором и прослужил до смерти (1857).

Большое влияние на формирование мировоззрения молодого Александра Строганова оказал его дядя Павел Александрович Строганов, человек весьма либеральных

взглядов для своего положения. В юности, во время пребывания во Франции в годы революции он был членом Якобинского клуба [см. 11, с. 271-273]. Убежденный сторонник реформ, П. А. Строганов возглавлял так называемый “негласный комитет”, состоявший из “молодых друзей” Александра I, разрабатывавший проекты реформ [5]. Воздействие отца и дяди, очевидно, и объясняет ряд действий А. Г. Строганова, находившихся в противоречии с его репутацией реакционера и убежденного монархиста.

В доступной нам литературе мы не обнаружили никаких данных о детстве и воспитании Александра Григорьевича. Впервые его имя появляется в списке лиц, окончивших “Корпус инженеров путей сообщения, куда он поступил в 1810 г. и окончил его 11 июля 1812 г. в чине прапорщика в 16 лет, и согласно желанию переведен в лейб-гвардии артиллерийскую бригаду” [10]. В период службы А. Г. Строганова в бригаде он участвовал в сражениях под Дрезденом, Кульмом, Гейдельбергом, Лейпцигом в 1813 г. В 1815 г. он участвовал в занятии Парижа. С 1831 г. по 1834 г. служил полковником в Польше. В 1834 г. в чине генерал-майора был назначен товарищем министра внутренних дел и одновременно получил почетное звание генерал-адъютанта. С 1836 по 1839 гг. А. Г. Строганов — генерал-губернатор Черниговской, Харьковской и Полтавской губерний. С 1839 г. снова в Министерстве внутренних дел. В 1841 г. уволен и уезжает во Францию. В 1854 г. вернулся на службу, назначен военным губернатором Петербурга, с 1855 г. А. Г. Строганов — генерал-губернатор Новороссии и Бессарабии. Благодаря хлопотам Строганова в Петербурге Одесса получила самое демократичное среди городов России городское самоуправление.

Велика заслуга А. Г. Строганова в организации в Одессе университета. По планам Министерства народного просвещения Новороссийский университет надлежало открыть в Николаеве, так как, по мнению руководителей министерства, университет должен быть в маленьком городе. Граф Строганов, добившийся приема у Александра II, доказал преимущество Одессы, и на основании доклада царь отменил решение Министерства народного просвещения.

11. 06. 1862 г. в связи с 50-летием государственной службы Одесское городское самоуправление в знак больших заслуг А. Г. Строганова перед нашим городом преподнесло ему звание первого вечного гражданина г. Одессы. В 1863 г. Он уволен в отставку. Поселившись в Одессе, Александр Григорьевич принимает активное участие в общественном управлении города: он состоял членом Одесской городской Думы, был избран городским головой, но от должности отказался. С 1856 г. по 1877 г. А. Г. Строганов — президент Одесского общества истории и древностей [13, с. 5-6].

Как уже говорилось, современники резко расходились во мнениях в своих отзывах об А. Г. Строганове. Вот некоторые характеристики этого безусловно неординарного человека. Известный историк С. М. Соловьев, служивший воспитателем детей Строганова, писал: “А. Г. Строганов, бывший министр внутренних дел, принужденный оставить должность по неудовольствию императора, служил страшным примером, какие люди в России в царствование Николая I могли достигнуть высших ступеней служебной лестницы... Александр Григорьевич был честен, неспособен брать взятки, имея ум чрезвычайно поверхностный, мечтал, что обладает способностями государственного человека и не знал границ своей умственной дерзости; с важностью выкладывая какую-нибудь нелепую мысль, и старался ею озадачить...” [9, с. 66-67].

А вот другая характеристика, автором которой является К. А. Скальковский. Возглавляя на протяжении многих лет горный департамент, он хорошо знал мир “высшей бюрократии”, слыл умным, проницательным человеком и бойким фельетонистом. Он писал об Александре Григорьевиче “Граф Строганов был оригинальный тип подлинного ученого самодура-аристократа. Обладая обширными познаниями, особенно по математике, он представлял сочетание редких противоречий: с одной стороны просвещенного администратора, с другой — грубияна” [8, с. 76].

Александр Дерибас, бытописатель Одессы, много лет встречавшийся со Строгановым в Обществе истории и древностей в Одессе, пишет: “Вот граф Строганов — первый вечный гражданин Одессы... Личность еще мало оценена. О нем рассказывают больше анекдотов нежели правды. Это был человек прямой и несомненно светлого направления” [2, с. 252].

Для полноты характеристики А. Г. Строганова можно привести два его поступка, о которых одесситы помнят, несмотря на более чем столетнюю давность событий. Памятник А. С. Пушкину в Одессе был открыт в 1889 г. и сооружен на деньги, собранные гражданами города. Сборщики средств обратились среди прочих к Строганову, но он выгнал их, заявив им, что считает недопустимым устройство памятника А. С. Пушкину, так как тот был автором стихотворения “Кинжал”, а кинжальщикам, восхваляющим убийства, он памятников не ставит [12, с. 148-151].

Вторым его “оригинальным” поступком было потопление личного архива. Им было заказано 7 дубовых ящичков, куда были сложены бумаги архива и потоплены в море. [3, с. 141]. Причина такого решения за отсутствием данных в литературе автору неизвестна. Но наряду с вышесказанным есть факты, показывающие Строганова в ином свете. В Одесском областном архиве хранятся аккуратно переплетенные годовые комплекты “Колокола” с экслибрисом Строганова. В интересной статье профессора С. Я. Борового “Колокол” и общественно-политическая жизнь Одессы в годы первой революционной ситуации” приведено немало фактов странного равнодушия и явного нежелания помешать проникновению “Колокола” через одесский порт в Россию, а ведь на страницах “Колокола” генерал-губернатору Новороссии доставалось несколько раз [1, с. 194-206]. Этот странный человек, которому “как-то не повезло в нашей исторической литературе” [1, с. 203] завещал Одесскому университету, в создании которого есть и его лепта, первоклассную библиотеку: 18891 единицу книг и журналов на русском, французском, польском, немецком, латинском, английском языках (перечислены в порядке убывания количества названий). Основная масса книг на французском и русском языках, их почти поровну. Поражает исключительно малое число книг на английском языке. Тут, очевидно, сказались причуды Строганова, который терпеть не мог англичан, хотя язык знал, так как по воспоминаниям современников еженедельно приходил в Английский клуб и просматривал свежие газеты и журналы, прибывшие из Англии.

Хронологические рамки книжного собрания — XVI-вторая половина XIX в. Среди редких изданий отметим сочинения Плутарха на французском языке (Париж, 1572)^{43*}, сочинения Публия Овидия Назона в трех томах (Амстердам, 1676) на латинском языке. Как уже отмечалось выше, каждый период деятельности Строганова отражался на содержании библиотеки. Например, пребывание Строганова в Польше отразилось в виде собрания разных законодательных актов на польском языке: “Статута Великого княжества Литовского” (СПб., 1811. Ч. 1-2)., “Конституционного устава королевства Польского” (Варшава, 1815). Интересной частью является коллекция польских журналов, в том числе и таких редких, как “Газета Варшавская”, “Курьер Польский”, “Патриот”, “Курьер Варшавский” за 1830-1831 годы.

Военному делу посвящено много книг. Укажем на книги Дениса Давыдова “Опыт партизанских действий” и очень редкие “Записки Дениса Васильевича Давыдова в России цензурой не пропущенные” (Лондон, 1863). Среди изданий по военной технике нужно отметить книги об устройстве и использовании боевых ракет — предшественников нынешней ракетной техники нашей армии.

Пятая часть книг посвящена различным вопросам права. Это собрания законов, указов, инструкций, кодексов на русском и французском языках.

Будучи во Франции, граф Строганов знакомился с опытом и деятельностью французских местных органов власти и управления. В его коллекции огромная подборка материалов: “Собрание циркуляров и инструкций МВД Франции”. По международному

праву — небольшое количество названий, среди них 8 книг, посвященных Суэцкому каналу, на одной из них автограф строителя канала Лессепса. Строганова интересовали вопросы деятельности полиции. А. Г. Строганов очень внимательно следил за проблемами, связанными с растущей ролью рабочего класса. Он считал, что концентрация большого количества рабочих угрожает безопасности государства. В числе разнообразной литературы по этой теме есть такие редкие издания, как “Разоблачение полиции” Фромена (Париж, 1830). Среди трудов по гражданскому праву привлекает внимание сочинение Александра Дюма (сына) “О разводе”. Современный читатель, наверное, не знает, что известный драматург, автор “Дамы с камелиями”, был и автором четырехсотстраничного исследования о разводе по французским законам.

Большой раздел библиотеки занимают книги по народному образованию в России. В подборке трудов по истории России представлены все крупнейшие историки XIX в. История Украины представлена редкими изданиями на французском языке. Это “История казаков” Лезюра (Париж, 1814), написанная по указанию Наполеона, “Описание Украины” Г. Боплана в переводе на русский язык (СПб., 1832), “Анналы Малороссии, или История запорожских и украинских казаков” Ж. Б. Шерера (Париж, 1788).

Собиратель библиотеки живо интересовался историей Франции. Среди уникальных изданий есть полный комплект “Официального журнала Парижской коммуны” за все три месяца ее существования.

Почти третья часть Строгановского фонда — это книги по прикладным знаниям. Ведущее место тут занимают книги по медицине. Ожидая назначения министром внутренних дел, в состав которого входил департамент народного здравия, владелец библиотеки полагал, что обязан знать, чем управляет, и поэтому в возрасте 47 лет поступает на медицинский факультет Сорбонны (в 1842 г.) и в течение трех лет слушает там лекции.

Насколько серьезно собиралась библиотека, видно также из раздела энциклопедий. Очевидно, Александр Григорьевич широко ими пользовался. Тут представлены как универсальные, так и специальные энциклопедии: первая русская энциклопедия в издании Плюшара “Энциклопедический лексикон” (СПб., 1841), французская “Энциклопедия для светских людей” (Париж, 1833-1844), “Словарь медицинских наук” (Париж, 1812-1822).

Раздел художественной литературы характерен для дворянской библиотеки XIX в. Видно, что для собирателя, как и для многих представителей его класса и эпохи, французский язык был основным языком культурного общения, вероятно, первым языком, на котором его учили читать. Первое место по количеству названий принадлежит французской литературе. Она представлена собраниями сочинений и отдельными изданиями большинства известных в то время писателей, поэтов, драматургов: Бомарше, Руссо, Вольтера, Мармонтеля, Гюго, Беранже, Сент-Бева. Литература других зарубежных народов, включая и античную литературу, имеется в небольшом количестве и почти исключительно во французских переводах.

Русская литература по количеству названий идет вслед за французской. Большинство известных при жизни Строганова поэтов, прозаиков, драматургов попали в его библиотеку. Тут представлены прижизненные издания А. С. Пушкина (“Братья-разбойники”, “Кавказский пленник”, “Цыгане”), “Пантеон русской поэзии” (СПб., 1814-1815), “Собрание образцовых русских сочинений и переводов в стихах” (СПб., 1815-1817), такие поэты XIX в., как Вяземский, Дельвиг, Жуковский, Крылов, Лермонтов, А. К. Толстой. Проза представлена классиками русской литературы в

прижизненных изданиях: “Война и мир” (1868-1869) Л. Н. Толстого, “Вешние воды” (Лейпциг, 1873), “Дым” (Лейпциг, 1876) И. С. Тургенева в зарубежных изданиях на русском языке; “Братья Карамазовы” (СПб., 1882), “Подросток” (СПб., 1876) Ф. М. Достоевского; “Мелочи архиерейской жизни” Н. С. Лескова (СПб., 1879). Привлекает внимание и ныне уже совсем забытая книга, но пользовавшаяся известностью в 70-е годы,

книга “Тайны современного Петербурга: Записки магистра Степана Бова” (СПб., 1878). Очевидно, владелец внимательно ее читал, так как на полях виднеются карандашные пометки и между страниц сохранились листочки с выписками из книги почерком Строганова.

Высокие административные посты, занимаемые графом, практически неограниченные материальные возможности позволили ему собрать в своей библиотеке богатейшую коллекцию русской зарубежной подцензурной прессы. Особенно хорошо были представлены издания герценовской Вольной русской типографии.

После поступления Строгановского фонда в библиотеку Одесского (тогда Новороссийского) университета до двадцатых годов им не пользовались.

В 1940 г. из Строгановского фонда были изъяты для кабинета исторической географии 346 карт, атласов, планов. Большая часть их погибла во время Великой Отечественной войны при обороне Одессы, так как помещение, где они хранились, сгорело во время артиллерийского обстрела. Спасти удалось только 68 наименований, которые в настоящее время входят в состав фонда. Среди них есть очень редкие, как, например: “Чертеж и описание проливам Константинопольскому и Дарданелльскому...”, гравированное в 1807 г.

В период оккупации Одессы (1941-1944) благодаря героизму группы сотрудников библиотеки (А. Н. Тюнеевой, Т. З. Ходжаш, Е. М. Чернецкого, Н. В. Аргиропуло, В. Е. Демяненко) Строгановский фонд был спрятан в подвалах библиотечного здания, и оккупанты не знали о его существовании. Сохраненная библиотека является гордостью университета и города.

*Названия книг и журналов представлены в русском переводе.

Литература

1. Боровой С. Я. “Колокол” и общественно-политическая жизнь Одессы в годы первой революционной ситуации // Революционная ситуация в России в 1859-1861 гг. — М., 1974. — С. 194-206.
2. Дерibas А. Старая Одесса. — Одесса, 1913. — С. 252.
3. Егоров (Конспаров) А. Из прожитого. Страницы прошлого. — Одесса, 1913. — Т. 2, с. 141.
4. Николай Михайлович, Великий князь. Граф Павел Александрович Строганов (1774-1817). Историческое исследование эпохи Александра I. — СПб., 1903. — Т. 1-3.
5. Новороссийский телеграф. 1894, 3 мая, № 61107.
6. Колмаков Н. М. Дом и фамилия графов Строгановых // Русская старина. 1887. — Т. 54. — № 3. — С. 575-602.
7. Русский биографический словарь. — СПб., 1909. — Т. 17. — С. 485.
8. Скальковский К. А. Из моря житейского. — СПб., 1906. — С. 76.
9. Соловьев С. М. Записки. СПб., Б. г. с. 66-67.
10. Список лицам, окончившим курс наук в Институте путей сообщения с 1811 по 1882. — СПб., 1883/84.
11. Филимонов М. Р. Формирование первоначального книжного фонда библиотеки // Вузовские библиотеки Западносибирской зоны. Опыт работы. — Иркутск, 1980. — Вып. 8. — С. 20-25.
11. Чудинов А. В. Книжные приобретения Ж. Ромма и П. А. Строганова в революционном Париже (1789-1790) // Век Просвещения. — М., 2006. — Вып. 1. — С. 270-281.
12. Шимановский М. В. Граф А. Г. Строганов и граф М. Д. Толстой о А. С. Пушкине // Из прошлого Одессы. — Одесса, 1894. — С. 148-151.
13. Яковлев В. А. Граф А. Г. Строганов: Некролог // Записки имп. Одесского общества истории и древностей. — Одесса, 1893. — Т. 16. — С. 5-6.

В. С. Фельдман,

Головний бібліограф Наукової бібліотеки
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова
у 1945-1995 рр.

ФОНД О. Г. СТРОГАНОВА В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА

Резюме

У статті розглянуті ситацькі пристрасті О. Г. Строганова, що визначили склад його особистої бібліотеки, яка з кінця XIX ст. зберігається в університетській бібліотеці як іменний фонд.

Ключові слова: приватні книжкові зібрання, історія роду Строганових, історія Росії XIX ст., Строгановський фонд Наукової бібліотеки Одеського університету.

V. S. Feldman,

Bibliographer of the Scientific Library
of the Odessa Mechnikov National University
in 1945-1995.

STROGANOV COLLECTION IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

The article treats A. G. Stroganov's reading preferences that determined the composition of his private library. Since the end of the XIXth century this book collection has been conserved in the Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University.

Keywords: private book collections, the history of the Stroganov family, the history of Russia in the XIXth century, Stroganov collection in the University Library.

УДК 025.171:027.7(477.74)

А. В. Великодная, ведущий библиотекарь

Научная библиотека Одесского национального университета
им. И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

Тел. 34 80 11;

Е. В. Полевщикова, старший научный сотрудник

Научная библиотека Одесского национального университета
им. И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

Тел. 34 80 11

РЕДКИЕ ИЗДАНИЯ В КНИЖНОМ СОБРАНИИ А. КУХАРСКОГО

В статье прослежена история приобретения библиотеки польского слависта А. Кухарского Новороссийским университетом, охарактеризован состав коллекции. Особое внимание уделено редким и ценным изданиям данного книжного собрания.

Ключевые слова: глаголические издания, издания кирилловского шрифта, старопечатные западноевропейские издания, “рассеянные” библиотеки, реконструкция “рассеянных” библиотек.

Первым значительным книжным приобретением Новороссийского университета была библиотека известного польского слависта, библиографа, этнографа и путешественника Анджея Кухарского (1795–1862). В ряде публикаций упоминаются как отдельные раритеты, так и группы изданий из этого собрания¹ [10; 1, с. 107; 11, с. 950-951; 14, с. 140, 592-593; 16, с. 431-433; 4, с. 7-19; 3, с. 384-388]. Его систематическое изучение начато сравнительно недавно, научное же описание еще предстоит. Данная статья является одним из первых результатов работы сотрудников отдела редких книг и рукописей Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова по изучению состава коллекции на момент ее поступления в Новороссийский университет, а также ее современного состояния².

Анджей Францишек Кухарский родился 30 ноября 1795 г. в Петроковском уезде [21, с. 383; 22, с. 46]. После окончания курса в пиарских школах (учебных заведениях католического ордена пиаров) в Варшаве учительствовал в Люблине, Плоцке и Варшаве, где одновременно посещал университет. Получив в 1821 г. степень магистра наук и изящных искусств, А. Кухарский преподавал латынь и античную литературу в школах различных воеводств. Одновременно он продолжал изучение славянских грамматик (польской, русской и чешской), а также занятия сербским языком (а именно — верхне-лужицким языком). Летом 1823 г. он обратился в Комиссию по делам религии и общественного просвещения в Варшаве с прошением об отправке его за границу “для усовершенствования в литературе славянских языков”. Признав его вполне соответствующим требованиям специальной инструкции, спустя более двух лет Комиссия известила Анджея Кухарского о предоставлении ему стипендии и командировании его согласно подробно разработанному маршруту путешествия по славянским землям, включавшему также посещение Германии, Австрии и Италии³ [20, с. 354-359].

В конце 1825 г. А. Кухарский выехал из Варшавы. Донесения молодого исследователя, а также его путевые записки, составленные во время путешествия по славянским землям, печатались в польской прессе (в журнале “Pamiętnik Warszawski”, в “Gazecie Polskiej” (“Listy w krajów s³owiañskich” и др.).

Деятельность А. Кухарского в годы его странствий была весьма разнообразна и плодотворна: в Праге он изучал чешский язык и литературу под руководством В. Ганки и Ф. Л. Челаковского и переводил на польский язык Краледворскую “рукопись”; молодой славист интересовался также хорватской грамматикой, составлял список лужицких населенных пунктов, заселенных сербами, переписывал редкие памятники южнославянской письменности, собирал материалы для предполагаемой специальной этнографической карты Российской империи. Во время путешествия, затянувшегося на пять лет, А. Кухарский вел “Дневник”, в котором подробно записывал все свои впечатления, в том числе — о встречах с Й. Добровским, П. Й Шафариком, В. Ганкой, Я. Колларом и другими деятелями славистики, с которыми переписывался по возвращении на родину. Наконец, несмотря на довольно ограниченные средства, которыми его снабдил Варшавский университет, Анджей Кухарский в огромном количестве покупал книги и брошюры, в том числе даже такие, “о существовании которых не знали местные записные библиофилы” [9, с. 106]

А. Кухарский вернулся в Польшу в конце 1830 г., незадолго до начала восстания 1830-1831 гг. В декабре 1831 г. он получил назначение на замещение должности профессора в Варшавском университете, однако вследствие последовавшего вскоре закрытия этого учебного заведения, университетским профессором он так и не стал. Попытки получить место в университете Вроцлава также не увенчались успехом, и он преподавал в нескольких воеводских училищах и во второй варшавской гимназии [22, с. 46]. На какое-то время его ученые занятия были заброшены.

Спустя несколько лет, не оставляя педагогической деятельности, А. Кухарский вернулся к своим филологическим исследованиям. Помимо нескольких статей в периодических изданиях и ряда работ, он принял участие в подготовке “Истории славянского законодательства” В. А. Мацеевского и, в частности, в издании “Древнейших памятников славянского законодательства” (Варшава, 1838). В рукописи остались его труды по всеобщей истории (“Всеобщая история. Часть 3. История новая” (Варшава, 1841), сравнительной грамматике славянских наречий, о переводе Библии на славянские языки. В последние годы жизни Кухарский приступил к работе по истории расселения славянских племен, для которой готовил материалы еще во время своего путешествия (в рукописи остался незавершенный “Географический словарь городов и селений, некогда принадлежавших славянам”). Неудивительно присутствие в его постоянно пополнявшейся библиотеке изданий, в том числе редких, необходимых для подготовки столь разнообразных по проблематике сочинений. Полагаем, что и деятельность А. Кухарского как библиофила и собирателя, и состав его достаточно известной в свое время библиотеки, собиравшейся на протяжении 40 лет, необходимо оценивать в контексте активизации национальных движений в западнославянских странах в 1820-1830-х гг. и роста национального самосознания, проявившегося прежде всего в усилении внимания к родному языку и культуре.

А. Кухарский умер в Варшаве 17 января 1862 г. Интерес к оставшемуся после него книжному собранию проявляли не только в России, но и в Праге, и в Загребе. Считая необходимым его приобретение для России, профессор богословия католической духовной академии, библиотечарь императорской Публичной библиотеки А. Д. Ивановский обратился к А. В. Кошелеву — главному директору финансов в Варшаве — с предложением купить книги и рукописи польского слависта для московского публичного Румянцевского музея. Однако дирекция музея берегла деньги на покупку коллекции В. М. Ундольского. Призывы к московским меценатам найти 6 тыс. рублей оказались безрезультатными. Судьбу собрания, которая была бы “драгоценным приобретением для русской университетской библиотеки” [9, с. 105-111], решил приезд в Петербург попечителя Одесского учебного округа А. А. Арцимовича. Основываясь на рекомендациях профессора-слависта В. И. Григоровича (1815-1876), а также на

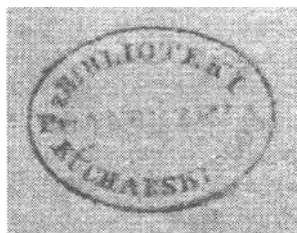
положительном отзыве о собрании Кухарского известного историка и филолога академика А. А. Куника, университет добился специальных ассигнований (5500 руб.) на приобретение этой библиотеки. Весной 1865 г., еще до официального открытия Новороссийского университета, было получено разрешение министра народного просвещения на покупку собрания Кухарского для нового учебного заведения на юге Российской империи. Кроме того, из суммы, пожертвованной дворянством Бессарабской области на содержание только что открытого университета, было решено выдать 500 рублей серебром на прогоны и суточные В. И. Григоровичу [5, л. 1 об.]⁴, командированному летом 1865 г. в Варшаву для осмотра библиотеки А. Кухарского и ее доставки в Одессу⁵ [16, с. 431-433].

В Государственном архиве Одесской области (Ф. 45, содержащий дела Новороссийского университета) отложились документы, позволяющие достаточно подробно осветить историю этого приобретения. Как свидетельствует “Протокол поверки и приема Библиотеки покойного Профессора А. Кухарского из рук владельницы оной Библиотеки Жозеф[ин]ы из дому Альбрехт во втором замужестве Виержбовской для поступления во владение Имп. Новороссийского Университета...”, “Оный Григорович, явившись в Варшаву, приступил к исполнению приказа в присутствии Гжи Виержбовской и супруга ее Владислава Виержбовского. Начав рассмотрение и прием книг и рукописей оной Библиотеки и, продолжая ежедневно в 7 часов утра по 3й час пополудни поверку по описи, переданной ему Его Превосходительством Г-ном Попечителем, до 15 июня окончил рассмотрение и прием и, занявшись укладкою, довершил исполнение приказа 20 июня”⁶ [6, л. 9].

14 июня 1865 г. Виктор Иванович в телеграмме на имя попечителя Одесского учебного округа А. Арцимовича сообщал о принятии книг. В своем отзыве об этом собрании он писал, что оно включает в себе богатое собрание карт и книг по этнографии и филологии, прежде всего — “драгоценные материалы для филологии славянской”. По мнению ученого, сверх богатого запаса лексиконов и грамматик данная библиотека может представить многие редкие материалы для изучения южных славян, а из северо-западных для лужичан [5, л. 6; 7, л. 1; 14, с. 140, 593].

Прибывшие в Одессу по железной дороге десять ящиков с книгами были записаны в основной фонд фундаментальной библиотеки университета и распределены по ее разным отделам. В “Сведениях к отчету по Библиотеке Новороссийского Университета за 1865 г.” указано, что купленная библиотека включала в себя 2476 названий книг в 3233 т., 333 названия книг и атласов в 1282 листах и 10 рукописей в 10 томах [7, л. 1]. В донесении на имя ректора университета В. И. Григорович отметил, что “сам на свой счет сделал 1й ящик и привез в нем бумаги покойного Проф. Кухарского”. Среди документов, имеющих “научное значение”, им выделены “Словарь географический” с собственноручными замечаниями Кухарского, дополняющими издание “Tabella miast wsi Krolestwa Polskiego”; “рукопись писанная рукою Шафарика — Законник Стефана Душана и рукопись “Уграблене еленка” [“Схваченный олененок”], писанная, кажется, рукою Вука Стефановича”; разные заметки и фрагменты филологического содержания, принадлежавшие Кухарскому [5, л. 23 об.; 5, 6, л. 10]⁷.

В сохранившемся в делах Новороссийского университета “Каталоге книгам библиотеки, приобретенной у г-жи Виержбовской” книги сгруппированы по языковому признаку [5]. Представлены книги на более чем двадцати языках. Значительная часть (более 300 названий) — издания на классических языках. Доминируют издания на славянских языках (польском, русском, сербском, хорватском, чешском, словацком, словенском, верхне- и нижнелужицком, украинском, болгарском), представлены также издания на немецком, французском, английском, итальянском, албанском, греческом, румынском, турецком, литовском, армянском, венгерском, эстонском, финском, еврейском, чувашском, монгольском, цыганском языках и на санскрите.

1. Экслибрис А. Кухарского.

Профессиональные интересы А. Кухарского предопределили состав собрания, которое формировалось как библиотека ученого-слависта: в ней представлено около 600 названий по славистике (т. е. 1/4 всей коллекции), вместе с изданиями по общему языкознанию, литературоведению и художественной литературой неславянских стран (около 200 названий) — это составляет около трети всех изданий.

А. Кухарским был обработан огромный материал, обобщенный им в “Библиографическом списке польских грамматик и словарей” (содержит 93 документа, расположенных в хронологической последовательности и относящихся к периоду 1486-1825 гг.) [21, с. 383]. Эта работа была помещена в “Польской орфографии” Станислава Заборовского (1825). Неудивительно, что в изучаемой библиотеке находилось такое огромное собрание грамматик разных славянских и других языков.

Значительная часть коллекции — это богословская и богослужебная литература, книги по истории церкви (более 300 назв.), а также сочинения античных авторов (117 назв.). Среди книг по истории славянских народов (164 назв.) больше всего книг по истории Польши (100 назв.), а истории неславянских стран посвящено 178 назв. книг.

В коллекции заметное место занимали книги по этнографии, географии и описания путешествий (более 150 назв.), имеются книги по педагогике, статистике, праву, а также книговедческая литература. Естественные науки представлены незначительным количеством изданий.

Важной частью собрания являлись картографические издания. Среди них отметим карты и атласы, изданные выдающимся географом XVI в. Герардом Меркатором, прославленным немецким картографом Ж.-Б. Хоманном (24) и его наследниками (15), а также французским географом Н. Сансоном. Лучше всего были представлены географические карты и атласы славянских земель, в том числе очень редкие и дорогие. По оценке А. Д. Ивановского, “ни одна библиотека в Европе не обладает подобным собранием, потому что оно содержит более 1000 карт славянских земель, изданных во все времена, начиная с самых древних изданий до новейших атласов” [9, с. 109]. К сожалению, в годы Великой отечественной войны картографический фонд университетской библиотеки (17 тыс. листов), в состав которого входили редчайшие карты, атласы и портуланы из личных собраний, был уничтожен [15, с. 27].

Многие материалы, собранные А. Кухарским, уже в XIX в. являлись библиографической редкостью. Общее число старопечатных изданий (не считая изданий с неустановленной датой выхода), зафиксированных в инвентарной книге университетской библиотеки — 501 ед., т. е. 1/5 часть коллекции (XV в. — 1, XVI в. — 18, XVII в. — 57, XVIII в. — 425).

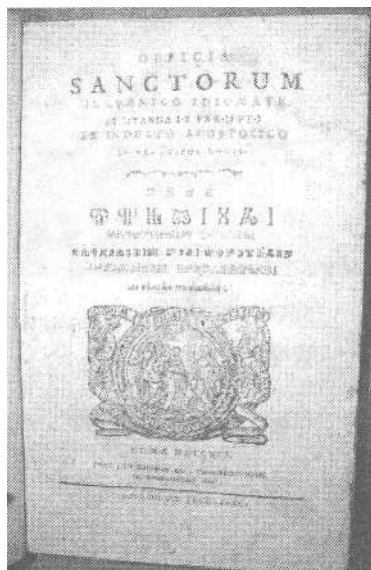
В одной из записных книжек В. И. Григоровича сохранились списки “Р[у]к[о]п[иси] Кухарского” и “Книги из Библиот[еки] Кухарского, которые почитаю важными”, с перечнем соответственно 16 рукописей и 67 книг [17, л. 10-13; см. также 16, с. 432]⁸. В данных, подготовленных для отчета в университете, Виктор Иванович также выделил “примечательнейшие книги по редкости и древности” [7, л. 1 об.]. Эти замечания В. И. Григоровича явились для нас важными ориентирами при определении наиболее значительных по редкости изданий.

Единственная инкунабула в коллекции — первая южнославянская книга, напечатанная латиницей. Это первое издание чтения Евангелия и Апостола на весь церковный год в римско-католическом миссале в переводе с латинского на так называемое чакавское наречие сербско-хорватского языка брата Бернардина из г. Спалато (Сплита) (*Euangelia et epistolae per anni circulum lingua illyrica emendata per fratrem Bernardinum Spalatensem. — Venetiis, 1495*). Экземпляр редчайшего издания А. Кухарский обнаружил во время путешествия по Далмации в 1829 г. на Кварнерских островах⁹ [19, с. 12; 2, с. 31]. Как отмечал В. И. Григорович, это одна из двух “особенно замечательных книг”, отысканных в отдельном имуществе, которые бывший владелец хранил “для особенного назначения”. По мнению ученого, “эта книга есть unicum в славянской литературе” [7, л. 1 об.]. Она была уступлена вдовой А. Кухарского Новороссийскому университету¹⁰ [6, л. 9 об.].

В рукописном “Каталоге книгам...” отдельно выделены издания глаголической печати (всего — 13 названий; все они были приобретены А. Кухарским в Далмации [4, с. 7-19; 2, с. 40]): три издания XVI в., по четыре — XVII и XVIII в. (кроме того, здесь же указаны работа Добровского о глаголице (Прага, 1832) и брошюра XIX в., содержащая алфавит глаголицы) [5, л. 110 об. — 111 об.; 3, с. 384-388; 4, с. 15-16]. Перечислим издания, напечатанные глаголицей в XVI в.: “Миссал” (Венеция: Франческо Бидони и Матео Пасини, 1528); “Хорватский миссал по обычаю католической церкви” (Риека (Фиум): Шимун Кожичич, 1531); “Книжица о житии римских пап...” Шимуна Кожича (Риека (Фиум): Шимун Кожичич, 1531)¹¹ [См.: 18, №№ 12, 14, 16]. В настоящее время в Научной библиотеке ОНУ хранятся экземпляры трех глаголических изданий из коллекции А. Кухарского, напечатанных в XVIII-начале XIX вв.: третье римское издание глаголического Миссала (1741 г.); три тома третьего римского издания глаголического Бревиария (1791); Букварь кирилловских, русских гражданских и глаголических письмен Павла Соларича (Венеция, 1812) [18, №№ 44, 52, 67] (все экземпляры полные).

Среди раритетов, собранных А. Кухарским, отметим также книги кирилловского шрифта, напечатанные в Венеции: “Октоих” (Венеция, 1536), “Литургия” (Венеция, 1527), “Службное евангелие” начала XVI в. В упомянутом списке, составленном В. И. Григоровичем, присутствует словенская Библия, подготовленная Юрием Далматином и напечатанная в 1584 г. в Виттенберге, сочинение Антуна Вrameца “Постила на все лето”, напечатанное в 1586 г. в Вараждине.

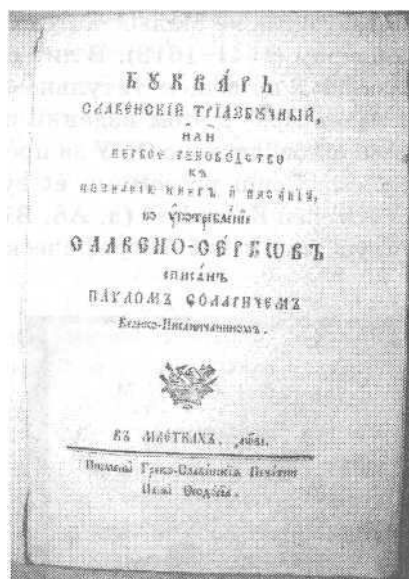
Не все издания XVI-XVII вв., имевшиеся в коллекции А. Кухарского, сохранились в университетской библиотеке до наших дней (сегодня они насчитывают соответственно девять и двадцать девять изданий). Подлинным “уником” является “Нижнелужицкий сборник псалмов и Катехизис” (Бауцен, 1574) [13, №№ 293–294]. В этом издательском конволюте сплетены тексты церковного календаря и сборника псалмов на латинском, немецком и лужицком языках, в также Малый Катехизис, переведенный на последний Альбином Моллером (1541–1618). В литературе высказывалось предположение, что указанный на общем титульном листе издательского конволюта “Церковный календарь” в этом издании отсутствует [23, S. 2]. Однако в экземпляре Научной библиотеке ОНУ за предисловием (л. A1-A7) следует “*Calendarium ecclesiasticum perpetuum et syllabatim ediscendum. Das ist Ein Ewigwerender Kirchen Kalendar*” (л. A8, B1-B7). Это обстоятельство повышает как научную, так и библиографическую ценность данного издания.

2. Часослов римский. [Т. 3]: Чины святых словенским языком глаголемые... (Рим, 1791).

Среди редких экземпляров грамматик и словарей обращают на себя внимание первое издание “Чешской грамматики” чешских гуманистов XVI в. Б. Оптата, П. Гзеля и В. Филоматеса (Наместово, 1533) и пособие по чешскому и немецкому языкам А. Клатовского (Оломоуц, 1564) [13, №№ 245, 312]. Назовем здесь же широко известный в свое время учебник “Открытая дверь к языкам...” Я. М. Коменского (Janua linguarum aurea... — Regiomonti, 1675).

Примерами старопечатных изданий по истории Польши являются “Надгробная речь, произнесенная Станиславом Ориховием ... на погребении Сигизмунда Ягеллона, короля Польского” известного польского богослова, публициста и историка Станислава Ожеховского (Краков, 1548) [13, № 313], а также английский перевод “Тайной истории правления Яна Собесского” французского агента в Речи Посполитой д’Аллерака (Dalerac. Polish Manuscripts: or the Secret History of the Reign of John Sobieski.... — London, 1700).

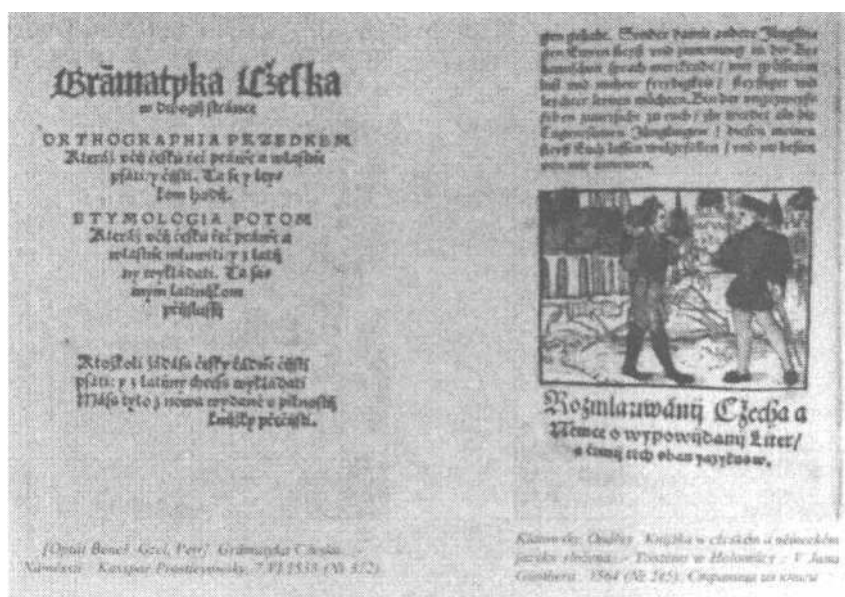

3. Букварь кирилловских, русских гражданских и глаголических письмен Павла Соларича (Венеция, 1812).

4. Церковный календарь... — В кн.: Нижнелужицкий сборник псалмов и Катехизис (Бауцен, 1574).
5. Лужицкая книга духовных песнопений. — В кн.: Нижнелужицкий сборник псалмов и Катехизис (Бауцен, 1574). Страница из книги.

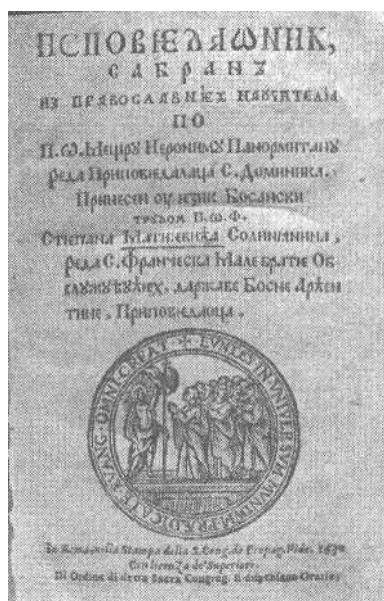

6. Опатт Б., Гзель П., Филоматес В. Чешская грамматика (Наместово, 1533).
7. Клатовский А. Книга по чешскому и немецкому языкам... (Оломоуц, 1564). Страница из книги.

В коллекции представлены сочинения античных авторов в изданиях XVI-XVII вв., труды эрудитов XVII в. по истории, географии и классической филологии, художественная литература. Большую часть изданий XVII в., имевшихся в собрании А. Кухарского, составляют проповеди, назидательные размышления и наставления; молитвенники, святцы и книги для пения.

Безусловную ценность имеют книги на боснийской кириллице, которой в итальянских типографиях печатали книги для славян-католиков. Примерами являются следующие издания, хранящиеся в Научной библиотеке ОНУ: “Исповедальник, собранный из [трудов] православных учителей по Иерониму Панормитано. Переведенный [с итальянского] “на язык босанский” трудами Степана Матиевича” (Рим: тип. Святой Конгрегации распространения веры, 1630); “Духовное наслаждение для тех, кто хочет хорошо жить и после того хорошо умирать. Составлено братом Павлом Посиловичем из Гламоча, францисканцем из Босанской провинции” (Мнеchie [Венеция]: Пеццану, 1682); “Поучение христианское со многими истинами духовными. Из поучений Ледесма и Белармина собрал и упорядочил брат Матвей Дивкович из ордена францисканцев” (Мнеchie: Пеццану, 1698 [1700]). Все названные издания фигурируют в списке редких книг из библиотеки Кухарского, составленном В. И. Григоровичем [17, л. 12].

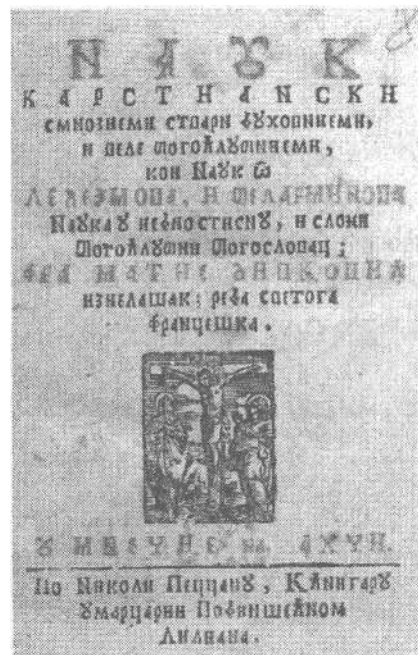
Среди ценных книг приобретенной библиотеки В. И. Григорович называет и “Старопечатные сочинения Рагузинских (Дубровицких) поэтов”, а именно — Я. Пальмотича (*Christiade...* — U Rimu, 1680), М. Држича (комедия “*Tirena*” представлена в двух венецианских изданиях — 1607 и 1630 гг.), Г. Юрьевича (*Lishti heroov...* — U Bechu, 1675), И. Бунича (*Grad Dubrovnh vlastelom u trehgnju.* — Ancona, 1667) и др. [7, л. 1 об.; 17, л. 10 об.; 16].

8. Исповедальник, собранный из [трудов] православных учителей по Иерониму Панормитано... (Рим, 1630).

9. Духовное наслаждение для тех, кто хочет хорошо жить и после того хорошо умирать (Мнечие, 1682).

10. Поучение христианское со многими истинами духовными (Мнечие, 1698 [1700]).

11. Држич М. Тирена: Комедия. (Венеция, 1607).

12. Юрьевич Г. Списки героев... (Беч [Вена], 1675). Гравюра.

Как уже отмечалось, А. Кухарский проявлял значительный интерес к лужицкому языку и литературе, культуре и истории лужичан. По данным рукописного каталога и инвентарной книги университетской библиотеки, эта часть собрания польского ученого составляла более 70 названий (около 100 т.) на лужицком, немецком, латинском языках. Здесь представлены грамматики верхне- и нижнелужицкого языка, словари, богословская и художественная литература, книги по истории и географии. Старопечатные издания составляют значительную часть литературы, связанной с историей и языком лужицких сербов: помимо уже упоминавшегося “уника” XVI в., отметим два издания XVII в.: “Евангелический требник.....” с параллельным текстом на немецком и лужицком языках,

изданный для “общего пользования евангелической церковью Верхней Лужицы” (*Die Evangelische Kirchen-Agenda... Budissin, 1696*) и текст песнопения “Тебя, Бога, хвалим” на лужицком языке (*Tyn SSu Mbryza ha Haučtřna Kwalbne Kherlusch Te Deum laudamus... — S. 1., 1700*). Представлено также два десятка изданий XVIII столетия. На наш взгляд, подобный массив литературы, посвященной лужицким сербам, достоин внимания славистов.

Достоин упоминания факт присутствия в подборке грамматик разных языков “Грамматики русинского или малорусского языка в Галиции” галицко-русского писателя Иосипа Левицкого (*Lewicki J. Grammatik der Ruthenischen oder Klein Russischen Sprache in Galizien. — Przemysl, 1834*) — первое издание грамматики русинского языка.

Среди библиографических редкостей XIX столетия отметим также “Карманный словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка”, изданный Н. Кириловым (СПб., 1845-1846). Активное участие в его составлении принимал известный социалист-утопист М. В. Буташевич-Петрашевский. Усмотрев в словаре пропаганду идей утопического социализма, правительство распорядилось об уничтожении издания, которое хранится в отделе нелегальной и запрещенной литературы университетской библиотек¹².

Таким образом, в библиотеке Анджея Кухарского представлено значительное число весьма редких старопечатных изданий, так и раритетов XIX в., представляющих значительный интерес как для специалистов, так и для библиофилов.

Как уже отмечалось, за годы нахождения собрания А. Кухарского в университетской библиотеке его состав претерпел некоторые изменения. Основной массив литературы, оставшийся в ее фондах, был рассредоточен по различным отделам и отражен в печатном “Каталоге библиотеки Новороссийского университета” без указания провениенций [12]¹³. Принадлежность книг можно установить благодаря сохранившимся архивным документам (“Каталогу книгам библиотеки приобретенной у Г-жи Вержбовской”) и инвентарным книгам библиотеки Новороссийского университета. Кроме того, на некоторых книгах имеется шрифтовой экслибрис овальной формы “Z Biblioteki Pr. Andrzeja Kucharskiego”.

Нельзя не согласиться с мнением С. О. Вяловой о желательности “воссоздать состав этой интересной, содержащей редкие издания и ценные рукописи библиотеки”, равно как и “вернуть из забвения имя самого владельца” [3, с. 388]. Здесь, однако, уместно напомнить о том, что в начале 1930-х гг. рукописи из собрания Кухарского вместе во всем рукописным фондом университетской библиотеки были переданы в отдел редких книг и рукописей Одесской государственной научной библиотеки им. Горького. Там же хранится часть старопечатных изданий данной коллекции. В виду отмеченного обстоятельства реконструкция первоначального целостного облика собрания Анджея Кухарского представляется весьма затруднительной. Поэтому сотрудники отдела редких книг и рукописей Научной библиотеке ОНУ избрали вариант собирания университетской части этой рассеянной коллекции, начав работу по ее воссозданию на информационном уровне. На данный момент в электронном каталоге библиотеки в рубрике “владельцы” на имя А. Кухарского зарегистрировано около 100 единиц (издания XVI в., XVII в. и часть изданий XVIII в.). На наш взгляд, в сложившейся ситуации это оптимальный подход к работе с данным книжным собранием, которое заслуживает внимания как со стороны славистов, так и библиографов и книговедов.

Примечания

¹ Целостная характеристика собрания представлена в литературе практически лишь заметкой А. Д. Ивановского, написанной вскоре после его поступления в Новороссийский университет [9, с. 105-111].

² Авторы выражают признательность профессору кафедры русского языка ОНУ им. И. И. Мечникова Д. С. Ищенко, а также старшему научному сотруднику Львовской научной библиотеки им. В. Стефаника НАН Украины И. Б. Качур за предоставленные биографические материалы о владельце коллекции.

³ В литературе приводятся различные даты путешествия А. Кухарского: по одним данным оно началось в 1823 г. [22, s. 46], по другим — в 1827 г. [21, s. 383]. А. Ивановский относит его начало к 1825 г. [9, с. 105-111.]

⁴ Таким образом, покупка библиотеки А. Кухарского в целом обошлась в 6000 рублей.

⁵ По указу Александра II В. И. Григоровичу выдавались от Одессы до Варшавы и обратно “по две лошади с проводником, за указные прогоны, без задержания” [5, л. 12].

⁶ В Протоколе также подробно излагалось физическое состояние коллекции: “Вследствие такой проверки оказалось, что: 1. Книги, описью показанные, в целости без изъяну, большею частию в тщательных переплетах, согласно описанию описи. 2. Что таким же образом географические карты и атласы, одни тщательно переплетены и подклеены, другие без изъяну, хотя не в переплете. 3. Что за самым малым исключением книги в таком количестве обретаются как показывает опись, некоторые же номера показанные в описи неотысканными, отысканы. 4. Что, хотя некоторые книги и брошюры или карты незначительные и легко приобретаемые не были на лицо, но за то нашлись другие большей важности, которые в описи или не показаны, или опказаны недостающими” [6, л. 9 об.].

⁷ Указанные рукописи в настоящее время хранятся в областном архиве, в фонде Одесского Общества истории и древностей [8].

⁸ Выражаем благодарность сотруднику Археографической комиссии РАН А. Л. Лифшицу за содействие в получении копии документов из НИОР РГБ.

⁹ В настоящее время хранится в фондах отдела редких книг и рукописей ОГНБ им. М. Горького (шифр I-7867).

¹⁰ По мнению Виктора Ивановича, “книга так редка, что за нее можно назначить до 500 рублей серебром” [5, л. 33 об.].

¹¹ Среди глаголических изданий, представленных в экспозиции Музея книги Центральной научной библиотеки г. Одессы (так в 1920-е гг. называлась университетская библиотека), О. Л. Вайнштейн указывал также “Псалтырь разложен чрез седмицу с уставом чина временного” (Венеция, 1561) [См.: 2, с. 40]. Отмеченные издания хранятся сегодня в фондах отдела редких книг и рукописей ОГНБ им. М. Горького.

¹² Машинописная рукопись статьи об этом ценном издании была подготовлена в свое время сотрудником Научной библиотеки А. К. Папаспираки и хранится в отделе рукописей и редких книг.

¹³ См., в частности, т. 1 (Кафедра богословия и историко-филологический факультет) и т. 3 (Юридический факультет).

Литература

1. Бокачев Н. Ф. Описи русских библиотек и библиографические издания, находящиеся в исторической и археологической библиотеке Н. Бокачева. — СПб, 1890.
2. Вайнштейн О. Л. Музей книги Одеської Центральної наукової бібліотеки. — Одеса, 1927.
3. Вялова С. О. Библиотека Андрея Кухарского и его глаголические приобретения // Русь и южные славяне. Сб. ст. к 100-летию со дня рождения В. А. Мошина (1894-1987). — СПб., 1998. — С. 384-388.
4. Вялова С. О. Глаголическая книга в коллекциях памятников письменности ученых-славистов XIX в. // Рукописная и печатная книга России. Проблемы создания и распространения. Сб. науч. тр. — Л., 1988. — С. 7-19.

5. Государственный архив Одесской области (далее — ГАОО). Ф. 45. Оп. 7. № 18.
6. ГАОО. Ф. 45. Оп. 23. № 3.
7. ГАОО. Ф. 45. Оп. 23. № 4.
8. ГАОО. Ф. 93. Оп. 1. № 170.
9. Ивановский А. Д. Славянист Кухарский и его библиотека // Литературная библиотека. — Т. 9. — № 17. — 1867. — С. 105-111.
10. Иваск У. Г. Частные библиотеки в России: Опыт библиографического указателя // Русский библиофил. — 1911–1912. — № 621.
11. Иконников В. С. Опыт русской историографии. — Т. 1. — Кн. 2. — Киев, 1892.
12. Каталог библиотеки Новороссийского университета: В 3 т. — Одесса, 1878-1887.
13. Каталог изданий XVI века. Из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова. — Одесса, 2005.
14. Маркевич А. И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета. — Одесса, 1890.
15. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Історичний нарис. До 185-річчя заснування. — Одеса, 2002.
16. Немировский Е. Л. В. И. Григорович и библиотека А. Ф. Кухарского // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. — Львів, 1998. — № 5. — С. 431-433.
17. Российская государственная библиотека. Научно-исследовательский отдел рукописей (НИОР РГБ). Ф. 86 (Григорович В. И., арх). Картон 1. № 19.
18. Сводный каталог старопечатных зданий глаголического шрифта: 1483-1812 гг. / Сост. А. А. Круминг. — М., 1995.
19. Фаас І. Я. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси // Праці Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси. — Одеса, 1927.
20. Францев В. А. К истории кафедры славяноведения в Варшавском Королевском Александровском Университете. // Новый сборник статей по славяноведению. Сост. и изд. учениками В. И. Ламанского. — СПб., 1905. — С. 354-359.
21. Gerber R. Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808-1831: S³ownik biograficzny. — Wroc³aw-Warszawa-Kraków..., 1977.
22. Polski S³ownik biograficzny. — Т. 16/1. — Wroc³aw-Warszawa-Kraków..., 1971.
23. Schuster-Šewe H. Vergleichende historische Laut-lehre der Sprache des Albin Moller // Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik der Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1959. — № 15.

Г. В. Великодна,

Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
Тел. 34 80 11;

О. В. Полевщикова,

Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
Тел. 34 80 11;

РІДКІСНІ ВИДАННЯ У КНИЖКОВОМУ ЗІБРАННІ А. КУХАРСЬКОГО

Резюме

У статті простежена історія придбання бібліотеки польського славіста А. Кухарського Новоросійським університетом, охарактеризований склад колекції. Особлива увага приділена винятковим та цінним виданням даного книжкового зібрання.

Ключові слова: глаголичні видання, видання кирилівського шрифту, західноєвропейські стародруки, “розсіяні” бібліотеки, реконструкція “розсіяних” бібліотек.

A. V. Velikodnaya,

the Odessa Mechnikov University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 34 80 11

E. V. Polevshchikova,

the Odessa Mechnikov University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 34 80 11

RARE EDITIONS IN THE BOOK COLLECTION OF A. KUCHARSKI

Summary

The article traces the history of the acquisition of the library of a Polish Slavonic scholar A. Kucharski by the university of New Russia, giving the details of the composition of the collection. The special attention is paid to the rare and valuable editions of the book collection.

Keywords: Glagolitic editions, Cyrillic editions, antiquarian West-European editions, “dispersed” libraries, reconstruction of the “dispersed” libraries

УДК 025.171:027.7(477.74)

М. В. Алексеенко,

зав. сектором Отдела редких книг и рукописей
Научной библиотеки Одесского национального
университета им. И. И. Мечникова,
г. Одесса, 65082, ул. Преображенская, 24;
тел. 34 80 11

ИСПАНСКИЕ ИЗДАНИЯ XVI — XVII ВВ. ИЗ КОЛЛЕКЦИИ РОМУАЛЬДА ГУБЕ В ФОНДАХ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. И. И. МЕЧНИКОВА

Статья посвящена испанским изданиям XVI-XVII вв. из коллекции Ромуальда Губе (1803-1890), которая была приобретена Императорским Новороссийским университетом в 1868 г. и в настоящее время хранится в Научной библиотеке Одесского национального университета им. И. И. Мечникова. Испанская часть коллекции Губе является собранием уникальных источников, малоизвестных отечественным исследователям. Цель статьи — обратить внимание специалистов в различных областях знаний на юридические памятники Испании позднего средневековья.

Ключевые слова: Испания, юридические памятники, право, фуэро, кортесы, конволют, Габсбурги, Каталония, Кастилия, Арагон, Бискайя.

Изучение истории и права Испании до сих пор не занимало должного места в украинской науке. В значительной степени это связано со скудностью источников права Испании в архивах и библиотеках Украины. Подобная ситуация с испанскими изданиями наблюдается и в библиотеках других стран СНГ [4]. С полным основанием можно утверждать, что, благодаря коллекции Ромуальда Губе, библиотека Одесского национального университета им. И. И. Мечникова является одним из центров хранения испанских юридических памятников.

Коллекция Р. Губе является объектом самого пристального внимания сотрудников Отдела редких книг и рукописей НБ ОНУ и кафедры истории древнего мира и средних веков ОНУ. За последние годы подготовлен ряд работ, которые включают в себя описания самых разнообразных частей собрания [5; 12; 13; 15; 16; 17]. В 2005 г. был издан «Каталог изданий XVI века. Из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова», куда вошло описание 344 наименований из библиотеки Губе [7]. Известно, что и сам Ромуальд Губе хотел опубликовать каталог своей коллекции. По неизвестным для нас причинам полностью осуществить свой замысел ему не удалось. В 1864 г. на французском языке вышел в свет каталог законодательных памятников Италии (пятого раздела собрания), составленный владельцем коллекции [25].

Данная статья представляет собой обзор испанских изданий XVI-XVII вв. из собрания польского историка права Ромуальда Губе, которые хранятся в библиотеке Одесского университета. Выбор XVI-XVII вв. в качестве хронологических рамок для данной статьи обусловлен несколькими причинами. Во-первых, XVI-XVII в. — период расцвета культуры, науки и искусства, испанский Ренессанс. Во-вторых, 1516-1700 гг. — время правления династии Габсбургов, стремившихся унифицировать законы королевства. На примере изданий из коллекции Ромуальда Губе мы попытаемся проследить законодательную деятельность королей Испании.

Ромуальд Михайлович Губе (1803-1890) собирал юридические источники на протяжении 40 лет, скупая печатные и рукописные издания по всей Европе. Библиотека

сенатора Губе, в количестве 6085 названий в 8098 томах, была куплена Императорским Новороссийским университетом в 1868 году за 19 000 руб. и явилась одним из первых крупных приобретений молодого университета [12, с. 53; 19, с. 5].

Первичное описание книг из собрания Губе для Новороссийского университета было осуществлено специалистом по истории государства и права, профессором Федором Ивановичем Леонтовичем (1833-1910), который летом 1868 г. был отправлен Советом университета в Варшаву для осмотра коллекции Ромуальда Губе.

По сведениям, представленным Ф. И. Леонтовичем на заседании Совета университета 19 августа 1868 г., книжное собрание было разделено владельцем на десять отделов, в каждом из которых представлены сочинения и памятники законодательства "...одного времени или одного народа..." [10, с. 46]. Испанское законодательство было отнесено к восьмому отделу [10, с. 47]. Леонтович перечислил также главнейшие из сочинений, не вошедшие в каталоги, посланные Губе в Одессу для рассмотрения на юридическом факультете [10, с. 48].

Согласно данным рукописной инвентарной книги за 1869 г., где учтена приобретенная Новороссийским университетом коллекция Ромаульда Губе, испанских изданий XVI-XIX вв. насчитывалось 202 единицы, из них к XVI в. относилось 20 наименований, к XVII в. — 11, к XVIII в. — 35, к XIX в. — 127, изданий с не установленной датой выпуска — 9. Следует иметь ввиду, что многие издания представляют собой конволюты, как, например, владельческий конволют, состоящий из 19 документов, опубликованных в XVI в. В инвентарной книге такие особенности не учитывались. Таким образом, можно предположить, что фактически приобретенных единиц было больше. Поиск экземпляров из собрания Губе в фондах библиотеки продолжается. На данный момент насчитывается тридцать девять испанских изданий XVI в. и восемь изданий XVII в.

Коллекция Ромуальда Губе с момента поступления не хранилась как единый фонд, что было зафиксировано в печатном "Каталоге библиотеки Императорского Новороссийского университета", а была рассеяна по отделам библиотеки [6]. Большая часть испанских изданий XVI- XVII вв. в настоящее время находится в отделе источников права различных народов (отдел № 155), небольшая часть — в отделе торгового, патентного и хозяйственного права (отдел № 180) и по одному изданию — в отделе уголовного (отдел № 182) и административного права (отдел 186). Виртуальное воссоздание коллекции в программе LibeR является одним из направлений деятельности сотрудников Отдела редких книг и рукописей НБ ОНУ.

Испанские издания XVI-XVII вв., представленные в Научной библиотеке Одесского национального университета, условно можно разделить на две группы: законодательные сборники (королевские указы, постановления кортесов, фуэрос) и работы юристов-практиков по комментированию законодательства. Юридические трактаты в свою очередь часто сопровождалась текстами самих законов.

Испанское государство в конце XV в. формально стало единым, чему, как известно, способствовал брак Изабеллы Кастильской (1451-1504) и Фердинанда Арагонского (1452-1516), заключенный в 1469 г. Однако, сам по себе брак между ними еще не означал рождения национального государства Испании. Только в 1474 году они стали королевой и королем Кастилии, а с 1479 г. — Арагона и Валенсии, а также соответственно графиней и графом Барселонскими. В результате, большая часть Иберийского полуострова была объединена в двойную монархию с двумя правителями. Однако в правовом отношении государство оставалось конгломератом автономных областей, каждая из которых имела собственные законы.

Различия в законодательстве отдельных частей Испании сохранялись и в XVI-XVII вв.; отсюда наличие в каждой из них своего свода законов. При этом преобладало законодательство, исходящее непосредственно от королевской власти. Для Кастилии

настоятельно требовалось издание нового свода законов, а в остальных королевствах — переиздание более ранних сборников с добавлением всех изменений и новшеств. Длительный и трудоемкий процесс кодификации и систематизации права в масштабах испанского государства можно проследить по испанским документам, представленным в собрании Ромуальда Губе.

Самые первые по времени издания законодательные акты, находящиеся в коллекции, датированы 1510, 1512 и 1513 гг. и входят в состав уже упоминаемого владельческого конволюта [7, с. 202-204]. На форзаце данного фолианта находится запись Ромуальда Губе на польском языке: *Zbiór bardzo rzadkich dokumentów* (Собрание чрезвычайно редких документов); библиографическая наклейка-заметка на форзаце и на корешке переплета информирует о содержащихся в конволюте документах.

Восемь документов из данного конволюта, касающихся графства Барселона и королевства Арагон, относятся к законодательной деятельности Фердинанда II Католика. Это сборники законов: 1) Законы, данные ... доном Фернандо...на пятых кортесах Каталонии...в 1510 г. (*Constiucions fetes per... don Ferrando...En la quita cort de Catalunya... En lany Mil cinch cents e deu. — [Barcelona, 2. IX. 1510]*) [7, № 160]; 2) Законы, данные ... донной Херманой... и... доном Фернандо ... в 1512 г. (*Constiuõixs fetes per... dona Germana... e ... don Ferrando... En lany M. D. e dotze. — [Barcelona, 1512]*) [7, № 165]; 3) Прагматическая санкция, данная... доном Фернандо, Королем Арагона и обеих Сицилий...(Pragmatica sãcio feta per... don Ferrando Rey de Arago y deles dos Sicilies ets... — [Barcelona, 6. III. 1513]) [7, № 169]; 4) Пожалование (*Concessa... — Barcelona, [1536]*) [7, № 155]; а также 5) Утверждение прагматики об освобождении от повинностей и свободах церквей... ([*Confirmaciÿ de la pragmatica sobre les immunitas i libertats de les eslésies... — [Barcelona], [15--]*]) [7, № 4 приложения]. Интересно, что один из документов предваряется перечислением регалий не только Фердинанда II, но и его второй жены Жермен де Фуа (1490-1538).

В данном конволюте представлены также три третейских решения Фердинанда II: 1) Арбитражное решение, данное

Фернандо Католиком в монастыре Гвадалупе 21 апреля 1486 г. вследствие распрей и сражений... между сеньорами и выплачивающими ременсу (*La Sentencia arbitral dada D. Fernando El Catolico en el Monasterio de Guadalupe en 21 de Abril de 1486 a consecuencia de las discordias y luchas... entre los senores y los pageses de Remensa. — S. l.: s. n., [15--]*) [7, № 2 приложения]; 2) Арбитражное решение, данное Фернандо Католиком в городе Сарагоса 9 января 1488 г., подводящее итоги вследствие распрей и сражений... между сеньорами и выплачивающими ременсу (*La Sentencia arbitral dada por el rey Fernando el Catolico en la ciudad de Zaragoza en 9 de enero de 1488, resolviendo las a consecuencia de las discordias y luchas... entre los senores y los pageses de Remensa. ... — S. l.: s. n., [15--]*) [7, № 3 приложения]; 3) Королевское решение, которое дал сеньор Король дон Фернандо на первых кортесах Барселоны... по причине беспорядков (*La Sentencia reyal donada per lo senyor Rey don Ferrando seõx en la primera cort. de Barçelona... per causa de les turbacions passades. — [Barcelona, 1519/1520]*) [7, № 1 приложения].

Что касается первого документа, то это не что иное, как “Гвадалупская сентенция” — судебное решение Фердинандом II конфликта между сеньорами и крестьянами, отменяющее “дурные обычаи” Каталонии (выкуп при переходе крестьянина к другому сеньору; право сеньора наследовать имущество (или его часть) крестьянина, умершего без прямых наследников или не оставившего завещания; право первой ночи; штраф с крестьян за нарушение супружеской верности; штраф в случае пожара в доме крестьянина и др.) за выкуп, т. е. ликвидирующее личную зависимость крестьян-ременс от сеньоров [1, с. 512; 11, с. 209-220]. Опубликование “Гвадалупской сентенции” явилось следствием крестьянских волнений 1462-1472 гг. и особенно 1484-1486 гг. в Каталонии. После особо ожесточенного восстания, вспыхнувшего в конце 1484 г., Фердинанд был признан

третейским судьей для решения споров и тяжб между крестьянами-ременс и их сеньорами. 21 апреля 1486 г. противоборствующие стороны и Фердинанд собрались в монастыре Гвадалупе (Эстремадура), а через несколько дней король продиктовал свое решение. Известный русский испанист Владимир Константинович Пискорский (1867-1910), занимаясь исследованием проблемы отмены личной зависимости крестьян в Каталонии, отмечал, что впервые сентенция, состоявшая из предисловия и 28 глав, была издана в 1589 г. в собрании каталонских законов и обычаев [11, с. 211]. Но “Гвадалупская сентенция” и последующие дополнения к ней, представленные в фондах библиотеки Одесского национального университета, в специальной литературе датируются началом XVI в. [21; 26; 28; 31].

Принимая “Гвадалупскую сентенцию”, Фердинанд II оставил за собой право дополнять, изменять и разъяснять отдельные ее части. Между крестьянами и сеньорами и после королевского решения 1486 г. возникал ряд споров и противоречий, разрешить которые была призвана следующая сентенция, принятая в январе 1488 г. Экземпляр этой второй сентенции присутствует в нашем собрании документов, как и королевское решение, принятое Фердинандом по тому же поводу. Таким образом, подборка документов Научной библиотеки Одесского национального университета дает возможность достаточно детально исследовать проблему взаимоотношений крестьянства, феодалов и королевской власти в Каталонии в конце XV в.

В русле унификации законодательства по приказу Фердинанда в 1515 г. отдельным изданием в Валенсии был выпущен законодательный сборник: “Золотой образец королевских привилегий города и королевства Валенсии...” (*Aureum opus regalium priulegiorum ciuitatis et regni Valentie...* — [Valencia, 1515]) [7, № 230]. Это издание сборника привилегий Хайме I Завоевателя (1213-1276), которые были дарованы Валенсии еще в XIII в.

Все постановления Фердинанда II относятся к графству Барселона и королевству Арагон. Это связано с тем, что после смерти Изабеллы короны Кастилии и Арагона вновь разделились, и с 1504 г. Фердинанд II остался лишь королем Арагона, хотя в 1507-1516 гг. исполнял обязанности регента Кастилии. Положение Фердинанда осложнялось и тем, что Кастилией он управлял непосредственно, даже являясь регентом, а Арагоном через вице-королей, направлявшихся в каждую провинцию. Отсюда такое разнообразие в законах различных частей Арагона, что прослеживается и по документам из коллекции Губе. Шесть законодательных актов Фердинанда из девяти представленных в данном собрании изданы в Барселоне — одном из центров типографского дела в Испании XVI в [8, с. 256].

Фердинанда II на троне Испании сменил его внук Карл I (1500-1558), унаследовавший огромные территории в Европе и Америке. В 1516 г. он стал королем Арагона и Наварры и регентом Кастилии до кончины своей матери Хуаны Безумной (1479-1555). Кроме того, в 1519 г. Карл был избран императором Священной Римской империи под именем Карла V [9, с. 57-58; 14, с. 31]. Все это наложило отпечаток на законодательную деятельность данного правителя. В уже упоминавшемся выше владельческом конволюте также находятся документы, относящиеся к деятельности Карла V в 1520-1553 гг. Здесь представлены законодательные акты, касающиеся королевства Кастилия, графства Каталония и города Барселона, города и королевства Валенсия, города Толедо. В преамбулах к законам фигурируют мать Карла Хуана Безумная как законная королева Кастилии и сын Филипп как принц Астурийский (т. е. наследник престола):

1) Законы, данные... доном Карлосом... и ... донной Иоанной, матерью его, Королями Кастилии, и Арагона, и обеих Сицилий... (*Constitucions fetes per... dō Carles... y... dona Joanna mare sua Reys de Castella y de Arago y deles dos Sicilies...* [1. IV. 1520]) [7, № 158]; 2) Законы, данные ... доном Карлосом... на третьих кортесах Каталонии (*[Constitucions fetes per... Don Carles... En la tercera Cort de Catalunya...* — [En Barcelona, 1534]) [7, № 159]; 4) Законы, данные ... доном Карлосом... и... донной Иоанной, матерью

его, королями Кастилии и Арагона и обеих Сицилий (Constitucions fetes per... don Carles: y per dona Joanna mare sua: Reys de Castell: y de Arago: y de dos Sicilies ets... — [Barcelona, 1537]) [7, № 156]; 5) Прагматическая санкция, данная доном Карлосом... и донной Иоанной, матерью его, королями Кастилии и Арагона и обеих Сицилий... в Толедо (Pragmatica sanctio feta per... don Carles: y per... dona 'Joanna mare sua, Reys de Castell: y de Arago: y de dos Sicilies ets... en Toledo... — [Barcelona, 1539]) [7, С. 168]; (см. ил. №1) 6) Законы Каталонии (Constitució de Catalunya. — [Barcelona, 1540]) [7, № 154]; 7) Законы, данные ... доном Карлосом... и... донной Иоанной, матерью его, королями Кастилии, и Арагона, и обеих Сицилий на четвертых кортесах Каталонии... (Constitucions fetes p... don Carles: y per dona Joanna mare sua: Reys de Castell: e de Arago: e de les dos Sicilies ets. En la quarta cort de Catalunya... — [Barcelona, 1543]) [7, № 157]; 8) Законы, данные ... доном Филиппом... и королем... доном Карлосом на шестых кортесах Каталонии... (Constitucions fetes per... don Phelip... y rey... don Carles en la sisena Cort de Cathal... — [Barcelona: per Pere Mompesat..., 1548]) [7, № 163]; 9) Законы, данные ... доном Филиппом... доном Карлосом... и... доном Филиппом, правителем... во всех королевствах Арагонской короны... (Constitucions fetes per... dō Phelip... dō Carles... y... don Phelip príncer... a tots los regnes de la corona de Arago... — Barcelona, 1553) [7, № 162]; (см ил. № 2) 10) Каролус император Римский (Carolus imperator Romanorum M. D. XXIII. — [S. l.: S. n., post 1528]) [7, № 231].

Ко времени правления Карла V относятся постановления кортесов в Толедо, вышедшие отдельным изданием: “Законы и прагматики королевские...” (Las leyes y pragmáticas reales... — [Salamanca, 1550]) [34].

В библиотеке ОНУ в составе коллекции Губе хранится и экземпляр “Свода ордонансов Королевской Аудиенции и Канцелярии...” (Recopilacion de las Ordenancas de la Real Audiencia y Chancilleria... — Valladolid, 1566) [7, № 191]. Этот документ — результат деятельности так называемых Судебных палат (Аудиенции и Канцелярии) Королевского Совета, которые с 1480-х гг. на постоянной основе располагались в Вальядолиде. Они являлись апелляционной инстанцией для нижестоящих городских, сеньориальных и орденских судов, а также рассматривали дела первой инстанции [18, с. 230].

Обратившись к теме законодательства Карла V, невозможно обойти вниманием и имперское законодательство данного правителя. Прежде всего, следует упомянуть известнейший сборник уголовного законодательства XVI в., принятый в 1532 г. по приказу Карла V и получивший название “Каролина” (Constitutio Criminalis Carolina или, сокращенно, С. С. С., немецкое название — *Peinliche Gerichtsordnung Karl's V*, или, сокращенно, *P. G. O.*). “Каролина” представляет собою, главным образом, процессуальный кодекс, но из 219 статей его 77 посвящены материальному уголовному праву. “Каролина” положила начало так называемому общему германскому уголовному праву, в отличие как от римского права, в некоторой части своей имевшего применение в разных немецких странах, так и от партикулярного права отдельных государств [3, с. 149]. В собрании Ромуальда Губе находится экземпляр, изданный типографией герцога в Барте в 1590 г.: “Уголовный суд... Императора Карлоса V и Уголовное судопроизводство Священной Римской Империи...” (*Peinlich Halsgericht Des... Keyser Carols des Fünfften, vnd Heyligen Römischen Reichs peinlich Gerichtsordnung...* — Bart, 1590) [7, № 380].

Законодательная деятельность Филиппа II (1527-1598) в документах собрания Ромуальда Губе охватывает период 1548-1589 гг., т. е. в первых своих постановлениях Филипп фигурирует как соправитель своего отца. Это законы города Барселона и графства Каталония, города Мадрид, города Толедо и Сеньории Бискайя.

В уже упоминавшемся нами конволюте Филиппу II принадлежит два законодательных акта: 1) Законы, данные... доном Филиппом Кастильским и Арагонским на первых кортесах Барселоны (Constitucions fetes per... Don Phelip de Castella y de Arago

enla primera Cort de Barcelona... — En Barcelona, 1564) [7, № 161]; (см. ил. № 3) 2) Законы, данные... доном Филиппом Кастильским и Арагонским, обеих Сицилий... (Constitucions fetes per... Don Phelip de Castella y de Arago, dels dos Scilies, &c.... — En Barcelona, 1586) [7, № 164].

Ко времени правления Филиппа II также относятся постановления кортесов в Мадриде, входящие в состав конволюта из двух документов: “Кортесы Мадрида год 63...Сборник законов и прагматик...” (Cortes de Madrid Año de. LXIII. Quaderno de las leyes y pregmatic...” — [Alcaló de Henares, 1564]) [7, № 167]; постановления кортесов в Толедо: “Решения и законы...Короля дона Филиппа... в Толедо...” (Capitulos y leyes... del Rey don Phelipe... en la ciudad de Toledo... — [Toledo, 1560]) [7, № 170]. Кроме этого, отметим и фуэро в отношении идальго Бискайи: “Фуэро, привилегии, освобождения от налогов, свободы кабальерос-ихосдальго Сеньории Бискайи... короля дона Филиппа II...” (El Fuero, privilegios Franquezas y libertades delos Cavalleros hijos dalgo del Señorío de Vizcaya... por el Rey dō Felipe II... — En Medina del Campo, 1575) [7, № 171].

Последний документ вызывает особый интерес. Испанские фуэрос — это памятники обычного права, в которых запечатлено все разнообразие господствующих на полуострове обычаев и установлений. Своим широчайшим распространением они обязаны Реконкисте. В сущности, каждый город, крепость, вилла, монастырь с правом самоуправления имели свои фуэрос. Объем прав и привилегий, содержащихся в фуэрос, был различным — от полной автономии до сравнительно небольших привилегий. Иногда фуэро какого-либо города становилось образцом для других городов, чем достигалась некоторая, хотя и ограниченная, унификация городского строя. Имели свои фуэрос и баскские провинции.

Испанские баскские провинции — Бискайя, Гипускоа и Алава — издавна пользовались бóльшей автономией по сравнению с другими частями пиренейского государства. В 1526 г. по приказу Карл V были отредактированы древние законы Бискайи. В течение 22 дней 14 учеными-юристами был разработан свод, состоящий из 265 законов в 36 частях [27, р. 123]. Экземпляр, принадлежащий библиотеке Одесского университета, был пожалован Филиппом II самой большой провинции Страны басков — Бискайе, и является подтверждением постановлений Карла V. Бискайя была родовой сеньорией, которая с 1370 г. находилась во владении кастильской короны. У населения этой баскской провинции издавна укоренились притязания на дворянское достоинство, так что даже чужеземцам недворянского звания не разрешалось там селиться [1, С. 450]. Таким образом, фуэро из коллекции Губе обращено ко всем жителям провинции Бискайя.

В данном собрании Ромуальда Губе находятся и законы Филиппа II, относящиеся к Каталонии: “Законы и акты Каталонии... дона Филиппа...” (Constitucions y alters de Catalunya... per... don Phelip ... — En Barcelona, 1588-1589) [7, № 166].

Еще два законодательных сборника имеют отношение к Нидерландам: “Указ, эдикт и декрет нашего господина [Филиппа II Испанского] об уголовном правосудии в Нидерландах (Ordonnance, edict et decret du Roy nostre Sire sur le fait de la justice criminelle es Pays Baz. — [Antwerpen]: De l'imprimerie de Christofle Plantin, [1570]) [7, № 335]; “Согласительный акт... между Королем Испанским, верховным правителем Матиасом Австрийским... и представителями сословий Бельгии...” (Acta pacificationis quae... inter... Regis Hispaniarum & Principis Mathiae Archiducis Austriae, Gubernatoris, &c. Ordumque Belgii legatos... — [Antwerpen]: Ex officina Christophori Plantini, 1580) [7, № 2]. Это источники по истории буржуазной революции и освободительной войны в Нидерландах. Как и ордонансы, “Согласительный акт” издан в типографии Кристофа Плантена (1514-1589), одного из виднейших печатников того времени. В 1570 г. король Филипп II почтил его титулом главного королевского типографа и наделил правом надзора над всеми типографиями Фландрии и Нидерландов. Плантен также получил монополию на печатание литургических книг во владениях испанского монарха [2, с. 148-149].

Интересно, что сам Кристоф Плантен был гугенотом и сочувствовал освободительной борьбе Нидерландов против Испании. Издания Плантена из коллекции Губе — настоящие шедевры печатного искусства, имеющие, кроме познавательной, и большую художественную ценность.

Законодательство времен последних королей из династии Габсбургов в коллекции Р. Губе представлено значительно скромнее. На данный момент обнаружено два законодательных сборника, изданных в XVII в. Это королевские постановления для Севильи: “Ордонансы Севильи...” (*Ordenanzas de Sevilla...* — S. 1., 1632) [29]; и законы, касающиеся небольшого городка Хака, расположенного на реке Арагон: “Королевские ордонансы Хаки...” (*Ordinaciones reales de la Ciudad de Iaca...* — Zaragoza, 1695) [30] (см. ил. № 4).

Кроме собственно законодательных актов, в коллекции Ромуальда Губе представлены работы испанских юристов — толкователей средневековых текстов. Вмешательство легистов в законодательство являлось неизбежным следствием потребностей эпохи и необходимости установить известный порядок и систему в том хаосе законов, феудов и привилегий, которое представляло собой действующее право Испании. Кроме статутов кортесов (*cuadernos y ordenamientos*) и личных королевских ордонансов (*prematicas, cedula, ordenanzas*), одновременно действовали кодексы и феуды самого разнообразного происхождения, содержания и направления. К источникам права в Испании относились: Феудо Судей, муниципальные феуды, древнее феудо Кастилии или феудо Кастильских идалго, законодательство Альфонса X и Партиды.

При таком состоянии действующего права самые противоположные интересы и стремления могли найти известное законное оправдание; каждая из спорящих сторон, как бы противоположны ни были их притязания, могла в подтверждение своих прав сослаться на те или иные обычаи и законы, из которых одни постановляли то, что запрещали другие. В этих случаях, когда два законодательства, древнее и новое, борются друг с другом, огромный авторитет и приобретают юристы, истолковывающие противоречивые или несогласные между собой законы в пользу того начала, которому служат. Таким началом для легистов являлись нормы римского права и безграничный авторитет королевской власти. Единственным выходом из этого хаоса законов и судебного произвола была кодификация права, потребность в которой ясно осознавалась обществом. Собрание Р. Губе дает нам возможность проследить этот процесс кодификации испанского права в XVI-XVII вв.

Обработкой кастильского законодательства занимался Гуго Цельс: “Законы всех королевств Кастилий...” (*Las leyes de todos los reynos de Castilla... / por Hugo de Celso...* — [Alcalá de Henares], 1540) [7, № 153]. Перу Диего Перес де Саламанка принадлежит “Комментарий в четырех последующих книгах к законам королевства Кастилии...” (*Commentaria in quatuor posteriores libros ordinationum regni Castellae...* — Salamanca, 1574-1575) [7, №№ 338-340]. Представляет интерес работа Луиса Мехия Понс де Леон (1524-?), посвященная хлебному законодательству Филиппа II: “Лаконизмус, или Хилон про прагматику, которой стоимость хлеба определяется на внутреннем рынке...” (*Laconismus, seu Chilonium pro pragmaticae qua panis preciu[m] taxatur in interioris foro ... / Ludovico Messiae...* — Hispali [Sevilla], 1569) [7, № 361]. (см. ил. № 5) Здесь Понс де Леон сравнивает деятельность Филиппа II с деятельностью греческого преобразователя VI в. н. э., правителя Спарты Хилон, одного из семи мудрецов. Кроме того, Понс де Леон приводит тексты законов, касающихся хлебной торговли, не только самого Филиппа II, но и испанских королей — предшественников Филиппа II, а именно Изабеллы и Фердинанда, а также Карла V.

“Барселонские обычаи” (*Usatici*) — сборник законов, составленный по приказу графа Барселоны Рамона-Береггера (1035-1076) еще в 1068 г., и неоднократно подтвержденный последующими правителями, — не остались без внимания испанских

юристов-комментаторов. Так, этот сборник обычного права исследовал Яков Калициус: “Древние Барселонские законы, которые народ обычаями именует, с комментариями ... Якова Калициуса...” (*Antiquiores Barchinonensium leges, quas vulgus usaticos appellat, cum comentatij... Iacobi Calicii...* — [Barcelona], 1544) [7, № 229]. “Барселонские обычаи” были выбраны объектом исследования и Антонио Олибой (1560-1620): “Антонио Олибани, уважаемого гражданина барс[елонского]... Комментарий к обычаям...” (*Antonii Olibani civis honoratii barc... Commentarius, ad usat...* — [Barcelona], 1600) [7, № 311].

Комментарии к гражданскому праву принадлежат перу Альфонсо Азеведо (?-1598?). В библиотеке Губе находится это издание в четырех томах; I, II, IV тома изданы в Мадриде (разными типографами), III том — в Саламанке: “Комментариев гражданского права Испании королевских законов четырех книг нового Свода излагающих...” (*Commentariorum iuris civilis in Hispaniae Regias Constitutiones, Quartum librum Nouae Recopilationem complectens...* — 1593-1598) [7, №№ 32-35]. В 1600 г. в Мадриде были изданы: “Продолжение комментариев к королевским законам теперь... после Королевского Свода...” (*Commentariorum Continuatio ad leges regias nunc... post Recopilationem Regiam...* — [Madrid], 1600) [7, № 31] того же автора.

Толкованием Вестготской правды занимался Алонсо де Вилладиего (XVI-XVII вв.): “Древнее фуэро готских королей Испании, некогда Книга Судей: сегодня Фуэро Хузго называемое...” (*Forus Antiquus Gothorum Regum Hispaniae, olim Liber Iudicum: hodie Fuero juzgo nuncupatus ...* — [Madrid], 1600) [7, № 474] (см. ил. № 6).

Среди работ испанских юристов, вышедших в XVII в., в коллекции Ромуальда Губе находится исследование Якова Коллантеса-и-Авелланеда: “Комментариев прагматики в благоприятствовании речному судоходству и агрокультуре, и вещей, что агрокультуру укрепляют, три книги...” (*Commentariorum pragmaticae in fauorem rei flumentariae, & agricolae, & rerum, quae agriculturae destinatae sunt, libri tres. Autore Iacobo de Collantes, & Auellaneda...* — [Madrid], 1606) [22] (см. ил. № 7).

К XVII в. относится издание единственной схолии в испанской части коллекции Ромуальда Губе юрисконсульта Саламанки Кристофа де Пас: “Схолия к законам...” (*Scholia ad leges... autore Christophoro de Paz...* — [Madrid], 1608) [32]. Издание посвящено Франсиско Сандовалю де Рохас, герцогу де Лерма, маркизу де Дения, фавориту короля Филиппа III, о чем и говорит пространная запись на латыни, помещенная на титульном листе издания.

К собранию Губе принадлежит также труд адвоката Франсиско Прадилла де Барнуэво, объясняющего уголовное, каноническое и гражданское законодательство: “Трактат и сумма всех законов уголовных, канонических, гражданских...” (*Tratado y summa de todas las leyes Penales, Canonicas, Cuuiles... por Francisco de la Pradilla Barnuevo...* — [Pamplona], 1622) [33].

Гильем Рамон Мораде Альменар занимался толкованием фуэро для Валенсии. В собрании Губе находится владельческий конволют, состоящий из трех документов, относящихся к городу и королевству Валенсия: “Книга свода всех фуэрос и актов кортесов...” (*Volum e recopilacio de tots los furs, y actes de cort... Per en Guillem Rammon Morade Almenar...* — [Valencia], 1625) [34], а также приплетенные дополнения: “Оповещения муниципалитета...” (*Crida dels Capitols conferents pera la administracio y exccio del nou dret de General de entrada...* — [Valencia], [1627]) [23] и (*Crida dels Capitols conferents pera la administracio y exccio del nou dret de General del vi...* — [Valencia], [1627]) [24].

Упомянутые издания увидели свет в таких центрах книгопечатания Испании как Алькала-де-Энарес (XVI в. — 2 издания), Барселона (XVI в. — 12), Мадрид (XVI в. — 4, XVII в. — 2), Медина дель Кампо (XVI в. — 1), Саламанка (XVI в. — 5), Севилья (XVI в. — 1, XVII в. — 3), Сарагоса (XVII в. — 1), Толедо (XVI в. — 1), Памплона (XVII в. — 1), Валенсия (XVI в. — 1, XVII в. — 3) и Вальядолид (XVI в. — 1).

Из тридцати девяти испанских изданий XVI в. из коллекции Губе 13 напечатаны на каталанском и латинском языке, только на каталанском — 8, на латинском и испанском — 10, только на испанском — 6 и только на латинском — 2 издания.

Большая часть изданий XVI в. напечатано на двух языках. Двухязычие вообще было характерно для Испании XVI в. Государство как политическая единица сформировалось сравнительно недавно и во всех территориальных образованиях, вошедших в него, говорили на своих языках (в каждой части государства, естественно, преобладал свой язык, но как язык официальный использовалась латынь, позже — испанский). В изданиях XVI в. из коллекции Губе преобладает каталанский язык, поскольку законы касаются в большей степени территории Каталонии и Валенсии, входящей в так зазываемые “каталанские страны” [20, с. 98]. С конца XV в. и до начала XVIII в. каталанский язык в Каталонии и Валенсии продолжал функционировать как официальный язык, не испытывая открытых гонений со стороны центральных властей; даже сам король Фердинанд Католик знал каталанский [20, с. 109].

Из восьми изданий XVII в. 2 единицы напечатаны на испанском языке, на латинском — 2, на испанском и каталанском — 1 и только на каталанском — 3.

Большой интерес представляет собой история приобретения испанских книг Ромуальдом Губе. На некоторых изданиях мы обнаруживаем записи владельца коллекции на польском языке, указывающие место приобретения. Например, издание Гуго Цельса (7, № 153) отмечено записью: Kupione u Fernandez w Toledo dzieło nadzwyczajnej rzadkości (Куплено у Фернандес в Толедо чрезвычайно редкие); барселонские обычаи (7, № 229) сопровождалась пометкой: ...u Duranda w Paryżu... (...у Дуранда в Париже...). Довольно часто сам Р. Губе оценивал редкость того или иного своего приобретения. Как особо редкие характеризовались издания постановлений и законов на кортесах Филиппа II (7, № 169), законов и прагматик королевских (7, № 172) и сопровождалась записью: b. rzadkie (оч. редкие). Упомянутые испанские издания содержат многочисленные маргиналии владельцев на различных языках, многие имеют экслибрисы, штампы и ярлыки. Таким образом, здесь представлен богатый материал для исследований по истории и специальных книговедческих штудий.

Подводя итоги, отметим, что коллекция Ромуальда Губе требует всестороннего и тщательного исследования специалистов в различных отраслях знаний — историков, филологов, юристов, специалистов по геральдике, графологов. Испанская часть коллекции во многом является уникальной. Насколько нам известно, на Украине не существует ни одного критически изданного источника испанского права. Возможно это связано с тем, что до сих пор не введены в научный оборот ценные памятники испанской истории, в том числе находящиеся в фонде НБ ОНУ. Обращение к этим документам, по нашему мнению, могло бы способствовать научному изданию памятников средневекового испанского права, дефицит которых в отечественной гуманитарной науке до сих пор присутствует.

Литература

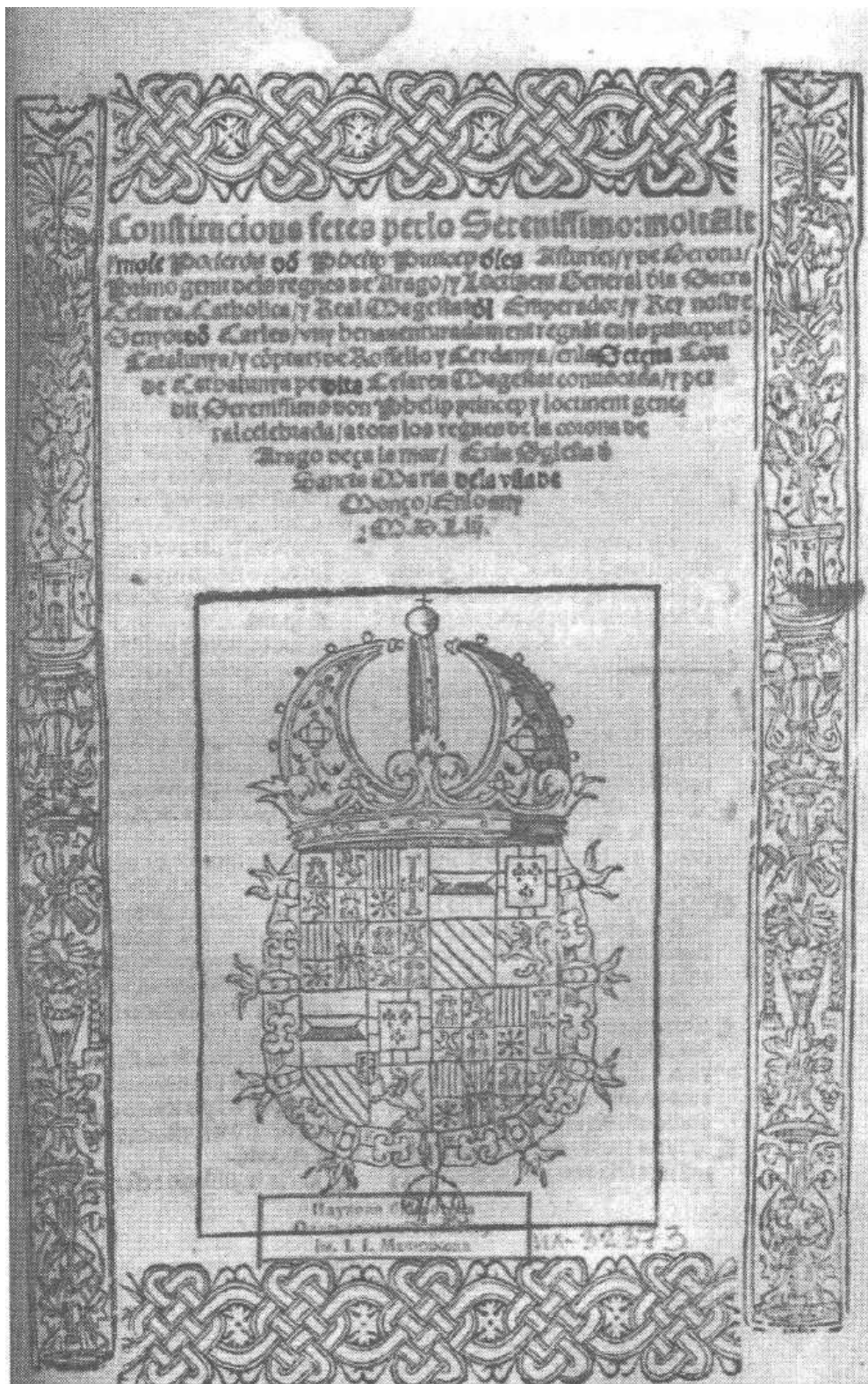
1. Альтамира-и-Кревеа Р. История средневековой Испании. — СПб., 2003.
2. Владимиров Л. И. Всеобщая история книги. — М., 1988.
3. Всемирная история государства и права: Энциклопедический словарь / Под ред. А. В. Крутских. — М., 2001.
4. Журавлева Е. В. Испанские книги XVI века в фондах НИО редкой книги ВГБИЛ // Книга в России. Сборник 1. / Под ред. В. П. Леонова. — М., 2006. — С. 301-309.
5. Італійська книга епохи Відродження у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова / Упорядник Є. Савельєва. — Одеса, 2001.

6. Каталог библиотеки императорского Новороссийского университета / Под ред. С. П. Ярошенко, А. А. Кочубинского. — Одесса, 1878-1893. — Т. 1-3.
7. Каталог изданий XVI века. Из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова / Сост. Е. В. Полевщикова; Научн. ред. Е. А. Радзиховская. — Одесса, 2005.
8. Книга: Энциклопедия / Под ред. И. Е. Баренбаума. — М., 1998.
9. Колер А. Карл I/V (1516-1556) // Испанские короли: 18 исторических портретов от средних веков до современности / Под ред. В. Л. Бернекера, К. Кольядо Сейделя, П. Хозера. — Ростов-на-Дону, 1998. — С. 49-84.
10. Отчет профессора Леонтовича об осмотре библиотеки г. сенатора Ромуальда фон-Губе // Протоколы заседаний Совета Императорского Новорос. Ун-та. Заседание 19-го авг. 1869. Приложение. — [Одесса, 1868]. — № 3.
11. Пискорский В. Крепостное право в Каталонии в средние века. — К., 1901.
12. Полевщикова Е. В. О начальном этапе формирования коллекции старопечатных изданий фондах научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова // Наукова бібліотека в сучасному суспільстві: До 185-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: Збірник статей. — Одеса, 2003. — С. 47-57.
13. Полевщикова Е. В., Радзиховская Е. А. Издания XV-XVI веков из коллекции Р. М. Губе в фондах Научной библиотеки Одесского университета // Федоровские чтения. 2005. / Под ред. В. И. Васильева. — М., 2005. — С. 489-496.
14. Правители Европы: Справочное издание / Под ред. О. А. Довгополовой, Е. А. Радзиховской и др. — Одесса, 1998.
15. Радзиховская Е. А. Кардинал Генрих из Остии и его правовой трактат “Summa super titulis Decretalium” // Історія та сучасність християнства: Матеріали наукової конференції, присвяченої 2000-річчю Різдва Христового (Одеса, 25-26 грудня 2000 р.). — Одеса, 2001. — С. 103-108.
16. Радзиховская Е. А. Памятники правовой мысли в библиотеке Одесского национального университета из коллекции сенатора Р. Губе // Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ — національне надбання держави: Матеріали науково-практичної конференції (Одеса, 25-26 квітня 2000 р.). — Одеса, 2001. — С. 32-36.
17. Рідкісні французькі видання XVI-XVIII ст. з зібрання Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова / Упорядник О. В. Полевщикова. — Одеса, 2000.
18. Савенко Г. В. О состоянии и перспективах изучения отечественной наукой истории права Испании X-XV веков // Правоведение: Известия высших учебных заведений. — СПб., 2005. — Вып. 2. — С. 227-248.
19. Фаас І. Я. Інкунабули Центральної бібліотеки Одеси (Матеріали до зводного каталогу інкунабул бібліотек України) — Одеса, 1927.
20. Формирование романских литературных языков / Отв. ред. Г. В. Степанов. — М., 1984.
21. Gesamtatalog der Wiegendrucke. — Leipzig, 1940. — Bd. 8 — Стб. 302, 299.
22. Commentariorum pragmaticae in fauorem rei flumentariae, & agricularum, & rerum, quae agriculturae destinatae sunt, libri tres. Autore Iacobo de Collantes, & Auellaneda... — [Madrid]: Apud Ludouicum Sanche[z], 1606.
23. Crida dels Capitols conferents pera la administracio y exccio del nou dret de General de entrada, introduhit pera la paga del seruci offert per lo present Regne asa Magestat, en lees Corts celebrades en la vila de Monzo en lo Any 1626. — [Valencia]: Per Iuan Batiste Marzal, [1627].
24. Crida dels Capitols conferents pera la administracio y exccio del nou dret de General del vi, introduhit pera la paga del seruci offert per lo present Regne a sa Magestat, en les Cort celebrades en la vila de Monzo en lo Any M. DC. XXVI. — [Valencia]: Per Iuan Batiste Marzal, [1627].
25. Extrait du catalogue de la bibliothèqu du sénateur Hubé. Cinquième partie. Italie. — Varsovie, 1864.
26. Haebler C. Bibliografia ibérica del siglo XV. — Leipzig-La Haya, — P. 2. 1917. — 623 (6).
27. Historia de la legislacion española, desde los tiempos mas remotos hasta la época presente... por José María Antequera. — Madrid, 1849. — P. 123.
28. Norton F. J. Printing in Spain. 1501-1520. — Cambridge, 1966. — P. 177.

29. Ordenanças de Sevilla. Que por original, son aora nvevamente impressas, con licencia del señor Asistente, Por Andres Grande, Impressor de libros, Año de mil y seyscientos y treynta y dos. — S. l. — [Andres Grande], 1632.
30. Ordinaciones reales de la Ciudad de Iaca Dirigidas a la proteccion, y amparo de la Virgen Santissima de la Vitoria, y de la Gloriosa Virgen, y Martir Santa Orosia, Advogada, y Paprona de dicha Ciudad. — Zaragoza: Por Pasqual Bueno, 1695.
31. Palau J., Dulcet A. Manual del libro hispano-americano... — Barcelona; Oxford, 1948-1975. — 308793, 308792, 308791.
32. Scholia ad leges regias styli: autore Christophoro de Paz... — [Madrid]: Apud Alphõsum Martinum Typographum, 1608.
33. Tratado y summa de todas las leyes Penales, Canonicas, Cuuiles; destos Reynos Con las adiciones al libro de penas y delitos, y nuevas prematicas... por Francisco de la Pradilla Barnuevo... — [Pamplona]: por Nicolas de Acsian, 1622.
34. Volum e recopilacio de tots los furs, y actes de cort, que trasten delsnegocis, y affers refpectants a la Cafa de la Deputacio, y Ceneralitat de la Ciutat, y Regne de Valencia, en execuicio del Fur 83. de les Corts del Any M. DC. IIII. Per en Guillem Rammon Morade Almenar... — [Valencia], en casa de Felip Mey, 1625.

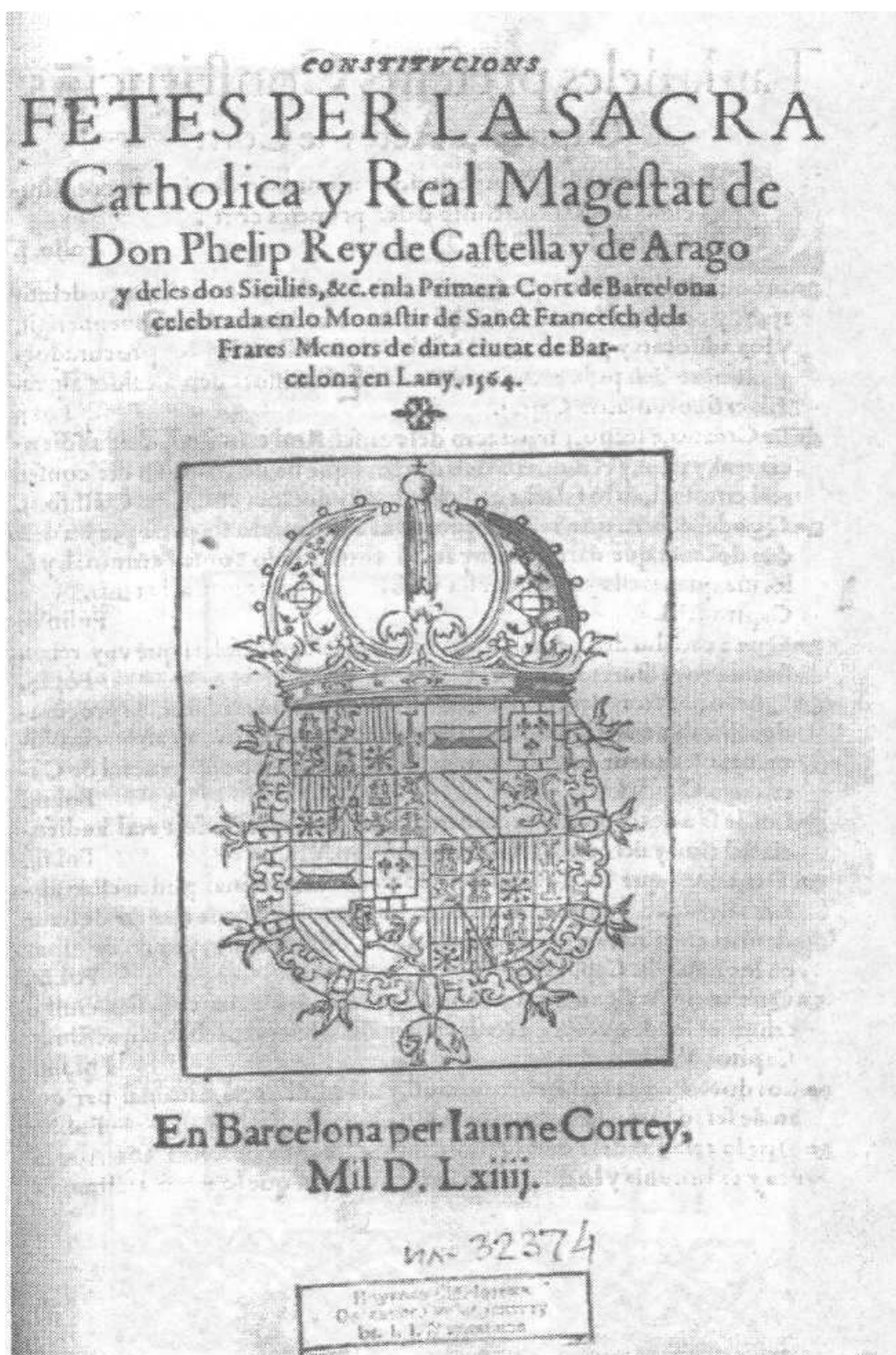

1. Прагматическая санкция, данная доном Карлосом... и донной Иоанной, матерью его, королями Кастилии и Арагона и обеих Сицилий... в Толедо... — [Барселона, 1539].

2. Законы, данные ... доном Филиппом... доном Карлосом... и... доном Филиппом, правителем... во всех королевствах Арагонской короны... — Барселона, 1553.

3. Законы, данные... доном Филиппом Кастильским и Арагонским на первых кортесах Барселона... — Барселона, 1564.

4. Королевские ордонансы города Хака... — Сарагоса, 1695.

5. Понс де Леон, Людовик. Лаконисмус, или Хилона про прагматику, которой стоимость хлеба определяется на внутреннем рынке... — [Севилья], 1569.

6. Вилладиего, Альфонсо. Древнее фуэро готских королей Испании, некогда книга Судей: сегодня Фуэро Хузго называемое... — [Мадрид], 1600.

7. Коллантес-и-Авелланеда, Яков. Комментариев прагматики в благоприятствовании речному судоходству и агрокультуре, и вещей, что агрокультуру укрепляют, три книги. — [Мадрид], 1606.

М. В. Алексєєнко,

Наукова бібліотека Одеського національного
університету ім. І. І. Мечникова
м. Одеса, 65082, вул. Преображенська, 24;
тел. 34 80 11

ИСПАНСЬКІ ВИДАННЯ XVI — XVII СТ. З КОЛЕКЦІЇ РОМУАЛЬДА ГУБЕ У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА

Резюме

Стаття присвячена іспанським виданням XVI-XVII ст. з колекції Ромуальда Губе (1803-1890), що була придбана Імператорським Новоросійським університетом у 1868 р. і на цей час зберігається у Науковій бібліотеці Одеського Національного університету ім. І. І. Мечникова. Іспанська частина колекції Губе є зібранням унікальних джерел, маловідомих вітчизняним дослідникам. Мета статті — звернути увагу фахівців у різних областях знань на юридичні пам'ятки Іспанії пізнього середньовіччя.

Ключові слова: Іспанія, юридичні пам'ятники, право, фуєро, кортеси, конволют, Габсбургі, Каталонія, Кастилія, Арагон, Біскайя.

M. V. Alekseenko,

Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov University
24, Preobragenskaya St., 65082, Odessa, Ukraine
Tel. 34 80 11

SPANISH EDITIONS OF THE XVITH AND XVIITH CENTURIES FROM THE COLLECTION OF ROMUALD HUBE IN THE STACKS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Summary

The article contains a review of the Spanish editions of the XVI and XVIIth centuries from the collection of Romuald Hube (1803-1890) acquired by the University of New Russia in 1868 which is nowadays conserved in the Scientific Library of the Odessa Mechnikov University. The Spanish part of the Hube collection is a range of unique sources which are little known to the researchers in this country. The aim of the article is to attract the attention of the specialists in various fields of knowledge to the sources of law of Spain in the late Middle Ages.

Keywords: Spain, sources of law, law, fuero, Cortes, the Habsburg house, Catalonia, Castile, Aragon, Biscay.

УДК 027.1:027.7(477.74)

Е. В. Полевщикова, старший научный сотрудник
Научная библиотека Одесского национального университета
им. И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
Тел. 34 80 11

РОМАН ИЛЛАРИОНИВИЧ ВОРОНЦОВ — ОСНОВАТЕЛЬ СЕМЕЙНОЙ БИБЛИОТЕКИ

В сообщении предпринята попытка воссоздать облик книжного собрания Р. И. Воронцова — видной фигуры в истории России середины-второй половины XVIII в. Анализ выявленных в Воронцовском фонде Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова книг, принадлежавших Роману Илларионовичу, показал, что его читательские интересы определялись прежде всего активным участием в масонском движении. Изучение данного книжного комплекса позволяет уточнить историю формирования библиотеки семьи Воронцовых.

Ключевые слова: история семьи Воронцовых, частные книжные собрания, книга в России в XVIII в., масонство в России.

Основу будущей библиотеки майоратного дома Воронцовых в Одессе составляли книги представителей двух поколений этой семьи, оставившей заметный след в истории России XVIII- XIX вв.: Михаила Илларионовича (1714-1767), его брата Романа Илларионовича (1717-1783)¹ и сыновей последнего — Александра (1741-1805) и Семена (1744-1832). Степень изученности каждой из этих коллекций весьма различна. Формирование книжных собраний Воронцовых-младших можно проследить на материалах, представленных в семейных фондах в Санкт-Петербургском архиве Института истории РАН (Ф. 36), РГАДА (Ф. 1261), а также в Алупкинском дворцово-парковом музее-заповеднике: это рукописные каталоги книжных собраний, списки имевшихся книг и периодических изданий, книгопродавческие росписи. Возможно, именно поэтому начало книжного собирательства в семье Воронцовых связывалось в литературе прежде всего с именами Александра и Семена Романовичей [4, с. 100; 11, с. 111-112; 27, с. 39]. Что же касается библиотек их отца и дяди, мы, к сожалению, практически не располагаем о них документальными свидетельствами: в процессе изучения рукописных каталогов книжных собраний членов воронцовской семьи, хранящихся в названных архивных фондах, нам не встречались даже упоминания о библиотеках Воронцовых-старших. Тем более ценной представляется возможность выявления книг, принадлежавших этим представителям именитой семьи, в ходе описания Воронцовского фонда Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова и фиксации особенностей владельческих экземпляров. В данном сообщении предпринята попытка охарактеризовать читательские интересы Романа Илларионовича, реконструируя восходящую к нему часть книжного собрания семьи Воронцовых².

Граф Роман Илларионович Воронцов находится в тени своих знаменитых родственников: брата Михаила Илларионовича — канцлера при Елизавете Петровне, детей (в первую очередь — Александра и Семена Романовичей и Екатерины Романовны Дашковой) и младшего внука — М. С. Воронцова. К тому же отношение к нему долгое время определялось известным прозвищем “Роман — большой карман”.

В ряде недавних публикаций образ Романа Илларионовича “реабилитирован” [1; 19; 24; 26]. Напомним, что речь идет не только об обладателе одного из крупнейших состояний своего времени, но и о заметной фигуре российского общества середины и

второй трети XVIII в.: генерал-аншефе, сенаторе, первом генерал-губернаторе Владимирской губернии (позднее — Владимирском наместнике, в ведении которого находились Владимирская, Тамбовская и Пензенская губернии). С конца 1750-х гг. Р. И. Воронцов играл видную роль в общественной жизни русского дворянства. В царствование Елизаветы Петровны он был автором ряда политических проектов: “Об увеличении населения России и умножении податных доходов”, “Об устройстве казенной почтовой гоньбы между Петербургом и Нарвой”, а также предложений по совершенствованию организации рекрутского набора и продовольственному снабжению армии [25, с. 49]. Свое кредо как государственного деятеля Роман Илларионович сформулировал следующим образом: “Всякий сенатор по своей чистой совести должен представить о происходящем вреде в государстве и о беззакониях ему известных безо всякого пристрастия...” [Цит. по: 25, с. 49]. (Илл. 1)

В царствование Петра III Воронцовы находились в фаворе. В 1760 г. получивший графский титул Р. И. Воронцов стал доверенным лицом императора и был награжден орденом Св. Андрея Первозванного. Член Законодательной комиссии по составлению Нового Уложения, Роман Илларионович принял участие в подготовке манифеста “О даровании вольности и свободы всему российскому дворянству”, подписанного императором 18 февраля 1762 г.³ Он был депутатом Уложенной комиссии и при Екатерине II (с 1767 г.), являясь одним из составителей “Свода наказов от однодворцев и прочих родов хлебопашцев”. Наконец, незадолго до смерти, в 1783 г., Р. И. Воронцов стал членом Российской академии [22, с. 200-201].

Особо следует остановиться на той роли, которую Роман Илларионович играл в русском масонстве во второй трети XVIII в. В известном донесении обер-штальмейстера М. Д. Олсуфьева графу А. И. Шувалову, управлявшему в конце царствования Елизаветы Петровны тайной канцелярией, на первом месте “гранметров и масонов” некой петербургской ложи, существовавшей примерно с 1756 по 1759 г., стоит имя Р. И. Воронцова [7]⁴; в 1772 г. он был определен Великим провинциальным наместным

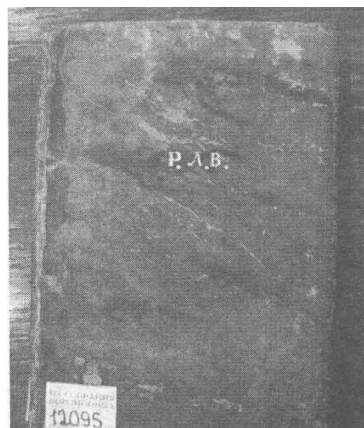
1. Граф Роман Илларионович Воронцов

мастером только что открытой в Санкт-Петербурге Великой Английской (Провинциальной) ложи [См. 6, с. 48; 10, с. 114; 13, с. 35-36; 22, с. 959]. Роман Илларионович — один из организаторов петербургской ложи “Скромность” (1774)⁵, при его участии была учреждена масонская ложа в о Владимире (не ранее 1778 г.) [6, с. 377; 17, с. 127, 509; 22, с. 946]. Он был посетителем, а затем и почетным членом столичной ложи “Урании” (“Уединенных муз”) [22, с. 973], а также кандидатом на пост великого мастера ложи “Равенства” [22, с. 953]. По мнению историка А. Н. Пыпина, “Граф Роман Воронцов и много лет спустя оставался в числе главных деятелей и начальников русского масонства” [17, с. 93].

Если деятельность Р. И. Воронцова как администратора, сенатора и виднейшего масона хорошо изучена, то гораздо меньше нам известно об интеллектуальных запросах и увлечениях графа, в частности — о его читательских пристрастиях. Имя Романа Илларионовича находим в списке читателей известной петербургской библиотеки А. С. Строганова, рядом с упоминаниями о его дочери Екатерине Романовне, сыне Семене Романовиче, зяте П. А. Бутурлине, брате Михаиле Илларионовиче, жене и дочери последнего — Анне Карловне и Анне Михайловне [23, с. 200-234].

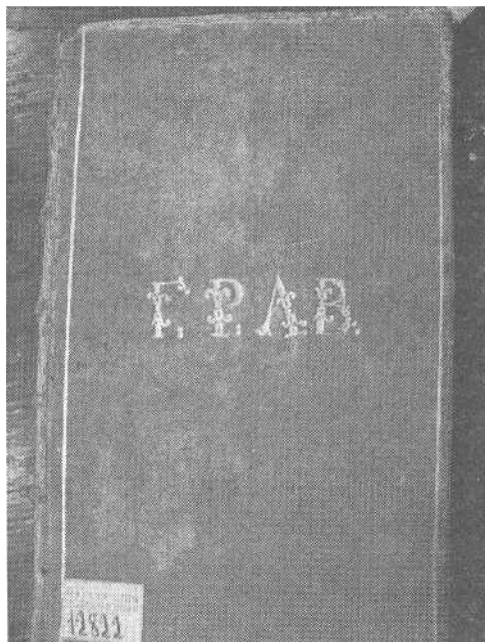
О личной библиотеке самого Р. И. Воронцова до сих пор было известно крайне мало. Сведения о ней ограничиваются несколькими упоминаниями об отдельных изданиях, принадлежавших Роману Илларионовичу [27, с. 40; 28, с. 101, 107-108; 16, с. 162, 178]. То, что у него имелось книжное собрание, подтверждается записью “Из библиотеки графа Р. Воронцова“, обнаруженной нами в одной из рукописных книг, хранящихся в фонде Воронцовых в архиве Санкт-Петербургского Института истории РАН. [4, № 829, л. 5]⁶.

В сложившейся ситуации полноценная реконструкция личной библиотеки Р. И. Воронцова представляется маловероятной. Тем не менее, просмотрев *de visu* издания в составе Воронцовского фонда Научной библиотеки ОНУ, вышедшие вплоть до начала 1780-х годов, нам удалось отобрать книги, не оставляющие сомнения в их принадлежности Роману Илларионовичу. Из их числа были выделены экземпляры с суперэкслибрисами в виде инициалов “Г. Р. В.” (Граф Роман Воронцов), “Р. Л. В.” (Роман Ларионович Воронцов) и “Г. Р. Л. В.” (Граф Роман Ларионович Воронцов). Книги, принадлежавшие Роману Илларионовичу, имеют характерный переплет (коричневая кожа с темными разводами, золотое тиснение на корешке, обрез окрашенный), на верхней крышке которого оттиснут один из указанных выше суперэкслибрисов различной величины. Вполне вероятно, что к его собранию можно отнести и книги, имеющие аналогичный переплет, но без суперэкслибриса, а также издания в бумажном переплете. (Илл. 2-4)

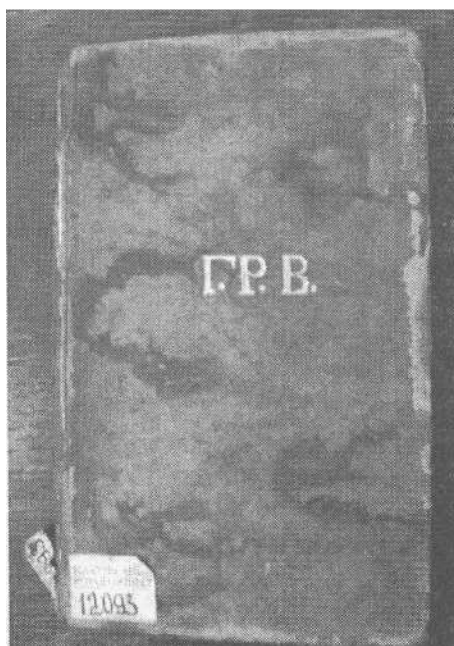

2. Суперэкслибрис Р. И. Воронцова

3. Суперэклибрис Р. И. Воронцова

4. Суперэклибрис Р. И. Воронцова

подавляющее большинство книг с суперэклибрисами (80%) упоминается в каталоге русских книг библиотеки старшего сына Романа Илларионовича, находившейся в его родовом имении в селе Андреевском Владимирской губернии [18]. Александр Романович переехал сюда весной 1794 г., покинув пост президента Коммерц-коллегии и выйдя в отставку. Указанный каталог датирован тем же годом, и можно предположить, что библиотека Воронцова-старшего волилась в книжное собрание А. Р. Воронцова, а после смерти Александра Романовича перешла в руки его племянника. В 1823 г. М. С. Воронцов был назначен генерал-губернатором Новороссийского края, и таким образом книги деда Михаила Семеновича оказались в составе его Одесской и Алушкинской библиотек.

По предварительным данным выявленные книги составляют 129 названий в 185 томах. Роман Илларионович, по его собственному признанию, плохо владел иностранными языками (по этой причине, в частности, он отказался от предложенного ему поста председателя Вольного экономического общества, одним из учредителей которого он был) [26, с. 162]. Все книги с его эклибрисами — сочинения русских авторов, либо переводы иностранных сочинений на русский язык.

Значительная часть собрания — труды по истории и географии таких ученых, как М. М. Щербатов, В. Н. Татищев, А. Ф. Бюшинг, Х. А. Чеботарев, П. И. Рычков, Г. З. Байер и др. (всего — 43 названия). Они составляют треть всех выявленных книг, что резко контрастирует с количеством изданий по естественным наукам (6 названий) и военному делу (2 названия). Но доминирует в этом книжном комплексе, безусловно, литература морально-нравственного содержания.

Известный исследователь масонского движения в России Г. В. Вернадский очертил тот круг печатных изданий, который мог бы дать представление о духовной пище “братьев”. На наш взгляд, книжное собрание Романа Илларионовича вполне могло бы стать своеобразной иллюстрацией к таким разделам, выделенным историком, как “Литература рационалистического масонства” и “Масонские утопии”.

Здесь присутствуют сочинения почитаемых в масонской среде античных стоиков (Эпиктета, Цицерона, Марка Аврелия), средневековых авторов (А. Гевара, Л. Корнано), а также писателей-моралистов нового времени (Ж.-Ф. Мармонтеля, М. Монтеня, Ю. Т. Оксеншерна). К ним примыкают многочисленные сочинения (как античных, так и современных авторов) в жанре жизнеописаний, которые носили отчетливо выраженный нравоучительный характер. Приведем в качестве примеров “Жития славных в древности мужей” Плутарха (СПб., 1765), “Историю о Епаминонде, Фивском полководце...” Серана де Ла Тура (М., 1774), “Историю разных героинь и других славных жен...” Л. Гольберга (СПб., 1767-1768), “Житие и достопамятные приключения Зелинтовы” (СПб., 1763) и др.

В коллекции представлены романы воспитания, которые также были связаны с утопической и масонской традицией. Назовем наиболее знаменитые имена — французского моралиста и теолога Ф. Фенелона, немецкого писателя Х. Ф. Геллерта. На полках библиотеки Р. И. Воронцова с ними соседствуют не менее знаменитые авторы авантюрных романов — А. Р. Лесажа, Ш. де Муи, Ж. Террасона.

К масонским проповедям естественной морали можно отнести и анонимное собрание нравоучительных правил под названием “Путь счастья человеческого” (СПб., 1772), оказавшееся также в составе библиотеки Р. И. Воронцова.

Среди периодических изданий, последовательно проводивших идеи философии рационалистического масонства, отметим имевшуюся у графа подшивку “Ежемесячных сочинений к пользе и увеселению служащих” за 1755-1764 гг. Наряду с известными авторами духовных од и нравоучительных басен — А. П. Сумароковым и М. М. Херасковым, А. А. Нартовым, М. М. Щербатовым — здесь публиковались сочинения старшего сына Романа Илларионовича — Александра.

“Вольтерьянство”, которое в России XVIII в., как известно, ассоциировалось с масонством, также нашло отражение в книжном собрании Р. И. Воронцова. “Вольтер, Монтескье — для него не пустые звуки”, отмечал А. И. Заозерский, обращая внимание на заинтересованность Романа Илларионовича “в переводе сочинения Монтескьева о Законах или о Разуме Законов” [8, с. 110]. Из переписки Р. И. Воронцова со старшим сыном известно, что, находясь на учебе во Франции, тот посылал отцу сочинения своего кумира, а именно — “Кандида” [8, с. 118]. Среди книг Воронцовского фонда, очевидно восходящих к Роману Илларионовичу, находим пять изданий Вольтера на русском языке и статьи Луи де Жокура из “Энциклопедии” (“Париж”, “Спарта”, “Турция”). Любопытно отметить, что русский перевод с немецкого реплики на Вольтера — “Оптимизм, то есть наилучший свет, состоящий в продолжении истории Кандида...” — представлен здесь в двух экземплярах, один из которых, как свидетельствует владельческая запись на титульном листе, принадлежал масону Е. Жедринскому (Вернадский называет его наряду с Р. И. и С. Р. Воронцовыми в числе членов петербургских лож И. П. Елагина и П. И. Мелиссино).

Выше отмечалась принадлежность Роману Илларионовичу рукописной копии пересказа популярного в масонской литературе сюжета о персидском царе Кире. Можно предположить, что в составе рукописных книг из фонда Воронцовых архива Санкт-Петербургского Института истории РАН есть и другие экземпляры из библиотеки Р. И. Воронцова, тем более, что среди них немало текстов, популярных в масонской среде. Приведем в качестве примера рукопись, озаглавленную “Ксенофонта история о Кире старшем, основателе Пер[сид]ской монархии. Житие Ксенофонта сочинителя истории о Кире” [4, № 657]⁷.

Таким образом, при отсутствии архивных документов и опубликованных материалов, которые могли бы пролить свет на комплекс вопросов, связанных с библиотечным собранием Р. И. Воронцова, неопределимым источником информации явились владельческие признаки (в данном случае — суперэкслибрисы), обнаруженные на части русских изданий Воронцовского фонда Научной библиотеки ОНУ. На формирование данного книжного собрания, безусловно, оказала влияние и специфика вкусов и интересов ее владельца, и характер полученного им образования, и круг его общения. Подбор книг, принадлежавших Р. И. Воронцову, которые можно классифицировать как фрагмент его личной библиотеки, весьма показателен. Насколько мы в состоянии судить о библиотеке Романа Илларионовича по выделенным книгам, она отличалась заметным тематическим единством, отражая, прежде всего, политико-культурную ориентацию графа, связанную с его участием в масонском движении. Главный итог проведенной работы с данным книжным комплексом состоит в том, что удалось внести важные коррективы в историю библиотеки семьи Воронцовых, связав начало ее формирования с именем Романа Илларионовича.

Литература

1. Алексеев В. Н. Граф Роман Воронцов. (Материалы к биографии) // Воронцовы — два века в истории России: Материалы научной конференции. — Владимир, 1992. — С. 23-33.
2. Архив князя Воронцова. — М., 1886. — Кн. 32.
3. Архив Санкт-Петербургского Института истории РАН. — Ф. 36. — Оп. 1.
4. Бондаренко П. М., Фельдман В. С. Библиотека Воронцовых в Одесском университете // Альманах библиофила. — М., 1981. — Т. 10. — С. 98-109.
5. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь. — СПб., 1892. — Т. 7: Волапюкь-Выговские.

6. Вернадский Г. В. Русское масонство в царствование Екатерины II. Изд. 2-е, испр. и расш. — СПб., 1999.
7. Донесение о масонах // Летописи русской литературы и древности, издаваемые Николаем Тихонравовым. — Т. 4. Отд. 3. — М., 1862. — С. 49-51.
8. Заозерский А. И. Александр Романович Воронцов. К истории быта и нравов XVIII в. // Исторические записки. — М., 1947. — Т. 23. — С. 105-136.
9. Ключевский В. О. Сочинения в 9-ти томах. — Т. 4: Курс русской истории. — Ч. 4. — М., 1989.
10. Лонгинов М. Н. Новиков и московские мартинисты. — СПб., 2000.
11. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: Историчний нарис. До 185-річчя заснування. — Одеса, 2002.
12. О повреждении нравов в России князя Щербатова и Путешествие А. Радищева. — М., 1983.
13. Пекарский П. П. Дополнения к истории масонства в России XVIII столетия. — СПб., 1869.
14. Петров В. А. Обзор собрания Воронцовых, хранящегося в архиве Ленинградского отдела Института истории Академии наук СССР // Проблемы источниковедения. — М., 1956. — Т. 5. — С. 102-145.
15. Полевщикова Е. В. Библиофильство в семье Воронцовых: Роман Илларионович Воронцов и его сыновья // Век Просвещения. — М., 2006. — Вып. 1. — С. 350-367.
16. Пряшникова М. П. Алушкинская библиотека Воронцовых // Е. Р. Дашкова: личность и эпоха. — М., 2003. — С. 160-178.
17. Пыпин А. Н. Русское масонство XVIII и первая четверть XIX в. — Пг., 1916.
18. РГАДА. — Ф. 1261. Оп. 7. — № 829.
19. Сафонов М. И. Опыт расшифровки надгробного памятника Р. И. Воронцову во Владимире // Воронцовы — два века в истории России: Материалы научной конференции. — Вып. 2. — Петушки, 1996. — С. 143-145.
20. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. 1725-1800. — Т. 2: К-П. — М., 1964.
21. Семевский М. Шесть месяцев из русской истории XVIII века. Очерк царствования императора Петра III. 1761-1762. — Б. м., б. г.
22. Серков А. И. Русское масонство 1731-2000: Энциклопедический словарь. — М., 2001.
23. Сомов В. А. Круг чтения петербургского общества в начале 1760-х годов (из истории библиотеки графа А. С. Строганова) // XVIII век. Сб. 22. — СПб., 2002. — С. 200-234.
24. Тимофеева Т. П. Надгробный памятник Р. И. Воронцову в Дмитриевском соборе города Владимира // Воронцовы — два века в истории России: Материалы научной конференции. — Владимир, 1992. — С. 139-146.
25. Тычинина Л. В. Великая россиянка. — М., 2002.
26. Удовик В. А. Р. И. Воронцов и Вольное экономическое общество // Воронцовы — два века в истории России; Материалы научной конференции. — Петушки, 1996. — С. 160-167.
27. Филатова Е. Е. Крымская жемчужина. Мемориальная библиотека Алушкинского дворца // Библиотечное дело. — 2003. — № 3. — С. 39-40.
28. Филатова Е. Е. “Родословие” Лаврентия Хурелича из фондов Алушкинского дворца-музея // III Крымские Воронцовские чтения “Дворянство в истории Российского государства”. Симферополь — Севастополь, 9-15 ноября 2000 г. — Симферополь, 2001. — С. 101-108.

Примечания

¹ В дореволюционных справочных изданиях годы жизни Р. И. Воронцова указаны как 1707-1783 [5, с. 221]. Мы приводим год рождения Романа Илларионовича в версии В. Н. Алексева, убедительно доказавшего, что в действительности граф родился 17 июля 1717 года, то есть был младшим братом канцлера [1, 24-25].

² В задачи данного сообщения не входит рассмотрение библиотеки М. И. Воронцова, о которой мы практически не располагаем документальными

свідетельствами. Некоторое представление о книжном собрании канцлера можно получить из сообщения С. Р. Воронцова о том, каким образом вдова его дяди Анна Карловна распорядилась библиотекой своего покойного мужа, оказавшейся после смерти владельца рассеянной между различными собраниями. Семен Романович смог отобрать 300-400 томов по своему вкусу (книги по истории, мемуары и словари) [2, с. 102-103]. К сожалению, нам неизвестно, какие именно книги из коллекции М. И. Воронцова получил его племянник, и вошли ли они в состав будущей библиотеки Воронцовского дворца в Одессе. [См. подробнее: 15, с. 351-352].

³ Об обстоятельствах появления этого документа и о роли Романа Илларионовича в его подготовке см. у М. М. Щербатова [12, 77-78]. Позже историки сочли “неосновательным” сообщаемый Щербатовым “анекдот” [см., например: 21, с. 761-770]. Оценку данных событий ср. также в трудах В. О. Ключевского [9, с. 298-299].

⁴ Точная дата документа неизвестна. В указанной публикации он ошибочно датирован около 1746 г.; в работах по истории русского масонства — не ранее 1756 г. [См. 6, с. 35; 17, с. 92, 499; 10, с. 111-112; 13, с. 4, 171].

⁵ Патент на основание ложи “Скромность” был подписан 28 декабря 1774 г. Елагиным, Воронцовым и Лукиным. — [См. 6, с. 346; 15, с. 506]. По данным М. Н. Лонгинова, ложа была открыта 4 апреля 1775 г. [10, с. 114].

⁶ Речь идет о рукописи под названием “История о Кире брате царя Артаксеркса и о возвратном походе десяти тысяч греков”. “Повесть о младшем Кире и о возвратном походе десяти тысяч греков” Пажи была издана в Санкт-Петербурге в 1762 г. в переводе В. Теплякова [20, № 5090].

⁷ О переводчиках на русский язык оставлена следующая запись: “Переводили Санктпетербургской императорской Академии наук студенты, за которыми подправлял господин профессор С. Крашенинников” (Л. 1 об.). Вторая часть сочинения была переведена Филиппом Яремским. Перечень рукописных книг данного фонда см. очерк В. А. Петрова [14, с. 134-141].

О. В. Полевщикова,

Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
Тел. 34 80 11

РОМАН ІЛАРІОНОВИЧ ВОРОНЦОВ — ЗАСНОВНИК СІМЕЙНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Резюме

У повідомленні здійснена спроба відновити вигляд книжкового зібрання Р. І. Воронцова — видної фігури у історії Росії середини — другої половини XVIII ст. Аналіз виявлених у Воронцовському фонді Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова книжок, які належали Роману Іларіоновичу, показав, що його читацькі зацікавлення визначалися перш за все активною участю у масонському русі. Вивчення даного книжкового комплексу дозволяє уточнити історію формування бібліотеки сім'ї Воронцових

Ключові слова: історія сім'ї Воронцових, масонство у Росії, приватні книжкові колекції, книга в Росії у XVIII ст.

E. V. Polevshchikova,

Scientific Library of the Odessa Mechnikov University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

Tel. 34 80 11

ROMAN ILLARIONOVICH VORONTSOV, THE FOUNDER OF THE FAMILY LIBRARY

Summary

The article contains an attempt to reconstruct the image of the book collection of R. I. Vorontsov who was a prominent personage of the Russian history of the middle and the second half of the XVIIIth century. The analysis of the books from the Vorontsov collection of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov University which belonged to Roman Illarionovich proves that his interests as a reader had been determined mostly by his activities as a freemason. The study of this book complex will give an opportunity to precise the history of the library of the Vorontsov family.

Keywords: the history of the Vorontsov family, freemasonry in Russia, private book collections, the books in Russia in the XVIIIth century.

УДК 027.7:378.4(477.74)

И. В. Пигулевская, зав. сектором
Отдела редких книг и рукописей
Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова
г. Одесса, 65082, ул. Преображенская, 24;
тел. 34 80 11

КНИГИ ИЗ КОЛЛЕКЦИИ В. Н. ГАББЕ

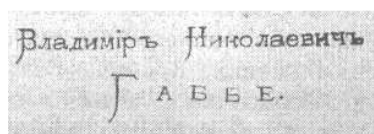
Данная публикация посвящена книжному собранию В. Н. Габбе — ученого, библиофила, жизнь и деятельность которого тесно связана с Новороссийским университетом и его библиотекой. Знакомство с данной коллекцией расширяет наши представления об одесской книжности, пополняет базу данных книжных знаков одесских библиофилов.

Ключевые слова: библиофильство, экслибрис, частное книжное собрание, краеведение.

Одним из направлений исследований, проводимых сотрудниками Отдела редких книг и рукописей, является работа с частными книжными собраниями, “рассеянными” в фондах университетского книгохранилища. Наряду с известными и крупными библиотеками, в последние годы внимание уделяется и небольшим частным книжным собраниям, пополнившим университетскую библиотеку [3]. Владелец одного из таких собраний — Владимир Николаевич Габбе (?– 1899) — был тесно связан с Новороссийским университетом и его библиотекой [3, с. 51]. Вот почему, на наш взгляд, коллекция книг ученого, выпускника Императорского Новороссийского Университета (далее — ИНУ), который в течение многих лет являлся библиотекарем этого учебного заведения, представляет определенный интерес в контексте изучения дореволюционной истории библиофильства в Одессе. Цель данного сообщения — привлечь внимание к фигуре В. Н. Габбе и судьбе его личной библиотеки, а также пополнить базу данных книжных знаков одесских библиофилов.

Владимир Николаевич Габбе родился в семье офицера¹. После окончания Ришельевской гимназии в 1868 г. был зачислен на отделение математических наук физико-математического факультета Новороссийского Университета [15, с. 8-9]. По окончании университета в 1872 г. Владимир Николаевич получил степень кандидата естественных наук [16, с. 16-17; 14, с. XXII]. С 1880 г. он — действительный член Новороссийского Общества Естествоиспытателей, на заседаниях которого присутствует на протяжении последующих двадцати лет [17, с. V].

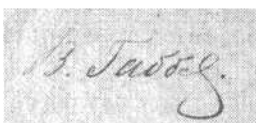
В мае 1890 г. В. Н. Габбе становится помощником библиотекаря ИНУ, статского советника Виталия Матвеевича Шишковского, а с 1891 г. продолжает службу под началом надворного советника Людвиг Филипповича Бруна [13, с. XC; 9, с. 294]. К сожалению, мы не располагаем какими-либо детальными сведениями о его деятельности на библиотечном поприще. Можно лишь предположить, что выбор места службы был связан с библиофильскими наклонностями Владимира Николаевича. (Ил. №1).

1. Экслибрис В. Н. Габбе.

Любознательность и трудолюбие В. Н. Габбе оставили след в специальной научной литературе: он был автором ряда публикаций в изданиях обсерватории². По свидетельству президента Новороссийского Общества Естествоиспытателей А. Клоссовского (1846-1917), Владимир Николаевич “вполне обладал широким метеорологическим развитием и хорошо понимал задачи науки вообще. Он твердо верил в необходимость распространения знаний в обществе; как человек цельный, он всегда имел в виду, что “вера без дела мертва есть” [7, с. 3].

В. Н. Габбе был не только теоретиком, но и практиком метеорологической отрасли знания. Об этом весьма красноречиво говорят оставленные собирателем рукописи, хранящиеся в фондах Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова, которые включают в себя ежедневные метеорологические заметки. Приведем в качестве примера “Метеорологические заметки от 24 июня 1895” [1]. (Ил. № 2).

2. Владельческая запись В. Н. Габбе.

Ежедневные погодные записи, изложенные ученым, позволяют нашим современникам, историкам метеорологической науки, анализировать накопленные их предшественником знания. Живой интерес В. Н. Габбе проявлял и к погодным явлениям за пределами города, в Российской империи, а также за рубежом. Результатом явилась тетрадь с собранными им сведениями — “Метеорологические и другие заметки из одесских газет 1890-1891 гг.” [8].

Владимир Николаевич обладал не только достаточно волевым характером и упорством ученого, но и известным чувством юмора. Так, в указанной работе мы встречаем наклейку, представляющую собой вырезку под заглавием “Термометр”, со следующим текстом [8]:

- Дайте мне, пожалуйста, термометр... хороший...
- Слушаю-с. Какой прикажете: Реомюра или Цельсия?
- А какая же разница?
- Когда по Реомюру четыре, например, градуса, — по Цельсию пять.
- А цена?
- Цена одинаковая-с.
- Ну, так дайте Цельсия, все-таки выгоднее: больше показывает.

Интересы исследователя-естественника были разнообразны: имя В. Н. Габбе называют среди краеведов его времени [2]³. Следует отметить и о его членстве в одесском филиале Крымско-Кавказского Горного Клуба. Целью данного научного общества являлось всестороннее научное исследование Таврических гор и прилегающих к ним предгорий, степей и морей; поощрение к посещению и исследованию этих местностей учеными, художниками и туристами; охрана редких горных видов растений и животных, исторических памятников и достопримечательностей. Члены общества занимались краеведческими изысканиями, организацией экскурсий по горам, научных экспедиций, изданием путеводителей. Совместно с С. Иловайским В. Н. Габбе был составлен отчет о второй экскурсии членов Крымского Горного Клуба в 1892 году [18].

Владимир Габбе скончался 8 сентября 1899 года. Приведем проникновенные строчки о нем из некролога, помещенного в “Записках Новороссийского Общества Естествоиспытателей”: “Покойный не занимал видного места в житейской лестнице, но душевными качествами своими далеко выдвигался из ряда обыкновенных людей. Все мы живо помним облик его. Это был скромный, везде и всегда ступавшийся, труженик, но

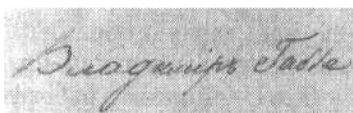
в нем ярко теплилась неугасаемая любовь к наукам, к истине, к добру, ко всему чистому и идеальному. Кто помнит Владимира Николаевича, всегда с улыбкой погруженного в свою записную книжку научных заметок или с наслаждением вчитывающегося в последнюю научную новость? Книга была для него верным и обожаемым товарищем” [7, с. 1].

Об увлечении Владимира Николаевича книгами свидетельствует его личная библиотека. (Ил. № 3) Представление о ней позволяют составить сведения, зафиксированные в инвентарных книгах ИНУ. На протяжении 1887–1920 гг. в библиотеку поступило не менее 336 наименований книг, принадлежавших Владимиру Николаевичу [11, 4, 5, 6]. При жизни дарителя учреждению передано в дар лишь одно издание — “Русская библиография по математике, механике, астрономии, физике и метеорологии за 1884 год...” (Одесса, 1886) [12], соавтором которого являлся владелец книжного собрания. Большая часть книг поступила после смерти владельца, в основном в 1920 г. В связи с этим возникает вопрос об обстоятельствах их передачи в Университет. Вероятно, один из родственников Владимира Николаевича не дал собранию затеряться в пространстве и времени. К сожалению, нам неизвестно, какая часть этой личной библиотеки уцелела в составе университетской библиотеки.

3. Владельческая запись В. Н. Габбе на французском языке.

Большинство выявленных экземпляров собрания снабжена соответствующими знаками принадлежности: шрифтовыми штампами с именем владельца; автографами владельца на двух языках — русском и французском; на ряде изданий проставлены даты приобретения или поступления книг в книжное собрание, а также их цена. В результате просмотра значительной части фонда были выявлены два ранее неизвестных шрифтовых экслибриса. Таким образом, на данный момент, мы располагаем пятью видами шрифтовых экслибрисов В. Н. Габбе.

4. Владельческая запись В. Н. Габбе.

5. Экслибрис В. Н. Габбе.

При поступлении в университетскую библиотеку книги В. Н. Габбе были распределены по соответствующим отделам, где остаются и по сей день. Тематика книг разнообразна. Наиболее многочисленны труды по математике и истории. Как разносторонне развитый человек, Владимир Николаевич хранил в своей библиотеке биографии, издания по богословию, мифологии, истории литературы, этнографии, юриспруденции, метеорологии, физике, статистике, медицине (включая анатомию и фармакологию), сельскому хозяйству (в т. ч. садоводству), архитектуре (включая строительство), благотворительности, здравоохранению, химии, машиностроению, а

также художественную литературу. По понятным причинам в количественном отношении преобладают труды по математике, метеорологии, физике.

Представлены издания на девяти языках. Более всего — на русском и французском языках (172 и 102 наименований соответственно). Далее следуют книги на немецком, польском, английском языках. Встречаются единичные названия на итальянском, латинском, чешском языках и эсперанто.

Хронологические рамки данного книжного собрания охватывают XVIII — XIX вв. Основная часть коллекции представлена изданиями XIX в. и лишь две книги датируются XVIII в. Это работа по математике “Метод флюксий...” (Париж, 1740) великого английского физика и математика Исаака Ньютона (1643-1727) [20]. Перевод на французский язык выполнен известным естествоиспытателем, директором Ботанического сада в Париже, популяризатором науки во Франции Жоржем Бюффоном. В библиотеке В. Н. Габбе представлен также труд французского математика, члена Королевской Академии наук Франции, Шарля Боссю (1730 — 1814) “Курс математики синьора аббата Боссю, переведенный с французского, расширенный приложениями, предназначенный для Королевского университета Павии, ... Андреа Модзони...” (Венеция, 1797) [19; 10, с. 878].

Книжное собрание Владимира Николаевича Габбе является одной из многочисленных “рассеянных” коллекций в фондах Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова. Эта ситуация была типичной при вливании частных собраний в книгохранилища учреждений на протяжении XIX — первой половины XX вв. На наш взгляд, обращение к истории небольших книжных собраний и судьбам их владельцев поможет полнее раскрыть историю библиофильства в Одессе. Поэтому работа по выявлению книг собирателя будет продолжена как важная составляющая изучения истории формирования фондов Научной библиотеки Одесского национального университета им. И. И. Мечникова.

Примечания

¹ Точная дата рождения В. Н. Габбе нам неизвестна. Исходя из времени его поступления в университет, можно предположить, что Владимир Николаевич родился около 1850 года.

² Клоссовский А. упоминает о следующих работах В. Н. Габбе, напечатанных в изданиях обсерватории: Инструкция для наблюдения облаков; О движении перистых облаков и связь их с осадками; Грозовая деятельность на юго-западе России в 1892 году; Землетрясения 11 и 13 марта 1886 года на юго-западе России.

³ Накануне празднования столетия Одессы В. Н. Габбе сообщал о наличии более ранних сооружений на Хаджибеевском лимане. См. [2].

Литература

1. Габбе В. Метеорологические заметки от 24 июня 1895. (рукопись) — 200 л.
2. Губарь О. Одесса — бабушка. — http://www.odessitclub.org/reading_room/gubar/djinestra.htm.
3. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета (1865–1920): Материалы к истории Одесского национального университета им. И. И. Мечникова / Сост. Е. В. Бережок, Е. В. Полевщикова, Е. В. Савельева, В. В. Самодурова — Одесса, 2005.
4. Инвентарный каталог библиотеки Императорского Новороссийского университета [на] 1904 — 1909 годы.
5. Инвентарный каталог библиотеки Императорского Новороссийского университета с 1-го сентября 1916 года.
6. [Инвентарный каталог Главной библиотеки Высшей Школы г. Одессы с 15 июня 1920 года...].

7. Клоссовский А. Памяти Владимира Николаевича Габбе // Записки Новороссийского Общества Естествоиспытателей. — Одесса, 1899. — Т. 23. Вып. 1. — С. 1 — 3.
8. [Метеорологические и другие заметки одесских из газет 1890-1891 гг.] / Сост. В. Габбе. — 72 л.
9. Новороссийский календарь на 1891 г., издаваемый Одесским Городским Общественным Управлением при Городской Публичной библиотеке. — Одесса, 1890.
10. Оливетанцы // Энциклопедический словарь / Под ред. И. Е. Андриевского. — Издатели: Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Эфрон (СПб.), 1897. — Т. 42 (XXI-A): Н-О. — С. 878.
11. Регистратурная книга (Фундаментальный каталог) Библиотеки Императорского Новороссийского Университета с 1 января 1880-1887 года.
12. Русская библиография по математике, механике, астрономии, физике и метеорологии за 1884 год / Сост. В. Н. Габбе, А. Старков. — Одесса, 1886.
13. Состав служащих при Императорском Новороссийском Университете к 1-му мая 1890 года лиц // Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета: Исторические записки и академические списки. — Одесса, 1890. — С. LXXXIV-LXXXV.
14. Список лиц, окончивших курс в Императорском Новороссийском Университете за первое 25-летие существования Университета (1865-1890 гг.) // Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета: Исторические записки и академические списки. — Одесса, 1890. — С. XIII-LXXIX.
15. Список студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского Университета за 1868-69 академический год. — [Одесса], [1869].
16. Список студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского Университета за 1871-72 академический год. — [Одесса], [1872].
17. Список Членов Новороссийского Общества Естествоиспытателей (К 1 Января 1888 г.) // Записки Новороссийского Общества Естествоиспытателей. — Т. XVII. Вып. II. — Одесса, 1892. — С. IV-VIII.
18. Справочник Научных Обществ России. — // <http://www.snor.ru/?an=sc182>.
19. Bossut C. Corso di matematica / del signor abate Bossut tradotto dal francese ed accresciuto di aggiunte ad uso della Regia Universita di Pavia / dal p. d. Andrea Mozzoni Olivetano pub. ripetitore di matematica... — V. 1[2]. — Prima edizione veneta dietro alla seconda di Pavia arricchita di nuove illustrazioni ad aggiunte. — Venezia, 1797.
20. Newton I. La methode des fluxions, et des suites infinies /... Trad. M. de Buffon. — A Paris, 1740.

І. В. Пігулевська,

Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова
м. Одеса, 65082, вул. Преображенська, 24;
тел. 34 80 11

КНИГИ З КОЛЕКЦІЇ В. Н. ГАББЕ

Резюме

Дана публікація присвячена книжковому зібранню В. Н. Габбе — вченого, бібліофіла, життя та діяльність якого тісно пов'язана з Новоросійським університетом і його бібліотекою. Знайомство з даною колекцією поширюють наші уявлення про одеську книжковість, поповнює базу даних книжкових знаків одеських бібліофілів.

Ключові слова: бібліофілство, екслібрис, приватне книжкове зібрання, краєзнавство.

I. V. Pigulevskaya,

Scientific Library of the Odessa Mechnikov University

24, Preobragenskaya St., 65082, Odessa, Ukraine

Tel. 34 80 11

THE BOOKS FROM THE COLLECTION OF V. N. HABBE

Summary

The publication is devoted to the book collection of V. N. Habbe, a scientist and a bibliophile whose life and activities were closely connected with the New Russia University and its Library. The learning of the collection helps to widen our knowledge of the book culture in Odessa as well as to enlarge the base of data of ex-libris of the bibliophiles of our city.

Keywords: bibliophilism, ex-libris, private books collection, local history.

УДК 378.14:001.81:027.7(477.7)

М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки ОНУ

ім. І. І. Мечникова

О. В. Суровцева, зав. відділом

вул. Преображенська, 24, тел. 34-80-11, тел. /факс 726-04-01

e-mail: libonu@ukr.net

МІСЦЕ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ВІНФОРМАЦІЙНІЙ ПІДТРИМЦІ УЧБОВОГО І НАУКОВОГО ПРОЦЕСІВ

Стаття присвячується аналізу інформаційного обслуговування користувачів в бібліотеках вищих навчальних закладів півдня України. У статті викладено основні напрямки розвитку вузівських бібліотек, які розглядаються як інформаційна підтримка навчальному і науковому процесам. Також представлена точка зору авторів на сучасні форми роботи з користувачами.

Ключові слова: електронні ресурси, книгозабезпеченість, інформаційні технології, довідково-бібліографічне обслуговування, корпоративні системи.

До зонального методичного об'єднання бібліотек вищих навчальних закладів південного регіону входять бібліотеки:

- Одеської області. Зональний обласний методичний центр — Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова;
- Запорізької області. Обласний методичний центр — бібліотека Запорізького національного технічного університету;
- Кіровоградської області. Обласний методичний центр — бібліотека Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка;
- Миколаївської області. Обласний методичний центр — бібліотека Національного університету кораблебудування ім. ад. Макарова;
- Херсонської області. Обласний методичний центр — бібліотека Херсонського державного педагогічного університету;
- Кримської АР. Обласний методичний центр — Наукова бібліотека Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.

У 2006 р. в зональному методичному об'єднанні окремою ділянкою виділились бібліотеки вищих навчальних закладів м. Севастополя з обласним методичним центром — бібліотекою Севастопольського національного технічного університету.

Бібліотеки півдня України будують свою діяльність згідно з цілями, які стоять перед вищими навчальними закладами.

Одним із головних завдань вузівських бібліотек є інформаційна підтримка учбового і наукового процесів. Тому сьогодні розвиток вузівських бібліотек це:

- освоєння інформаційних і комп'ютерних технологій;
- удосконалення багатоступенчатої WEB-сторінки бібліотек;
- створення електронних каталогів;
- формування корпоративних комп'ютерних мереж бібліотек з каналами виходу до глобальних інформаційних мереж;
- придбання бібліотеками електронних ресурсів для науки і освіти.

Одним із головних завдань вузівських бібліотек є інформаційна підтримка навчального і наукового процесів. Головний інформаційний масив будь-якої бібліотеки — її фонд. На сучасному рівні бібліотечний фонд повинен відповідати таким критеріям:

- профілю підготовки фахівців у вищому навчальному закладі;
- сучасним вимогам, які пред'являють до навчальної та наукової літератури;

– наявності цієї літератури в бібліотеці, яка повинна задовольняти попит користувачів.

Навчальна та наукова література комплектувалась традиційно за письмовими замовленнями кафедр і факультетів, які намагались своєчасно інформувати бібліотеки про введення нових дисциплін та надавали рекомендації щодо придбання літератури.

Для проведення якісного та повного аналізу бібліотеками Одеського національного університету і Одеського економічного університету закуплено Модуль книгозабезпеченості ліцензійної бібліотечної програми Liber.

Показники книгозабезпеченості мають дві функції:

– характеризують якісний склад фонду, тобто здатність задовольняти потреби читача;

– виступають інструментом аналізу і управління фондом.

Стратегічна і оперативна необхідність такого аналізу виникає у зв'язку з розвитком вищих навчальних закладів — з введенням нових спеціальностей і дисциплін, які важливо забезпечити відповідною літературою вже на етапі акредитації спеціальності. При традиційному комплектуванні він необхідний для планування фінансування, вибору пріоритетів, для обґрунтованого розподілу літератури в ході навчального процесу.

Поряд з друкованими виданнями бібліотеки закупали електронні видання, які сьогодні серед читачів користуються величезним попитом. Сьогодні фонд електронних видань бібліотек вищих навчальних закладів півдня України складає понад 300 тис. од.

Одним із найважливіших напрямків діяльності бібліотек вищих навчальних закладів по інформаційному забезпеченню навчального і наукового процесу є забезпечення доступу до інформації і активізація використання нових комп'ютерів і інформаційних технологій.

Всього комп'ютерний парк бібліотек вищих навчальних закладів півдня України налічує біля 700 комп'ютерів.

Наявність локальної мережі та АІБС, яка дозволяє автоматизувати всі основні бібліотечні процеси та дає можливість комунікативного обміну інформацією, невід'ємна складова сучасного обслуговування. Такі мережі наявні в бібліотеках Одеського національного університету, Одеської юридичної академії, Одеського екологічного університету, Кіровоградського педагогічного університету, Запорізького національного технічного університету, Запорізького національного університету, Таврійського національного університету, Кримського медичного університету.

Проте, бібліотеки вищих навчальних закладів продовжують шукати нові форми роботи з користувачами. Вони створюють електронні каталоги, які сьогодні існують майже в усіх бібліотеках вищих навчальних закладів. Загальна кількість складає майже 3,5 млн описів.

Найактивніше цю роботу ведуть бібліотеки:

Запорізького державного медичного університету — 1593795 описів

Запорізької державної інженерної академії — 346974

Одеського національного університету — 260205

Одеської державної академії будівництва і архітектури — 198446

Крім того, бібліотеки вищих навчальних закладів впроваджують в роботу пластикові ключ карти (читацькі білети), використовують штрих-кодові технології (Одеський національний університет), забезпечують доступ до вітчизняних та зарубіжних ресурсів через Інтернет (майже всі бібліотеки), створюють зали електронних документів (Одеський національний університет, Запорізький національний технічний університет, Запорізький національний університет, Кримський медичний університет, Національний університет кораблебудування (м. Миколаїв), Херсонський державний аграрний університет), закупають бази даних та створюють власні (повнотекстові та реферативні).

Наукова бібліотека ОНУ — **перша в Україні** — перейшла на електронне замовлення та електронний формуляр. Обслуговування в електронному виді через електронний формуляр — **новий вид роботи НБ ОНУ**, який сьогодні впроваджено на 10 факультетах. Таке впровадження в роботі надає ряд переваг:

- відсутність черг;
- оперативність обслуговування;
- удосконалення роботи з боржниками;
- бібліотечна програма Libex, яка встановлена в НБ, дозволяє кожному користувачеві ознайомитися зі списком літератури, який є в його абонементі.

Найбільш перспективним напрямком у бібліотечно-інформаційній діяльності є довідково-бібліографічне обслуговування, яке більш, ніж інші напрямки діяльності бібліотеки, змінюється і удосконалюється під впливом цифрових технологій.

Сьогодні до послуг користувачів вузівських бібліотек півдня України представлена найбільш широка інформація, яку може дати комп'ютеризована бібліотека. Надаючи бібліотечні послуги користувачам, в першу чергу, необхідно звертати увагу на:

- їх інформативність і зміст;
- сучасність та оперативність виконання;
- методи, засоби виконання і надання інформації.

Так, в бібліотеках вищих навчальних закладів сервіс для користувачів продовжує розвиватися на основі комп'ютерної техніки і забезпеченні широкого доступу до різних галузей і видів інформації.

Головним напрямком в діяльності вузівських бібліотек по інформаційному забезпеченню наукового і учбового процесів є забезпечення доступу до інформації і активізація використання нових комп'ютерів та інформаційних технологій.

Наявність локальної мережі і АІБС, яка дозволяє автоматизувати всі основні бібліотечні процеси і дає можливість комунікативного обміну інформацією — невід'ємна частина сучасного обслуговування.

Такі мережі функціонують в бібліотеках Запорізького національного технічного університету, Запорізького національного університету, Кіровоградського педагогічного університету, Кримського медичного університету, Національного університету кораблебудування (м. Миколаїв), Одеського екологічного університету, Одеського національного університету, Одеської морської національної академії, Одеської юридичної академії, Таврицького національного університету (м. Сімферополь).

Отже, бібліотеки вищих навчальних закладів продовжують пошук нових форм роботи з користувачами. Вони створюють електронні каталоги, які сьогодні існують майже в усіх вузівських бібліотеках південного регіону. Загальна кількість описів на 2007 р. складає понад 3,5 млн. Спілкування з ЕК можливо через веб-інтерфейс з різних комп'ютерів, яких підключено до Інтернету, незалежно від місця його знаходження. Крім того, пошук по ЕК можливо здійснювати в читальному і каталожному залах за допомогою бібліотечних програм.

Майже всі вузівські бібліотеки південного регіону забезпечили доступ до вітчизняних і зарубіжних ресурсів через Інтернет. В бібліотеках функціонують зали електронних документів (Запорізький національний технічний університет, Запорізький національний університет, Кримський медичний університет, Одеський національний університет, Херсонський державний аграрний університет), придбаються бази даних і утворюються власні (повнотекстові і реферативні).

Вузівські бібліотеки активно займаються пошуком повнотекстових баз даних, так як такий інформаційний ресурс користується величезним попитом серед користувачів.

Загальна кількість баз даних у вузівських бібліотеках нашого регіону складає близько 1000 назв. Серед них створено бібліотеками понад 300. Найбільш активно в цьому напрямку працюють бібліотеки:

Запорізький національний університет — 78

Одеський національний університет — 25

Запорізький державний медичний університет — 25

Придбані бази даних також активно використовуються користувачами вузівських бібліотек, серед яких гідне місце належить українським проектам:

– **“Джерело”** — український реферативний журнал;

– **Ліга Закон** — комп’ютерно-правова програма.

Участь у міжнародних проектах здійснюється за допомогою суспільної організації Асоціації “Інформаціо-Консорціум”. Найбільш поширеними базами даних серед користувачів вузівських бібліотек можна відмітити наступні:

– **“ІНІОН”** — полетематична база даних;

– **“ВІНІТІ”** — інформаційні ресурси з науки і техніки;

повнотекстові журнали (Одеський національний університет.);

– **EBSCO** — електронний доступ до повнотекстових журналів у сфері бізнесу, гуманітарних і суспільних наук та інших академічних дисциплін, а також до популярних періодичних видань; (Запорізький національний технічний університет, Національний університет кораблебудування, Одеський національний університет, Таврійський національний університет, Севастоп. національний технічний університет)

– **Elsevier, East View** — Програма прямого партнерства (Одеський національний університет, Севастоп. національний технічний університет)

– **Oare** — Повнотекстова БД з географічних і біологічних наук (Таврійський національний університет);

– **Мультимедійна колекція CD** — (Запорізький національний університет, Одеський національний університет).

В рамках програми “Електронна інформація для бібліотек eIFL” і міжнародного проекту INTAS 22 вузівські бібліотеки півдня України одержали доступ до широкого спектру онлайн-інформаційних ресурсів. Сьогодні користувачі в бібліотеках півдня України мають можливість працювати з такими відомими в світовому науковому суспільстві ресурсами як бази даних:

– **INTAS** — електронна наукова інформація для бібліотек, наукових організацій. Доступ до ресурсів видавництва надають “Blackwell Publishing”, “Springer”, “Kluwer” (Запорізький національний технічний університет, Одеський національний університет, Севастопольський національний технічний університет)

– **“Hinari”** — БД пропонує більш 3,3 тис. повнотекстових електронних журналів з медичних, суспільних і технічних наук (Таврійський національний університет);

– **Agora** — повнотекстова база даних по сільському господарству і суміжним галузям: біологічним і суспільним наукам, наукам з навколишнього середовища пропонує понад 500 назв журналів (Таврійський національний університет);

– **SpringerLink** — інформаційна служба, яка надає доступ до 1200 назв журналів в електронній формі з науки, техніки і медицини (Одеський національний університет);

– **DOAJ** — директорія журналів у відкритому доступі, яка охоплює безкоштовні, повнотекстові, наукові рецензовані журнали з різних категорій, на багатьох мовах. Сьогодні директорія включає більш 1503 назв журналів, 380 з яких доступні для постатейного пошуку (Одеський національний університет).

У 2006 р. бібліотеки Одеського національного університету і Запорізького національного тех. університету придбали доступ до електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки. Дисертації з усіх галузей знань зберігаються в РДБ в одиничному екземплярі. Архів з 1944 року. Щорічно надходить близько 17000 тис. кандидатських і 8000 докторських дисертацій.

Для сучасного і удосконаленого обслуговування бібліотеки Одеського національного університету і Севастопольського національного технічного університету придбали БД “Всі енциклопедії Рубрікону”.

Узагальнюючи свою діяльність, Наукова бібліотека ОНУ, почала роботу по формуванню єдиного науково-інформаційного простору і розвитку корпоративної мережі бібліотек з каналами виходу у глобальні інформаційні мережі, що повинно сприяти поширенню у державі відкритих форматів даних і вільного програмного забезпечення.

Представлення та передача наукової інформації шляхом організації доступу користувачів до електронних інформаційних ресурсів стає одним із першочергових завдань бібліотек. Значну роль у цьому відіграють наукові фонди вузівських бібліотек.

Бібліотеки, що створюють свої електронні каталоги, з часом організують доступ до них через Інтернет, утворюють корпоративні бібліографічні інформаційно-пошукові системи, що поєднують електронні каталоги бібліотек різних рівнів чи декількох регіонів. З 2005 р. вузівські бібліотеки півдня України ведуть роботу щодо розвитку корпоративних мереж бібліотек.

Бібліотеками Запорізького регіону у 2005 році почалась робота щодо створення і функціонування корпоративної бібліотечної системи м. Запоріжжя. Проект “Створення корпоративних інформаційних ресурсів” підтримали 3 бібліотеки міста — Областна універсальна наукова бібліотека ім. А. М. Горького, бібліотека Запорізького національного технічного університету і бібліотека Запорізького національного університету.

Бібліотека Запорізького державного медичного університету продовжує діяльність по створенню корпоративної автоматизованої бази даних статей з питань медицини, фармації. Це — ЕК “Медична література України”, у формуванні якої беруть участь 3 бібліотеки: Національна наукова медична бібліотека МОЗ України, бібліотека Запорізького медичного університету і Дніпропетровська областна медична бібліотека.

З ціллю об'єднання у корпоративну комп'ютерну мережу з вузівськими бібліотеками м. Одеси у 2006 р. було складено угоду про сумісну діяльність Наукової бібліотеки ОНУ, як організатора, и бібліотек Медичного і Економічного університетів.

Бібліотека Одеського державного медичного університету є учасником й іншої корпоративної системи медичних бібліотек. З ціллю створення міжрегіональної корпоративної бібліотечно-інформаційної системи свої зусилля об'єднали бібліотеки Одеського медичного університету, Винницька областна наукова медична бібліотека, Житомирська областна наукова медична бібліотека. Центром цієї корпоративної системи стала бібліотека Винницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова.

З 2005 року бібліотека Кировоградського національного технічного університету (КНТУ) приймає участь у центральному українському кооперативному каталозі (ЦУКК) з аналітичного опису періодичних видань.

Продовжується робота з корпорації вузівських бібліотек методичного об'єднання м. Миколаїв, до якого входять 5 бібліотек: Миколаївський державний аграрний університет, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили, Миколаївський державний університет ім. В. А. Сухомлинського, Миколаївський навчально-науковий інститут ОНУ ім. І. І. Мечникова, Національний університет кораблебудування ім. ад. Макарова.

Формуючи сучасний імідж бібліотек вищих навчальних закладів Миколаївщини у регіоні було прийнято рішення створити регіональний освітньо-інформаційний портал. Портал повинен служити для довідкових та комунікаційних цілей. Він орієнтований на те, щоб зробити фонди бібліотек доступними широкому колу; підвищити інформованість користувачів про роботу і послуги бібліотек вищих навчальних закладів; довести до користувачів, бібліотекарів і партнерів актуальну інформацію; надати співробітникам бібліотек можливість спілкуватися один з одним і з користувачами, тобто виражати свою

думку, брати участь у дискусіях і складанні різноманітних опитувань. Важливим аспектом є співробітництво всіх бібліотек-учасниць, які працюють в єдиній автоматизованій бібліотечній системі “УФД / Бібліотека”, що спрощує організацію зведення ЕК бібліотек.

Актуальність даної проблеми безсумнівна. Інформація є активним ресурсом економічного, науково-технічного, культурного розвитку регіону, а її доступність і впорядкованість свідчать про культуру та демократичність суспільних інститутів розповсюдження інформації. Переваги такого порталу це:

- удосконалення інформаційного обслуговування читачів у контексті об'єднання розрізнених наукових електронних ресурсів;
- у всесвітній мережі з'являється інформація про бібліотеки вищих навчальних закладів нашого регіону, їх фонд та інформаційні ресурси;
- удосконалення міжбібліотечного співробітництва в контексті on-line форумів з професійних питань.

Регіональний освітньо-інформаційний портал бібліотек вищих навчальних закладів Миколаївщини створюється на базі бібліотеки Національного університету кораблебудування.

Вузівські бібліотеки м. Миколаїв також продовжують співпрацю з корпоративними об'єднаннями бібліотек вузів технічного профілю (НТУУ “Київський політехнічний інститут”).

Здійснюється робота з корпорації і обміну інформаційними ресурсами між сільськогосподарськими бібліотеками територіального об'єднання Херсонської області, в якій бере участь бібліотека Херсонського державного аграрного університету.

Сьогодні провідні бібліотеки південного регіону України намагаються зробити наступний крок щодо засвоєння інформаційних технологій у навчальному процесі — кооперація бібліотек в інших галузях. Це, перш за все, комплектування фондів (організація корпоративних підписок) і надання доступу до документних ресурсів.

В останній час новою формою обслуговування в бібліотеках вищих навчальних закладів південного регіону стає віртуальна довідкова служба (Запорізький державний медичний університет, Одеський національний університет, Севастопольський національний технічний університет, Тавричеський національний університет). Цей напрямок довідково-інформаційної діяльності в Україні знаходиться в стадії становлення, але постійно розвивається.

Важливим аспектом у розвитку бібліотечно-інформаційних технологій є застосування їх в усіх бібліотечних підрозділах. Так, в НБ Одеського національного університету в автоматизованій бібліотечній системі Liber Media створена ретроспективна база даних “Стародруки”. Робота почалась у 2002 р. і в наступний час база даних містить понад 2200 описів. Ретроспективна база даних рідкісних видань створюється у версії CODEX. Для вводу інформації про індивідуальні особливості кожного екземпляру в цій системі призначені додаткові поля: фізичний стан (дефекти і пошкодження), палітурка, відомості про власника (ex-libris, печатки, штампи, автографи, записи і позначки на сторінках). Маємо надію здійснити віртуальну реконструкцію приватних дореволюційних бібліотек Одеси з перспективою видання друкованого каталогу книжкових знаків.

Реальний рівень використання сучасних технологій в достатній мірі відображають Web-сайти вузівських бібліотек. Із 39 бібліотек південного регіону України власний сайт мають 11 бібліотек: Запорізька державна інженерна академія, Запорізький національний технічний університет, Запорізький національний університет, Кіровоградський технічний університет, Миколаївський національний університет кораблебудування, Одеський державний економічний університет, Одеський національний університет, Одеська національна юридична академія, Севастопольський національний ін-т ядерної енергетики і промисловості, Херсонський державний аграрний університет).

Для забезпечення якісних освітніх послуг вузівські бібліотеки півдня України утворюють сьогодні сховища інформаційних ресурсів. Такий підхід називають створенням електронної бібліотеки. Важливим аспектам у створенні такого фонду є його організація, засоби доступу до нього користувачів. На зміну інформаційному обслуговуванню на друкованих носіях приходить забезпечення користувачів, яке засновано на електронному представленні самої різноманітної інформації. Це — можливість надання інформації на 2-3 місяці раніше, ніж у друкованому виді, можливість обслуговувати найбільшу кількість користувачів, більш зручний пошук інформації, а також економія коштів.

Створення електронних бібліотек і відповідних інформаційних інфраструктур активно проходить у бібліотеках Запорізького національного технічного університету — 1059 тис. електронних видань, Одеського національного університету — 16500 тис., Одеського національного медичного університету — 1015, Севастопольського національного технічного університету — 1129.

В умовах дефіциту навчальної і наукової літератури, її високої ціни, недоступності для студентів електронна бібліотека є засобом розповсюдження інформаційних ресурсів, умовою організації самостійної роботи студентів. В першу чергу це стосується наукових журналів за попередні роки. Так як ця робота почалась декілька років тому, електронні колекції в основному мають ретроспективу в 5-7 років. Як правило, при покупці ліцензії на доступ до видань поточного року бібліотека одержує електронний журнал за всі роки. Для вченого або фахівця, який вивчає сучасний стан науки, такий обсяг цілком достатній.

З утворенням електронних бібліотек вирішуються головні бібліотечні проблеми: відсутність площі для зберігання фонду, підвищується оперативність надання користувачам необхідних документів, формується новий імідж бібліотеки, який надає інформацію на нетрадиційних носіях, підвищується значення бібліотечної справи.

Для адаптації читачів у новій системі обслуговування вузівські бібліотеки відіграють важливу роль у формуванні інформаційної культури користувачів. Це пов'язано з об'ємом бібліотечно-бібліографічних знань для студентів, які з кожним роком більш поширюються.

В результаті, такі позитивні зміни в бібліотеках вищих навчальних закладів півдня України підвищують якість інформаційно-бібліотечних послуг і вносять вагомий внесок в ефективність образотворчого процесу.

М. А. Подрезова,

директор Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова

Е. В. Суровцева, зав. отделом

ул. Преображенская, 24, тел. 34-80-11, тел. /факс 726-04-01

e-mail: libonu@ukr.net

Статья посвящается анализу информационного обслуживания пользователей в библиотеках высших учебных заведений юга Украины. В статье изложены основные направления развития вузовских библиотек, которые рассматриваются как информационная поддержка учебному и научному процессам. Также представлена точка зрения авторов на современные формы работы с пользователями.

Ключевые слова: электронные ресурсы, книгообеспеченность, информационные технологии, справочно-библиографическое обслуживание, корпоративные системы.

M. A. Podrezova, Director

Scientific library of the Odessa Mechnikov National University

E. V. Surovtseva,

Scientific library of the Odessa Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

Tel. 34 80 11; tel/fax 726 04 01;

e-mail: libonu@ukr.net

THE ROLE OF THE LIBRARIES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE INFORMATION MAINTENANCE OF THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PROCESS

Summary

The article is devoted to the analysis of the information service of the users in the libraries of higher educational institutions in the south of Ukraine. The main directions of the development of University libraries considered as information maintenance of the educational and scientific process are exposed. The authors' point of view on modern forms of serving the users is represented.

Keywords: electronic resources, provision of books, information technologies, reference and bibliographical service, corporative systems

УДК 025.5:001.891.57:004:027.7(477.74)

В. П. Пружина, заступник директора з наукової роботи
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
Наукова бібліотека
Вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна
Тел. 726-04-01

МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА.

У зв'язку із введенням новітніх технологій в бібліотечну роботу представлено нові форми роботи інформаційно — бібліографічного відділу бібліотеки вищого навчального закладу. Розглянуто інформаційне обслуговування користувачів бібліотеки із використанням електронної інформації.

Ключові слова: інформаційно-бібліографічні послуги, інформаційно-бібліографічне обслуговування, бібліотека вищого навчального закладу, новітні технології, бази даних, модель бібліографічного обслуговування.

Нові освітні стандарти, іновачії в інформаційних технологіях суттєво змінили характер діяльності вузівських бібліотек, привели до значної модернізації їх практики. Однак сучасні перетворення в бібліотечній справі не вплинули на основну місію та задачі бібліотек перед суспільством. Для бібліотек вузів незмінним лишається їх основне функціональне значення: забезпечення та підтримка учбової та наукової діяльності користувачів, виховна та просвітницька робота.

Перспективним напрямком розвитку Наукової бібліотеки Одеського національного університету є послідовна трансформація в бібліотеку нового типу, яка здатна здійснювати інформаційне забезпечення наукових досліджень та іновачійної діяльності, крупних програм та процесів освітнього, економічного, соціального та технологічного характеру.

Сьогодні до послуг читачів НБ ОНУ — найширша інформація, яку може дати комп'ютеризована бібліотека. При оцінці послуг, які надає Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова ми орієнтуємося на корисність та відповідність запиту, сучасність і оперативність виконання, інформативність та змістовність, методи, способи виконання та надання. Тому колектив НБ постійно удосконалює свою діяльність.

Це участь в різноманітних програмах, реорганізація структури бібліотеки, модернізація управління бібліотечними ресурсами, оновлення раніше закупленого обладнання і т. д. Так в 2004р. згідно Постанови Кабінету Міністрів № 1241 фондстародруків, рідкісних видань та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ входить до Державного реєстру об'єктів, які складають національне надбання. В зв'язку з цим Міністерство освіти і науки України виділяє кошти, які використовуються для створення необхідних умов збереження колекцій та наближення їх до читача засобами оцифровки та сканування.

Традиційно — важливою і, разом з тим, найскладнішою та найперспективнішою сферою бібліотечно — інформаційної діяльності є інформаційно-бібліографічне обслуговування. Зараз бібліографічне обслуговування більш, ніж будь-який інший напрямок діяльності бібліотеки, відчуває потужний вплив цифрових технологій і інтенсивно змінюється під їх дією.

Сучасний підхід до бібліографічного обслуговування в НБ ОНУ характеризується наступними тенденціями:

1. персоналізація послуг: надання послуг передбачає встановлення індивідуального контакту між користувачем та спеціалістом бібліографічної служби і скеровано на задоволення індивідуальних бібліографічних потреб користувачів;

2. задоволення потреби в інтелектуальній продукції як найбільш комфортній для користувачів: підготовка інтелектуального продукту включає не тільки виконання довідок на основі бібліографічного пошуку, а й аналітико-синтетичну переробку інформації;

3. культивування неприпустимості відмови користувачу в придбанні послуги (завжди існує можливість в протигагу відмові запропонувати користувачу варіанти, які дозволяють в якійсь мірі задовольнити його інформаційну потребу).

Якість продуктів та послуг споживач безпосередньо пов'язує з якістю поставщика цих продуктів. В бібліотеці НБ ОНУ таким поставщиком і є інформаційно-бібліографічний відділ.

Єдиної сучасної моделі інформаційно-бібліографічного обслуговування, яку можна застосувати до всіх бібліотек немає: кожна бібліотека обирає організаційні форми і методи згідно зі своїми задачами, можливостями та традиціями.

З метою регламентації й оптимізації інформаційно-бібліографічного обслуговування в НБ ОНУ сформована своя

модель бібліографічного обслуговування. Ця система представляє собою сукупність інформаційно-бібліографічної

служби, інформаційних ресурсів і комунікаційних систем. Сьогодні в систему інформаційно-бібліографічного

обслуговування НБ ОНУ входить: система каталогів і картотек (традиційних та електронних), інформаційно-

бібліографічний відділ, інформаційні читальні зали та Читальний зал Інтернет та електронних документів.

Через те, що в інформаційних читальних залах зібрані спеціалізовані фонди і обслуговується особлива аудиторія, всі співробітники цих залів ведуть бібліографічну роботу. Координуючим центром є інформаційно-бібліографічний відділ, уповноважений оцінювати якість бібліографічної продукції та послуг інших підрозділів бібліотеки. Суб'єктами бібліографічної служби виступають бібліографи та бібліотекарі — співробітники інформаційних залів, а також інших підрозділів, які виконують бібліографічну роботу. Така організація роботи пов'язана також і з тим, що в НБ ОНУ виділені спеціалізовані відділи обслуговування по факультетам. Таким чином, в кожному відділі співробітники також виконують бібліографічну роботу за профілем факультету.

Але як же своєчасно забезпечити користувачів НБ сучасною інформацією?. Важливим джерелом у розповсюдженні наукової інформації є науковий журнал — як першоджерело для публікації наукових ідей, теорій, результатів досліджень, місце для критичного розгляду наукових результатів. Публікації в наукових журналах за оперативністю завжди випереджували інші види публікацій, наприклад монографії. Тому близько 60 % нашого фонду складають періодичні видання.

В 2007 році Наукова бібліотека підписує 877 журналів з різноманітних галузей знань, 114 — в електронному вигляді. Крім того 580 од. журналів отримано бібліотекою в дар або по книгообміну. Бібліографи зобов'язані працювати з колекцією друкованих журналів та одночасно з електронними. Використання традиційних друкованих джерел і технологій аналітичної обробки документів робить процес бібліографічного інформування досить трудомістким. Щоб завжди мати під рукою актуальну інформацію з періодики, необхідно проводити оперативну обробку статей в обмежено короткі терміни. Враховуючи велику кількість назв, це стає складною задачею для інформаційно-бібліографічного відділу. Тому періодичні видання з кожної галузі були розподілені між бібліографами та співробітниками інформаційних читальних залів, що досить прискорило процес класифікації журналів. Кожний співробітник класифікує визначену кількість

журналів, а інформаційні читальні зали умовно стали підсистемою інформаційно-бібліографічного відділу, тому що працюють в тандемі з бібліографом-галузевиком. Важливим фактором якісного виконання роботи — є рівень професіоналізму співробітників цих відділів. Аналітичний розпис періодичних видань виконує лише технічний співробітник бібліотеки.

В такій роботі є умисним створення корпорації між вузівськими бібліотеками м. Одеси. З цією метою, а також для надання методичної, інформаційної та консультативної допомоги, методичним відділом Наукової бібліотеки ОНУ була ініційована робота по ознайомленню з діяльністю бібліографічних відділів вузівських бібліотек м. Одеси і створена група, до складу якої входили провідні бібліографи міста. Було відзначено, що спостерігається позитивна динаміка розвитку інформаційно-бібліографічної роботи. І такі вищі навчальні заклади, як Економічний ун-т, Медичний університет та Морський університет уже готові вступити в корпорацію з НБ ОНУ. Тому була укладена угода між цими бібліотеками та Науковою бібліотекою ОНУ про спільну діяльність.

Для вирішення пріоритетних задач в НБ існує досить гнучка організаційна структура. Більш ефективно забезпечити читачам доступ до наукових знань бібліографи можуть, використовуючи нові інформаційні технології. Тому, згідно графіку, їх робочий час проходить в Читальному залі Інтернет та електронних документів. Крім бібліографів в Залі чергують також оператори, які слідкують за АБІС “Liber media” та виконують різноманітну технічну роботу з обслуговування читачів (сканування, запис на дискету, відіслання електронної пошти і т. п.).

В системі інформаційно — бібліографічного обслуговування НБ ОНУ надаються практично всі види інформаційно-бібліотечних послуг: довідково — бібліографічні, інформаційно — аналітичні та консультаційні.

Виконуються всі типи довідок. Найбільшою популярністю користуються послуги, які надаються в режимі автоматизованого бібліографічного обслуговування. Найважливіші задачі бібліографа, як спеціаліста в галузі пошуку інформації, полягають в тому, щоб зорієнтувати користувача в електронних ресурсах, ознайомити з найбільш раціональною методикою пошуку; навчити його навикам самостійної роботи з базами даних, а також умінно знаходити, оцінювати та правильно використовувати електронні бібліографічні і довідкові ресурси; рекомендувати користувачам ті джерела, які в найкращій мірі задовольняють їх індивідуальні потреби в бібліографічній інформації.

Із впровадженням в роботу НБ електронних технологій, інформаційно-бібліографічне обслуговування вийшло на новий рівень. За останні роки потреба в інформації на електронних носіях значно зросла і, як показав досвід, використання ЕК та БД дозволяє підвищити якість обслуговування наших користувачів: здійснювати швидкий пошук за елементами бібліографічного запису документа і їх комбінацій, виконувати складні запити, робити раздруковки фрагментів ЕК, БД (EBSCO, FALCON, ВІНІТІ, ІНІОН, Іст Вью, Ліга-закон та ін.).

В межах програми “Електронная информация для библиотек eIFL” НБ ОНУ має доступ до широкого спектру онлайнних інформаційних ресурсів. Сьогодні ми маємо можливість працювати з такими відомими в світовій науковій спільноті ресурсами як бази даних Intas, Hinari, Springer, Blackwell тощо.

У 2006 р. Наукова бібліотека ОНУ придбала доступ до електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки. Дисертації з усіх галузей знань зберігаються в РДБ в єдиному екземплярі. Архів з 1944 року. Щорічно надходить біля 17000 тис. кандидатських та 8000 докторських дисертацій.

Для сучасного та досконалого обслуговування НБ ОНУ також придбала БД “Все энциклопедии Рубрикона”.

З моменту отримання доступу до Інтернет об'єм ДБА бібліотеки фактично одномоментно розширився на декілька порядків за рахунок наданих в Мережі довідкових

та енциклопедичних видань, електронних каталогів бібліотек, бібліографічних баз даних та інших корисних джерел. До послуг бібліографа велика кількість електронних каталогів найбільших зарубіжних та українських бібліотек, універсальні та галузеві бібліографічні бази даних.

Електронні джерела не потребують технічної обробки, однак виникає цілий спектр процесів, пов'язаних з експлуатацією цифрових інформаційних масивів. Функції бібліографів уже почали зміщуватись з технічного обслуговування підсобного фонду (технічна та смислова обробка видань та книговидача) на змістовну роботу з мережевими джерелами (актуалізація переліку довідкових матеріалів на сервері бібліотеки, консультування читачів при роботі з ресурсами Інтернет, віддалена інформаційна підтримка читачів).

Тому бібліографи НБ створюють і удосконалюють веб-сторінку з використанням профільних ресурсів Інтернет за тематикою, яка цікавить учених та студентів. Фактично, це аналог традиційних бібліографічних покажчиків.

Крім того ведеться активна робота по створенню власних баз даних. Це бібліографії та біобібліографії вчених ОНУ (І. І. Пузанов, О. Г. Топчієв, Д. П. Урсу, Ю. Д. Шуйський), науково-довідкові видання, які готують та видають співробітники Наукової бібліотеки (Професори Одеського (Новоросійського) університету, Випускники Одеського (Новоросійського) університету), тематичні покажчики, підготовлені по фондам НБ (Дарителі Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова, Каталог XVI — XVII ст., Причерноморские немцы (1803-2003), Благотворительность в Одессе, Поляки в Одессе, Остров Змеиный) та ін.

Постійно поповнюється повнотекстова БД “Праці вчених ОНУ”.

В 2002 р. розпочата робота по створенню ретроспективної БД “Стародруки” і сьогодні вона містить більш ніж 2200 записів.

Важливим і авторитетним є участь у створенні Державного реєстру книжкових пам'яток України.

Втіленням нових форм інформаційно-бібліографічної роботи є організація віртуальної довідкової служби. В НБ віртуальні довідки виконуються в робочому порядку різними співробітниками інформаційно-довідкового відділу, в залежності від ступеня їх навантаженості та галузевої спеціалізації.

Сьогодні локальна мережа НБ є підсистою мережі Одеського національного університету. Це дало можливість доведення відділеної інформації до користувачів. Прийом та виконання бібліографічних довідок, здійснення оборотного з'язку з професорсько-викладацьким складом, співробітниками, аспірантами, співшукачами відбувається за допомогою локальної мережі, а також з використанням електронної пошти.

Виходячи з цього можна зробити висновки, що на сучасному етапі для оцінки якості роботи бібліотеки вищого навчального закладу важливі такі показники:

- повнота охоплення колективу університету бібліотечним обслуговуванням;
- відсоткове співвідношення розкритої для електронного користування інформації до загального об'єму довідкового апарату;
- наявність бібліосервісу.

Таким чином, можна зробити висновок, що бібліографічне обслуговування, яке побудоване на основі цифрових технологій, стало більш якісним за всіма основними параметрам. При цьому обслуговування здійснюється більш оперативно, підвищено рівень комфорту для читачів. Кардинально збільшилась доступність цієї форми обслуговування, що парадоксальним чином поєднується з пониженням трудовитрати на її здійснення зі сторони персоналу бібліотеки.

Однак поряд з цими позитивними тенденціями в інформаційно-бібліографічному обслуговуванні існує ряд проблем. Необхідне підвищення рівня інформаційної культури

користувачів бібліотеки, постійне підвищення кваліфікації бібліотечних робітників, оперативне створення повнотекстової ЕБ, взаємодія бібліотек в межах корпоративних об'єднань, координація роботи між бібліотекою та кафедрами. Ці проблеми бібліотека повинна вирішувати разом з керівництвом вищого навчального закладу.

В. П. Пружина, заместитель директора по научной работе
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова.
Научная библиотека
Ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
Тел. 726-04-01

МОДЕЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА.

В связи с внедрением новых технологий в библиотечную работу представлены новые формы работы информационно-библиографического отдела библиотеки высшего учебного заведения. Показано информационное обслуживание пользователей библиотеки с использованием электронной информации.

Ключевые слова: информационно-библиографические услуги, информационно-библиографическое обслуживание, библиотека высшего учебного заведения, новые технологии, базы данных, модель библиографического обслуживания.

V. P. Prugina, Deputy Director
Scientific library of the Odessa Mechnikov University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 726 04 01

THE MODEL OF THE INFORMATION AND BIBLIOGRAPHICAL SERVICE IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA NATIONAL MECHNIKOV UNIVERSITY

Summary

New forms of activities of the Department of Information and Bibliography Service of the University Library resulting from introduction of new technologies into the library service are represented. The operating of the information service of the readers using computer systems is demonstrated.

Keywords: information and bibliographical service, University library, new technologies, bases of data, the model of bibliographical service

УДК 027.7.001.76:004:027.7(477.74)

А. В. Зайченко, заступник директора
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Наукова бібліотека
вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна
тел. 34-80-11

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ РОБОТИ В НОВОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто історію та подальший розвиток автоматизації інформаційно — бібліотечних процесів у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на основі впровадження АБІС LIBERMEDIA.

Ключові слова: електронні ресурси, електронна доставка документів, віртуальна довідкова служба, штрих — кодові технології, електронна бібліотека.

У наш час в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова інформаційною базою навчальної й науково-дослідної діяльності є Наукова бібліотека. Протягом декількох десятиліть вона — визнаний лідер в галузі науково-інформаційної діяльності в системі вищої школи Півдня України. Досвід її роботи багаторазово висвітлювався в доповідях фахівців на міжвузівських, регіональних, міжнародних конференціях. В Університеті зберігається дбайливе ставлення до багатих традицій, накопиченого досвіду й позитивних тенденцій розвитку інформаційно-бібліотечної роботи, величезних інформаційних ресурсів і забезпечення вільного доступу до інформації й знань у відповідності зі специфікою інформаційних й освітніх цілей.

Сьогодні структура НБ адаптована до нових завдань технологічного розвитку, збереження всіх видів інформаційно-бібліотечної діяльності й побудована з урахуванням повного циклу формування й використання інформаційних ресурсів.

Фонд НБ — близько 4 млн. екземплярів різних видів вітчизняних і закордонних видань з усіх галузей знань. У довідково-інформаційному фонді представлені документи на паперових й електронних носіях. До послуг користувачів 13 абонементів, 12 читальних залів, 2 комп'ютерних зали. Активно беручи участь у побудові єдиного інформаційно-освітнього простору університету, НБ пов'язує пріоритети своєї діяльності зі створенням умов для повного й оперативного забезпечення інформацією студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу, науковців на основі прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій.

Перші кроки в галузі автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів у НБ припадають на кінець 1990-х рр. Вже в той час були поставлені завдання переходу від традиційних методів роботи до освоєння навичок комп'ютерних технологій і реалізації програми автоматизації всіх процесів.

Подальший розвиток інформаційних технологій вимагав постійного перегляду й удосконалювання методів і засобів інформаційно-бібліотечної діяльності. З метою подальшого ефективного вдосконалювання технології й підвищення якості сервісного забезпечення, ми вивчили ряд існуючих АБІС і зупинили свій вибір на ліцензійній системі "LiberMedia", що дозволяє розширити функціональні можливості НБ, пов'язані із процесами збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, поширення й надання інформації.

Організаційну й методичну роботу із впровадження системи, координації робіт, технічної підтримки, програмного забезпечення й навчання фахівців очолили дирекція й відділ інформаційних комп'ютерних технологій. У НБ організована система безперервно-

го підвищення кваліфікації: проводяться заняття й тренінги для персоналу з метою оволодіння навичками роботи з АРМ АБІС, ознайомлення з діючими стандартами, освоєння методів безпеки роботи в мережі. У процесі експлуатації АБІС здійснюється регулярне відновлення версії, протоколів і деяких модулів системи.

У 2000р. із введенням в експлуатацію автоматизованої системи й локальної мережі (82 комп'ютера) відбуваються принципові зміни в технології роботи. А з 2005 року, із включенням у корпоративну мережу університету, з'явилася можливість повноцінно використати її внутрішні ресурси.

У бібліотеці створений сектор реєстрації користувачів. Ціль організації такого структурного підрозділу — створення єдиного пункту запису, упорядкування оформлення читацьких квитків, ведення єдиної бази читачів в електронному вигляді, статистичний облік в автоматизованому режимі. Так само співробітники відділу працюють із наказами по університету. У секторі обліку робочі місця повністю автоматизовані. При записі користувачів оформляється постійна пластикова картка зі штрих — кодами, для друкування якої використовується спеціалізований комплекс "ТCard". На кожного користувача створюється електронний формуляр, що є єдиним для всіх пунктів обслуговування. Він містить у собі всі основні відомості про читача і є динамічним документом, що дозволяє оперативно й постійно працювати з ним. У даній електронній базі проводиться перереєстрація, вносяться дані різного характеру, простежується наявність заборгованості у читачів, роздруковуються списки боржників для подальшої роботи з повернення заборгованості. Пластикові читацькі квитки для різних категорій читачів, мають певний дизайн, з використанням різних колірних рішень. Такий підхід дозволяє співробітникам бібліотеки навіть при побіжному погляді на читацький квиток визначити категорію читача, відрізнити студента від викладача, співробітника університету від міського читача.

Формується електронний каталог і бази даних різного призначення. В 2002 р. відкритий комп'ютерний зал (на 30 комп'ютерів).

Серцем будь-якої традиційної бібліотеки, її ядром, є система каталогів. Ядром автоматизованої бібліотеки стає електронний каталог (ЕК), що поєднує в собі функції всіх карткових каталогів. Автоматизована бібліотечна система НБ забезпечує наповнення електронного каталогу, доступ до нього читача (і за допомогою Інтернет), можливість зручного й оперативного обслуговування читача (видача-повернення літератури у пунктах видачі), керування проходженням читацької вимоги у відділ книгосховища. Доступ читача до електронного каталогу припускає не тільки можливість пошуку літератури за всілякими критеріями, але й можливість оформлення замовлення в електронній формі. Для читача передбачено кілька інтерфейсів доступу: ОПАС, Z-клієнт. ОПАС — це доступ до електронного каталогу, заснований на WEB-технологіях, і використовується в мережі бібліотеки. Протокол Z39. 50 призначений для доступу через Інтернет-мережу. Він дає користувачу можливість шукати в корпоративному каталозі декількох бібліотек; передбачена також можливість організації електронної доставки документів.

У зв'язку з розповсюдженням Інтернету, коли реальний користувач реальної бібліотеки усе більше поступається місцем віртуальному користувачеві все більший розвиток одержує форма віртуального обслуговування, що припускає взаємодію бібліотек, тобто корпоративна віртуальна довідкова служба.

НБ ОНУ в цьому напрямку робить тільки перші кроки. Мета — задоволення інформаційних користувачів фахівцями бібліотек-учасниць із використанням бібліотечних каталогів, баз даних і ресурсів Інтернету. За допомогою цієї служби, поза залежністю від місця проживання, користувач буде одержувати можливість швидкого доступу до інформації, що його цікавить, у режимі чата або електронної пошти. Бібліотеки-учасниці корпорації на питання відповідають по черзі, тому користувачі можуть отримувати відповіді з різних бібліотек. Маючи професійні навички довідкової роботи, у тому числі в

Інтернеті, бібліотекарі забезпечують швидке знаходження точної й вичерпної інформації й своєчасне її надання. З'являється також можливість користуватися послугами кращих співробітників об'єднаної служби. Визначальним фактором при створенні корпоративної віртуальної довідкової служби є зручність користувачів. Доступ до єдиної системи віртуальної довідкової служби може здійснюватися безпосередньо через сайти бібліотек-учасниць.

Поетапне впровадження АБІС забезпечило комп'ютеризацію всіх напрямків діяльності Наукової бібліотеки і на базі наявного програмно-технічного комплексу дозволило сьогодні здійснювати наступні процеси:

- дистанційне замовлення нових документів і контроль повноти виконання, реєстрацію надходжень;
- передплату періодичних видань;
- введення відомостей про нові надходження в ЕК;
- ретро конверсію традиційних каталогів;
- пошук інформації в ЕК;
- підготовку й видання інформаційних матеріалів;
- персональну реєстрацію користувачів;
- замовлення документів через ЕК;
- видачу літератури на абонементях;
- інтерактивну взаємодію в межах корпоративної бібліотечної мережі;
- одержання різних вихідних даних, обробку статистичної інформації.

Із впровадженням "LiberMedia" і штрих — кодових технологій знизилася трудовитрати, розширилися можливості формування оптимального сервісу інформаційних послуг, підвищилися якість й оперативність обслуговування користувачів. Наукова бібліотека ОНУ — перша в Україні — перейшла на електронне замовлення та електронний формуляр. Обслуговування в електронному вигляді через електронний формуляр впроваджено на абонементях 10 факультетів. Таке впровадження в роботі надає ряд переваг:

- відсутність черг;
- оперативність обслуговування;
- удосконалення роботи з боржниками.

Замовлення обробляється й виконується протягом 30 хвилин, зберігається на абонементі три доби й видається на вимогу читача. Електронне замовлення приймається системою тільки від користувачів, що не є боржниками. Така технологія прискорила процес обслуговування й допомагає ефективніше вирішувати проблеми заборгованості. Для адаптації читачів до нової системи обслуговування співробітники читальних залів проводять групові заняття, консультації з питань пошуку й замовлення літератури.

Автоматизація книгозабезпеченості навчального процесу реалізується на основі навчальних планів і програм всіх дисциплін, які викладаються, і з врахуванням користувальницьких запитів. Адекватно реаліям теперішнього часу НБ зв'язує наступний етап технологічних перетворень зі створенням електронної бібліотеки (ЕБ) — це домінуюча тенденція сучасного інформаційно-бібліотечного розвитку. У межах проекту розробки й створення багаторівневого системного комплексу ЕБ планується створити ряд модулів на основі як АБІС LiberMedia, так і власних програмних продуктів, що забезпечують електронну обробку фонду й доступу до нього на базі різних видів сервісу; сформувані бібліографічні й повнотекстові БД по пріоритетних напрямках наукової діяльності й підготовки фахівців.

У Науковій бібліотеці успішно використовуються 42 бази даних.

Для виконання поставлених завдань мають бути мобілізовані всі сили й планомірно здійснена розробка технічного завдання на створення ЕБ, організовані робочі групи по складанню програмного забезпечення для різних модулів ЕБ і технічних груп по

наповненню БД, проведено тестування й адаптація наявних електронних продуктів. Крім того, необхідно провести велику роботу з методичного забезпечення функціонування системного комплексу: розробити технічні інструкції для користувачів, методичну допомогу зі створення електронних ресурсів для ЕБ, інформаційні й рекламні проспекти по ресурсах ЕБ і сервісному обслуговуванню.

Стратегія інтенсивного впровадження прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій і стійкого розвитку ЕБ вимагає підтримки діяльності НБ, інвестицій у реалізований проект. Необхідні засоби для модернізації комп'ютерного парку, придбання іншого технічного устаткування, відновлене мережне устаткування, створена система зберігання повнотекстових документів ЕБ і т. д.

Позитивні зміни, що відбуваються із впровадженням Інтернет-технологій, переконливо показують, як трансформуються процеси комплектування, обробки й видачі документів, імпорту — експорту віртуальних ресурсів.

Завдання, що стоять перед НБ охоплюють велике коло робіт.

Серед них:

- організація служби електронної доставки документів;
- розміщення в ЕБ електронних навчальних посібників, підготовлених викладачами університету для організації навчального процесу (лекції, методичні вказівки, лабораторні роботи, тексти, контрольні завдання й ін.);
- створення бібліографічних повнотекстових БД;
- розміщення в ЕК повнотекстових електронних ресурсів;
- створення повнотекстових БД на основі матеріалів щорічних конференцій.

Таким чином, спеціалізована система буде включати колекцію повнотекстових електронних документів навчального й наукового призначення, оцифрування у НБ, електронні документи на CD і ресурси віддаленого доступу.

Цілеспрямовано реалізуючи технологічні досягнення в інформаційно-бібліотечній сфері, НБ визначає перспективні напрямки подальшого розвитку й розробляє нові цікаві ідеї, що наближають до здійснення високотехнологічних проектів і створення єдиного інформаційно-освітнього середовища.

А. В. Зайченко, заступитель директора
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
Научная библиотека
ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
тел. 34-80-11

МОДЕРНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССОВ РАБОТЫ В НОВОЙ ИНФОРМАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

Резюме

В статье рассмотрены этапы внедрения автоматизации информационно-библиотечных процессов в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова на основе АБИС LIBERMEDIA.

Ключевые слова: электронные ресурсы, электронная доставка документов, виртуальная справочная служба, штрих — кодовые технологии, электронная библиотека

A. V. Zaichenko, deputy director
Scientific library of the Odessa Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 34 80 11

MODERNIZATION OF THE OPERATING PROCESSES IN NEW INFORMATION AND TECHNOLOGICAL MEDIUM

Summary

The stages of introduction of automatization of information and librarian processes in the Scientific library of the Odessa Mechnikov

National University on the base of ABIS LIBERMEDIA are traced in the article.

Keywords: electronic resources, electronic delivery of documents, virtual reference service, hatch-code technologies, electronic library.

УДК 025.5:004.03:027.7(477.74)

А. П. Бахчиванжи, завідувача
Інформаційно-бібліографічним відділом
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Наукова бібліотека
Вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна
Тел. 34-77-89

БІЛОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В НБ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА НАУКИ ТА ОСВІТИ

Стаття публікується з метою довести до користувачів перелік електронних ресурсів, які існують у мережі НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, та використовуються в інформаційно-бібліографічному обслуговуванні.

Ключові слова: електронні ресурси, база даних, інформаційні технології, електронне обслуговування, комп'ютерно-пошукові системи.

Наукова Бібліотека Одеського національного університету є найважливішим структурним підрозділом вузу і покликана, перш за все, забезпечувати інформаційні потреби своїх читачів. Тому сьогодні основна діяльність нашої бібліотеки скерована на удосконалення забезпечення доступу до інформації з використанням новітніх технологій.

Впровадження новітніх інформаційних технологій в усі сфери людської діяльності, у тому числі і в бібліотечну практику, дозволило нам найбільш ефективно використовувати інформаційні ресурси. Швидко і якісно надавати інформацію читачам, використовуючи при цьому як локальний, так і віддалений доступ до інформації.

Першим етапом на шляху введення електронного обслуговування в науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова в 1999 році був сформований інформаційно-технологічний парк, проведена локально-інформаційна мережа з 86 персональних комп'ютерів, це дозволило, у свою чергу, автоматизувати всі бібліотечні процеси. Силами співробітників відділу інформаційної підтримки був створений сайт, який надав доступ у всесвітню мережу Інтернет. Відкрився Мультимедійний зал і зал Інтернет та електронних документів. У 2005 році наукова бібліотека підключилась до корпоративної мережі університету. Центром автоматизованої бібліотеки став електронний каталог, який, увібрав в себе традиційні карткові каталоги.

Перевага у використанні електронного каталогу полягає в тому, що він дозволяє здійснювати швидкий пошук інформації по будь-якому з елементів опису документа і їх комбінаціям, а також виконувати складні читачькі запити. Електронний каталог НБ ОНУ відображає всю літературу, що надійшла до її фондів з 2000 р.: книги, періодичні і продовжуючі видання, документи на електронних носіях. Всього на 1. 01. 07 рік електронний каталог має 221186 записів і може задовольнити інформаційні потреби користувачів різних категорій.

Значну частину нашого каталогу складають статті з періодичних і продовжуючих видань. Електронна картотека статей ведеться з 2001 р. В картковому каталозі картотека статей не ведеться.

Доступ читача до електронного каталогу дозволяє не тільки можливість пошуку літератури, але і можливість оформлення електронного замовлення. Система електронного замовлення в НБ ОНУ була впроваджена з серпня 2004 року.

З появою в бібліотеці комп'ютерно-пошукових систем і придбанням баз даних виникла необхідність чергування в залі Інтернет та електронних документів співробітників інформаційно-бібліографічного відділу. Перш ніж надавати і рекомендува-

ти читачам нові ресурси, бібліографам необхідно самим вивчати інтерфейс пошукової системи, проглядати зміст документів в базах даних, визначати стратегію пошуку і лише після цього пропонувати даний ресурс. Досвід показує, що і надалі необхідно оцінювати переваги і недоліки наданих баз даних. Таким чином, бібліографи постійно повинні аналізувати інформаційні можливості, швидкість отримання інформації, її хронологічний обсяг, а також, засоби надання результатів пошуку. Здійснюючи чергування в читальному залі Інтернета та електронних документів, бібліограф виконує роботу бібліографа-консультанта і оператора. В обов'язки бібліографа входить: з'ясування мети приходу, оформлення талона-відвідувань, рекомендація необхідної БД та правила користування їми. Бібліографи зобов'язані при необхідності допомогти створити Word-документ, роздрукувати або перенести інформацію на інформаційний носій.

Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова веде обслуговування читачів з використанням своїх створених БД, придбаних та одержаних в дар. На сьогоднішній день бібліотека володіє 45-ма такими БД. 41 БД доступні користувачам з яких 21 БД створена науковою бібліотекою ОНУ — це:

Електронний каталог книг — відображає всю літературу, що надходила в бібліотеку з 2000 року, а також літературу фондів ч/залів і учбових абонементів минулих років.

Електронна картотека статей — відображає статті з періодичних і продовжуваних видань (з 2001г.)

Тезаурус — інформаційно-пошуковий словник ключових слів, який характеризує зміст документа (з 2000г.)

Над створенням цих БД працював і продовжує працювати весь колектив бібліотеки.

Перелік періодичних видань, одержуваних НБ ОНУ імені І. І. Мечникова — БД періодичних видань, яка щорічно оновлюється.

Зведений показник журналів які одержали бібліотеки м. Одеси — ця БД щорічно оновлюється відділом комплектування. Вона була створена для бібліотек які входять в методичне об'єднання нашого міста, а також в допомогу нашим користувачам.

Всі вище перераховані інформаційні ресурси доступні, як з залу Інтернет та електронних документів, так і для віддаленого користувача (<http://www.lib.onu.edu.ua>).

Бібліографічні показники які були створені за період з 2000-2007рр. також доступні користувачу в електронному варіанті.

Біобібліографічні словники:

Професори Одеського (Новоросійського) університету — біографічні статті професорів Одеського (Новоросійського) університету

Випускники Одеського (Новоросійського) університету — біографічні статті випускників Одеського (Новоросійського) університету

Біобібліографічні показники присвячені провідним ученим університету:

Івану Івановичу Пузанову — заслуженому діячу науки України, професору Одеського державного університету.

Топчієву Олександрю Григоровичу — завідувачу кафедри економічної та соціальної географії Одеського національного університету імені Іллі Мечникова, доктору географічних наук, професору, заслуженому діячу науки і техніки України, члену Вченої ради Українського географічного товариства та голові Одеського відділення УГТ, Голові Одеського відділку Асоціації картографів України, члену Бюро Південного наукового центру Національної академії наук України.

Дмитру Павловичу Урсу — доктору історичних наук, професору кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Шуйському Юрію Дмитровичу, доктору географічних наук, професору, завідувачу кафедри фізичної географії і природокористування Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна.

Тематичні покажчики:

Дарувальники Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова

Причорноморські німці (1803-2003)

Добродійність в Одесі

Поляки в Одесі

Острів Зміїний

Також користуються попитом у читачів і такі БД як:

Оформлення бібліографічного списку літератури — правила опису літератури за ВАК виданням при написанні дисертацій, авторефератів, дипломних та курсових робіт.

Праці вчених ОНУ — біословник (з 2003 р.)

Каталог XVI — опис видань XVI ст. за фондами НБ ОНУ імені І. І. Мечникова

Державний реєстр книжкових пам'яток України — група документів яка включена до державного реєстру з основного фонду НБ ОНУ імені І. І. Мечникова

Довідково-інформаційний фонд бібліографічного відділу — універсальні енциклопедії, словники та бібліографічні покажчики та ін. Література довідкового характеру.

Сьогодні одним з найактуальніших напрямків роботи з інформаційними ресурсами для бібліотек і організацій, яким необхідна оперативна і надійна інформація, є повнотекстові бази даних. Як правило, доступ до такого вигляду інформаційних ресурсів здійснюється за допомогою Інтернету.

Для успішного забезпечення учбового і наукового процесів Науковою бібліотекою ОНУ було придбано ряд повнотекстових БД, доступ до яких можна дістати тільки в Інтернет-залі електронних документів.

Ліга: ЗАКОН — це професійна правова система, призначена для оперативного доступу по всьому спектру актуальної правової інформації. Інформаційне наповнення системи — це нормативно-правові документи найвищих органів державної влади України, прийняті Верховною Радою України — з 1991 р.; документи міністерств та інших органів державної виконавчої влади, а також документи, зареєстровані в Міністерстві юстиції України з 1 січня 1993 р.; документи законодавчих і виконавчих органів влади СРСР і УРСР, що не втратили силу до теперішнього часу, а також всі міжнародні договори які були ратифіковані Україною.

Всі документи згруповані по розділах, з урахуванням яких необхідно вести пошук: “Загальне законодавство”, “Столичне законодавство”, “Регіональне законодавство”, “Судова практика”, “Законопроекти” і та ін.

Пошук може здійснюватися з використанням декількох типів інструментів:

За реквізитами, за контекстом, за тематичним напрямом.

У системі передбачена можливість друку текстів цілком, і їх фрагментів, списків документів. У 2006 році наукова бібліотека ОНУ придбала 4 клієнтські місця для самостійної роботи читача.

East View — компанія Іст В'ю Паблікейшнс одина з провідних постачальників інформаційних продуктів і послуг з Росії, країн СНД, Балтії, Китаю і Кореї. Штаб-квартира знаходиться в Міннеаполісі (США), пропонує різноманітні інформаційні продукти і послуги, в числі яких: повнотекстові бази даних. Як правило, доступ до такого вигляду інформаційних ресурсів здійснюється в режимі онлайн. Повнотекстові БД є зручними за пошуковою системою та інтерфейсом. Нові щоденні надходження видань і наявність архіву в кожній БД допомагають одержувати відповіді на найрізноманітніші питання. Наша бібліотека надає своїм користувачам доступ до 3-х БД Іст В'ю.

Універсальна база даних “Періодичні видання України” — яка складається з найважливіших газет та журналів України охоплює декілька десятків видань на російській, українській та англійській мовах в яких глибоко представлені політичне, економічне та культурне життя України.

Видання із суспільних і гуманітарних наук і літературно-художні журнали — Основу цієї бази даних складають журнали, а також видання АІЦ “Наука” Російської академії наук, які охоплюють незалежні політико-аналітичні і наукові періодичні видання.

Бібліотечна справа і інформаційне обслуговування — Спеціалізована повнотекстова база даних включає найважливіші професійні періодичні видання на російській мові, присвячені теорії і практиці бібліотечної справи.

Рубрікон — це інформаційно-довідкова система, найбільший енциклопедичний ресурс Інтернету, об'єднуючий універсальні енциклопедії та словники, такі як: Велика Радянська енциклопедія, Російський енциклопедичний словник, Енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона, а також Всесвітній біографічний словник та багато інших словників з різних галузей знань.

Повнотекстова БД дисертацій — Наукова бібліотека ОНУ забезпечила доступ в режимі on-line посторінкове читання дисертацій, з гуманітарних і природничих наук, що зберігаються у фондах РД бібліотеки. Архів з 1944 р., щорічне поповнення близько 17000 тис. кандидатських і 8000 докторських дисертацій. Для роботи з текстом дисертацій читачі проходять спеціальну реєстрацію в секторі обліку в НБ ОНУ імені І. І. Мечникова.

Кліматичний кадастр України — довідник клімату України. Офіційний нормативний документ держгідрометеослужби України.

Членство в бібліотечному консорціумі “Інформатіо — Консорціум” дає нам можливість мати доступ в режимі онлайн до повних текстів журналів видавництва EBSCO Publishing на англійській мові.

EBSCO — ця компанія пропонує широкі можливості пошуку інформації для будь-якої категорії користувача. Система містить доступ майже до 150 баз даних. Для українського користувача “Інформатіо-Консорціум” пропонує 10 найпопулярніших баз даних. Наша бібліотека дістала доступ до 5 таких БД компанії EBSCO Business Source Premier, Academic Search Premier, Regional Business News, Eric, Medline. Наприклад: в Academic Search Premier (ASP) текстові журнали представлені в області таких наук, як біологія і медицина, хімія, зв'язок і комунікації, інформатика, освіта, інженерні науки, дослідження навколишнього середовища і екологія, історія, лінгвістика, філософія, фізика, політика і політологія, психологія і психіатрія, релігія і теологія, соціологія і сфера соціальних досліджень.

Business Source Premier (BSP) пропонує саму вичерпану колекцію наукових видань по економіці, менеджменту, маркетингу, фінансам і т. д., а також необмежений доступ до більшості провідних економічних журналів.

Regional Business News — повнотекстові матеріали видань США по бізнесу.

Eric — містить повнотекстові збірки і матеріали з проблем освіти, включає відсилання на додаткові джерела інформації, алфавітний покажчик і реферати більше 1000 журналів.

Перевага EBSCO в тому, що ця компанія надає більшість академічних видань і з великою глибиною. Останніми роками основним форматом надання наукової статті стали PDF-зображення. Саме PDF дозволяє правильно відобразити наукові формули, рівняння, діаграми, графіки, таблиці і та ін.

ІНІОН — політематична база даних. Надходження до фонду бібліотеки ІНІОН РАН. Зміст: економіка і економічні науки, політична економія, демографія і демографічні процеси, філософія, соціологія, проблеми релігії, історія, археологія і етнографія, проблеми держави і права, політологія і політичні науки, наукознавство, екологія, освіта і культура, мовознавство, літературознавство.

Типи джерел: статті з журналів і збірок, книги (монографії, щорічники, збірки статей, матеріали конференцій, бібліографічні покажчики і та ін.), депонуючі рукописи, автореферати дисертацій.

Зміст запису: бібліографічний опис першоджерела з анотацією на російській мові. Пошук здійснюється за словником, за ключовими словами, автором.

Реферативні БД:

Falcon — Інформаційні ресурси з науки і техніки. Що генеруються у Вініті РАН Росія. Відбір публікацій здійснюється з світового потоку науково-технічної літератури. Річний об'єм складає близько мільйона описів російських і зарубіжних першоджерел. Вони охоплюють наступні області науки і техніки: автоматика і електроніка, біологія, геологія, гірська справа, інформатика, механіка, металургія, охорона навколишнього середовища, транспорт та ін.

Пошук дозволяє використовувати такі елементи опису як автор, заголовок документа, ключові слова і словосполучення, реферат, рубрики, рік видання.

Джерело — Український реферативний журнал (УРЖ) тепер і на (CD) за період 1999-2001г. БД містить друкарські наукові видання з природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук. Вона виходить у 3-х серіях. Це збірки наукових робіт, матеріалів конференцій, підручники для вузів, періодичні видання. Пошук документів можна здійснювати за автором, назвою (чи словами з назви), тематичними розділами, роком видання, а також за будь-яким терміном з тексту.

Intas — (Міжнародна Асоціація з Розвитку Співпраці із Вченими з Нових Незалежних Держав (ННГ) колишнього Радянського Союзу. Intas встановлена Європейським Союзом і 32 країнами Європи для того, щоб підтримувати дослідницькі проекти і співтовариства видатного наукового рівня, які взаємовигідні для вчених з країн-засновників Intas і ННГ. Intas виступає як інформаційна платформа в країнах колишнього Радянського Союзу, надаючи інформаційну підтримку вченим і організаціям ННГ.

Завдяки Intas бібліотека НБ ОНУ імені І. І. Мечникова отримала можливість безкоштовно користуватися електронними БД:

База даних безкоштовних електронних журналів — близько 4000 примірників.

Springerlink — одна з всесвітніх ведучих баз даних повнотекстових академічних журналів з природничих і гуманітарних наук більше 500 назв. Пошук можливий постатейно або за датою та номерами журналів.

Blekwel Publishig — це всесвітнє ведуче видавництво, яке надає доступ до 330 повнотекстових журналів і книг. Статті доступні у форматі HTML і PDF.

Мультимедійні видання (мультимедіотека з 2002 р.) — Наукова бібліотека ОНУ придбала колекцію мультимедійних документів з історії, мовознавства, культури та мистецтва. Серед них: “Художня енциклопедія зарубіжного класичного мистецтва”, “Російські художники XII-XX ст.”, “5555 Шедеврів світового живопису”, “Путівник по Петергофу”, “Енциклопедія з історії Росії 862-1917 pp” та ін.

Таким чином, НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, володіючи величезним потенціалом інформаційних ресурсів, надає унікальну можливість для своїх читачів користуватися всім багатством світової і наукової періодики у електронному форматі. Робота з Інтернет ресурсами істотно відрізняється від традиційних бібліотечних процесів, але, як і будь-яка інша сфера діяльності у бібліотечній справі, вимагає певних навиків та досвіду, підвищення кваліфікації для використання інформаційних БД.

А. П. Бахчиванжи, заведующая
Информационно-библиографическим отделом
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Научная библиотека
Ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
Тел. 34-77-89

БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В НБ ОНУ ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Статья публикуется с целью донесения информации пользователям о наличии перечня электронных ресурсов НБ ОНУ имени И. И. Мечникова, которые используются в информационно-библиографическом обслуживании.

Ключевые слова: электронные ресурсы, пользователь, база данных, информационные технологии, электронное обслуживание, компьютерно-поисковые системы.

A. P. Bakhchivangi,
Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 34-77-89

THE LIBRARY AND INFORMATION MAINTENANCE FOR THE USE OF SCIENCE AND EDUCATION IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Summary

The article contains the information on the availability of electronic resources in the Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University which are being used in information and bibliographical service.

Keywords: electronic resources, user, base of data, information technologies, electronic service, computer and searching systems.

УДК 025.2:004:027.7(477.74)

М. П. Пясецька, завідувача відділом комплектування документів
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Наукова бібліотека
Вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна
Тел. 777-56-93

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У РОБОТІ ВІДДІЛУ КОМПЛЕКТУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ НБ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

У зв'язку із введенням новітніх технологій в роботу бібліотек вищих навчальних закладів представлено нові форми роботи відділу комплектування документів. Розглянуто комплектування фондів бібліотеки із використанням комп'ютерних технологій та Інтернету.

Ключові слова: комплектування бібліотечного фонду, новітні технології, бібліотека вищого навчального закладу.

Реалізація процесів комплектування, обробки, систематизації, обслуговування читачів в автоматизованому режимі дозволяє говорити про комплексну автоматизацію Наукової бібліотеки, що поєднує в єдину систему всі бібліотечні процеси.

Комп'ютерні технології та Інтернет міцно увійшли в практику роботи комплектування бібліотечних фондів Наукової бібліотеки ОНУ.

Основою формування бібліотечного фонду бібліотеки є процес комплектування — створення й постійне оновлення бібліотечного фонду документами, що відповідають завданням бібліотеки й інтересам користувачів.

Технологія формування бібліотечного фонду в нашій бібліотеці побудована у такий спосіб, щоб своєчасно й повноцінно задовольнити інформаційні запити за найменшою витратою часу як бібліотекаря, так і користувача, при раціональних фінансових витратах.

Керуючись навчальними планами факультетів, замовленнями факультетів, кошторисом витрат на комплектування, бібліотека Університету використовує різні можливості для поповнення фондів

Для формування бібліотечного фонду необхідне одержання оперативної та різноманітної інформації про книги. У нашій бібліотеці для цього використовуються як традиційні (друковані), так і віртуальні джерела поточної й ретроспективної бібліографії.

Одним з ефективних способів комплектування можна назвати розповсюдження фірмами інформації про новинки електронною поштою. Щотижня електронна пошта доставляє бібліотеці файли з переліком нових надходжень. У такому режимі бібліотека працює з такими фірмами як: “Університетська книга”, “Знання”, ЦУЛ, “Ідея”, “Кондор” й ін. Таке розповсюдження дає можливість одержати оперативну інформацію про нові книги. На сайті НПП “Ідея” розташована дуже зручна система для пошуку й замовлення видань російських та українських видавництв. Книги можна шукати за тематикою ББК, за автором й назвою, за конкретними параметрами документа. Замовлення на літературу складає бібліотекар на основі прайс-листів видавництв, пропозицій кафедр і факультетів.

При проведенні передплати на періодичні видання щорічно від факультетів надходять заявки на необхідні журнали, газети, електронні бази даних. Всі відомості вносяться у базу даних (індекс видання, назва, ціна, рік) оформлюється картотека передплати. Крім традиційної передплати (у паперовому варіанті), бібліотека проводить передплату на електронні бази даних (БД РЖ ВІНІТІ. Також НБ ОНУ придбано в online режимі: 1) Універсальні бази періодичних видань Росії та України (повнотекстові) від компанії “East Vien Internation Services.” У БД понад 500 періодичних видань. 2) БД

видавництва EBSCO. Це доступ до 3500 періодичних видань Європи та Америки (англійською мовою). Наявність цих баз дозволяє не замовляти ряд періодичних видань у паперовому варіанті, що дає можливість бібліотеці звільнити місце у фондах. У 2006 році бібліотека придбала доступ до електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки, БД "Всі енциклопедії Рубрікону". Це дозволило надати доступ по внутрішній мережі необмеженій кількості користувачів, виключити псування видань читачами, їхнє зникнення, значно полегшити пошук інформації.

В наш час комплектування фондів відповідно до діючого законодавства здійснюється на основі тендерних закупівель із метою економії бюджетних коштів і запобігання корупції. Придбання книг за тендером — ускладнює процес і робить неможливим своєчасне й повне комплектування фондів бібліотеки.

Перехід від традиційних до електронних технологій розпочато у відділі комплектування у 2002 році з використанням бібліотечної програми Liber. Цей програмний продукт є розробкою фірми Relais Informatique International Diffusion (Франція). Він русифікований і адаптований відповідно до особливостей бібліотек країн СНД її російською філією ЗАТ "Компанія ЛИБЭР" (Москва)

Автоматизація процесов у відділі комплектування представлена декількома процесами:

- збір інформації про потреби у документах від факультетів і кафедр університету;
- підготовка тендерних документів, для проведення тендера по закупівлі книг і періодичних видань для бібліотеки;
- формування замовлення на документи (у тому числі — періодику) для постачальника, відстеження надходжень документів, які замовлені; – обробка партії документів, які надходять від постачальників з розподілом їх по підрозділах бібліотеки;
- штрихкування й облік документів;
- уведення документів в ЕК;
- роздрукування аркушів інвентарної книги;
- робота з картотекою книгозабезпечення;
- робота з картотеками сектору книгообміну;
- робота з актами списання в програмі Excel;
- ретроспективна конверсія активної частини книжкового фонду.

У відділі комплектування нові технології на всі виробничі процеси вводилися поступово. З 2002 року було почато штрихкування всіх нових надходжень і запис в електронний каталог у вигляді скорочених бібліографічних описів, роздрукування аркушів інвентарної книги, законсервована картотека безінвентарного обліку на багатоекземплярну навчальну літературу, кожному документу тепер надається інвентарний номер. У 2004 році розпочате створення в електронному вигляді картотеки книгозабезпеченості. У 2007 році для проведення якісного й повного аналізу книгозабезпечення бібліотека закупила Модуль книгозабезпечення ліцензійної бібліотечної програми Liber, що містить інформацію про навчальні дисципліни, що читають у ВУЗі, контингенти студентів і форми їхнього навчання, коефіцієнти книгозабезпечення кожної дисципліни.

Стратегічна й оперативна необхідність такого аналізу виникає у зв'язку з розвитком вищих навчальних закладів — з введенням нових спеціальностей і дисциплін, які необхідно забезпечити відповідною літературою вже на етапі акредитації спеціальності. При традиційному комплектуванні він необхідний для планування фінансування, вибору пріоритетів, для обґрунтованого розподілу літератури в ході навчального процесу.

У відділі комплектування документи надходять партіями. При роботі з партією кожен документ звіряється на дублетність із електронним каталогом, штрихкується й

розподіляється по підрозділах бібліотеки. В електронному каталозі робиться короткий бібліографічний опис (автор, назва, рік видання,). В поле "Екземпляр" вводиться штрих-код кожного документу, інвентарний номер, ціна, джерело надходження, дата комплектування, носій, поличний індекс, місце зберігання, куди видається. Кожній партії надається номер акту у книзі сумарного обліку (КСО). Після закінчення реєстрації всіх документів даної партії роздруковується аркуш інвентарної книги. Система автоматично формує сторінки інвентарної книги, які переплітаються, підраховує кількість і суму кожної партії.

При роботі з актами списання співробітник відділу працює в програмі Excel, визначає вартість книг, які списані, і, по закінченню роботи зі списком робить роздрукування.

Автоматизація процесів комплектування забезпечує якісне формування фонду. Завдяки новим технологічним процесам відділ комплектування має можливість оперативно збирати інформацію про документи, здобувати їх, рахувати, здійснювати контроль витрат і фінансової звітності. Технологічні зміни підвищили вимоги до професійного рівня співробітників. Всі співробітники відділу навчалися роботі в програмі Liber.

Говорячи про оптимізацію електронних технологій, про їхні переваги перед традиційними, необхідно відзначити постійне їхнє вдосконалення й розширення можливостей. Співробітники відділу комплектування вивчають досвід використання новітніх технологій у бібліотечній роботі й застосування їх на практиці.

Доходячи до висновків необхідно відзначити, що комплексна автоматизація дозволила не тільки полегшити працю бібліотекарів нашої бібліотеки, виявити помилки традиційної технології, раціонально розподілити трудові ресурси, але й надала читачам зовсім нові можливості.

М. П. Пясецкая, заведующая отделом комплектования документов
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова.
Научная библиотека
Ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
Тел. 777-56-93

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАБОТЕ ОТДЕЛА КОМПЛЕКТОВАНИЯ ДОКУМЕНТОВ НБ ОНУ ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА.

В связи с внедрением новых технологий в работу библиотек высших учебных заведений представлены новые формы работы отдела комплектования документов. Рассмотрено комплектование фондов библиотеки с использованием компьютерных технологий и Интернета.

Ключевые слова: комплектование библиотечного фонда, новые технологии, библиотека высшего учебного заведения.

M. P. Pyasetskaya,

Scientific library of the Odessa Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

Tel. 777-56-93

NEW TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF THE DEPARTMENT OF DOCUMENTS ACQUISITION OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Summary

The new forms of work of the department of documents acquisition are represented connected with the introduction of new technologies into the activities of the libraries of higher educational institutions. The library bookstock acquisition using computer technologies and Internet is considered.

Keywords: library bookstock acquisition, new technologies, the library of a higher educational institution.

УДК 025.3/4:027.7(477.74)

Н. В. Мусієнко, зав. відділом наукової обробки документів
і організації каталогів
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Наукова бібліотека
Вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН І МОЖЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВОЇ ОБРОБКИ ДОКУМЕНТІВ У НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Стаття присвячена впровадженню нової моделі роботи з документами у відділі обробки. Зроблено порівняльний аналіз АБІС (Ірбіс, УФДБібліотека, Liber Media). Детально розглянуто шлях проходження документів у відділі із застосуванням програми LiberMedia, конвертацію документів з АБІС “Ірбіс” в АБІС “LiberMedia”.

Ключові слова: Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, інформаційні технології, Liber, редакція, електронний каталог, ретроввод.

Честь і хвала бібліотекам, які не стоять на місці, а рухаючись уперед, завдяки ентузіазму й неустанній праці співробітників, залучають читачів до безцінних скарбів, що зберігаються в їхніх надрах.

Фонди Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова нараховують близько 4 млн. од. зберігання, що любовно збиралися на протязі 190 років її існування. Однак, найбільш коштовні колекції книгосховищ мертві, якщо вони не донесені читачам у найбільш зручній і вдосконаленій формі. Пошуки цих нових форм і методів є основним завданням бібліотек сьогодні.

Якщо до 1999 р. НБ працювала традиційно й вела стандартні каталоги на паперових носіях, то із вступом у ХХІ століття в ній почалася й нова ера каталогізації.

В 1999 році була придбана бібліотечна програма “Ірбіс”, яку бібліотека апробувала протягом 2000-2001 р. Співробітники бібліотеки також експериментально працювали на програмі “УФД. Бібліотека”. В 2002 році вибір був зупинений на ліцензійній бібліотечній програмі “Liber Media” (Франція). Виникло складне питання конвертації напрацьованих даних з однієї програми в іншу. Розробники програми “Liber” конвертували “Ірбіс” в “Liber” у цілому. Але через те, що після цього залишилося ще багато не вирішених питань, окремі поля були дороблені співробітниками відділу обробки нашої бібліотеки (216 000 інвентарних одиниць). Для непрофесіоналів комп’ютерної справи ця робота була досить складною й місткою.

Процес каталогізації в системі “Liber” передбачений для всіх видів і типів документів. Система дає можливість друкування каталожних карток, списків і т. д. Для полів “автор”, “видавництво”, “серія”, “підсерія”, “рубрики” передбачене ведення покажчиків (нормативні файли). Ведення покажчика рубрик дозволило створити в бібліотеці власний предметний рубрикатор. Система зв’язаних рубрик і підрубрик має структуру “дерева”. Якщо на початку роботи із програмою пошук за підрубриками досягав 7-ого рівня вкладення, то в теперішній час, завдяки розроблювачам “Liber”, ми маємо можливість показати читачам самий дрібний рівень, що значно розширює інформаційну цінність каталогу.

Переваги електронної обробки документів очевидні:

- 1) інтенсифікація доступу до інформації;

- 2) естетика інвентарних книг і карткових каталогів;
- 3) електронне замовлення документів як у межах НБ, так і через Інтернет.

У зв'язку із введенням нових технологій була розроблена й змінена технологічна інструкція "Шлях книги", що протягом тривалого часу змінювалася, доповнювалася й удосконалювалася. У зв'язку із специфікою нашої бібліотеки (окрема шифровка основного й учбового фондів) багато часу було приділено вигляду каталожної картки й розташуванню на ній шифрів та інвентарних номерів.

За період 1999-середини 2003 р. силами співробітників бібліотеки був введений значний шар літератури (всі нові надходження). Але для переходу до електронного формуляра і обслуговування студентів і викладачів десяти факультетів цього було недостатньо. Було ухвалене рішення про прискорений ретроспективний опис фонду бібліотеки. Таким був визнаний фонд студентських філій. До цієї роботи були залучені практично всі співробітники бібліотеки. Був розроблений графік роботи відділів по ретровводу, що виконувався неухильно. Робота була очолена заступником директора з інформаційних технологій. Відділом обробки були розроблені інструкції щодо ретровводу документів, затверджені на методичній раді бібліотеки й розповсюджені між усіма учасниками. Постійно проводилися необхідні консультації. На першому етапі кожен співробітник бібліотеки займався ретровводом літератури один день у тиждень. У літній період, коли відбувається закономірний спад відвідування бібліотеки, співробітники відділів обслуговування могли приділити цій роботі більше уваги. Внаслідок цього за літні місяці 2003-2006 років були введені до електронного каталогу (штрих-кодовані й описані) підсобні фонди 4-х інформаційних читальних залів, десяти факультетів, а також підсобний фонд абонементів наукової та художньої літератури.

Електронний каталог значно поповнився. На 1. 01. 2007 року він склав 221 186 назв.

Практично одночасно почав проводитися наступний, найскладніший етап роботи: введення у кожен ретроописаний документ предметних рубрик і ключових слів. Робота виконувалася сектором систематизації відділу наукової обробки документів. Труднощі на цьому етапі полягають у тому, що не в кожен документ можна ввести рубрику й наповнити його ключовими словами заочно. Багато документів вимагають довідки "de visu". Робота з ретровводу рубрик і ключових слів ведеться постійно, тому що ретроописання ще не закінчено. Останні 3 роки бібліотека працює також над введенням до електронного каталогу основного фонду бібліотеки.

Будь-який накопичений матеріал потребує редакції. Електронні каталоги не є винятком. При масовому описі документів було допущено велику кількість дублетних описів різних полів і зведення їх разом потребувало дуже великих зусиль. Відповідальність за редакцію електронного каталогу несе відділ обробки. Ця робота ведеться не один день. Так, були відредаговані поля "видавництво", "серія", "підсерія", "колективний автор". Щоб уникнути дублювання у відредагованих полях ("видавництво" й "колективний автор") доступ до цих полів відкрито лише співробітникам відділу обробки. Наступні поля, які відділ обробки планує редагувати в електронному каталозі, це "місце видання" і нормативні таблиці у полі "відповідальність автора". Ведеться постійне консультування з розробниками "Liber" з цього приводу.

Працюючи в тісному співробітництві з бібліографами над створенням предметних рубрик, співробітники сектору систематизації відповідають за редакцію цього поля в ПК. Для того, щоб предметний рубрикатор НБ мав гармонійний, вивірений вид, між галузевиками відділів обробки й бібліографічного ведуться постійні консультації, методичні наради. Робота з ретровводу триває.

Але вже зараз можна зробити висновок, що комплексна автоматизація дозволила не тільки полегшити, удосконалити, оновити працю бібліотекарів, але, і, шляхом максималь-

ного наближення електронного каталогу до потреб читачів, змінити імідж бібліотеки, підвищити її авторитет не тільки в стінах університету, але й за його межами.

Н. В. Мусиенко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
Научная библиотека
Ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
Тел. 34-80-11

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ВОЗМОЖНОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАУЧНОЙ ОБРАБОТКИ ДОКУМЕНТОВ В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА.

Резюме

Статья посвящена внедрению новой модели работы с документами в отделе обработки. Произведен сравнительный анализ АБИС (Ирбис, УФД Библиотека, LiberMedia). Детально рассмотрен путь прохождения документов в отделе с применением программы LiberMedia, конвертация документов из АБИС “Ирбис” в АБИС “LiberMedia”.

Ключевые слова: Научная библиотека Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, информационные технологии, Liber, редакция, электронный каталог, ретроввод.

N. V. Musienko,

Scientific library of the Odessa Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 34 80 11

PRESENT CONDITIONS AND OPPORTUNITIES OF IMPROVEMENT OF DOCUMENTS PROCESSING IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Summary

The article is devoted to the introduction of a new model of processing of documents. The comparative analysis of ABIS (Irbis, UFD library, LiberMedia) is undertaken. Passing of documents in the Processing department using the program LiberMedia as well as the process of conversion of documents from ABIS “Irbis” into ABIS “LiberMedia” is traced in details.

Keywords: Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University, information technologies, Liber, editing, electronic catalogue, retrospective introduction.

И. С. Гребцова

**ОДНО ИЗ ЯРКИХ ИЗДАНИЙ КОЛЛЕКТИВА НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА:**

**Рецензия на энциклопедический словарь: Выпускники Одеського
(Новоросійського) університету. — Вип. 1 / Відп. ред В. А. Сминтина. —
Одеса, Астропринт, 2005. — 264 с.**

190 лет исполнилось в этом году Научной библиотеке Одесского национального университета им. И. И. Мечникова. Библиотека старше университета, так как основана одновременно с Ришельевским лицеем. Ей еще в первой половине XIX ст. довелось сыграть важную роль в обучении лицеистов. Она успешно продолжила выполнение просветительской миссии в период становления и развития университета, внося свой вклад в подготовку специалистов высшей квалификации. В наши дни Научная библиотека ОНУ сделалась не только одним из крупнейших книгохранилищ юга Украины, но превратилась в научный центр, который осуществляет большую издательскую работу. Ежегодно в среднем сотрудники библиотеки публикуют 7-10 научных статей. Одновременно их значимой научной продукцией являются одно-два фундаментальных справочных издания. Среди таких работ Научной библиотеки обращает на себя внимание вышедший в 2005 г. первый выпуск энциклопедического словаря “Выпускники Одеського (Новоросійського) університету”. Он стал подарком коллектива сотрудников библиотеки студентам и преподавателям к 140-летию юбилею университета.

Уникальность и смелость данной работы характеризуются двумя основными обстоятельствами. Первое из них — масштабность замысла. Энциклопедический словарь “Выпускники Одеського (Новоросійського) університету” стал первым в истории Одесского национального университета им. И. И. Мечникова справочным изданием о его воспитанниках. Хронологически словарь включает сведения о выпускниках со времени первого университетского выпуска до наших дней, что означало для авторов необходимость выявления, отбора и обработки огромного массива информации. Второе, продиктовано первым, и обусловлено сложностью выработки методики реализации этого грандиозного проекта. Непросто определить количественный и качественный состав включенных в энциклопедический словарь выпускников вуза со 140-летней историей, когда подавляющее большинство из них достойно упоминания в университетской книге памяти.

Над созданием энциклопедического словаря трудился энергичный авторский коллектив, которому вполне удалось справиться с нелегкой задачей. В издании условно можно выделить три основные части. Первая или вводная часть — лаконичная, но емкая, призвана разъяснить читателю цель выпуска и специфику архитектоники издания. Ее открывает вступительная статья ответственного редактора энциклопедического словаря, ректора ОНУ академика В. А. Смынтыны, который всесторонне охарактеризовал современное состояние университета. Структуру работы, особенности подходов к ней, критерии отбора персоналий для первого выпуска раскрыли во вводной статье составители справочного издания. Значительный вклад в подготовку словаря внесли директор Научной библиотеки, заместитель ответственного редактора М. А. Подрезова, библиографы В. П. Пружина и В. В. Самодурова, которые одновременно являлись авторами этой вводной статьи.

Основная (вторая) часть рецензируемого издания представляет собой подготовленные авторским коллективом биографические очерки, которые построены в основном по единой схеме, и содержат приведенные в хронологической последовательности сведения о трудовой деятельности выпускников. Однако авторам

удалось избежать сухого изложения хронологии событий. В кратких очерках они сумели осветить главные этапы научной или творческой жизни бывших воспитанников университета.

В основу структуры словаря положен алфавитный принцип, поэтому выпускники далекого прошлого в нем никак не отделены от наших современников. Такой подход авторов вполне оправдан: ведь все они — дети одной “Alma mater”. Поэтому несущей особую смысловую нагрузку и объединяющей все биографические статьи является приводимая в них дата окончания университета.

Коллектив преподавателей Одесского (Новороссийского) университета всегда с большой ответственностью относился к выполнению своей основополагающей функции — подготовке специалистов, отвечающих требованиям времени, которые успешно реализовывали приобретенные знания на ниве просвещения, в фундаментальной науке и в сфере производства. Среди выпускников университета — политические и государственные деятели, выдающиеся ученые, заслуженные учителя, спортсмены, поэты, прозаики, журналисты периодической печати, радио и телевидения. Заметное место в энциклопедическом словаре авторы отвели всем поколениям преподавателей и сотрудников университета, поскольку по сложившейся традиции многие его выпускники, связавшие свою жизнь с научной деятельностью, оставались работать в родном учебном заведении.

Подавляющее большинство биографических очерков открывают фотографии выпускников, что является безусловным достоинством этого издания. Словарь содержит список литературы, которой пользовался авторский коллектив, готовя очерки о выпускниках далекого и недавнего прошлого.

В качестве третьей части (или приложения) можно рассматривать серию фотографий, ксерокопий и фотокопий документов, завершающую энциклопедический словарь. История сохранила коллективные фотографии преподавателей и студентов историко-филологического факультета (1874 г.), выпускников физико-математического факультета (1907 г.), географического факультета (1909 г.), медицинского факультета (1911 г.), которые в удачном историческом ракурсе дополнили это справочное издание. Особый интерес представляет цикл документов: об окончании императорского Новороссийского университета со степенью кандидата юридических наук дворянина А. Осмоловского (1870 г.), “Свидетельство” вольнослушателя, болгарского подданного Кристи Но жарова (1891 г.), диплом об окончании Одесского государственного университета Е. Н. Овчинниковой (1936 г.), в каждом из которых нашла отражение современная им историческая эпоха. Внимание читателей также привлекает впервые публикуемый план (1854 г.) лицейской (университетской) церкви св. князя Александра Невского. В словарь включены фотографии главного корпуса (ул. Дворянская, 2) Одесского национального университета им. И. И. Мечникова: его старинный облик и современный вид, а также здания Научной библиотеки ОНУ (ул. Преображенская, 24). Авторский коллектив, отдавая дань памяти успешно действовавшим при учебном заведении благотворительным организациям, одна из которых взяла на себя миссию материальной и моральной поддержки выпускников, вполне справедливо счел необходимым включить в приложение фотокопии нескольких документов конца XIX — начала XX ст. “Общества вспомоществования бывшим воспитанникам императорского Новороссийского университета и Ришельевского лицея”.

В целом же энциклопедический словарь позволяет, что весьма ценно, с одной стороны, проследить жизненный путь выпускников, оценить вклад каждого в развитие отечественной науки и культуры, с другой, — получить представление об основных направлениях научной деятельности факультетов, институтов, кафедр и других подразделений университета. Одновременно словарь несет важную воспитательную функцию и может стать стимулом к самосовершенствованию сегодняшней студенческой

молодежи.

В то же время авторы не считают свою работу полностью завершенной. В первый выпуск вошли более 650 кратких биографических очерков об известных выпускниках Одесского университета, которые с честью несли и несут имя воспитанников старейшего на юге Украины высшего учебного заведения. Однако тех, кто достоин занять свое место на страницах этого издания, гораздо больше. Нельзя не отметить, что некоторые приводимые в очерках даты и события еще требуют уточнения.

Хочется пожелать авторскому коллективу творческого вдохновения в работе над следующими выпусками, чтобы как можно полнее представить общественности города и страны блестящую плеяду воспитанников Одесского (Новороссийского) университета.

П. В. Кузнецов (Москва)

Каталог изданий XVI века. Из фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. М. Мечникова. / Сост. Е. В. Полевщикова. — Одесса. Астропринт, 2005. — 296 с., 16 лл. илл.

Последнее десятилетие отмечено расширением контактов между научными библиотеками бывшего советского пространства, в том числе региональными, с западноевропейскими центрами исследования старопечатной книги. Этому способствует и ряд программ международного сотрудничества (подключение к Консорциуму европейских научных библиотек (CERL) Российской национальной библиотеки, а через нее — ряда региональных библиотек Северо-Запада, ориентированный на повышение квалификации специалистов из России и ввод в научный оборот российских собраний западной книги проект, осуществляемый культурным центром при посольстве Франции и Национальной Школой хартий и т. д.), и облегчение доступа к зарубежным материалам по истории книги через Интернет. Понятно, что эти процессы должны были привести к росту интереса к западноевропейской книге, в том числе XVI века издания, периода доселе не привлекавшего специального внимания исследователей. Результатом стал предлагаемый вниманию читателей каталог, подготовленный сотрудниками одной из старейших научных библиотек Украины и всего бывшего СССР — библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, отмечающей в этом году 190-летие с момента основания. Не случайно, что этот каталог вышел в свет в городе, с момента основания славившемся тесными экономическими и культурными связями с Европой.

Каталог имеет традиционную в целом структуру (вводная статья, собственно каталог, указатели), однако к его составлению коллектив под руководством Е. В. Полевщиковой подошел комплексно и творчески.

Помимо традиционного для подобных изданий введения (с. 5-19), его сопровождает отдельная статья Е. А. Радзиховской, посвященная анализу правовой литературы, представленной среди каталогизируемых изданий (с. 20-36). На первый сторонний взгляд это решение вызывает вопросы, но в действительности оно оправданно. Во-первых, правовая литература составляет ядро коллекции изданий XVI в. в фондах библиотеки Одесского национального университета. Во-вторых, средневековое и ренессансное западноевропейское право — область знаний настолько специфическая, что специалисту широкого профиля, работающему со старопечатной книгой, не обойтись без введения в эту тему, написанного с учетом его профессиональных запросов. Этим условиям статья Е. А. Радзиховской вполне удовлетворяет.

Отрадно, что, кроме указателей авторов, издателей, сгруппированных по месту их деятельности, и иных лиц, упомянутых в описаниях, каталог сопровождается указателем владельцев (с. 280-284). Остается лишь пожалеть, что этот последний указатель не снабжен снимками экслибрисов так, как это сделано с издательскими знаками в указателе издателей (с. 218-270). В значительной мере, если не полностью, оказался продублирован указателем вторичных персоналий, упомянутых в описаниях (с. 273-279), список правителей Европы, издававших законы и указы, представленные в коллекции (с. 271-272). При этом не всегда ясно, почему издания, отраженные в первом списке, не попали во второй (см. №№ 156-158, 168 и целый ряд других). Разумнее было дать отдельно указатель авторов, отдельно — указатель вторичных персоналий.

Указатель издателей, как уже сказано выше, сопровождается иллюстративным рядом в виде снимков издательских знаков. Однако хотелось бы, чтобы эти снимки сопровождал хотя бы минимальный справочный аппарат (подписи во избежание двусмысленности, указание размеров) и чтобы были приведены (если представлены в собрании) варианты

знаков. В этом случае научная ценность издания как справочного инструмента выросла бы, хотя оно и не заменило бы специализированные, в первую очередь, зарубежные, следовательно, малодоступные издания.

Определенная непоследовательность, обусловленная техническими ограничениями, есть в воспроизведении орфографии источников. Так, ряд латинских сокращений и лигатур (г,с,х для an/am, nn, on) приведен как в оригинале, но многие раскрыты без упоминания об этом. Есть и непоследовательность в воспроизведении имен персоналий: непонятно, в частности, почему один и тот же автор назван в записях 450, 451, 452 и 453 Baldo degli Ubaldis, а в записях 449, 454, 455, 456 и 457 — Baldo degli Ubaldi. Ни один из этих недочетов не влияет на научную ценность издания.

Выход в свет каталога XVI века из собрания библиотеки Одесского университета — достойное завершение кропотливого и многолетнего труда опытных специалистов. Остается только надеяться, что этот пример не останется без подражания и что сотрудники региональных библиотек, находящихся в России, на Украине и в других странах бывшего Советского Союза, вдохновятся примером коллег из Одессы.

Н. П. Малютіна

Доцент кафедри української літератури ОНУ ім. І. І. Мечникова

УКРАЇНІСТИКА В ІМЕННИХ ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА

Наукова бібліотека ОНУ видала в 1999 році унікальний бібліографічний покажчик “Українська книга в іменних фондах наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова”. Відповідальним редактором покажчика став академік В. А. Сминтина, упорядниками — головний бібліограф, зав. відділом рідкісної книги Є. В. Савельєва, бібліографи О. В. Полєвщікова, І. В. Шепельська, науковими редакторами і авторами прекрасної вступної статті — професори Т. С. Мейзерська, В. М. Хмарський. Бібліографічними редакторами збірника є директор наукової бібліотеки ОНУ М. О. Подрезова і головний бібліограф В. В. Самодурова. Покажчик був урочисто презентований на 4-му Міжнародному конгресі українців, який проходив в Одесі 26-29 серпня 1999 р.

Заслуговує на особливу увагу комплексний підхід до упорядкування збірника: до бібліографічного покажчика майже на дві з половиною тисячі назв (2423 позиції) входять твори, видані українською мовою, незалежно від місця видання, твори друку всіма мовами, видані на території сучасної України, твори про Україну та їх народ, видані в усьому світі всіма мовами, а також твори, написані українцями, українськими установами і організаціями, видані в усьому світі всіма мовами. Поєднання мовного, територіально-географічного, культурно-етнографічного принципів відбору книг дало змогу якнайгрунтовніше представити українську книгу в іменних фондах князів Воронцових, професора В. І. Григоровича, професора А. Г. Готалова-Готліба (О. О. Вовкова), краєзнавця Ф. Е. Петруня, професора Б. О. Лупанова, губернатора Новоросійського краю графа О. Г. Строганова, історика, директора Російської національної бібліотеки М. К. Шильдера і аматора українського театру М. В. Терещенка.

Бібліографічний опис кожного фонду детально систематизовано. Вражає різноманітність предметних рубрик: до фонду князів Воронцових входять книги про Україну, написані на Україні, україномовних авторів і т. і. з філософії, психології, релігії, теології, бібліотекознавства, суспільних наук, військових наук, етнографії, фольклору, проблем освіти, природничих наук, медицини, техніки, промисловості, будівництва та архітектури, сільського господарства, мистецтва, спорту, філологічних наук, географії, історії та ін. Чимало у фонді цікавих довідкових і серіальних видань, серед яких привертають увагу календарі, словники, звіти, постанови, журнали засідань, праці студентів одеських державних установ, закладів, організацій. Україністика і передусім одесика представлена у фонді князів Воронцових значною кількістю історичних, філологічних, правових, релігійно-філософських видань. Це унікальні книги XVII ст. (серед яких “Столп цнот знаменитых,.. надрукований в 1658 році в типографії Києво-Печерської Лаври”, “Реляції о козаках”, перше видання книги П’єра Шевальє “История войны казаков против Польши” 1663 р.). Серед книг XIX століття привертають увагу “История Малой России”: в 2 ч., 1822 р., праці А. Скальковського (напр., “История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского”, 1841 р.), праця Д. Багалія “Український мандрівний філософ Григорій Савич Сковорода”, “Украинские народные песни, изданные Михайлом Максимовичем”, 1834, а також зарубіжні художні, науково-популярні видання про Україну та її культуру (як-от: Isopolski E. “Duma z dum ukraińskich: Pieśni lirnika o ukraińskiem Kozactwie”, Warszawa, 1858 p., Czinski J. Le Kozak: Roman historique, Paris, 1836, Т. 1, 2).

У рубрикації фондів допомагає розібратися ґрунтовна передмова “Про українську книгу і іменні фонди НБ ОНЦ” Т. Мейзерської та В. Хмарського. З неї можна довідатися про історію кожного з іменних фондів, його структуру, навіть про легенди, якими овіяне створення деяких фондів, як-от фонду М. В. Терещенка. Цей фонд нібито переданий сином фундатора, який відправлявся до Червоної Армії. Хоча легенда ця і не претендує на статус фактів, завдяки їй вдалося зберегти до сьогодні не відомий загалу і не вивчений корпус творів (176 одиниць). Це переважно драматургічні тексти українських драматургів, зібрані у зшитках-конволютах. Як зазначає упорядник цього фонду Є. Савельєва, багато конволютів зібрано із додатків до журналу “Театр и искусство”, що виходив у 900-ті роки. Це і дає підстави вважати М. Терещенка шанувальником театру і драматургії*. Очевидно, найбільш цінним у фонді М. В. Терещенка можна вважати п’ятитомне видання п’єс І. Карпенка-Карого (Тобілевич І. К. Драми і комедії: В 5 т., Т. 2-4, 1897-1903; Тобілевич І. К. Драми і комедії: В 5 т. — Полтава, т. 5. — 1905). Як відомо, І. Карпенко-Карий вдавався до безкінечних переробок своїх п’єс через цензурні бар’єри. Змінювалися назви п’єс, напр., “Хто винен?” — “Безталанна”, “Бурлаки” — “Підпанки”, викидалися цілі сцени і сюжетні лінії. Означене прижиттєве видання дає для літературознавців безцінну змогу простежити творчу еволюцію драматургічного письма І. Карпенка-Карого, його відмову від мелодраматично-опереткових шаблонів тощо. У конволютах фонду М. В. Терещенка знаходимо майже не відомі загалу одноактні п’єси Л. Яновської (етюд “Поводатир” і жарт “Серденьку золотому від серденька щирого”), тексти малоросійських оперет, комедій, деякі з них, як, наприклад, малоросійська оперета в 3 д. Ф. Синельникова “Добрі сусіди” зберігаються у рукописах. Все це дає необмежений простір для дослідників українського театру кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Перспективним об’єктом дослідження є корпус зарубіжних іншомовних видань про Україну, що міститься у фонді Строганова. Це передусім “Описание Украины” Т. Боплана, перекладена з французької мови російською і видана у Санкт-Петербурзі 1832 року. Загалом у рубриці “Географія, країнознавство” знаходимо 14 джерел, серед яких переважно історичні та географічні описи, зроблені під час подорожі іноземців по Малоросії та Тавриді. Такі спостереження дають змогу осягнути феномен Малоросії в уяві іноземця, який можливо вперше знайомився з цими місцями. Це, наприклад, подорожні нотатки Ж. Гамба (1826), А. Лагарда (1824), А. Демидова (1837, 1838), Е. Кравена (1789). Вражає також у фонді Строганова кількість праць, так чи інакше пов’язаних з Одесою, її природнокліматичними умовами, історією, культурою, медициною. Варті уваги спеціальні дослідження одеських лиманів А. Веріго “Исследование одесских целебных лиманов и грязей”, 1880, матеріали до вивчення лікувальних практик одеських лиманів О. Мочутковського, 1883.

Варто підкреслити, що у фонді Ф. О. Петруня, який налічує близько 3527 назв книг і картографічних видань одинадцятьма мовами, є спеціальна предметна рубрика “курортологія”, що нараховує 19 одиниць, серед яких книга Є. Брусиловського “Одесские лиманы и их лечебные средства” (1927), як і більш нові видання, що також не втратили своєї актуальності. На особливу увагу заслуговує звичайно ж корпус історичної україністики, такі видання як “Ілюстрована історія України” (К., 1917), “Чумацтво на Україні: Історико-етнографічні нариси” Н. І. Букатевича та праці самого Ф. О. Петруня (напр., “Мапа шляхів України першої половини ХІХ ст.” з пояснювальними замітками автора).

*Савельєва Є. В. Драматургічний фонд Наукової бібліотеки Одеського університету (іменний фонд М. В. Терещенка) // Побратими Українського театру корифеїв (Марко Кропивницький, Іван Карпенко-Карий, Михайло Старицький). Тези доповідей та повідомлень регіональної науково-творчої конференції 14-16 грудня 1990 р. — Одеса, 1990. — С. 51-54.

Невичерпний матеріал для молодих дослідників у всіх іменних фондах містять видання одеських вчених. Так, у фонді Б. О. Лупанова, який викладав у кількох вузах Одеси, у тому числі і в ОНУ ім. І. І. Мечникова, нараховується 1491 книга. Серед них праці філологів, істориків, психологів, філософів, які працювали в Одесі. Варто назвати три книги П. М. Біциллі (“Елементи середньовічної культури”, 1919, “Падение Римской державы”, 1919, “Салимбене: (Очерки итал. жизни XVIII в.)”, 1916), зібрання творів В. І. Григоровича (1864-1876), 1916, дві книги про античний театр Б. В. Варнеке, праці В. Ф. Лазурського, В. Н. Мочульського і б. і.

Отож запропонований як вченим, так і широкому загалу бібліографічний покажчик “Українська книга в іменних фондах наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова” допомагає визначити пріоритетні шляхи для сучасних досліджень і є безцінним путівником для тих, хто вивчає будь-які аспекти минулого і сучасного життя України. До того ж зручність у користуванні забезпечують два допоміжні покажчики: іменний та географічний.

Т. Чешельский (Польша)

Гартман Шедель. Об европейской области Сарматии / Сост., автор вступ. ст., пер. и коммент. О. В. Белецкая. — В печати.

Нарративная база источников для изучения средневековой истории современных земель Украины и Польши XIV-XV вв., к сожалению, весьма скудна. Поэтому появление такого вида работы, заключающейся в продолжении поиска, выявления и раскрытия незнакомых или малоизвестных источников, весьма ценно. Исследование состоит из традиционных частей: предисловия, вступительной статьи, фототипического воспроизведения текста оригинала, публикации источника на латинском и его перевод на украинский язык, комментариев.

Вступительная статья посвящена воссозданию жизни и творчества немецкого ученого Гартмана Шеделя, сфере его научных интересов, круга друзей и единомышленников. Исследовательнице также удалось проследить источниковую базу хрониста. Ей пришлось приложить усилия и для того, чтобы выяснить, откуда далекий нюрнбержский патриций имел столь верные сведения относительно украинских земель, в частности подольских. Раскрывая тайны экслибрисов, исследовательница сделала весьма любопытные наблюдения и относительно *curriculum vitae* книги. Перевод текста хроники свидетельствует не только о прекрасном знании международного языка средневековья — латыни, но также реалий того времени. Отдельным свидетельством серьезного подхода к осмыслению содержания хроники как исторического источника есть развернутые комментарии, которые относятся не только к истории украинских земель, но также к современным польским и немецким землям. Они сопровождаются ссылками на разнообразные источники (актовые материалы, нарративные памятники, картографические работы), а также на научную украинскую, русскую, польскую, немецкую, французскую литературу. Кроме того, книгу сопровождают многочисленные иллюстрации.

Надеемся, что такая работа будет продолжена в Научной библиотеке Одесского национального университета им. И. И. Мечникова и вскоре появятся в печати и другие подобные издания.

Андрій Непомнящий,

професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін
Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, д-р іст. наук

НОВЕ НАУКОВО-ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ З ЕТНІЧНОЇ ІСТОРІЇ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона. 1803-2003: Библиографический указатель / Сост. В. Самодурова, А. Айсфельд, Н. Шевчук; Научн. ред. и вступ. ст. А. Айсфельд, Н. Шевчук. — Одесса: Астропринт, 2003. — 312с.

В Україні сьогодні зростає суспільний інтерес до історії як українського народу, так і численних етносів, які мешкають на її території. У загальному руслі розвитку поліетнічної культури народу України важливо поповнювати знання з історії й етнографії усіх, у тому числі й нечисленних народів, відновлювати їхню етнічну історію, етапи заселення просторів України. Німецька колонізація Півдня України носила, насамперед, землеробський характер, її історія знає як труднощі, так й економічні та культурні досягнення. До 200-річчя заснування німецьких поселень в Одесі Науковою бібліотекою Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова присвячене видання фундаментального бібліографічного довідника “Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона”. Це друге видання книги. Перше вийшло в 1999 р. й охоплювало період 1803-1917 рр. Дивно, що укладачі не повідомили у вихідних даних про існування попереднього видання, яке включало великий корпус літератури та докладну статтю одеського вченого, кандидата історичних наук М. А. Шевчука з історії колонізації.

Відразу слід наголосити на тому, що зміст бібліографічної інформації в рецензованому довіднику набагато ширший заявлених у назві географічних меж. Численні дослідники історії південного регіону нашої країни одержали не тільки показчик з історії, господарства, культури німців Одеси й регіону, а фундаментальний довідник щодо німецької колонізації всього Півдня України. Слід відзначити, що книга містить значну кількість матеріалів щодо кримських німців, історія й етнографія яких активно розробляється останніми роками.

Поява цього бібліографічного показчика, який, безумовно, стане незамінним помічником у великому потоці публікацій із проблеми, є дуже актуальною і вчасною. Науковими редакторами видання є відомі фахівці з історії колонізації Півдня України — кандидат історичних наук, доцент Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова М. А. Шевчук і заступник директора Інституту культури й історії німців у Північно-Східній Європі доктор А. Айсфельд (Геттінген, Німеччина), їм належить авторство двох окремих статей, присвячених історії заселення німцями півдня країни. Відзначимо, що ці статті ґрунтуються на значній кількості статистичних даних та інших матеріалах, які стали бібліографічною рідкістю (перш за все — періодичної преси революційних років). Вони мають велике наукове значення й заслуговують якнайпильнішої уваги фахівців.

В основу структури бібліографічного показчика покладено хронологічний принцип. У першій частині репрезентована література щодо німців одеського регіону в 1803-1917 рр., у 2 і 3 частинах відповідно — радянський та сучасний періоди. Окремо виділені персоналії, список основних бібліографічних джерел, допоміжні показчики. У межах кожного розділу бібліографічні описи розташовані за абеткою (змішаний російсько-український алфавіт, потім — література іноземними мовами). Винятком є розділ “Документи”, де у хронологічному порядку наведено бібліографічні описи законів,

указів, постанов та інших нормативних документів, які регулювали життя й діяльність німецьких колоністів Півдня України.

У покажчику вперше вводиться в науковий обіг матеріал із місцевих газет і журналів, які видавалися для німецького населення Північного Причорномор'я в 1917-1919 рр. Ці видання збереглися у бібліотеках Німеччини.

Відзначаючи важливу роль рецензованого покажчика для подальшої розробки історії та етнографії окремих етнічних груп населення України, зауважимо, що при його підготовці слід було б використати ґрунтовний бібліографічний покажчик “История и этнография народов Крыма: Библиография и архивы (конец XVIII — начало XX века)” (2001), а також матеріали нової книжкової науково-довідкової серії “Біобібліографія кримознавства”. У цих матеріалах міститься багато відомостей не тільки про кримський регіон, а й взагалі щодо Північного Причорномор'я.

Науково-довідкове видання, підготовлене одеським науковцями у співпраці з німецькими колегами, допоможе дослідникам орієнтуватися в особливостях життя причорноморських німців, виявити закономірності й тенденції їхньої адаптації до умов Російської імперії, радянського суспільства, незалежної української держави. Книга стане у нагоді всім фахівцям, які займаються проблемами історії колонізації України.

Олег Губарь (Одесса)

Італійська книга епохи Відродження у фондах Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова / Упоряд. Савельєва Є. В.; Відп. ред. Сминтина В. А.; Наук. ред., авт. вступ. ст., пер. лат. та італ. текстів Радзиховська О. О.; Ред. — бібліограф Подрєзова М. О.; ОНУ ім. І. І. Мечникова; Наук. б-ка. — Одеса: Астропринт, 2001. — 88 с.: 16 л. іл.

Не так уж часто выходят в нашем городе библиографические издания, каковые можно назвать событийными. И к их числу, несомненно, относится аннотированный указатель “Итальянская книга эпохи Возрождения в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова”, недавно выпущенный местным издательством “Астропринт”.

Указатель включает 227 наименований старинных книг по этике, теологии, политологии, юриспруденции, точным наукам, искусствоведению, сельскому хозяйству, а также художественной литературе. Отмечая значимость этой коллекции, автор вводной статьи, авторитетный историк-медиевист Елена Радзиховская уточняет, что речь идет не только об изданиях, увидевших свет в городах Апеннинского полуострова в XV — XVII столетиях, но и о книгах итальянцев, вышедших в это время и в других европейских странах. Таким образом, помимо итальянских грандов книгопечатания — Венеции, Падуи, Милана, Генуи, Болоньи, Неаполя, Турина, Флоренции, Рима — в собрании имеются иллюстрированные старопечатные тексты, опубликованные в Амстердаме, Базеле, Кракове, Лондоне и т. д. Этим поистине уникальным корпусом историко-культурологических первоисточников пользуются не только наши земляки, но научные работники, преподаватели, библиофилы, — без преувеличения, — со всех концов света. В том числе, “из метрополии” — исторической родины этих бесценных фолиантов, Италии.

Издание хорошо оформлено и отменно проиллюстрировано книжными знаками с впечатляющей атрибутикой ретроспективных издателей и издательств, портретами авторов, изображениями титульных листов, репрезентативными образцами книжной графики, а также снабжено именованным указателем.

Полагаю, самых добрых слов заслуживают как инициаторы, так и исполнители этого во всех отношениях достойного издания — руководство университета и библиотеки, научный редактор, издательство “Астропринт”, но в первую очередь, разумеется, составитель — Елизавета Савельева. Это далеко не первый и, надо полагать, не последний труд многоопытного библиографа, любимого, как читателями, так и коллегами.